



# TUSSEN WETENSCHAP & WANDELGANGEN

**VIJFTIG JAAR** NEDERLANDSE ARCHEOLOGIE IN DE  
CONTEXT VAN DE **REUVENS DAGEN**

EVERT **VAN GINKEL**, RUURD **KOK**, MARIE-FRANCE **VAN OORSOUW**, LIESBETH **THEUNISSEN**



# TUSSEN **WETENSCHAP** & **WANDELGANGEN**





# TUSSEN **WETENSCHAP** & **WANDELGANGEN**

**VIJFTIG JAAR** NEDERLANDSE ARCHEOLOGIE IN DE  
CONTEXT VAN DE **REUVENS DAGEN**

EVERT **VAN GINKEL**, RUURD **KOK**, MARIE-FRANCE **VAN OORSOUW**, LIESBETH **THEUNISSEN**

© 2021 de auteurs

Uitgegeven door Sidestone Press, Leiden  
[www.sidestone.com](http://www.sidestone.com)

Vormgeving & omslagontwerp: Sidestone Press

Omslagfoto's: Voorkant: collectie IPP/AAC, foto: Fred Gijbels,  
bewerking: Karsten Wentink; achterkant: foto: Wil Klarenaar.

978-94-6426-067-0 (softcover)  
978-94-6426-068-7 (PDF e-book)

GELEUND over de schrijfmachine  
die ik met zoveel vaardigheid bespeel,  
komt plotseling ik weet niet waarvandaan  
een langvergeten geur naar binnen drijven  
van dorre takjes, vochtig zand  
en platte grijze kiezelstenen...

Hanny Michaelis (1922-2007)  
uit: *Water uit de rots* (1957)



# INHOUDSOPGAVE

|     |                                                                                                              |
|-----|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 8   | <b>Voorwoord</b><br>Chrystel Brandenburgh                                                                    |
| 11  | <b>Ten geleide</b>                                                                                           |
| 19  | <b>1 Voedingsbodem voor de Reuvensdagen (1818-1970)</b><br>Liesbeth Theunissen                               |
| 45  | <b>2 Laatste jaren van een kleine wereld (1971-1980)</b><br>Evert van Ginkel                                 |
| 67  | <b>3 Nieuwe stelen aan de spaden: archeologen stappen de maatschappij in (1981-1990)</b><br>Evert van Ginkel |
| 95  | <b>4 Alles moet anders: de grote sprong voorwaarts – of in het diepe (1991-2000)</b><br>Evert van Ginkel     |
| 121 | <b>5 Malta gaat los (2001-2010)</b><br>Ruurd Kok                                                             |
| 149 | <b>6 Crisis, herpakken en weer crisis (2011-2020)</b><br>Marie-France van Oorsouw                            |
| 169 | <b>Nawoord</b>                                                                                               |
| 173 | <b>Woorden van dank</b>                                                                                      |
| 175 | <b>Over de auteurs</b>                                                                                       |
| 177 | <b>Geraadpleegde bronnen</b>                                                                                 |
| 185 | <b>Afkortingenlijst</b>                                                                                      |
| 187 | <b>Personenregister</b>                                                                                      |
| 190 | <b>Plaatsnamenregister</b>                                                                                   |
| 192 | <b>Zakenregister</b>                                                                                         |
| 196 | <b>Reuvensdagenregister</b>                                                                                  |
| 197 | <b>Sponsors</b>                                                                                              |





Foto: Buro JP.

## VOORWOORD

De Reuvensdagen... elke archeoloog in Nederland heeft er zijn of haar herinneringen aan. De mijne gaan terug naar 1995, toen de Reuvensdagen in Zwolle werden georganiseerd. Als jonge student liep ik er met mijn jaargenoten wat verloren rond tussen al die grootheden die zich in de wandelgangen uitstekend vermaakten. Een reünie en ‘iedereen kent elkaar hier’, dat was de indruk die de Reuvensdagen toen op mij maakten. Van de lezingen kan ik me nog slechts vage beelden herinneren: beelden van volle, donkere zalen, dia’s met veel tabellen en verspreidingskaarten, staafdiagrammen en nog meer verspreidingskaarten. Het toonde wel aan dat de lezingen op onze Reuvensdagen voor insiders zijn, je moet wat voorkennis hebben en echt geïnteresseerd zijn in de archeologie.

Terugkijkend op de congressen die volgden, moet ik zeggen dat die eerste indruk grotendeels overeenkomt met wat de Reuvensdagen zijn en al die tijd zijn geweest. Een jaarlijkse bijeenkomst waar een groot deel van de Nederlandse archeologen – van student tot éminence grise – samenkomt, elkaar bijpraat over hun werk, hun onderzoek, hun leven en herinneringen ophaalt. Formeel door de lezingen en informeel door de borrels: die twee kanten lopen naadloos in elkaar over op alle Reuvensdagen die ik de afgelopen 25 jaar heb meegemaakt.

Hoe bijzonder de archeologische gemeenschap is en hoe uitzonderlijk de Reuvensdagen zijn, daar staan we als insiders niet zo bij stil. En dat zouden we best weleens mogen doen. In 2013, tijdens de Reuvensdagen in Groningen, werd voor het eerst de Prijs der Nederlandse Publieksarcheologie (nu de Grote Archeologie Prijs genoemd) uitgereikt. Mijn werkgever – Erfgoed Leiden en Omstreken – was genomineerd met een lespakket en onze

educatiemedewerker kwam mee om de uitreiking bij te wonen. Met grote verbazing en nog grotere ogen aanschouwde ze het samenzijn van de archeologen in Groningen. Het aandeel gebreide truien was – dat moet ik toegeven – bij die editie best hoog. Dat al die archeologen zich op dit jaarlijkse congres thuis voelen en er tijd voor vrijmaken laat zien dat de Reuvsdagen voorzien in een behoefte van een groot deel van onze vakgenoten. Het programma is in de loop der tijd dan ook meegegroeid met het steeds breder wordende werkveld en vormde al die tijd een afspiegeling van waar we ons als vakgenoten mee bezighielden.

Ik noemde zojuist al de publieksarcheologie, die sinds jaren een vast onderdeel vormt van het programma. Ook voor de beleidsarcheologen is steeds meer ruimte gekomen op het congres. De traditionele archeologie kan onverminderd rekenen op presentaties over lopend onderzoek en de ontwikkelingen van nieuwe onderzoeksmethoden. De andere kant van de Reuvsmedaille, met de wandelgangen, borrels en de Reuvsnacht, wordt minstens even hoog gewaardeerd als het formele, inhoudelijke programma. Als voorzitter van de Stichting Reuvs, die sinds 2012 het congres organiseert, ben ik dan ook blij dat we de lange traditie van de Reuvsdagen kunnen voortzetten.

2020 was het jaar waarin de Reuvsdagen voor de vijftigste maal georganiseerd zouden worden. Het is daarom jammer dat het congres uitgerekend dat jaar niet live kon plaatsvinden. Het digitale alternatief was overigens succesvol: laagdrempelig, daardoor ‘bezoekt’ door een groot aantal deelnemers, en met nog steeds een inhoudelijk programma dat aansloot op de actualiteiten van ons vakgebied. Het kan dus ook op deze manier, maar wat hebben we de sociale kant van ons congres gemist!

Ter gelegenheid van de vijftigste editie hebben we nu dit prachtige boek, dat ons laat zien hoe de Reuvsdagen zijn ontstaan, gegroeid en geworden tot wat ze nu zijn. Een naslagwerk voor iedereen die zich wil verdiepen in de ontwikkeling van ons vakgebied. Ik wil hierbij mijn dank uitspreken aan de initiatiefnemers, auteurs en vele partijen die het financieel mogelijk hebben gemaakt om dit bijzondere boek over onze unieke Reuvsdagen te laten verschijnen. De medewerking van zovelen beschouw ik als een ondersteuning van de betrokkenheid bij het vak, dezelfde betrokkenheid die tien jaar geleden leidde tot de oprichting van de Stichting Reuvs.

Chrystel Brandenburgh  
Voorzitter Stichting Reuvs

# 1971 - 2021



Overzicht van de 27 plaatsen waar van 1971 tot en met 2021 de 50 edities van de Reuvensdagen zijn gehouden. In 2020 ging het congres, dat in Almere zou plaatsvinden, wegens de Coronacrisis niet door. Er kwam een digitale versie voor in de plaats. In 2021 is de eerste dag (18 november) van het tweedaagse congres alsnog in Almere gehouden, met daaropvolgend een tweede, digitale dag.



# TEN GELEIDE

## Een congres, een boek: twee initiatieven

Op het moment dat deze regels worden geschreven, duurt het nog anderhalve maand voordat een historische gebeurtenis *niet* plaatsvindt: de vijftigste editie van de Reuvsdagen. De Reuvsdagen is de naam van het jaarlijkse tweedaagse congres van en voor archeologen die het Nederlandse bodemarchief bestuderen. Dat congres, te houden in Almere in november 2020, was traditioneel aangekondigd in de namiddag van de tweede dag van het voorgaande congres, op vrijdag 22 november 2019 om precies te zijn, in Theater Orpheus in Apeldoorn. In

mei 2020 werd echter duidelijk dat de bijeenkomst in Almere dat jaar geen doorgang zou vinden. De coronacrisis verhinderde de viering van de vijftigste Reuvsdagen in het vijftigste jaar na de eerste bijeenkomst. Natuurlijk zal dat jubileumcongres er wel komen, maar een jaar later dan de organisatoren in 2019 konden voorzien. Het manuscript voor dit boek, speciaal voor dat halve-eeuweest geschreven en bedoeld om bij die gelegenheid te worden uitgereikt, heeft dan ook nog een jaar op de plank gelegen.

Het gaat weliswaar om het vijftigste landelijke congres van Nederlandse archeologen, maar strikt



Op 22 november 2019 werden in Apeldoorn de 49<sup>e</sup> Reuvsdagen afgesloten. Niemand kon nog vermoeden dat de 50<sup>e</sup> editie niet in 2020 zou plaatsvinden en dat het jubileumboek pas in 2021 het licht zou zien. Op de foto Nathalie Vossen, mede-organisator van het congres en redactielid van dit boek (foto: Wil Klarenaar).

genomen om de 49<sup>e</sup> *Reuvsdagen*. In het eerste hoofdstuk van dit boek is te lezen hoe in 1970 een min of meer spontaan opgekomen idee om alle Nederlandse archeologen – in die tijd nog geen honderd personen, voor het grootste deel mannen – bijeen te roepen, leidde tot een inhoudelijk tweedaags symposium. We zien hoe dat initiatief in april 1971 gestalte kreeg en hoe aan het einde van de tweede dag werd geopperd om het congres het jaar daarop te herhalen en te vernoemen naar Nederlands eerste beroepsarcheoloog, Caspar Reuvs (1793-1835). Het voorstel sloeg aan. Sinds 1972 spreken we daarom van de Reuvsdagen, en sinds dat jaar zijn die altijd in de tweede helft van november gehouden; steeds in een andere stad, en bijna altijd voor twee dagen – een enkele keer is er een derde (excursie)dag aan vastgeplakt. Het jaar 2020 vormt de eerste onderbreking van de reeks congressen die in dit boek zijn beschreven.

Net als de Reuvsdagen zelf komt het boek voort uit een spontane gedachte en een snel ontwikkeld initiatief van een kleine groep. Op de donderdagavondborrel van de Reuvsdagen 2016 in Heerlen stelde Renée Magendans, trouw congresganger sinds veertig jaar, aan Masja Parlevliet, toenmalig voorzitter van de Stichting Reuvs, de vraag of iemand de ‘geschiedenis van de Reuvsdagen’ bijhield? Dat bleek niet zo te zijn.

Zou het dan niet interessant zijn om eens met een helicopterview naar al die voorbije Reuvsdagen te kijken om te zien of er een relevant en interessant verhaal uit viel te distilleren? Het juiste moment leek aanstaande. In 2020 zouden de vijftigste Reuvsdagen worden georganiseerd. Er was dus nog tijd om voor die gelegenheid iets substantieels samen te stellen. Veel van de betrokkenen van het eerste uur konden hun herinneringen nog delen. Al binnen een paar weken had Magendans een groep initiatiefnemers samengesteld, die sindsdien bijeen is gebleven en waaruit het auteurscollectief is voortgekomen.<sup>1</sup>

Het was de initiatiefnemers van meet af aan duidelijk dat over de 49 Reuvsdagen tot nu toe lange verhalen te vertellen zouden zijn over de honderden personen die daar hebben gesproken en over de meer dan duizend onderwerpen die ze hebben behandeld. Die verhalen zouden echter vooral documentatiewaarde hebben, naast de nodige amusementswaarde voor de lezers die zichzelf en anderen zouden herkennen. Zo’n boek zou door buitenstaanders of archeologen van latere generaties waarschijnlijk maar één- of tweemaal worden doorgebladerd en af en toe worden geraadpleegd om een datum of gebeurtenis te achterhalen in het kader van een andere publicatie. Er is echter uit die halve eeuw

De initiatiefgroep voor het boek bijeen op de RCE in Amersfoort voor hun eerste bespreking over doel en opzet, 11 januari 2017. Staand, van links naar rechts: Evert van Ginkel, Liesbeth Theunissen, Arnold Carmiggelt, Marie-France van Oorsouw en Renée Magendans; zittend: Nathalie Vossen. Jos Bazelmans maakte de foto (foto: Jos Bazelmans).



congresgeschiedenis veel méér te vertellen over de Nederlandse archeologie, en daarvoor schieten de programma's en deelnemerslijsten van de Reuvensdagen tekort. Het zou een gemiste kans zijn om niet een paar lagen dieper te spitten.

### Rode draad en grote lijn

Als we de aanstelling van Reuven in 1818 als hoogleraar en museumdirecteur in Leiden als beginpunt nemen, dan beslaat de periode waarin de Reuvensdagen zijn gehouden het vierde kwart van tweehonderd jaar (min of meer) professionele archeologiebeoefening in Nederland. De eerste honderdvijftig jaar zijn in verschillende deelpublicaties tamelijk uitgebreid behandeld, maar er is nog geen overzicht van de ontwikkelingen in de laatste halve eeuw.<sup>2</sup> Natuurlijk speelt daarbij het gebrek aan historische afstand een rol: het is meestal minder gemakkelijk om de eigen tijd te beoordelen, dan een tijdvak dat al geruime tijd achter ons ligt. Dat die recente 'eigen tijd' er een is geweest (en nog steeds is) van grote dynamiek en extreme veranderingen binnen het vak, is echter ook zonder zorgvuldige analyse wel duidelijk. Nu geldt dat natuurlijk voor de maatschappij als geheel, waarbij vooral gedacht kan worden aan het vliegwieleffect van de digitalisering en de globalisering dat het tempo van iedere wereldburger versnelt. Toch zullen er weinig gevallen te bedenken zijn waarbij een kleine beroepsgroep, voortgekomen uit het uitoefenen van wat in essentie een geesteswetenschap is, in zo korte tijd zo'n groei heeft doorgemaakt – men kan rustig spreken van een factor 10 sinds de eerste Reuvensdagen – en waarvan de functie in de maatschappij zo fundamenteel is veranderd. Eigenlijk nemen we die vijftig jaar nog te ruim, want die schaalvergroting en transitie hebben zich vooral in de tweede helft van deze periode voltrokken.

De initiatiefnemers hebben dan ook in een vroeg stadium besloten dat 'vijftig jaar Reuvensdagen' niet alleen de aanleiding zou zijn voor het schrijven van dit boek, maar dat de 49 congressen in die jaren ook de rode draad zouden vormen binnen een beschrijving van de wetenschappelijke, organisatorische en maatschappelijke ontwikkeling van het vak in die tijd. Zo ontstaat voor trouwe bezoekers van de Reuvensdagen van toen en straks een herkenbaar beeld van het fenomeen 'Nederlandse archeologen onder elkaar'. Voor iedereen die belangstelling heeft voor de geschiedenis van het vak – zowel vakgenoten als betrokken buitenstaanders – is het een handzaam chronologisch overzicht van vijftig belangrijke

jaren in de Nederlandse archeologie. Van verschillende kanten werd de aandacht gevestigd op het feit dat archeologiestudenten van nu weinig of niets te horen krijgen over de geschiedenis van het vak dat ze zijn gaan studeren. Hierdoor weten ze vaak niet wat de achtergrond is van de denkwijze waarin ze worden opgeleid en de wereld waarin ze, als het goed is, terechtkomen. Voor hen zou een boek als dit een goede introductie kunnen zijn.

Het invlechten van die rode draad in het steeds complexer wordende weefsel van het archeologisch veld bleek nogal een opgave. Om te beginnen waren de beschikbare gegevens over de Reuvensdagen, bijgehouden in het archief van de Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA), weliswaar veel uitgebreider en completer dan was verwacht, maar ze waren wel onevenwichtig.<sup>3</sup> Van bijna alle edities waren deelnemerslijsten en programma's bewaard gebleven, maar samenvattingen van de lezingen zijn pas vanaf 1989 opgenomen in het programmaboekje.<sup>4</sup> Dat hield in dat over de eerste achttien jaar alleen de titel en soms een vage herinnering aan, of een weergave elders van, de bijdragen bekend waren. Het was voor die periode dus lang niet altijd mogelijk om te achterhalen wat nu precies de inhoud van een lezing was geweest. Soms kon die wel in grote lijnen worden vermoed of uit andere bronnen worden afgeleid, zeker als het onderwerpen betrof die de onderzoeker ook elders had behandeld.<sup>5</sup>

Los daarvan bleek al snel, dat de op de Reuvensdagen besproken onderwerpen bepaald niet naadloos overeenkwamen met uit andere

Co-auteur Evert van Ginkel vraagt op de Reuvensdagen van 2019 (Apeldoorn) aandacht voor het in 2020 te verschijnen boek (foto: n.n.).



bronnen bekende wetenschappelijke en maatschappelijke ontwikkelingen binnen het vakgebied. Een kleine analyse van vijf jaar Reuvensdagenlezingen (periode 1980-1985) wees uit, in de woorden van een van de initiatiefnemers, 'dat je beter de *Westerheem* had kunnen lezen om te weten wat er in het vak speelde.'<sup>6</sup> Het was dus niet goed mogelijk om met de programma's in de hand een betrouwbare schets te maken van vijftig jaar Nederlandse archeologie. Daar was meer research voor nodig.

In eerste instantie hebben de initiatiefnemers de hoeveelheid informatie die voor zo'n schets zou kunnen worden gebruikt onderschat. Ze gingen aanvankelijk af op bekende publicaties waarin bepaalde aspecten van de vakgeschiedenis werden belicht: een terugblik op 25 jaar Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), het jubileumboek van de Archeologische Werkgemeenschap voor (West-)Nederland (AWN), een beknopte geschiedenis van het Instituut voor Prehistorie Leiden (IPL) en meer vergelijkbare overzichten.<sup>7</sup> Maar gaandeweg de voorbereidingen van het schrijven kwamen veel meer bronnen boven tafel, variërend van krantenberichten in het digitale archief van de Koninklijke Bibliotheek tot overzichten in de jaarverslagen van de ROB. Daarnaast was al in een vroeg stadium besloten om een aantal personen te interviewen die van belang waren geweest bij de organisatie van de Reuvensdagen en/of die een sleutelrol hadden gespeeld in de vakwereld én veel congressen hadden bezocht. Benedict Goes, voormalig secretaris van de SNA, bleek de allervroegste briefwisselingen en documenten rond de Reuvensdagen

veilig te hebben gesteld. Diverse collega's hebben hun tijdens de Reuvensdagen gemaakte aantekeningen aan de auteurs ter beschikking gesteld. De namen van allen die een bijdrage in woord en/of beeld hebben geleverd, worden op p. 173 met grote erkentelijkheid genoemd.

### Opzet en uitwerking

Met al die informatie: de Reuvensdagenarchieven, de interviews, gepubliceerde bronnen en her en der verzamelde details, gingen de drie leden van de initiatiefgroep die zich als auteurs hadden opgeworpen (Evert van Ginkel, Marie-France van Oorsouw en Liesbeth Theunissen) in 2018 aan het werk. Begin 2020 voegde de vierde auteur, Ruurd Kok, zich op verzoek van de anderen aan de groep toe. Jos Bazelmans, Arnold Carmiggelt, Renée Magendans en Nathalie Vossen vormden een deskundige klankbordgroep en leescommissie.<sup>8</sup> Renée Magendans in het bijzonder heeft zich bovendien voortdurend en energiek ingespannen om de benodigde fondsen bijeen te halen. Het feit dat zich uiteindelijk 27 sponsors uit alle sectoren van het archeologisch veld hebben gemeld, die het samen mogelijk hebben gemaakt om dit boek te financieren, laat zien hoe groot het draagvlak voor dit initiatief is. De sponsors worden op p. 197 genoemd en bedankt.<sup>9</sup>

De in archeologische uitgaven gespecialiseerde uitgeverij Sidestone Press was in 2018 benaderd en bereid gevonden het boek te verzorgen. Vormgever-archeoloog Olav Odé maakte een serie overzichtskaarten die de hoofdlijnen van de geschiedenis van de Reuvensdagen en de Nederlandse archeologie overzichtelijk verbeelden. Eindredacteur Nel van Beelen kreeg in het najaar van 2020 het afgesloten manuscript ter bewerking, afgezien van het laatste hoofdstuk dat een klein jaar later werd opgeleverd. Het wachten is op de uitreiking tijdens de vijftigste Reuvensdagen.

Wat voor boek mogen de congresgangers verwachten? Het behandelt uiteraard de Reuvensdagen, maar het is geen opsomming van sappige anekdotes en belangwekkende lezingen, hoewel die regelmatig worden gememoreerd en ieder hoofdstuk begint met een karakteristiek sfeerbeeld van een specifieke congresdag. Het boek is opgedeeld in vijf decennia, beginnend in 1971 in Leiden en eindigend in 2019 in Apeldoorn. Zo'n indeling is natuurlijk erg willekeurig – de geschiedenis laat zich inhoudelijk niet in afgepaalde vakken van gelijke lengte opdelen – maar ze is wel gemakkelijk, en vaak blijken veel ontwikkelingen



Ruurd Kok, vierde lid van het auteurscollectief, beschreef het vierde, door 'Malta' gedomineerde Reuvensdagen-decennium 2001-2010 (foto: Evert van Ginkel).





De laatste 'live' bespreking van drie van de auteurs en twee leden van de leescommissie in Amsterdam op 4 september 2020, niet lang voordat de coronalockdown zulke bijeenkomsten onmogelijk maakte. Staand: Jos Bazelmans (foto Café-restaurant Polder).

toch opvallend goed binnen zo'n decennium te plaatsen. Een uitgebreide voorgeschiedenis van vijftien decennia gaat eraan vooraf, om duidelijk te maken waar de wortels liggen van zowel het congres als van het vak. Het karakter van die hoofdstukken verschilt van elkaar, los van de invulling die de verschillende auteurs eraan hebben gegeven. Het perspectief op de eerste anderhalve eeuw voor, of van het eerste decennium van het Reuensdagentijdvak is nu eenmaal een ander dan dat op de meer recente jaren, die bij schrijvers en lezers nog vers in het geheugen liggen.

Van de ontwikkeling van het vak hebben de auteurs getracht de belangrijkste en opmerkelijkste aspecten in wetenschappelijk, maatschappelijk en beleidsmatig/organisatorisch opzicht te memoreren. Het zal daarbij meer gaan om archeologiebeoefening in de ruimste zin dan om een onderzoeksgeschiedenis. De op de Reuensdagen behandelde onderwerpen spelen daarbij zo veel mogelijk een gidsrol, maar zoals gezegd lukt dat lang niet altijd. De lezer kan in ieder geval zien welke thema's wanneer voor het eerst behandeld werden, welke hun schaduw vooruitwierpen en welke bleven liggen, hetzij voorgoed, hetzij om af en toe weer opgepakt te worden.<sup>10</sup>

Bij het schetsen van de grote lijn is bewust niet gestreefd naar volledigheid; die zou ook in het gestelde kader nooit bereikt kunnen worden.

De auteurs hopen en verwachten dat de lezer die grote lijn zal kunnen volgen en zich daarmee, ondersteund door de aanvullende literatuur, een betrouwbaar beeld van de gebeurtenissen in die periode kan vormen, en vooral ook van de personen die van deze gebeurtenissen getuigen en de gangmakers ervan waren. Het is geen proefschrift over de recente geschiedenis van het vak, maar biedt daarvoor hopelijk wel enkele bouwstenen.

De wereld van de archeologie wordt wel beschouwd als een ivoren toren bij uitstek, bewoond door mensen die ver van de maatschappij zijn verwijderd, al is het maar omdat ze zich met een ver verleden bezighouden. Dat was vroeger sterker het geval dan tegenwoordig. Maar ook vroeger stond de archeoloog niet buiten de samenleving. Dit boek probeert hier en daar de tijdgeest te vatten en het vak in het kader van zijn tijd te plaatsen: tegen welke maatschappelijke, politieke en sociale achtergrond opereerden de Nederlandse archeologen?

### De auteurs

Als laatste nog een woord over de vier auteurs. Die vormen geen doorsnee van de Nederlandse archeologische wereld. Ze kennen elkaar allemaal op persoonlijk en professioneel vlak. Sterker nog: ze hebben alle vier in Leiden prehistorie gestudeerd



en drie van de vier zijn vertegenwoordigers van eenzelfde generatie, die rond 1990 afstudeerde. Anno 2020 zijn drie van de vier werkzaam als zelfstandige in de archeologie. Alle vier hebben ze ruime ervaring in diverse sectoren en disciplines, waaronder het schrijven van (publieks)boeken. Achter in dit boek staan korte biografieën. Zij zijn vanzelfsprekend reguliere en actieve bezoekers van de Reuvensdagen, de oudste van hen al vanaf 1979. Ze konden dan ook ruimschoots putten uit persoonlijke herinneringen. Die zijn vanzelfsprekend niet ongekleurd, en dat geldt ook voor hun onderwerpkeuze en stijl. De auteurs hebben bewust afzonderlijke hoofdstukken geschreven; de auteursvermeldingen per hoofdstuk zijn in de inhoudsopgave te vinden. Vanzelfsprekend staan zij eensgezind achter hun gezamenlijke product en nemen graag samen de verantwoordelijkheid voor stijl, inhoud en alle omissies en fouten die de lezers zullen constateren. Ze hopen hun lezers nog op menig Reuvensdag te spreken en hun bevindingen te vernemen.

Leiden/Oijen/Amsterdam, 31 mei 2021

Evert van Ginkel, Ruurd Kok, Marie-France van Oorsouw, Liesbeth Theunissen

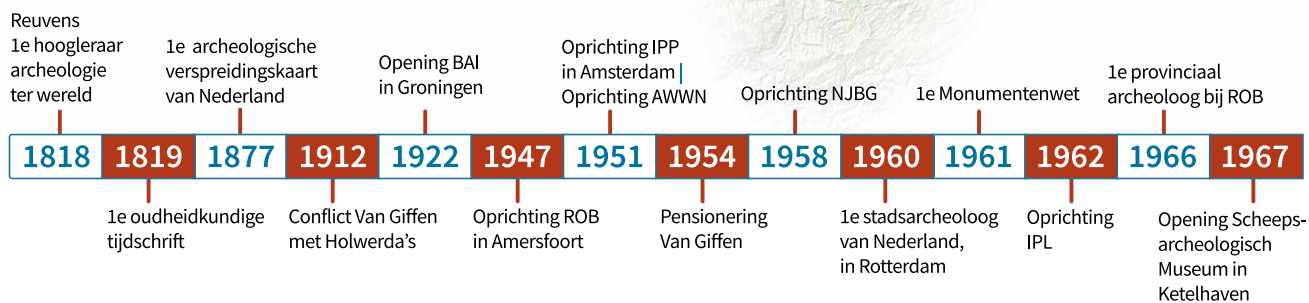
mede namens

Jos Bazelmans, Arnold Carmiggelt, Renée Magendans, Nathalie Vossen

## Noten

- 1 In alfabetische volgorde: Jos Bazelmans, Arnold Carmiggelt, Evert van Ginkel, Renée Magendans, Marie-France van Oorsouw, Liesbeth Theunissen, Nathalie Vossen.
- 2 Onder andere Van Es 1972b; Brongers 2002; Halbertsma 2003; Eickhoff 2003; Verhart 2018b.
- 3 Het archief van de voormalige Stichting voor de Nederlandse Archeologie bevindt zich in het Nationaal Archief in Den Haag, onder nummer toegang 2.19.239. De 'Stukken betreffende de organisatie van het wetenschappelijk archeologiecongres de Reuvensdagen, 1973-2007' zijn te vinden onder de inventarisnummers 101-143. In dit boek wordt ernaar verwezen als NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. ##, met daarachter het betreffende jaar.
- 4 De deelnemerslijsten, programma's en een deel van de correspondentie zijn gescand, waarna de scans zijn gedeponeerd in DANS, het digitale archief van de KNAW: <https://dans.knaw.nl/nl/front-page>.
- 5 Een ander probleem deed zich voor bij de beeldredactie, namelijk dat tot het tijdperk van de digitale fotografie rond 1995 niet veel foto's werden gemaakt op de congressen, en dat daarna weliswaar zeer veel werd gefotografeerd maar dat een groot deel van die foto's niet centraal verzameld zijn – en mogelijk in een digitaal gat zijn verdwenen.
- 6 Persoonlijke opmerking Arnold Carmiggelt. De *Westerheem* was het buitengewoon nuttige, maar niet bij uitstek als actueel beschouwde orgaan van de landelijke vrijwilligersvereniging AWN. Carmiggelts analyse van de jaren 1980-1985 wees inderdaad uit dat de inhoud van de *Westerheem* de archeologische actualiteit beter weergaf dan de programma's van de Reuvensdagen in die jaren. Voor andere jaren is zo'n analyse overigens niet gemaakt.
- 7 Cordfunke *et al.* 2007; Van Ginkel & Theunissen 1993; zie ook o.a. Groenman-van Waateringe e.a. 2003, Eickhoff 2005 en Bazelmans & Kolen 2015.
- 8 Ook andere collega's hebben het manuscript gelezen en van commentaar voorzien; zij worden genoemd op p. 173.
- 9 Vooral de initiële, forse bijdragen van het Convent van Gemeentelijke Archeologen, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en ADC ArcheoProjecten moeten hier worden genoemd. Maar het is de collectieve ondersteuning geweest die dit project mogelijk heeft gemaakt.
- 10 Het samenstellen van dit boek is voor auteur Marie-France van Oorsouw aanleiding geweest om het reeds bestaande Wikipedia-lemma over de Reuvensdagen (<https://nl.wikipedia.org/wiki/Reuvensdagen>) aan te vullen en uit te breiden.

# 1818 - 1970



Voor de gebruikte afkortingen, zie p. 185.

# 1 VOEDINGSBODEM VOOR DE REUVENSdagen (1818-1970)

## Op zoek naar de wortels van de Reuvsdagen

‘De bijeenkomst wist vooral het nuttige met het aangename te verenigen’, noteerde Antoon Munsters in zijn verslag over de eerste Correspondentendagen.<sup>1</sup> Op donderdag 3 januari 1952 was deze Limburgse pater vanuit het verre Stein naar Amersfoort afgereisd, naar de Mariënhof aan de Kleine Haag. De Mariënhof zal op Munsters, altijd getooid in priesterkleed, een vertrouwde indruk hebben gemaakt. Het gebouw was ooit, in de vijftiende eeuw, door de Celzusteren gesticht als klooster. Nadat het eeuwenlang gefunctioneerd had als Burgerweeshuis en langzaam bouwvallig was geraakt, bracht de komst van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) redding voor de gebouwen.<sup>2</sup> Een ingrijpende restauratie veranderde de kloostergangen met kruisgewelven en de slaapzalen voor de weeskinderen in veilige werkruimtes waar geen duiven en zwaluwen meer rondvlogen. Op die winterdag in 1952 waren alle herstelwerkzaamheden zo goed als afgerond.

Antoon Munsters was een van de tweehonderd correspondenten waarop de jonge rijksdienst een beroep kon doen. Het was een breed landelijk netwerk van ogen en oren die alert waren op archeologische ontdekkingen in hun eigen regio. Speciaal voor hen had ROB-directeur Pieter Glazema een tweedaags congres georganiseerd, met lezingen over uiteenlopende onderwerpen en een rondleiding door de Mariënhof. In de door stenen gewelven overdekte kelder, die zich onder de volle lengte van het hoofdgebouw uitstrekte, konden de deelnemers – zo’n zeventig waren er naar Amersfoort gekomen – hun magen vullen met broodjes en koffie. Het zal voor de correspondenten

wel wat wennen zijn geweest, want dit was voor de meesten een eerste kennismaking. ‘Hoe verscheiden van herkomst en geestelijke instelling de deelnemers ook waren, toch hebben allen oprecht genoten van de geboden gastvrijheid waarvoor aan de R.O.B. alle eer toekomt’, meldt Munsters in zijn verslag.

Deze eerste Correspondentendagen leken wel wat op de latere Reuvsdagen. En dat was geen toeval. Als we de ontwikkelingen van de Nederlandse archeologiebeoefening tegen het licht houden, dan zijn het vooral de jaren vijftig waarin voorzichtig een groeiende behoefte zichtbaar wordt om samen te komen, om nieuwe ontdekkingen te bespreken en om informatie te delen.

In dit hoofdstuk schetsen we de decennia die de voedingsbodem vormden voor de Reuvsdagen. Het zijn vormende jaren van een archeologische wereld die toen nog zeer overzichtelijk was. Hoe



Pater Antoon Munsters aan het woord op de eerste Correspondentendag in 1952 (foto: RCE).

was de archeologie georganiseerd, in de jaren voor en na de Tweede Wereldoorlog? Wie waren de hoofdrolspelers? Wat zijn de ingrediënten van die voedingsbodem voor de Reuvensdagen?

We beginnen bij het begin, in het jaar 1818, bij de eerste hoogleraar archeologie ter wereld.

### Caspar Reuvs, een bevlogen voortrekker

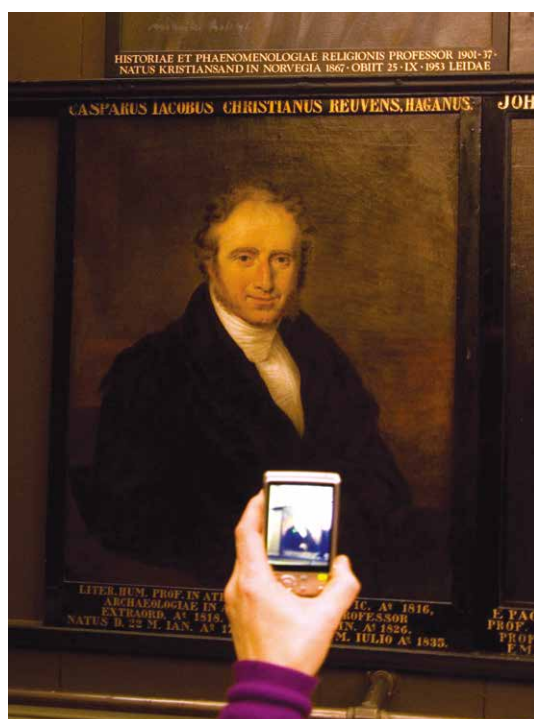
Aan de basis van de Nederlandse archeologie staat het Rijksmuseum van Oudheden (RMO) te Leiden. De benoeming van de jonge C.J.C. (Caspar) Reuvs tot hoogleraar archeologie in Leiden, op 13 juni 1818, wordt gezien als de stichtingsdatum.<sup>3</sup> Toen heette het museum nog Archaeologisch Cabinet der Hoogeschool. Drie jaar eerder was Reuvs aangesteld als hoogleraar Grieksche en Latijnsche letterkunde en geschiedenis aan het Athenaeum in Harderwijk.<sup>4</sup> Bezuinigingen hadden geleid tot sluiting van deze kleine hogeschool met zes hoogleraren. Dat betekende dat voor Reuvs een andere post moest worden gezocht. Een hoogleraarschap klassieke talen aan een andere universiteit was niet mogelijk omdat alle plaatsen bezet waren. De oplossing kwam uit de koker van de minister van Onderwijs, A.R. Falck. Hij was op de hoogte van Reuvs' interesse voor 'Archaeologie, of de kennis der oudheid opgehelderd uit de overgeblevene gedenkstukken'. Falck gaf koning

Willem I het advies om Reuvs dit vak in Leiden te laten doceren, een vak waarin tot op dat moment 'nimmer opzettelijk onderwijs werd gegeven'.<sup>5</sup> En dat werd op 13 juni 1818 een feit met de benoeming van Reuvs tot hoogleraar archeologie, de eerste ter wereld, én directeur van het Archaeologisch Cabinet der Hoogeschool.

Caspar Reuvs was een enthousiaste promotor van de nieuwe discipline archeologie. Hij ondernam allerlei activiteiten om het vak bekender en populairder te maken. Hij gaf colleges, schreef artikelen en trok erop uit om archeologische overblijfselen met eigen ogen te bekijken. Dat legde ook de basis voor een overzicht van archeologische vindplaatsen in Nederland, dat – na zijn overlijden – in 1845 werd uitgegeven.<sup>6</sup> Reuvs legde en onderhield gemakkelijk contacten. Hij bouwde een breed, internationaal netwerk op en ook de verzameling van oudheden in het museum groeide door zijn aankopen. Dat archeologie een wezenlijke wetenschap was – een visie die hij in zijn inaugurele rede in 1818 had verwoord – bleef hij naar voren brengen.<sup>7</sup> Zo schrijft hij in het tijdschrift *Antiquiteiten*: 'Oude potten en verroest koper te verzamelen, is het denkbeeld, dat men bij ons gewoonlijk hecht aan den naam van *Oudheidkunde* of *Archaeologie*. Indien wij zeggen, dat deze Oudheidkunde, naast Sterrenkunde en Geologie, de meest geschikte wetenschap is, om het geloof aan de geschrevene geschiedenis sterk op de proef te stellen, in velen deelen te bevestigen, in sommige te doen wankelen, dat zij, daarenboven, menigmaal geheel nieuwe bronnen van kennis opent'.<sup>8</sup>

In 1827 startte Reuvs een opgraving op het landgoed Arentsburg bij Voorburg, waarvan bekend was dat daar Romeinse overblijfselen in de bodem zaten. Hij wilde met de opgravingen aantonen dat daar de stad Forum Hadriani lag, de stad die vermeld staat op de Peutinger reiskaart. Zijn onderzoek op Arentsburg is met de ogen van nu verrassend modern te noemen. Zijn landmeters en tekenaars legden de fundamenteën en vonden keurig vast, zelfs in kleur.<sup>9</sup>

Caspar Reuvs kreeg in 1835 een beroerte en overleed drie dagen later, op 42-jarige leeftijd. Zijn neef Leonardt Janssen schreef onmiddellijk een sollicitatiebrief naar het Rijksmuseum en werd aangenomen als conservator. Janssen was zeer betrokken bij het onderzoek naar Nederlandse oudheden. Hij ging onder andere graven in Dorestad, in Wijk bij Duurstede, en op de heide bij Hilversum onderzocht hij grafheuvels en 'haardstedes'.<sup>10</sup> De vondsten uit dit onderzoek en Janssens contacten



Portret van Casparus Jacobus Christianus Reuvs (bron: privécollectie).



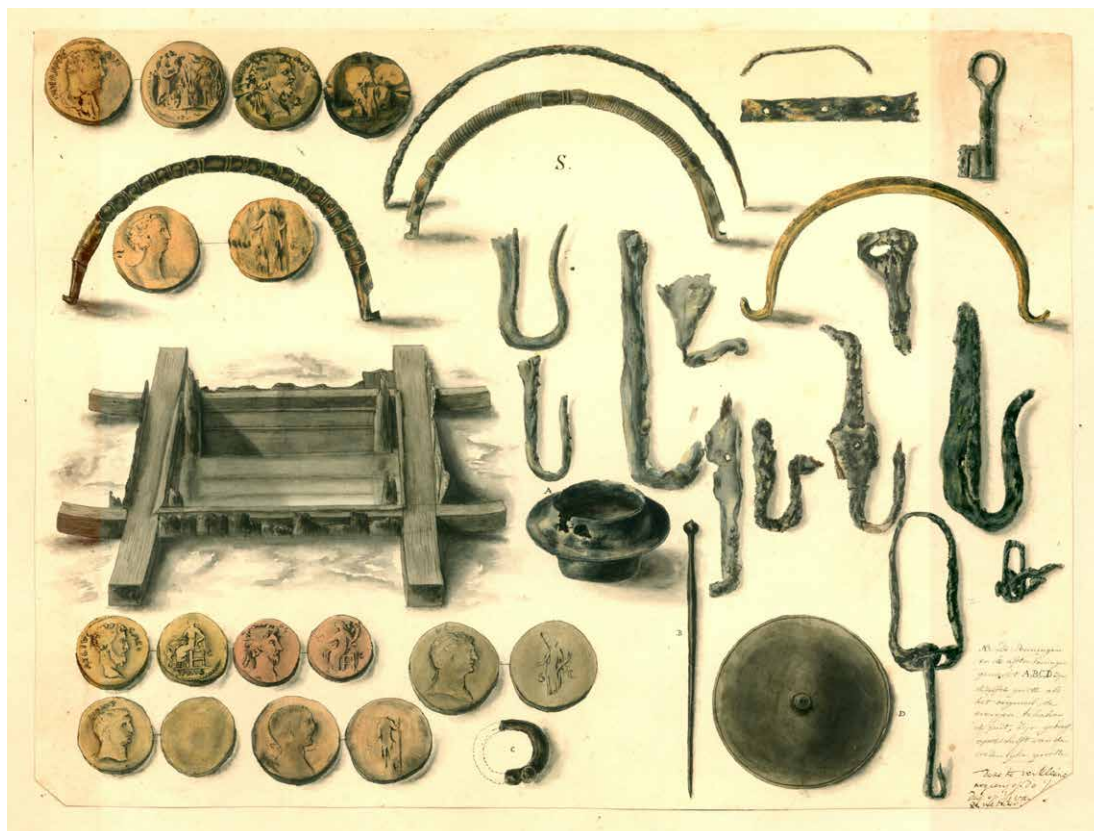
met wetenschappers van naam, zoals de Deense archeologen Thomsen en Worsaae, droegen bij aan de internationale discussie over de toepassing van het drieperiodensysteem.<sup>11</sup> Janssen accepteerde deze indeling van de prehistorie in een steentijd, bronstijd en ijzertijd, maar zijn opvolgers hadden daarvoor wat meer tijd nodig.<sup>12</sup>

### Pleyte en de Holwerda's, accent op Nederland

In de tweede helft van de negentiende eeuw was het op het gebied van de Nederlandse archeologie een stuk rustiger, zeker na het overlijden van Leonardt Janssen in 1869. Museumdirecteur Conrad Leemans was egyptoloog en had gedurende zijn lange carrière als directeur – ruim een halve eeuw – minder oog voor de Nederlandse bodem. Dat veranderde met zijn opvolger Willem Pleyte, die het meerdelige boek *Nederlandsche Oudheden van de vroegste tijden tot Karel den Grote* uitbracht. In dat werk publiceert Pleyte – als eerste – een archeologische verspreidingskaart, met geologische ondergrond.<sup>13</sup> Zijn *Nederlandsche Oudheden van de vroegste tijden tot Karel den Grote* is een belangrijk overzichtswerk dat vanaf 1877 in afleveringen per

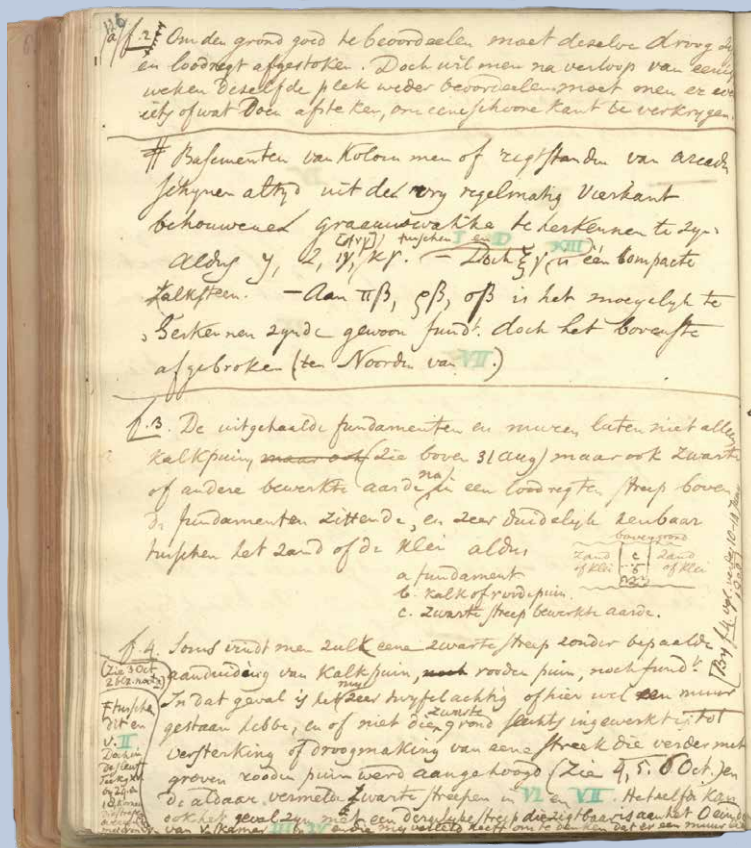
provincie verscheen, met uitzondering van de delen over Noord-Brabant en Limburg.

In 1903 werd A.E.J. (Antonie) Holwerda als directeur van het RMO aangesteld, die een jaar later zijn zoon J.H. (Jan Hendrik) Holwerda als conservator van de nieuwe afdeling Nederland zou benoemen.<sup>14</sup> Antonie Holwerda combineerde – net als Caspar Reuvers – het directeurschap met dat van hoogleraarschap in de archeologie. Samen met zijn zoon Jan gaf hij een belangrijke impuls aan de archeologiebeoefening in Nederland. Die focus op de nationale archeologie, in plaats van de klassieke culturen van het mediterrane gebied, paste in de tijdgeest. Het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw werden gekenmerkt door de opkomst en bloei van provinciale genootschappen en verenigingen, die zich richtten op de regionale geschiedenis. Een aantal daarvan hield zich ook met archeologie bezig. De conservatoren verzamelden oudheden en beheerden de collecties, zoals die van het Provinciaal Friesch Genootschap, het Provinciaal Utrechtsch Genootschap (PUG), het Geschied- en Oudheidkundig Genootschap in het hertogdom Limburg, het Provinciaal



Een Romeinse waterput van Arentsburg, vastgelegd in ingekleurde tekeningen van de hand van Tiemen Hooiberg en John Gordon (Collectie RMO).





Het opgravingsdagboek van dinsdag 25 september 1827. Reuvers legt uit: 'Om den grond goed te beoordeelen, moet dezelve droog zijn en loodrecht afgestoken. Doch wil men na verloop van eenige weken dezelfde plek weder beoordeelen, moet men er eerst iets vanaf doen steken om ene schone kant te verkrijgen.' Met codes in Romeinse cijfers en Griekse letters, geschreven in kleuren, werd verwezen naar de veldtekeningen en de overzichtskaart (foto: RMO).

## Opgravingsdagboeken van Caspar Reuvers

Caspar Reuvers, de grondlegger van de Nederlandse archeologie, was meer dan een *armchair archaeologist*. In zijn korte leven heeft hij vaak zijn studeerkamer verlaten om erop uit te gaan. Zo reisde hij naar Drenthe om daar raatakkers (*Celtic fields*), die hij 'legerplaatsen' noemde, te onderzoeken en vast te leggen.<sup>116</sup> Ook deed hij onderzoek naar de Wittewijvenbult, een grafheuvel bij Eefde, ten noordoosten van Zutphen. Maar zijn magnum opus is zijn grote opgraving van de Romeinse stad Forum Hadriani op de buitenplaats Arentsburgh te Voorburg. Zijn documentatie daarvan was – met de ogen van nu – voortreffelijk.<sup>117</sup> Reuvers liet veldtekeningen maken, profielen tekenen en de sporen vastleggen ten opzichte van het Algemeen Peil (A.P.).<sup>118</sup> Ook werden er opgravingsdagrapporten bijgehouden. Zijn assistenten schreven op de rechterbladzijde alle opvallende zaken die in het veld waren gezien: bijzondere vondsten of details van profielen.<sup>119</sup> Op de linkerbladzijde schreef Reuvers aan het einde van de dag of in het weekend zijn opmerkingen en vragen.

Genootschap in Noord-Brabant en het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap.<sup>15</sup> Het Provinciaal Utrechts Genootschap, opgericht in 1773, startte in 1841 met het verzamelen van archeologische vondsten uit de regio Utrecht. De collectie bevat veel Romeinse vondsten, onder andere afkomstig van de forten van Vechten, het Domplein en De Meern.

Om zich te verdiepen in de Nederlandse archeologie ging J.H. Holwerda, die in 1899 was gepromoveerd op het grafitrueel tijdens de klassieke periode in Griekenland, op studiereis. Samen met zijn vrouw trok hij in 1904 negen weken door Noord-Nederland, een jaar later door Noord-Brabant en Limburg en daarna door naar het Duitse Haltern, waar hij in één dag leerde grondsporen te herkennen en hoe deze met vlakken en doorsneden te onderzoeken.<sup>16</sup> Geïnspireerd door al deze nieuwe kennis ging Holwerda voortvarend aan de slag, want op de Nederlandse afdeling van het museum moest veel gebeuren. In 1906 realiseerde hij een chronologisch overzicht op zaal, waar hij regelmatig bezoekers rondleidde, en hij publiceerde zijn eerste artikel over de Nederlandse pre- en protohistorie in het tijdschrift *Onze Eeuw*.<sup>17</sup>

Een jaar later, in 1907, verscheen voor het eerst een wetenschappelijk tijdschrift vanuit het

Op initiatief van de gemeente Leidschendam-Voorburg is begin 2020 een project opgezet waarbij twee opgravingsdagboeken en twee veldboekjes van Reuvers' Arentsburgh-onderzoek door geïnteresseerde burgers 'getranscribeerd' zijn. De sierlijke, handgeschreven teksten zijn via de vingers van vrijwilligers op toetsenborden omgezet naar digitale tekstbestanden. Sommige inwoners van Leidschendam-Voorburg waren zo enthousiast dat ze meer dan tachtig scans voor hun rekening namen.<sup>120</sup> Binnen zes weken waren de 387 pagina's door crowdsourcing ontsloten. Heel even waren de 57 participanten deelgenoot van een opgraving van de hoofdstad van de Cananefaten. Ze keken door de ogen van Reuvers naar de fundamenteën, zoals die van het badhuis, dat een van de grootste thermen van Nederland was. Wat waren de gedachten om vlakken te verdiepen of hoe werden de gevonden fundamenteën geïnterpreteerd? Hoe werkte en dacht een archeoloog in een wereld van bijna tweehonderd jaar geleden? In de huid kruipen van Caspar Reuvers bleek voor velen een fascinerende ervaring.

RMO, getiteld *Oudheidkundige Mededeelingen*.<sup>18</sup> Het uitvoeren van archeologisch veldwerk was een structurele activiteit van het museum geworden. In de jaren tien van de twintigste eeuw werden op allerlei plaatsen opgravingen uitgevoerd, zoals op de Veluwe waar Holwerda de grafheuvels op de Kroondomeinen en de Hunneschans onderzocht. Op basis van die onderzoeken baseerde hij zijn koepelgraftheorie. In zijn ogen waren de heuvels ingestorte resten van houten, bijenkorfachtige constructies, zoals de tholos-grafmonumenten in Mycene. Hij hield lang vast aan deze interpretatie, ook wanneer anderen zijn ideeën met feiten weerlegden. Deze starheid had hij ook ten aanzien van het gebruik van de typologische driedeling van de prehistorie die door de Deen Christian Thomsen was voorgesteld. Vooral de bronstijd had in zijn ogen geen waarde en hij gebruikte die dan ook niet in de chronologische indeling van de Nederlandse prehistorie.

### Conflict in het Rijksmuseum van Oudheden

In de zomer van 1911 kwam een Groninger jongeman als vrijwilliger deelnemen aan Holwerda's opgraving van de Romeinse stad Forum Hadriani op het landgoed Arentsburgh te Voorburg.<sup>19</sup> Zijn naam was A.E. van Giffen, en hij was een afgestudeerd bioloog die toezicht hield bij de terpafravingen in Groningen. In eerste instantie waren vader en zoon enthousiast over Albert Egges (Ab). Hij was ondernemend, een goede observator en had kennis van biologie, bodemkunde, geologie en anatomie. Ze boden hem een museumaanstelling in Leiden aan. Op 1 januari 1912 trad hij in dienst bij het RMO, als assistent van Jan Hendrik Holwerda. Door het volgen van colleges en uitvoeren van veldwerk, onder andere aan de prehistorische veenweg van Buinen, specialiseerde hij zich verder in het vak van de archeologie.<sup>20</sup>

Tijdens deze veenwegopgraving in Buinen werden ook andere karaktertrekken van A.E. van Giffen duidelijk: hij was humeurig en driftig in de ogen van de Holwerda's. Het jaar was nog niet om of er waren zoveel spanningen ontstaan dat een ontlading niet lang op zich liet wachten. Aan de basis van dit explosieve duel tussen de Holwerda's en Van Giffen lagen allerlei kleinere geschillen, over Van Giffen's aanstelling, de afronding van zijn dissertatie en de financiële afwikkeling van terpvondsten. Dit culmineerde snel tot een beschuldiging van wetenschappelijke fraude: Holwerda zou originele opgravingstekeningen van Arentsburgh veranderd



Uitsnede van de oudheidkundige kaart, een vernieuwend onderdeel van het magnum opus van Pleyte.



Opstelling van de PUG-collectie op de zolder van het Utrechts Stadhuis (bron: A.E. Grolman, penseel in kleur (waterverf)potlood, 1889; 31725 Het Utrechts Archief).

hebben om fouten te maskeren.<sup>21</sup> Het werd een groot conflict, dat hoog opliep, tot aan minister-president P.W.A. Cort van der Linden toe.<sup>22</sup> De Holwerda's en Van Giffen stonden lijnrecht tegenover elkaar. De meningsverschillen waren groot, vooral in de ideeën over hoe het vak zich zou moeten ontwikkelen en over welke wetenschappelijke interpretatiekaders in het handelen centraal stonden. De Holwerda's hadden een klassiek-taalkundige achtergrond, terwijl Van Giffen was opgeleid als natuurwetenschapper. Dat betekent dat ze zeer verschillend dachten over de eisen die gesteld worden aan empirisch onderzoek. In 1917 vertrok Van Giffen naar Groningen, maar de strijd was niet geluwd. De tweespalt zou nog tientallen jaren bepalend zijn voor de ontwikkeling van de Nederlandse archeologie, met een scherpe scheiding tussen twee kampen, tussen Leiden en Groningen.

### Correspondenten in den lande

In de jaren twintig en dertig liet Jan Hendrik Holwerda het archeologisch veldwerk steeds vaker over aan zijn leerlingen.<sup>23</sup> Zo had conservator August Eduard Remouchamps intensief contact met Hendrik Joseph Bellen, beter bekend als Kapitein Bellen, die grafheuvels op de Veluwe vanuit zijn woonplaats Ede onderzocht.<sup>24</sup> Ook andere lokaal opererende oudheidkundigen hadden een grote invloed op het ontsluiten van de archeologische rijkdom van de streek. Voor zowel zijn geboortestreek West-Friesland als de omgeving van Deventer was Jan Butter van groot belang: hij ontdekte tal van vindplaatsen.<sup>25</sup> Hendrik Jan Popping deed datzelfde in de Stellingwerven in Zuidoost-Friesland en Frans Bloemen in de regio Wijchen en Oss, met het onderzoek van het vorstengraf op de Osse heide in 1933 als belangrijk hoogtepunt.<sup>26</sup>

Opgravingen werden ook wel door genootschappen uitgevoerd, met rijkssubsidies vanuit het RMO. Zo werkte het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap samen met het RMO in het onderzoek naar de urnenvelden en overblijfselen uit de Romeinse tijd, waarna de vondsten tussen Maastricht en Leiden werden verdeeld.<sup>27</sup> Belangrijk in dit soort samenwerkingsverbanden waren de lokale oudheidkundigen. Wilhelmus Goossens, rijksarchivaris en conservator Provinciaal Museum voor Oudheidkunde te Maastricht, was een belangrijke sleutelpersoon voor Holwerda in Limburg. Verspreid door Nederland vormden deze personen een netwerk dat het RMO informeerde over de archeologische vondsten en vaak leidde dat tot het doen van opgravingen.

In juli 1927 benoemde het RMO – in samenwerking met het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen – negentien personen officieel als correspondent.<sup>28</sup> De samenwerking met het museum werd zo bekrachtigd. De correspondenten beschikten over een benoemingsbrief waarmee ze terreinen konden betreden die voor anderen ontoegankelijk waren. Vondsten die gemeld werden bij de burgemeester, kwamen eerst bij de correspondent terecht, die snel de vindplaats kon inspecteren. Als tegenpresentatie kreeg men portovrije enveloppen en een abonnement op het tijdschrift *OMROL*.<sup>29</sup> Afgezien van J. Graver die woonachtig was in Nieuw-Weerdinge, in het oostelijke puntje van Drenthe, waren de drie noordelijke provincies correspondentloos. Dat was niet verwonderlijk, want dat was het werkgebied van A.E. van Giffen.

### Van Giffen, het spittertje

Van Giffen had tijdens zijn Leidse jaren zijn netwerk in het noorden niet verwaarloosd, jong en ambitieus als hij was. Om zijn archeologisch onderzoek te laten ondersteunen, financieel of anderszins, onderhield hij nauwe contacten met de Drentsch-Praehistorische Vereeniging (DPV) en de Vereeniging voor Terpenonderzoek. De jaarverslagen van deze verenigingen waren belangrijke uitgaven, waarin hij de resultaten van zijn opgravingen publiceerde. In 1916 werd hij benoemd tot conservator van de 'praehistorische afdeling' van het Provinciaal Museum van Oudheden in Drenthe. De officiële opening op 17 juni 1922 van het Biologisch-Archeologisch Instituut (BAI), gehuisvest in een voormalig postkantoor in de Poststraat in Groningen, was de bekroning van Van Giffens terugkeer naar Groningen.<sup>30</sup> Voor hem was het belangrijk dat dit het einde betekende van de monopolisering van het wetenschappelijk onderzoek door het Rijksmuseum van Oudheden. Met de oprichting van het BAI aan de Rijksuniversiteit Groningen had Nederland voor het eerst een echt universitair opleidingsinstituut waar jonge mensen konden worden opgeleid.

Het BAI was als een bijenkorf van waaruit Van Giffen keer op keer het veld introk voor het uitvoeren van archeologisch onderzoek. De opgravingen in het noordelijke kustgebied waren geïnspireerd door de commerciële terpafravingen en die op de Drentse zandgronden door de heideontginningen, waarbij grafheuvels en andere overblijfselen zichtbaar werden. Voor het onderzoek aan grafheuvels ontwikkelde hij de kwadrantenmethode, een aanpak die geïnspireerd was op het



ontleden van plantenstengels, met horizontale en verticale doorsneden.<sup>31</sup> De crisisjaren van de jaren dertig dwongen veel mannen tot werk in de werkverschaffing, en dat maakte dat goedkope arbeiders ruimschoots beschikbaar waren.

Het derde Internationale Antropologische Congres dat in september 1927 in Amsterdam plaatsvond, was belangrijk voor Van Giffen. Het was een uitstekende gelegenheid om zijn kennis en kunde te etaleren aan een internationaal gezelschap van bijna tweehonderd deelnemers. Onder het voorzitterschap van J.P. Kleiweg de Zwaan was een gevarieerd programma samengesteld van lezingen en excursies.<sup>32</sup> In ruim honderd *communications* werden verschillende aspecten van de antropologie, etnologie, sociologie, erfelijkheid, prehistorie, etnografie en folklore toegelicht.<sup>33</sup> In de sessie 'Prehistorie' sprak Van Giffen, in het Frans, over Nederland als een tussengebied tussen de neolithische en eneolithische cultuurverschijnselen van Noordwest- en Midden-Europa. Daarna ging hij in op het oudste huisdier, de hond, en de paleontologische etnologie.<sup>34</sup> Op zaterdag 24 september werd het lezingendeel afgesloten met een diner in Hotel Krasnapolsky, waarbij ook Prins Hendrik, de beschermheer van het congres, aanschoof.<sup>35</sup>

Nadat op zondag Marken en Volendam waren bezocht, vertrok het gezelschap met de trein naar Groningen, waarna op dinsdag en woensdag per autobus een reeks hunebedden en het archeologisch museum werden aangedaan. Van Giffen liet het internationale gezelschap allerlei bijzonderheden zien, zoals de binnenkant van hunebed D XXVIII bij Buinen en het lijksilhouet onder een grafheuvel bij Drouwen.<sup>36</sup> Speciaal voor dit illustere gezelschap waren hunebed en grafheuvel opengelegd, om zo ook de opgravingsmethode aanschouwelijk te maken. Ongetwijfeld was zijn indrukwekkende driedelige boekwerk, *De hunebedden in Nederland*, binnen handbereik. Het was toen net vers van de pers, althans de atlas en het eerste tekstdeel.<sup>37</sup> Met een bezoek aan het Openluchtmuseum in Arnhem werd de tiendaagse afgesloten.

Drie jaar later maakte Van Giffen wederom grote indruk op de internationale wereld door de resultaten van zijn opgravingen te Ezinge. In 1930 kon zijn grote wens, het aanleggen van grote vlakken in plaats van het optekenen van profielen, eindelijk in vervulling gaan.<sup>38</sup> De goed bewaarde overblijfselen van boerderijen uit de ijzertijd en Romeinse tijd die bloot werden gelegd, waren spectaculair en kregen roem tot buiten de landsgrenzen. Bovendien vormden de perfect



In de grote zaal van het Koloniaal Instituut in Amsterdam, dat later het Koninklijk Instituut voor de Tropen zou heten, vond in 1927 het Internationale Antropologische Congres plaats (bron: Stadsarchief Amsterdam).

geconserveerde gebouwresten, met de houten staanders, drempels, stalboxen en vlechtwanden, voor hem een belangrijk referentiebeeld om de grondsporen van boerderijen op de zandgronden beter te begrijpen. Dit succes leidde ertoe dat hij ook buiten de Nederlandse grenzen ging graven, in Duitsland (1926-1934), Hongarije (1921, 1923, 1928), Frankrijk (1939) en Ierland (1937-1938).<sup>39</sup> Hij begaf zich ook in provincies die het werkterrein waren van Holwerda, zoals in Limburg (1923-1925, 1930) en Noord-Brabant (1934-1935, 1937), waar hij met zijn leerling Willem Willems grafheuvels en urnenvelden opgroef.<sup>40</sup> Ook in Holwerda's interessegebied, de Romeinse tijd, nam hij steeds meer het voortouw. Van Giffen onderkende al in 1927 het belang van de ontdekte vondsten – ophogingslagen en een waterput uit de Romeinse tijd – op het Domplein in Utrecht.<sup>41</sup> Onder zijn leiding werd vervolgens twee jaar later in en rondom de Heilig Kruiskapel de eerste wetenschappelijke opgraving naar het Romeinse castellum Trajectum uitgevoerd.

Van Giffens karaktertrekken, eigengereid en autoritair, maar ook charmant en vasthoudend, hadden hem ver gebracht. Hij had een universitair instituut met deskundig personeel, twee verenigingen als financiers en opdrachtgevers,

contacten met rijke particulieren met een grote interesse in oudheden die onderzoek betaalden, een groot netwerk van informanten en de zorg over de prehistorische afdelingen van de musea van Assen en Groningen. Onder zijn bezielende leiding was rond 1940 het Biologisch-Archaeologisch Instituut uitgegroeid tot dé belangrijkste opgravingsinstantie. Het BAI had het Rijksmuseum van Oudheden overvleugeld.<sup>42</sup>

### Wettelijke regeling van de pre- en protohistorische archeologie

In de loop van de jaren dertig groeide de bezorgdheid bij het Leidse Rijksmuseum van Oudheden over hoe er met de archeologie werd omgegaan.<sup>43</sup> Er ontstond een collectieve bewustwording dat een grootschalige teloorgang van informatie gaande was. In deze crisisjaren werden de heidelandschappen op steeds grotere schaal ontgonnen, waarbij het bodemarchief werd bedreigd. Het aantal opgravingen nam toe, ook omdat door de werkloosheid meer werkkraft beschikbaar was. Daarbij kwam dat voortdurend werd gesteggeld waar vondsten terecht moesten komen, bij het Rijksmuseum van Oudheden of in de provinciale musea. Het aantal instellingen dat aanspraak maakte op vondsten groeide. Holwerda wilde in het RMO met ontdekte

Ruim veertig 'Duitse Archeologen' namen in april 1933 deel aan een congres dat Van Giffen organiseerde. Een hoogtepunt was een bezoek aan de opgraving in Ezinge (foto: GIA).





objecten een volledig overzicht bieden van de Nederlandse pre- en protohistorie, maar de provinciale genootschappen wilden hun eigen vroegste geschiedenis laten zien. Daarnaast waren er in de ogen van het museum ‘wilde’ opgravingen door particulieren met als doel de vondsten in de eigen collectie op te nemen en die zo te laten groeien, of ze te verkopen.<sup>44</sup> Zo werden de grafheuvels in de omgeving van Wijchen met prikstokken afgezocht en doorgraven. De potten werden vervolgens geruild voor kousen en sigaren bij Frans Bloemen, kousenfabriekeigenaar en correspondent van het RMO.<sup>45</sup> De roep om een wettelijke regeling werd steeds sterker.

Holwerda's opvolger, egyptoloog Willem van Wijngaarden, zette een belangrijke stap naar een wetsvoorstel in maart 1940. Hij stuurde een rapport naar het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, getiteld *Ontwerp eener Regeling der Vaderlandsche Oudheden*. Dit rapport was door conservatoren Kees Braat en Frans Bursch opgesteld. Het bood een uitgebreide analyse: een stand van zaken, een schets van het kernprobleem – het onsystematisch verzamelen van archeologisch materiaal – en een voorstel tot de oprichting van een ‘Centraalbureau voor Archaeologische Documentatie’.<sup>46</sup> Op 24 mei – Nederland was inmiddels bezet gebied – werd een regeling afgekondigd met een verbod tot het verrichten van opgravingen door niet door de overheid erkende instellingen.<sup>47</sup> Welke instellingen wel erkend werden, dat zou een nieuw op te richten Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (RCOB) bepalen. Een belangrijk gevolg was dat particuliere onderzoekers niet meer zelfstandig opgravingen mochten verrichten. Dat graafverbod gold ook voor de correspondenten, met als gevolg dat zes hun correspondentie opgaven.<sup>48</sup> Twee jaar later zetten veel meer correspondenten die stap toen werd besloten dat het hebben van eigen collecties niet meer was toegestaan.

De commissie werd op 6 juni 1940 officieel geïnstalleerd op het departement. Tegelijkertijd werd ook een Rijksbureau voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (RBOB) opgericht, waarvan Bursch de directeur werd. Het Rijksbureau, dat was gevestigd in het Leidse RMO, functioneerde als een centraal vondstmeldingspunt. Dat was belangrijk, want door deze centrale documentatie – ‘de archeologische brievenbus’ – zou het mogelijk zijn een beter algemeen beheer te voeren en de archeologen bij hun wetenschappelijk werk van dienst te zijn.<sup>49</sup> Vondsten uit Friesland, Groningen en Drenthe

moesten eerst bij het BAI worden gemeld, en daarna aan het RBOB. Het BAI mocht, net als het RMO, in heel Nederland graven. Rijksmuseum G.M. Kam (RMK) in Nijmegen, dat in 1922 haar deuren opende, was de derde rijksinstelling met een opgravingsbevoegdheid.<sup>50</sup>

Van Giffen, die grote invloed had gehad op de regeling, was zeer content met deze nadere uitwerking. Hij ging graven in het dorpshart van Valkenburg (Zuid-Holland) dat door oorlogshandelingen ernstig was beschadigd. Hierdoor waren de overblijfselen van het Romeinse castellum nu met de schop bereikbaar. Ook het RMO zag kansen in het verwoeste Rhenen en Middelburg. Holwerda, die inmiddels met pensioen was, in Nijmegen woonde en functioneerde als onbezoldigd RMK-directeur, dacht dat de commissie en het bureau ‘de ondergang van het Leidsche Museum’ zouden betekenen.<sup>51</sup> Hij had geweigerd lid te worden van de RCOB; Van Wijngaarden en Van Giffen waren wel rijkscommissielid.

De regeling schiep duidelijkheid in waar welke verantwoordelijkheden lagen. Als directeur van het bureau ging Bursch aan de slag om de aanbevelingen, door hemzelf verwoord in het rapport, in de praktijk te brengen. Zo werd begonnen met het aanleggen van een fichecatalogus met vondstmeldingen uit heel Nederland.<sup>52</sup> Bursch was zeer actief in het promoten van het belang van de Nederlandse archeologie. In dat kader werd ook een affiche gemaakt met de tekst ‘Ontziet Onze Oudheden’.<sup>53</sup> Hij hield lezingen en radiovoordrachten en schreef allerlei artikelen. Bursch zette zich niet alleen in voor het uitdragen van de archeologie. Hij was pro-Duits en aanhanger van het nationaalsocialisme. Ook dat gedachtegoed droeg hij uit, tot 3 september 1944. Twee dagen voor Dinsdag vluchtte hij naar Duitsland.

De documentatietraak van de RBOB was onder meer bedoeld als basis voor een archeologische monumentenlijst.<sup>54</sup> Dat betekende een wat meer systematische zorg voor het bodemarchief, gericht op de langere termijn. Dit aspect, en ook de verdeling in een Rijkscommissie en Rijksbureau, was naar voorbeeld van de gebouwde monumentenzorg. Het Rijksbureau voor de Monumentenzorg (RBMZ) had al tijdens de oorlog een eigen archeologische opgravingsdienst die zich bezighield met opgravingen van kerken en kastelen. Net als het BAI en het RMO groef deze dienst op plekken die door bombardementen waren verwoest en die zo mogelijkheden boden voor onderzoek.

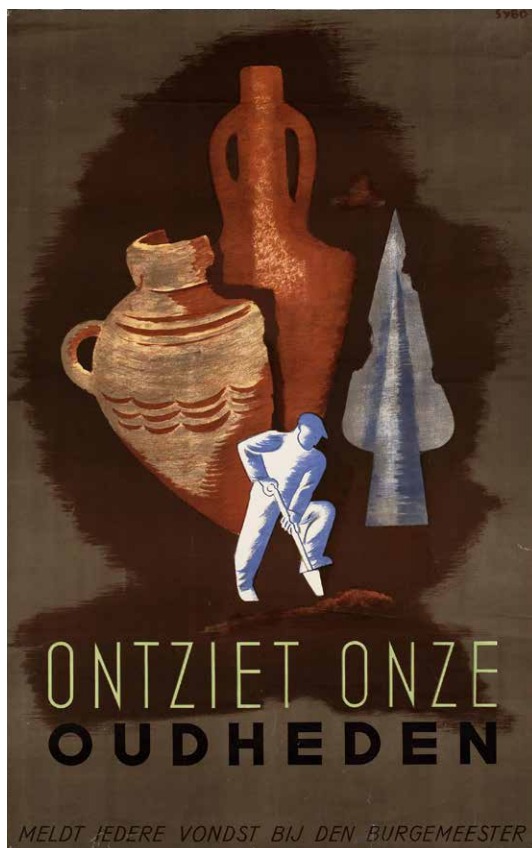
Een nota opgesteld door Van Giffen in 1946 leidde tot de oprichting van een nieuwe organisatie waarmee veel zou veranderen. In die nota bepleit hij een scheiding van ‘oudheidkundig bodemonderzoek’ en ‘museumwezen’ en een voorstel om al het archeologisch onderzoek in Nederland te centraliseren in één ‘zelfstandigen rijksdienst’.<sup>55</sup> Op 1 januari 1947 werd de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) opgericht, met A.E. van Giffen als hoofd, en P. Glazema als onderdirecteur. Het gevolg was dat andere rijksinstellingen dan de ROB niet langer mochten graven. Het RMO verloor zijn opgravingsbevoegdheid, maar bleef het centraal archeologisch museum.<sup>56</sup> De graafafdeling van Monumentenzorg doofde uit. Het BAI, dat net 25 jaar bestond,<sup>57</sup> groef verder, met Van Giffen als hoofd van de ROB. Na felle discussies over de standplaats van de nieuwe dienst en een eerste start in Den Haag en tegelijk in Groningen, werd uiteindelijk voor Amersfoort gekozen, op neutraal terrein en centraal gelegen in Nederland. De medewerkers verhuisden van Den Haag en Groningen naar een voormalig burgerweeshuis, de Mariënhof.<sup>58</sup> Intens waren ook de discussies over de bevoegdheden van de ROB,

zowel ten opzichte van andere rijksinstellingen, als tegenover de erkende lokale instellingen.<sup>59</sup> Het waren jaren van hete twistgesprekken, waarin alles op scherp werd gezet en samenwerking onmogelijk was. Van Es, de latere directeur van het ROB, noemt het ‘een van de kleurrijkste perioden uit de geschiedenis van de Nederlandse archeologie’.<sup>60</sup> Aan de oude tweestrijd tussen Groningen (Van Giffen) en Leiden (Holwerda) was een derde toegevoegd. Dat was Amersfoort, in de persoon van Glazema die jarenlang op voet van oorlog stond met Van Giffen.<sup>61</sup> De situatie werd onhoudbaar. Op aandringen van de staatssecretaris nam Van Giffen op 1 januari 1950 ontslag als hoofd van de ROB. Pas na zijn emeritaat in 1954 verbeterden de verhoudingen enigszins.

### Een nieuw instituut

In die woelige jaren vijftig, ‘de oorlogsjaren van de Nederlandse archeologie’,<sup>62</sup> gebeurde er van alles. De tijd vroeg om daadkracht. Naoorlogs Nederland was bezig met de wederopbouw. Overal ging de schop in de grond: voor het herstel van oorlogsschade, voor woningbouw en voor nieuwe fabrieken. De laatste heideontginningen werden niet meer met de schop gedaan, maar met bulldozers. In zijn openbare les aan de Universiteit van Utrecht schetst Pieter Modderman, destijds priaatdocent én medewerker bij de ROB: ‘Er is geen streek, die niet aan veranderingen onderhevig is ten gevolge van ruilverkavelingen, huizenbouw, weganaanleg en wat dies meer zij. Het is de taak van alle belangstellenden in de archeologie om uit deze gevaarlijke situatie te redden, wat er te redden valt.’<sup>63</sup>

De archeologische wereld was toen – met tien tot vijftien professionele archeologen – klein en overzichtelijk, maar wel versnipperd en rivaliserend.<sup>64</sup> Op papier was de ROB de enige instantie die zou mogen opgraven, in de praktijk verliep het heel anders. Op het moment dat Van Giffen ontslag nam als hoofd van de ROB, moest het BAI alle graafactiviteiten staken. Alle BAI-opgravingen waren onder auspiciën van de ROB uitgevoerd, maar nu Van Giffen geen hoofd meer was, hield dat op. Hij wist het zo te regelen dat hij zijn onderzoek – zoals de opgravingen in Valkenburg (Zuid-Holland) – mocht afronden. Uiteindelijk werd via het departement van Hoger Onderwijs besloten dat universiteiten wél mochten graven vanwege de wetenschappelijke vrijheid en de relatie met de natuurwetenschappen. Het lukte Van Giffen, die in 1946 was herbenoemd als



Het affiche 'Ontziet Onze Oudheden' was in 1942 een van de middelen om meer aandacht voor vondsten en het melden daarvan te genereren. Het is ontworpen door J. Sjollemma (collectie RMO).

hoogleraar in de prehistorie aan de Universiteit van Amsterdam, in 1951 om een tweede instituut op te richten: het Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP).<sup>65</sup> Een kleiner instituut dan het BAI en meer gericht op onderwijs – over de prehistorie – dan op onderzoek, was zijn gedachte. Met student-assistent Diderik van der Waals, die in 1960 als eerste het Nederlandse doctoraal examen ‘prehistorie’ zou halen, betrok Van Giffen de twee bovenste verdiepingen van de Nieuwe Herengracht 87 in Amsterdam. Net als voor het BAI regelde Van Giffen ook voor het IPP een opgravingsbevoegdheid. De onderzoeks aandacht was meteen al gericht op West-Nederland, ook omdat ontdekkingen van pas opgerichte werkgroepen van vrijwillige archeologen duidelijk maakten dat het lage Holland al lang voor de middeleeuwen bewoonbaar was. Belangrijk daarbij was de Archaeologische Werkgemeenschap voor Westelijk Nederland (AWWN) die in 1951 was opgericht en in 1953 een eigen tijdschrift, *Westerheem*, in het leven riep.<sup>66</sup> In andere delen van het land waren ook provinciale verenigingen actief. Zo had Brabant sinds 1947 de Stichting Brabants Heem, met het gelijknamige tijdschrift.



Het logo van de Archaeologische Werkgemeenschap voor Westelijk Nederland dat vanaf 1951 tot 1964 is gebruikt. De nieuwe, vierde, versie (februari 2021), is een gestileerde variant in kleur.

### Een groeiende rijksdienst

In Amersfoort zette Pieter Glazema de ROB stevig op de rails.<sup>67</sup> Sinds 1947 had hij naam gemaakt door de voortvarendheid waarmee hij vele opgravingen uitvoerde in de door oorlogsgeweld getroffen dorpskernen in het rivierengebied en de Maasvallei. Zo waren bijvoorbeeld onder de Grote Kerk van Elst de resten van twee inheems-Romeinse tempels ontdekt, waarop Jules Bogaers in 1955 zou promoveren.<sup>68</sup> Glazema, die werkzaam was geweest bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, zou



De bergingswerkzaamheden in 1969 van een scheepswrak van een Oost-Indiëvaarder, gevonden op kavel E 81. Het achterschip hangt in de takels, op weg naar de transportauto (bron: Het Flevolands Archief, Dienst der Zuiderzeewerken).

nog jarenlang terugvallen op zijn oude relaties bij deze dienst. Archeologisch onderzoek bij het restaureren van middeleeuwse bouwwerken was vanzelfsprekend.<sup>69</sup> Langzaam nam het aantal ROB-medewerkers toe: in 1954 waren dat er zeventien.<sup>70</sup> Ook werd een jaarverslag alsook een tijdschrift in het leven geroepen, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*.

De scheepswrakken die door het gedeeltelijk inpolderen van de Zuiderzee op het land waren komen te liggen, kwamen eveneens onder de zorg van de rijksoverheid. In 1951 werd Gerrit van der Heide, voor die tijd werkzaam op het BAI als assistent van Van Giffen, benoemd als hoofd van de zelfstandige afdeling Oudheidkundig Bodemonderzoek binnen de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP). Het bergen en conserveren van de vele scheepswrakken leidde uiteindelijk tot een Scheepsarcheologisch Museum, dat in 1967 de deuren opende in Ketelhaven (Flevoland).

Glazema kreeg de beschikking over het adresbestand van de correspondenten van het RMO en bouwde deze groep verder uit door ook leden van de jonge Archaeologische Werkgemeenschap voor Westelijk Nederland daarin op te nemen.<sup>71</sup> Om de onderlinge banden te verstevigen, nam hij het initiatief om Correspondentendagen te organiseren. Voor de ROB waren de correspondenten belangrijke en zeer gewaardeerde personen. Zij waren de ogen en oren in den lande – alert op archeologische

vondsten bij ontgravingen en ruilverkavelingen – en hielpen bij opgravingen. Sommigen bleven vele jaren lang hun ontdekkingen trouw melden. Als tegenpresentatie kregen ze een correspondentenpas (drie jaar geldig), overdrukken van publicaties én een tweedaags congres gevuld met allerlei lezingen. Dit samenkomen om nieuwe ontdekkingen te bespreken en contacten aan te halen, was ook een belangrijk ingrediënt voor de latere Reuvenusdagen. En zo zijn we weer terechtgekomen in het sfeerbeeld waarmee dit hoofdstuk aanving, in de Amersfoortse Mariënhof.

De eerste editie van de Correspondentendagen in januari 1952 was zeer geslaagd. De conferentie werd geopend door A.W. Byvanck, hoogleraar Archeologie en Oude Geschiedenis aan de Universiteit Leiden en voorzitter van de RCOB.<sup>72</sup> Het gehoor kreeg daarna lezingen van ROB-medewerkers, zoals Pieter Modderman over 'Vondsten en hun documentatie', Hendrik Brunsting over 'De datering in de archeologie', Anton Bruijn over 'Vorm en techniek van de vuurstenen werktuigen' en Herre Halbertsma over 'Scherven en hun determinering'.<sup>73</sup> De deelnemers werden ook rondgeleid door de net opgeknapte Mariënhof. Voor correspondent Frans Bloemen uit Wijchen was deze eerste editie ook meteen zijn laatste: op de terugreis kreeg hij een hartaanval en overleed op 62-jarige leeftijd.<sup>74</sup>

De eerste jaren na 1952 werd dit Correspondentencongres ieder jaar georganiseerd,



Determineren van vondsten, door Pieter Modderman, op de Correspondentendagen van 1955 (foto: RCE).

maar de frequentie werd allengs minder, hoewel het aantal correspondenten (ruim tweehonderd), stabiel bleef.<sup>75</sup> De organisatie van het evenement vergde veel tijd en inzet en dat trok een zware wissel op de medewerkers. Ook werd de Mariënhof al snel te klein.

### Van Giffen, de nieuwe generatie en overzeese contacten

Op het BAI waren de kamers gevuld met jonge enthousiastelingen die na ontmoetingen met Van Giffen gefascineerd waren geraakt door de archeologie. Willem Glasbergen was als gymnasiast al op Van Giffens opgraving in Valkenburg terechtgekomen. Nog voordat hij zijn studie kunstgeschiedenis en archeologie in Groningen had afgerond, had Van Giffen hem opgedragen de grafheuvelgroep bij Toterfout in de Brabantse Kempen te onderzoeken. Deze heuvels dreigden door heideontginningen te verdwijnen. In 1954 promoveerde Glasbergen op de resultaten van dat grafheuvelonderzoek.<sup>76</sup> Zijn proefschrift vulde het tweede en derde nummer van het net opgerichte Groningse tijdschrift *Palaeohistoria*.

Assien Bohmers was voor de oorlog al aangesteld als specialist voor de steentijd.<sup>77</sup> Hij had in Duitsland gewerkt als archeoloog voor Ahnenerbe, het wetenschappelijk bureau van de SS, waarna de bezetter in 1941 een positie voor hem regelde als privaatchoort bij het BAI. In 1947 stelde Van Giffen hem opnieuw aan, want specialisten in die vroegste periode van de prehistorie waren zeer schaars.

Ook Tjalling Waterbolk was – net als Glasbergen, Modderman, Van der Heide en Halbertsma – als *assistent buiten bezwaar* 's Rijks schatkist (zonder salaris), door Van Giffen aangesteld. Zijn studie biologie combineerde hij met pollenanalytisch onderzoek van grondmonsters uit grafheuvels. Dat onderzoek leidde uiteindelijk in 1954 tot een verdedigd proefschrift.<sup>78</sup> Het BAI was in die jaren een groot opgravingsbedrijf, met twee veldwerkploegen die in het hele land opereerden. Waterbolk memoreerde in 2013: 'Berucht waren de zaterdagmorgens tussen twaalf en één, wanneer aan iedereen – in een lange rij op de kamer van de hooggeleerde – de opdrachten werden uitgedeeld – niet alleen voor de komende week, maar vaak ook voor het weekend zelf.'<sup>79</sup>

Het vele onderzoek in het begin van de jaren vijftig was sterk gericht op 'het verzamelen van door opgravingen verkregen gegevens'.<sup>80</sup> Het ideaal was een schets van de opeenvolging in de tijd van culturen die typerend waren voor een

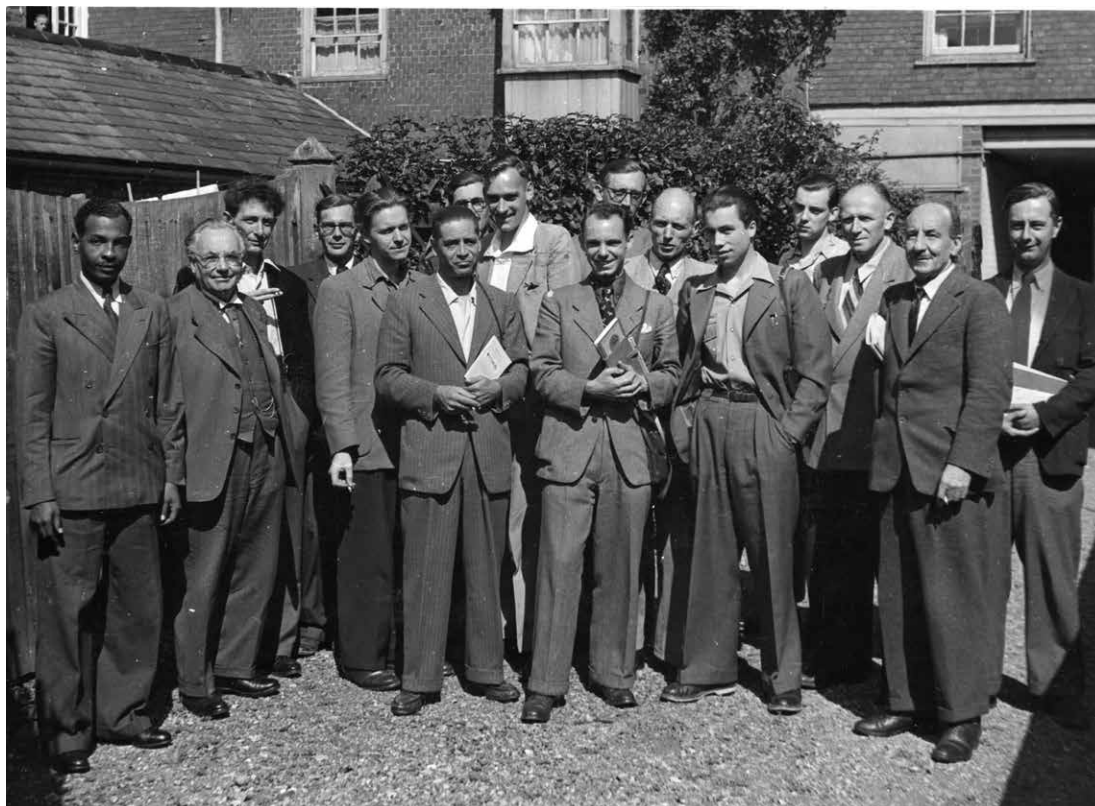
bepaald gebied: het opstellen van een 'cultureel streekdiagram'. Deze vorm van cultuurhistorische archeologie had een sterke empirische oriëntatie op bewoning, het gebruik van het landschap en de ontwikkeling van het leefmilieu. Het had nauwelijks een theoretische basis.

Zeer welkom was dan ook de ontwikkeling van de <sup>14</sup>C-methode, die absolute dateringen opleverde. Zo konden opeenvolgende culturen in de tijd worden geplaatst. De fysicus Hessel de Vries was het geniale brein achter de Nederlandse toepassing van deze methodiek, met Van Giffen als geldverstrekker.<sup>81</sup> Een van de eerste houtskoolmonsters was afkomstig uit de dubbelheuvel van Toterfout en bevestigde de resultaten van Waterbolks palynologisch onderzoek, wat weer een snelle acceptatie van die methode tot gevolg had.<sup>82</sup> De biologische poot van het BAI werd door Wim van Zeist – palynologie, zaden- en vruchtenonderzoek – en later ook in de jaren zestig door Anneke Clason – archeozoölogie – verder uitgebouwd.

In 1954 ging Van Giffen met pensioen en met de aanstelling van Waterbolk als nieuwe hoogleraar in Groningen werden langzaam de tegenstellingen verzacht, vooral die tussen Amersfoort en Groningen.<sup>83</sup> Voorzichtige stappen werden gezet om de banden aan te halen en door discussies het vak verder te brengen. Voor de prehistorici in die jaren was daar zeker aanleiding toe, want verschillende onderzoeken hadden bijzondere resultaten opgeleverd. Voorbeelden zijn de opgravingen van de bandkeramische nederzettingen op de Zuid-Limburgse lössgronden in Elsloo en Sittard en de interdisciplinaire aanpak van de bewoonde kreekruig bij Hekelingen. Op initiatief van Glasbergen, Waterbolk en Modderman werd in 1955 het 'Symposion Nederlandse prehistorici' opgericht.<sup>84</sup> Deze tweedaagse bijeenkomst was bedoeld voor vakgenoten en amateurarcheologen die zich bezighielden met de 'Prae-Romeinse culturen'. In opzet was het kleinschalig, tot maximaal zestien deelnemers, om goed te kunnen discussiëren. Dit Symposion heeft een aantal jaren gefunctioneerd, tot 1959.

Voor wat betreft de contacten met collega's in het buitenland waaide er na de Tweede Wereldoorlog een duidelijk andere wind. Hoewel in de eerste naoorlogse jaren budget voor studiereizen en congressen beperkt was, lukte het vaak wel om naar internationale congressen te gaan in België, Zwitserland en Groot-Brittannië, waar gevestigde namen als Vere Gordon Childe en Christopher Hawkes spraken. Beiden waren





Vooranstaand Brits archeoloog Stuart Piggott verzorgde – op uitnodiging van de British Council – in 1949 een cursus 'British Archaeology'. V.l.n.r.: H. Thabit (Soedan), A.E. van Giffen (Nederland), J. Ramskou (Denemarken), R.J.C. Atkinson (Groot-Brittannië), M. Christensen (Denemarken), P.C. Sestieri (Italië), H. Shortt (Groot-Brittannië), P.J.R. Modderman (Nederland), M.E. Mariën (België), C.J. Becker (Denemarken), N.N. Nelson, O. Voss (Denemarken), W. Glasbergen (Nederland), P. Glazema (Nederland), R.C. Allan (Groot-Brittannië) en S. Piggott (Groot-Brittannië) (foto: RCE).

invloedrijke prehistorici met een breed netwerk aan collega's op het continent.<sup>85</sup> Vooral de British Council was actief in het opbouwen en aanhalen van overzeese relaties. Op uitnodiging mochten ook vier Nederlandse archeologen in 1949 deelnemen aan een speciale cursus, de 'Course on British Archaeology'. Uit die ontmoetingen werden langdurige contacten opgebouwd. Vooral Glasbergen had goede contacten met Britse archeologen, zoals met Humphrey Case, die grafheuvels in Zuid-Engeland opgroef. Met hen discussieerde hij over de ontdekkingen die het grafheuvlonderzoek in Noord-Brabant hadden opgeleverd en die duidelijke Engelse parallellen bleken te hebben.<sup>86</sup>

### Een nieuwe hoogleraar in Amsterdam

Op 20 juli 1956 werd Willem Glasbergen benoemd als opvolger van Van Giffen aan het Instituut voor Prae- en Protohistorie in Amsterdam.<sup>87</sup> Hij ging voortvarend aan de slag. Binnen een paar jaar was het instituut – inmiddels verhuisd naar een

pand aan de Nieuwe Prinsengracht – uitgebreid, zowel in personeel, ruimte en bibliotheekboeken als takenpakket. Dat omvatte onderwijs en onderzoek op het gebied van culturele en oecologische prehistorie van West- en Midden-Europa en de archeologie van Nederland, onderwijs in oudheidkundig bodemonderzoek en stadskernonderzoek van Amsterdam. Voor deze onderdelen werden ook specialisten aangesteld. Zo kwam de oecologische prehistorie onder leiding te staan van wetenschappelijk ambtenaar Willy Groenman-van Waateringe.

Glasbergen had bij zijn aantreden het Groningse instituutmodel voor ogen, met experts op het gebied van palynologie en – later ook – archeozoölogie. De ecofacten waren even belangrijk als de artefacten.<sup>88</sup> De afdeling stadskernonderzoek kwam onder een aan de Universiteit van Amsterdam afgestudeerd historicus, Carlos van Regteren Altena. Zo kreeg ook de middeleeuwse archeologie voor het eerst een eigen positie binnen

het universitaire bestel.<sup>89</sup> In die eerste jaren stond de stad Amsterdam in het onderzoek centraal.<sup>90</sup>

Vanwege zijn expertise op het gebied van de bronzen voorwerpen werd Jay Butler in 1957 aan het BAI aangesteld. Jay Butler, van oorsprong Amerikaan en leerling van V.G. Childe, had net zijn dissertatie aan het Institute of Archaeology in Londen afgerond. Een paar jaar eerder was hij al in Nederland geweest, waarbij hij een netwerk van contacten had opgebouwd en verschillende museumcollecties had bestudeerd voor zijn Noordwest-Europese bronzeninventarisatie, het thema van zijn proefschrift.<sup>91</sup> Waterbolk en Glasbergen vonden beiden dat zijn kennis hard nodig was om zo ook de typochronologieën van andere materiaalcategorieën te kunnen verfijnen. En zo kwam Butler in Nederland terecht, eerst bij het BAI en vanaf 1963 halftijds verbonden aan het IPP. Vele generaties studenten bracht hij de fijne kneepjes van de bronstijd en bronzen voorwerpen bij.

Net als in het decennium daarvoor waren het de ontdekkingen door AWWN-leden die de aanleiding vormden tot archeologische opgravingen in West-Nederland. Zo stond de werkgroep Helinium aan de basis van het onderzoek van het kreekruglandschap bij Vlaardingen, waar zeer goed geconserveerde bewoningsresten uit het laat-neolithicum

waren aangetroffen. Een bliksemactie van Glasbergen – die onmiddellijk een officieel opgravingsverzoek indiende bij de gemeente – maakte dat het IPP de eerste spade in de bodem zette, tot grote spijt van ROB-prehistoricus Modderman.<sup>92</sup> Het IPP zou er tot 1964 graven. Het waren jaren van steeds weer bijzondere ontdekkingen, die veel publieke belangstelling trokken.

### Meer liefhebbers en congressen

De daadkracht van de AWWN – die zoveel nieuwe ontdekkingen had opgeleverd – bleef niet onopgemerkt. In juni 1958 kreeg de voorzitter van de AWWN, Henk Calkoen, uit handen van prins Bernard de Zilveren Anjer voor zijn inzet.<sup>93</sup> De prins benadrukte het belang voor de wetenschap van de grote groep ‘veldverkenners’ en prees het prachtige blad *Westerheem*.

Het aantal leden van de AWWN nam na 1958 sterk toe. In 1961 meldden 234 nieuwe leden zich aan en in december kon het duizendste lid worden ingeschreven.<sup>94</sup> Die groeiende belangstelling werd aangewakkerd door allerlei initiatieven. Het boek *De voorgeschiedenis van de Lage Landen* van de hand van de Gentse hoogleraar S.J. De Laet en W. Glasbergen – prijs voor een gebonden exemplaar fl. 16,90 – ‘voorzag in een nijpende behoefte’ en werd meteen goed ontvangen.<sup>95</sup> Het was niet alleen een



In oktober 1959 hielpen de enthousiaste leden van de afdeling Helinium mee met de IPP-opgravingen in Vlaardingen. Gespannen touwen geven de vakken aan waarbinnen de sporen werden geregistreerd en vondsten werden verzameld (bron: fotoarchief AWWN-afdeling Helinium).

### Programma van het Eerste Nederlandse Oudheidkundige Congres

- Prof. dr. Th.P. van Baaren (godsdienshistoricus van de Rijksuniversiteit Groningen) over 'Het zgn. *Kopf-, Schädel- und Langknochenopfer*'.
- Dr. W.J. de Boone (voormalig medewerker RBOB, na de oorlog leraar op een gymnasium te Amersfoort, redactielid *Westerheem*) over 'Beumelerberg'.
- Dr. W.C. Braat (conservator RMO) over 'Enige vroeg-middeleeuwse zwaarden uit het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden'.
- P.J. Brand (directeur Gewestelijk Arbeidsbureau, wethouder te Hulst en ROB-correspondent) over 'De ontgraving van de Dobbele- of Bollewerckpoort te Hulst'.
- Prof. dr. H. Brunsting (conservator RMO en hoogleraar archeologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, redactielid *Westerheem*) over 'De vervaardiging van prehistorisch aardewerk'.
- A. Bruijn (technisch assistent A bij de ROB) over 'De vervaardiging van prehistorisch aardewerk'.
- Prof. dr. C.H. Edelman (bodemkundige aan de Landbouwhogeschool in Wageningen) over 'Sporen van een Romeinse landinrichting in Zuid-Limburg'.
- G. Elzinga (conservator archeologie in Gemeente Museum, Arnhem) over 'Hertshoorn in de prehistorie'.
- Prof. ir. R.J. Forbes (scheikundige en wetenschapshistoricus aan de Universiteit van Amsterdam) over 'De middeleeuwse mens en de techniek'.
- Prof. dr. A.E. van Giffen (oud-directeur BAI en rijksinspecteur voor de bescherming en instandhouding van de hunebedden en de gerestaureerde archeologische monumenten in Nederland) over 'Het samengaan van ploegsporen en dodenbestel in voorhistorische tijd en zijn betekenis'.
- Dr. P. Glazema (directeur ROB) over 'Relatie en relativiteit in de archeologie'.
- Prof. dr. J.A. Huisman (Germaanse taalwetenschap aan de Universiteit Utrecht) over 'Plaatsnamen van sacrale oorsprong'.
- J. de Kleyn (hoofdconservator Openluchtmuseum Arnhem) over 'Middeleeuwse vloertegels'.
- Dr. L.S. Meihuizen (directeur Nederlands Agronomisch-Historisch Instituut in Groningen) over 'Volksgroeperingen in de eerste eeuwen van onze jaartelling'.
- Prof. dr. J. Mertens (lector aan de Katholieke Universiteit te Leuven) over 'Romeins beeldhouwwerk uit Buzenol'.
- Dr. P.J.R. Modderman (wetenschappelijk ambtenaar ROB) over 'De opgraving van de bandceramische nederzetting te Elsloo'.
- Dr. W. Nowothnig (medewerker Niedersächsisches Landesmuseum Hannover) over 'Die vorgeschichtlichen Kultbauten auf dem Wurmberg im Oberharz und ihre europäischen Beziehungen'.
- J.G.N. Renaud (wetenschappelijk ambtenaar ROB) over 'Een blik op het dagelijks leven in de middeleeuwen'.
- Dr. H. Roosens (hoofd opgravingsdienst van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium en directeur Nationale Dienst voor Opgravingen) over 'Archeologische gegevens uit de 4<sup>e</sup> en 5<sup>e</sup> eeuw betreffende de Frankische kolonisatie van België'.
- Dr. B.H. Stolte (leraar klassieke letteren en oude geschiedenis) over 'De zuidelijke weg door het land der Bataven'.
- Prof. dr. H.T. Waterbolk (directeur BAI) over 'De opgraving te Anlo'.
- Dr. A. Zadoks-Josephus Jitta (conservator Koninklijk Penningkabinet en docente klassieke archeologie aan de Rijksuniversiteit Groningen) over 'Problemen van de merovingische muntslag in Nederland'.

nuttig studieboek voor studenten, ook de AWWN-leden omarmden het. Om 'de vaardigheid in het zelfstandig verrichten van archaeologisch veldwerk' te bevorderen, werden speciale cursussen georganiseerd. Na een werkcollege in Amsterdam ('Inleiding tot het archaeologisch veldonderzoek' door Willem Glasbergen), groeven 17 AWWN-leden in de grafheuvels bij St. Walrick bij het Gelderse Heumen.<sup>96</sup> Later zouden vaker van deze 'archeologische werk- en studiekampen' plaatsvinden, zoals in het Zeeuwse Aardenburg (1961).

Verder werd de vraag naar bijeenkomsten zo groot dat de ROB besloot over te gaan tot de organisatie van het Eerste Nederlandse Oudheidkundige Congres. En dat was meteen een succes. Het aantal deelnemers, waaronder veel AWWN-leden, kwam tot 317.<sup>97</sup> Op 2 en 3 januari 1959 kregen de toehoorders in Amersfoort een interessant programma van lezingen voorgeschoteld. Er waren ruim twintig sprekers, waarvan drie van over de landsgrens (zie het kader hierna voor het programma). De bijeenkomst werd ingeleid door gastheer Pieter

Glazema en afgesloten met een sluitingsrede door pater Antoon Munsters uit Stein. In opzet leek dit congres sterk op de Correspondentendagen die Glazema en zijn medewerkers vanaf 1952 hadden georganiseerd.

Henk Verhagen, hoofdredacteur van *Westerheem* omschreef het congres als 'een grote gebeurtenis met een welvoorziene dis, vooral in wetenschappelijke zin'.<sup>98</sup> Hij blikte vooruit, in aankondiging van de tweede editie: 'Buitengewoon interessante internationale contacten zullen dus gelegd kunnen worden! Om van de nieuwe nationale contacten maar niet te spreken.'

Deze reeks Nederlandse Oudheidkundige Congressen kunnen we zeker als de voorloper van de Reuvensdagen zien. De inhoud was divers: de sprekers gingen zowel in op prehistorische als op Romeinse en middeleeuwse onderwerpen. En de pauzes zullen ongetwijfeld gevuld zijn geweest met allerlei gesprekken over en weer: over nieuwe ontdekkingen, geruchten en andere aanverwante zaken in de privésfeer.



Uitreiking Zilveren Anjer in 1958 aan H.J. Calkoen, P. Glazema (links) en A.E. van Giffen (deels verscholen achter Calkoen) flankeerden Calkoen als paranimfen om zo de samenwerking tussen amateur- en vakarcheologen te symboliseren. Dit alles werd vastgelegd door een cameraman rechts op de achtergrond, voor de Nederlandse Televisie Stichting (NTS), de voorloper van de NOS (bron: Nationaal Archief).

Het Tweede Nederlandse Oudheidkundige Congres op 2 en 3 januari 1961, met ROB-directeur Pieter Glazema op de eerste rij, voorzien van krant en koffie (foto: RCE).



### De jaren zestig breken aan: jaren van consolidatie en expansie

De archeologische wereld aan het begin van de jaren zestig was een heel andere dan die van een decennium eerder. De invloed van markante persoonlijkheden was in tien jaar tijd duidelijk afgezwakt. Al was er her en der onenigheid over de gang van zaken, met elkaar samenwerken werd meer een gewoonte. De collegialiteit was sterk. Niet alleen tussen vakgenoten, ook de contacten met de amateurarcheologen waren intensief. Dat was het geval met de AWWN, die op het punt stond een landelijke vereniging te worden, en ook met provinciale stichtingen. De belangstelling voor deze gezamenlijke activiteiten – congressen, excursies en veldpraktica – was groot. Sommigen van deze liefhebbers waren zeer deskundig en stonden ook bekend als experts, zoals Ad Wouters op het gebied van vuursteen en de vroege prehistorie en Gerrit Beex om zijn landschappelijke kennis van de Zuid-Nederlandse dekzandgebieden.

Ook over de landgrenzen kwam het tot allerlei initiatieven. Samen met hun Gentse collega S.J. De Laet richtten Glasbergen en Waterbolk een nieuw vaktijdschrift op, getiteld *Helinium*. En in de zomer van 1960 liet het drietal Glasbergen, Waterbolk en Modderman de leden van de Prehistoric Society

kennismaken met de instituten, opgravingen en musea van Nederland.<sup>99</sup> Het was de eerste conferentie van de Prehistoric Society buiten de Britse eilanden. Voorzitter Grahame Clark schreef na afloop dat de Nederlandse prehistorie een grote indruk had gemaakt. Zeer succesvol was ook de internationale bijeenkomst 'Neolithic Studies in Atlantic Europe' in Groningen, waar vakgenoten uit allerlei Europese landen faserings- en culturenkwesties over het neolithicum bediscussieerden. De *Proceedings* van dit congres werden gepubliceerd in *Palaeohistoria* 12 en waren opgedragen aan A.E. van Giffen vanwege zijn tachtigste verjaardag.

### Een derde universitair instituut erbij

Op 8 september 1961 werd Pieter Modderman benoemd tot hoogleraar aan een nieuw op te richten instituut, onderdeel van de Rijksuniversiteit Leiden. Modderman, die sociale aardrijkskunde had gestudeerd, assistent was geweest op het BAI en vanaf 1947 bij de ROB werkzaam was, had ervaring opgedaan in het academische milieu door een privatdocentschap aan de Universiteit Utrecht.<sup>100</sup> Vanaf 1955 gaf hij onderwijs aan geografiestudenten die het bijvak prehistorie hadden gekozen.<sup>101</sup> Ook Modderman bouwde een instituut op naar Gronings voorbeeld, met een afdeling paleobotanie die biologe



Corrie Bakels vanaf 1968 verder zou vormgeven. Het Instituut voor Prehistorie Leiden (IPL) kwam – na een tijdelijk verblijf in het RMO – in een pand aan de Breestraat terecht, op nummer 87. De officiële opening, in december 1964, werd extra luister bijgezet door de presentatie van het eerste nummer van het tijdschrift *Analecta Praehistorica Leidensia*.<sup>102</sup> Het Leidse instituut was klein, met vier personeelsleden en negen afgestudeerden in de periode tot 1971. Ter vergelijking: het IPP was onder Glasbergens leiding uitgegroeid tot het grootste universitaire onderzoeksinstituut, met een personeelsbestand van meer dan veertig personen.<sup>103</sup>

### Schaalvergroting in volle vaart

In deze periode van naoorlogse wederopbouw veranderde veel, en snel: ontzuiling, geboortexplosie, omslag naar een verzorgingsstaat, sterker wordende studentenbeweging, om maar wat ontwikkelingen te noemen. De woningnood was hoog in die jaren. Dat gold ook voor de regio Rotterdam, de eerste stad van Nederland met een eigen archeoloog, Rinus Hoek. Hoek was opgeleid als bouwkundige en kreeg als gemeentelijk ambtenaar van Rotterdam archeologie in zijn takenpakket. Dit was op advies van Glazema, omdat het voor de ROB ondoenlijk was om de vele bouwactiviteiten in de regio te volgen.<sup>104</sup> Later volgden ook Amsterdam (1972, Jan Baart), Utrecht (1972, Targ Hoekstra) en 's-Hertogenbosch (1977, Hans Janssen) met de aanstelling van eigen stadsarcheologen.

Overall in Nederland ging de schop in de grond voor de aanleg van nieuwe wijken en snelwegen. Die grootschaligheid was niet meer met de helpende handen van bijvoorbeeld AWN-leden bij te benen; er werden draglines ingezet. In Elsloo en Wijster gebeurde dat al vanaf 1958 om de bovengrond eraf te halen.<sup>105</sup> Deze draadkranen waren kolossaal, maar de stort van het geschaafde vlak kon vrij gemakkelijk met de sleepbak worden weggehaald.

Soms begon het onderzoek kleinschalig, met het ontleden van een grafheuvel waarbij in de directe omgeving interessante sporen van akkers of bewoning werden vastgesteld, zoals in het West-Friese Oostwoud en Hoogkarspel en in het Drentse Elp. Maar meestal was het nodig om meteen grote vlakken aan te leggen, om de bouwactiviteiten net voor te zijn. Zo moesten in Wijk bij Duurstede (Dorestad) jaarlijks zes hectaren worden opgetekend, in verschillende vlakken. De inzet van draglines en later hydraulische kranen was daar hard nodig. Het grootschalige



Een still uit de VARA-documentaire *Het kralensnoer van Exloo* uit 1963. V.l.n.r.: Willem Glasbergen, die het halssnoer in de hand legt van Jay Butler; Ab van Giffen, met de armen over elkaar, en Tjalling Waterbolk kijken toe (bron: Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid).

### Populariseren van de archeologie

Het Grote Publiek, daaraan werd steeds vaker gedacht in die naoorlogse jaren. Dat begon met het uitbrengen van AO-boekjes waarin Actuele Onderwerpen als 'Nieuwe vondsten in Twente' of 'Oorlog en oudheidkunde' op toegankelijke wijze werden toegelicht. Met de opkomst vanaf oktober 1951 van het nieuwe medium voor massacommunicatie, de televisie, kon ook met bewegende beelden informatie worden overgebracht. Echt spectaculair was de documentaire *Het kralensnoer van Exloo* die op 6 juni 1963 primetime, om 19.30 uur, werd uitgezonden. Er was één net, met slechts dertig uitzendingen per week. Met andere woorden: bijna dertig minuten gewijd aan de Nederlandse bronstijd, dat was niet niks. De uitzending was geënt op de populaire Engelse serie *Animal, Vegetable, Mineral* met Glyn Daniel en Mortimer Wheeler als tv-persoonlijkheden. Dit BBC-programma – uitgezonden van 1952 tot 1959 – had de vorm van een quizshow waarbij een panel van archeologen, kunsthistorici en paleontologen werd gevraagd mysterieuze oude objecten te identificeren. De Engelse reeks was weer gemodelleerd naar het Amerikaanse showprogramma *What in the World?* (1951-1955). In de Nederlandse remake was Glasbergen presentator en hij interviewde Van Giffen, Waterbolk en Butler over de betekenis van het kralensnoer uit de bronstijd dat in 1881 in het veen bij Exloo was gevonden. Als iedereen met een televisietoestel deze uitzending zou hebben gezien, dan is in 1963 bij ongeveer de helft van de huishoudens in Nederland de bronstijd in de woonkamer beland.

In de ogen van nu is het vrij serieuze kost, traag en langdradig, maar wat is het fascinerend om bewegende beelden te zien en de stemmen te horen van al die grootheden van toen: de dictie van Glasbergen, de noordelijke accenten van Van Giffen en Waterbolk en de Amerikaanse tongval van Butler.

Kastelenexpert Jaap Renaud krijgt hulp van leden van de NJBG bij een van zijn kasteelopgravingen, ditmaal in het Noord-Limburgse Geysteren (1958). De opgravingskampen van de NJBG duurden meestal een week of twee. De deelnemers overnachtten in de buurt, in tenten of in een aardappelschuur (foto: Nederlandse Kastelenstichting).



### Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis

‘Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst’ is het bekende Nederlandse gezegde. Dat geldt zeker voor de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis (NJBG) die in 1958 werd opgericht, volgens het principe ‘geschiedenis voor de jeugd, door de jeugd’.<sup>121</sup> Niet alleen de leden maar ook het bestuur bestond uit jongeren tussen de 12 en 23 jaar.<sup>122</sup> De vereniging had als doelstelling jongeren actief in aanraking te brengen met geschiedenis en archeologie. In opzet, naam en formule leek de organisatie sterk op de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN), die decennia eerder, in 1920, was opgericht. Excursies, zomerkampen, jaarlijkse congressen, dat waren uitstekende initiatieven waardoor geïnteresseerde jeugd actief betrokken kon raken bij het verleden.

Henk Dijkstra was de drijvende kracht achter de NJBG. Hij nam – als zeventienjarige – het initiatief tot de oprichting, was de eerste voorzitter van het landelijk bestuur (tot 1964) en bedacht het eigen tijdschrift *Fibula*, waarvan het eerste nummer in 1960 verscheen.<sup>123</sup>

Het oprichten van lokale en regionale afdelingen, zoals Schouwen-Duiveland (1962-1973) en Heerlen (1971-1973), bracht de focus op de geschiedenis van de eigen streek, met lezingen,

werkgroepen, excursies en samenwerking met andere historische verenigingen. Zo kregen alle Amsterdamse NJBG'ers het blad van de AWN-afdeling Amsterdam en konden ze lezingen bijwonen van de bond Heemschut.<sup>124</sup>

Deelnemers aan de jaarlijkse themadagen en congressen ontvingen vooraf een inleidende publicatie over het onderwerp. Die was door de leden zelf samengesteld en verscheen als deel in de zogeheten ‘Janus-reeks’. De Romeinse god Janus – god van deuren en stadspoorten – is nog steeds de mascotte van de NJBG. Deze heeft twee gezichten en kijkt naar twee richtingen, zowel naar het verleden als de toekomst, symbolisch voor de jongerenvereniging.<sup>125</sup>

Naast het tijdschrift *Fibula* gaf de NJBG in samenwerking met uitgeverij Van Dishoeck in Bussum twee Fibulareeksen uit. In 1965 startte de Fibulareeks voor de oudere jeugd (boven 14 jaar) en vier jaar later de Fibula Juniorreeks, voor jongeren van 12 tot 14 jaar. Nummer 2, *Brittenburg, raadsels rond een verdrongen ruïne* (1965) en nummer 31 *Nederland in de bronstijd* (1969) van de Fibulareeks zijn decennialang voor studenten archeologie belangrijke werken geweest.<sup>126</sup>

Al in het eerste jaar na oprichting startte de vereniging met de organisatie van instructie- en opgravingskampen die vooral plaatsvonden in de schoolvakanties. Tijdens de instructiekampen raakten de jonge, onervaren leden vertrouwd met

de methoden en technieken van het opgraven, meten en tekenen. Met deze ervaring en skills konden ze daarna aan de slag als getraind amateurarcheoloog bij een opgraving. In de hoogtijjaren van de jaren zeventig waren er ruim tien kampen per jaar, verspreid over Nederland. Ook de te onderzoeken vindplaatsen waren zeer gevarieerd, van vroege-steenijdevindplaatsen tot pottenbakkersovens uit de negentiende eeuw. Voor elk wat wils.

Kastelendeskundige Jaap Renaud en zijn leerling en later stadsarcheoloog van Utrecht Tarq Hoekstra waren beiden zeer actief in het

begeleiden van deze kampen. Later – in 1982 – kwam daar het proefondervindelijke bij door het instellen van een Werkgroep Experimentele Archeologie (WEA). Tijdens de WEA-kampen werd er geleefd en gewerkt zoals in het verleden. Voor de kampleiding was het soms lastig om die nieuwsgierige pubers in het gareel te houden, maar voor de pubers zelf was die eerste praktische ervaring overweldigend en onuitwisbaar. We mogen wel stellen dat de NJBG voor menig archeoloog en historicus een speciale betekenis heeft gehad tijdens de vormende jeugdijaren.

nederzettingsonderzoek – wat een duidelijk kenmerk van de Nederlandse archeologiebeoefening zou worden – kwam nu echt op gang.

### **Bijbenen met noodopgravingen en taken vanuit de Monumentenwet**

Ook bij de ROB was die grootschaligheid van bouwactiviteiten goed merkbaar. Het grootste deel van de capaciteit, zo'n zestig medewerkers, werd ingezet op de uitvoering van (nood)onderzoek, overal in den lande. De nadruk lag op het

opgraven en vastleggen; uitwerking en publicatie zouden later wel volgen. Het veldwerk werd in die jaren gezien als een ambachtelijke vaardigheid, een techniek, die aan een veldtechnicus kon worden overgelaten. Het werkelijke wetenschappelijke onderzoek begon pas na de opgraving als de gegevens geanalyseerd en geïnterpreteerd moesten worden. De rijkdienst beschikte over een velddienst van twaalf personen, een fotodienst van acht medewerkers en – heel bijzonder voor die tijd – een laboratorium voor



In West-Friesland, zoals hier op de opgraving van Bovenkarspel-Het Valkje in 1974, was de inzet van draadkranen onmisbaar bij de aanleg van grote vlakken (bron: Provinciaal depot voor archeologie Noord-Holland).



Amerikaan Jay Butler, rechts met baseballpet, tijdens een excursie naar Stonehenge met zijn jaar-genoten, *the class of 1951*, en leermeester Gordon Childe, leunend tegen de steen. In Nederland miste Butler dit soort excursies en conferenties, vandaar zijn initiatief tot het organiseren van het Congres Nederlandse Archeologie (bron: Thomas 2013).



natuurwetenschappelijk onderzoek en voor restauratiedoeleinden, met zes specialisten.

De *Monumentenwet* van 1961 was voor de rijksdienst van groot belang. De wet dicteerde in bepalingen en artikelen wat van waarde was: ‘alle vóór ten minste vijftig jaar vervaardigde zaken, welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun volkskundige waarde’, de omgang met de rijksmonumenten en daarmee ook de taken van de dienst. Zo was er een algemene plicht tot het melden van oudheidkundige (toevals)vondsten bij de ROB. Die vondstmeldingen werden opgenomen in een fichesysteem. Dat werd het Centraal Archeologisch Archief genoemd (CAA), dat in de loop van jaren uitgroeide tot een ficharium met vier ingangen (tijd, plaats, materiaal en type) bestaande uit zo’n 20.000 fiches.<sup>106</sup> Veel van deze fiches waren getypt door Grete Loeb, sinds 1947 als secretaresse en documentaliste aan de rijksdienst verbonden. Ze werden dan ook de Loeb-fiches genoemd. De toevloed van opgravingen en vondsten was in de late jaren zestig en in de jaren zeventig zodanig dat automatisering nodig was. Het ficharium werd dan ook omgebouwd tot ponskaarten om het geschikt te maken voor de rijkscomputer in Apeldoorn.<sup>107</sup> Het zou de basis worden voor het latere Archeologisch Informatiesysteem, Archis.

De informatie in het Centraal Archeologisch Archief was ook bedoeld voor een andere belangrijke taak van de ROB: te komen tot een eerste, voorlopige monumentenlijst en – uiteindelijk – de aanwijzing van archeologische rijksmonumenten.<sup>108</sup> De zomer van 1961, toen de *Monumentenwet* van kracht werd, mag worden gezien als het startsein van een archeologische monumentenzorg. Vanwege de vele administratieve procedures die het met zich meebracht, duurde het nog wel vijf jaar voordat de eerste wettelijk beschermde monumenten waren gerealiseerd.<sup>109</sup>

In 1964 ging Pieter Glazema met pensioen en werd hij opgevolgd door Wim van Es. Van Es breidde het personeelsbestand verder uit, ook met de aanstelling van een nieuw verschijnsel, de provinciaal archeoloog. De kosten van zo’n functionaris werden door het Rijk en de provincies gedeeld. In 1966 stelde Van Es de eerste aan: Rudi Hulst voor Gelderland. Iets later volgden Gerrit Beex voor Noord-Brabant en Tom Bloemers voor Limburg.<sup>110</sup> Dat betekende een grotere capaciteit, zowel op het vlak van onderzoek maar ook voor de archeologische monumentenzorg. Voor een actieve vorm van documentatie werd gedacht aan een nieuwe methode, de *Landesaufnahme*.<sup>111</sup> Het zou de voorbode worden van een meer regionale focus.

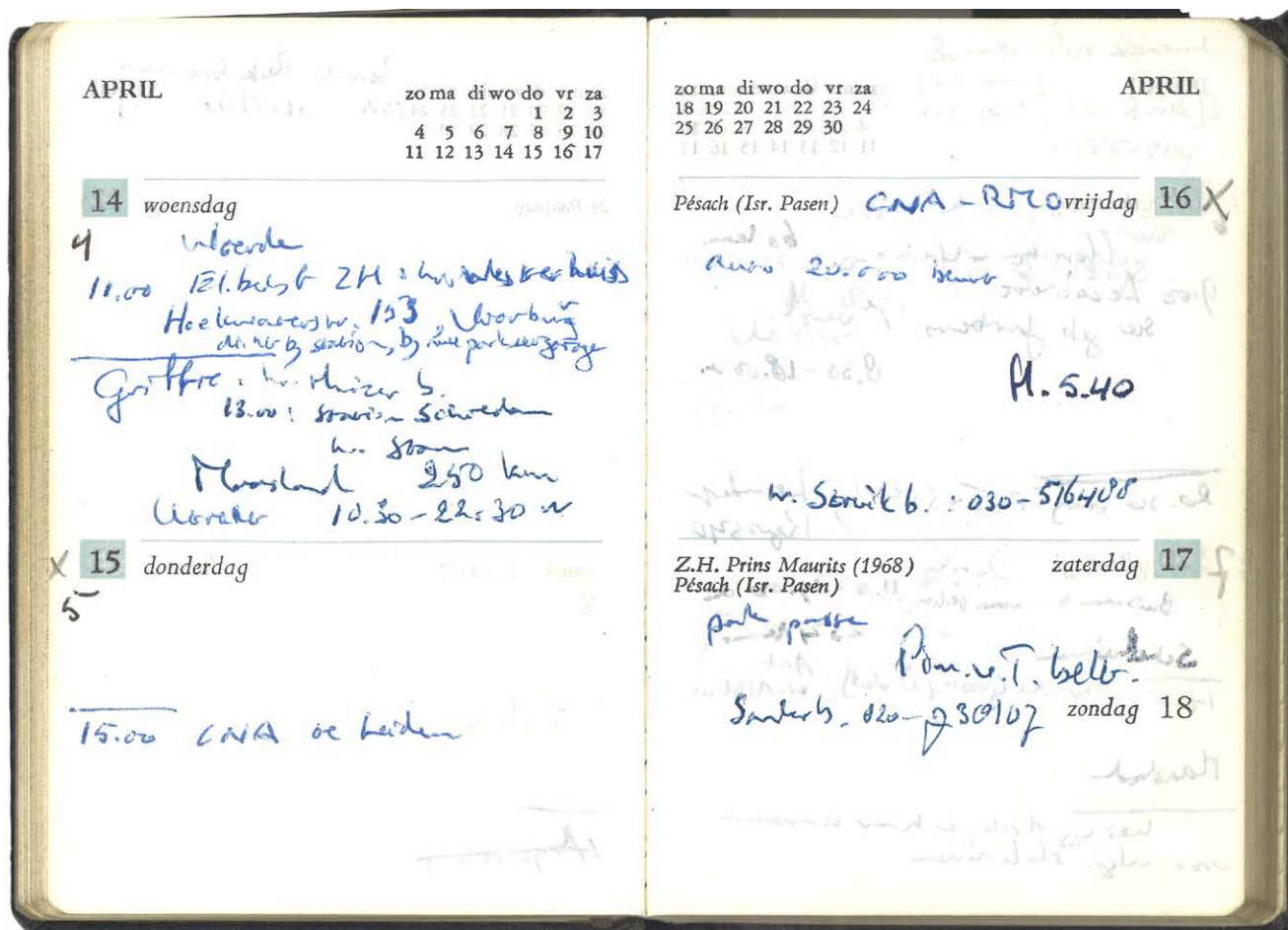
### Initiatief tot een sobere bijeenkomst

Aan het einde van de jaren zestig was de archeologische gemeenschap zo gegroeid dat er een behoefte was ontstaan aan een jaarlijkse bijeenkomst, speciaal voor de vakmensen, voor onderzoekers en excellente studenten.<sup>112</sup> Jay Butler, wereldburger pur sang, nam het initiatief. Hij had goede herinneringen aan de conferenties en excursies zoals die door de Prehistoric Society werden georganiseerd.<sup>113</sup> Hij vond in Herbert Sarfatij, die hij kende van het IPP en die inmiddels provinciaal archeoloog van Zuid-Holland was, al snel een medestander. Butler en Sarfatij bespraken de eerste ideeën met elkaar. Ze dachten aan een deelnemersaantal van hooguit honderd personen, die op persoonlijke titel zouden worden uitgenodigd. Een sobere bijeenkomst, zonder toeters en bellen, geen ontvangsten, zonder borrel of excursies, dat was het idee.<sup>114</sup> Congres Nederlandse Archeologie zou het heten, en ieder jaar kon een ander instituut

als gastheer fungeren, zodat het rouleerde en de werkbelasting en kosten verdeeld zouden worden over archeologisch Nederland.

Toen de plannen zich in bredere kring ontvouwd, was Van Es er niet blij mee, want hij dacht dat het de dood van de Correspondentendagen zou worden. Het zou jammer zijn als die succesvolle bijeenkomst niet meer georganiseerd zou worden. Er kwam een compromis uit voort. Het congres zou eens in de vijf jaar in Amersfoort worden gehouden en de ROB was dan vrij om iedereen uit te nodigen. En zo geschiedde. Op 2 oktober 1970 werd er in een wat grotere groep in Groningen over de invulling van het congres gediscussieerd, waarna een organisatiecomité snel aan de slag ging. In januari 1971 ging de eerste aankondiging van het Congres Nederlandse Archeologie (CNA) de deur uit. 'Het scheppen van een geregeld contact tussen alle Nederlandse archeologen' kon van start gaan.<sup>115</sup>

De agenda van Herbert Sarfatij, met de vermelding 'CNA' op 15 en 16 april 1971 (bron: privécollectie).





## Noten

- 1 Munsters 1952.
- 2 Halbertsma 1988.
- 3 Ter Keurs 2018.
- 4 Toebosch 2003, 14; Brongers 2002; Cordfunke *et al.* 2007.
- 5 Toebosch 2003, 14.
- 6 Reuvs, Leemans & Janssen 1845.
- 7 Cordfunke *et al.* 2007.
- 8 Reuvs 1823.
- 9 Brongers 2007; Buijtendorp 2007; Schneider 2015.
- 10 Janssen 1856. In 1932 zijn de haardsteden en de bijbehorende vondsten ontmaskerd: het bleek om een vervalsing te gaan (Arentzen 2009).
- 11 Arentzen 2007, 67-77.
- 12 Verhart 2008.
- 13 Pleyte 1877-1903.
- 14 Verhart 2018a, 284.
- 15 Van Es 1976, 282.
- 16 Verhart 2018a, 288-289.
- 17 Holwerda 1906.
- 18 Al was het tijdschrift *Antiquiteiten*, dat Nicolaus Westendorp in 1819 oprichtte, het eerste in Nederland.
- 19 Verhart 2018b, 304.
- 20 Van Giffen 1913.
- 21 Verhart 2018b.
- 22 Verhart 2005, 2018b.
- 23 Eickhoff 2003, 51.
- 24 Luning 2013.
- 25 Van Beek 2010, 31-33.
- 26 Jager & Van Ginkel 2005; Jansen & Fokkens 2007, 9, 23-24.
- 27 Van Wijk, Amkreutz & Van de Velde 2014.
- 28 Eickhoff 2003, 201 en noot 120. In 1927 werden benoemd: W.A. Beelaerts van Blokland (Den Haag), J. Belonje (Alkmaar), F. Bloemen (Wijchen), M. Daniëls (Nijmegen), J.J. van Deinse (Enschede), P.J. van de Feen (Domburg), J.W.H. Goossens (Maastricht), J. Graver (Nieuw Weerdinge), A.Th. ten Houten (Winterswijk), J.H. Hubrechtse (Burgh Haamstede), J.L. Kleintjes (Heerde), J.D. Koeslag (Wageningen), G.J. ter Kuile (Almelo), R.H.M. Oppenheim (Haarlem), J.N.A. Panken (Bergeijk), P. Peters (Heerlen), E.J. van Puyenbroek (Goirle), J.P.W.A. Smit ('s-Hertogenbosch) en H. Wiegersma (Deurne).
- 29 Mondelinge mededeling L. Verhart. OMROL staat voor *Oudheidkundige Mededelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden*.
- 30 Eickhoff 2003, 71.
- 31 Waterbolk 2011, 137.
- 32 Het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen trok een bedrag van 4000 gulden uit, als subsidie voor dit congres (Staatsbegroting voor 1927, in *Algemeen Handelsblad* 22 september 1926).
- 33 *Revue Anthropologique* 37 (1927), 180-188.
- 34 *Revue Anthropologique* 37 (1927), 186; Van Giffen 1928.
- 35 *Haagsche Courant*, 15 september 1927.
- 36 Institut International d'Anthropologie 1928; Verhart 2020.
- 37 Verhart 2016. Het derde deel kwam eind 1927 van de drukker.
- 38 Knol 2005, 85.
- 39 Knol 2005, 86.
- 40 Willems 1935.
- 41 Hoekstra & Wynia 1997; Kloosterman & Hoegen 2015, 11.
- 42 Van Es 1972a, 241.
- 43 Eickhoff 2003, 191-206.
- 44 Eickhoff 2003, 197.
- 45 Bovenga 2004.
- 46 Eickhoff 2003, 199-200.
- 47 Eickhoff 2003, 202-203; Verhart 2012.
- 48 Eickhoff 2003, 205, noot 143. Het ging om M. Daniëls (Nijmegen), J.J. van Deinse (Enschede), J.C. Kerkmeijer (Hoorn), E.J. van Puyenbroek (Goirle), P.H. Vallen (Asselt) en H. Wiegersma (Deurne).
- 49 Van Es, Sarfatij & Woltering 1988, 210.
- 50 Swinkels 1997; Verhart 2012.
- 51 Eickhoff 2003, 204.
- 52 Eickhoff 2003, 205.
- 53 Amkreutz & Pauts 2016.
- 54 Van Es 1972a, 242.
- 55 Van Es 1972a, 243; Eickhoff 2003, 206.
- 56 Het Rijksmuseum van Oudheden ging in de jaren zestig weer zelfstandig opgravingen uitvoeren.
- 57 Van Gelder *et al.* 1947.
- 58 Goubitz *et al.* 1988.
- 59 Van Es 1972a, 246.
- 60 Van Es 1972a, 246.
- 61 Carmiggelt 2019, 378.
- 62 Carmiggelt 2019, 375-381.
- 63 Modderman 1955, 10.
- 64 Van Es 1976, 280; Carmiggelt 2019, 378-381.
- 65 Glasbergen 1961, 2.
- 66 Van den Band & Cordfunke 2001. In 1964 wordt de landelijke vereniging opgericht die de naam 'Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland' (AWN) krijgt.
- 67 Halbertsma 1992, 134-135.
- 68 Bogaers 1955.
- 69 Halbertsma 1992, 134.
- 70 Jaarverslag ROB 1954, 6.
- 71 Halbertsma 1992, 134.

- 72 Jaarverslag ROB 1952, 5.
- 73 Pieter Modderman was van 1947 tot 1963 verbonden aan de rijksdienst. Hij deed met name onderzoek naar overblijfselen uit de late prehistorie. Hendrik Brunsting was tijdens deze Correspondentendagen een gastspreker vanuit het RMO in Leiden. Daar werkte hij als conservator. Anton Bruijn was werkzaam bij de rijksdienst, eerst als fotograaf en later als veldtechnicus. Herre Halbertsma was lange tijd (1948-1985) aan de rijksdienst verbonden als wetenschappelijk ambtenaar. Hij richtte zich onder meer op de terpen in Noord-Nederland.
- 74 Mandos 1952; Bovenga 2004, 13.
- 75 Op 18 en 19 oktober 1976 werd het Congres van Nederlandse Archeologen (de Reuvensdagen) gecombineerd met de Correspondentendagen (Jaarverslag 1976 ROB). De tiende Correspondentendag werd gehouden op 10 mei 1980 in de Flint te Amersfoort. In 1982 vonden de elfde Correspondentendagen plaats, in 1986 de dertiende. In de jaren negentig werd de laatste bijeenkomst gehouden, in Tiel (persoonlijke communicatie Marie-France van Oorsouw).
- 76 Glasbergen 1954.
- 77 Carmiggelt 2019.
- 78 Waterbolk 1954.
- 79 Bazelmans & Kolen 2015, 49.
- 80 Glazema 1954.
- 81 Waterbolk 2019, 104-105.
- 82 Waterbolk 1983.
- 83 Carmiggelt 2019, 477-486.
- 84 Carmiggelt 2019, 484; Memoires Modderman.
- 85 Green 1989; Diaz-Andreu & Price 2009.
- 86 Theunissen 1999, 23.
- 87 Glasbergen 1966, 4.
- 88 Groenman-van Waateringe 2003, 33.
- 89 Van Regteren Altena 1990; Heidinga 2003.
- 90 Jayasena 2020, 13-14.
- 91 Steegstra 2018, 77-78.
- 92 Memoires Modderman; Verhart 2010, 37.
- 93 Van den Band & Cordfunke 2001, 44.
- 94 Van den Band & Cordfunke 2001, 51.
- 95 De voorloper van dit boek, getiteld *The Low Countries*, had De Laet op verzoek van G. Daniel geschreven. Het is als deel 5 in de reeks *Ancient People and Places* verschenen. Zie voor een recensie Van der Waals 1959.
- 96 *Westerheem* 8 (1959), 67; Groenman-van Waateringe 1961.
- 97 Jaarverslag ROB 1959, 5.
- 98 *Westerheem* 9 (1960), 35-36.
- 99 Theunissen 2018.
- 100 Louwe Kooijmans 2007.
- 101 Van Ginkel 1993, 12.
- 102 Van Ginkel 1993, 16.
- 103 Van Es 1976, 285; Bakker 2003.
- 104 Carmiggelt 2010.
- 105 Modderman 1988.
- 106 Van Es 1976, 291.
- 107 Er werd gebruikgemaakt van het programma STAIRS van IBM (Van Es, Sarfatij & Woltering 1988, 201). De database werd in 1973 gelanceerd en werd veel gebruikt door overheidsorganisaties.
- 108 Van Es 1972a, 247.
- 109 Klok 1969, 20.
- 110 Voor 1966 bestond de functie 'provinciaal inspecteur', naar voorbeeld van de organisatie in de drie noordelijke provincies. Die provinciaal inspecteurs waren aan het BAI verbonden.
- 111 Van Es 1972a, 248; Slofstra 1976, 329. Slofstra introduceerde het begrip *Landesaufnahme* in de Nederlandse archeologie. Het omvat de complete opname van archeologische gegevens in een bepaald gebied door middel van een systematische veldverkenning, inventarisatie van vondsten in museale en particuliere collecties en de verwerking van de gegevens uit de literatuur.
- 112 Interview met Herbert Sarfatij, december 2018.
- 113 Steegstra 2018, 217.
- 114 Interview met Herbert Sarfatij, december 2018.
- 115 Aankondigingsbrief Congres Nederlandse Archeologie (Nationaal Archief).
- 116 Brongers 1973.
- 117 Brongers 2007, 111.
- 118 Buijtendorp 2007, 119.
- 119 Brongers 2007, 111.
- 120 Schriftelijke mededeling projectleider Jasper van Kouwen (De Oudheidsfabriek).
- 121 Tegenwoordig heet de organisatie Nederlandse Jeugdbond voor Geschiedenis.
- 122 Keuzenkamp 1977, 122.
- 123 In 2005 dreigde het tijdschrift *Fibula* door een teruglopend ledenaantal te verdwijnen. Door de inzet van oud-leden, journalisten, historici en andere professionals kwam het tot een vernieuwende vormgeving en inhoud. Deze oplevering was kort: in 2008 werd het tijdschrift alsnog opgeheven.
- 124 Keuzenkamp 1977, 122.
- 125 <http://www.njbg.nl>, geraadpleegd op 4 oktober 2020.
- 126 Dijkstra & Ketelaar 1965; Butler 1969.

**1971 - 1980**

Plaats waar ReuvenSDagen zijn gehouden

BAI Onderzoeks- en/of opleidingsinstelling

Pesse In de tekst genoemde vindplaats of onderzoeksgebied

Locations and years marked on the map:

- 1971: Leiden (IPL, RMO)
- 1972: Amsterdam (IPP, AIVU)
- 1973: Groningen (BAI)
- 1974: Nijmegen (KUN)
- 1975: Leeuwarden
- 1976: Amersfoort (ROB)
- 1977: Enschede
- 1978: Utrecht (RUU)
- 1979: Assen
- 1980: Maastricht

Other locations marked in red (Pesse):

- Texel
- Hoogkarspel
- Swifterbant
- Ketelhaven (RIJP)
- Kootwijk
- Zwammerdam
- Bergschenhoek
- Hazendonk
- Oss

**1971 - 1980**

Map of the Netherlands showing the locations of ReuvenSDagen from 1971 to 1980. The map includes labels for various locations and the years of the events.

**Legend:**

- 1977: Plaats waar ReuvenSDagen zijn gehouden
- BAI: Onderzoeks- en/of opleidingsinstelling
- Pesse: In de tekst genoemde vindplaats of onderzoeksgebied

**Locations and Years:**

- 1971: Leiden (IPL, RMO)
- 1972: Amsterdam (IPP, AIVU)
- 1973: Groningen (BAI)
- 1974: Nijmegen (KUN)
- 1975: Leeuwarden
- 1976: Amersfoort (ROB)
- 1977: Enschede
- 1978: Utrecht (RUU)
- 1979: Assen
- 1980: Maastricht

**Other locations marked on the map:**

- Texel
- Hoogkarspel
- Swifterbant
- Ketelhaven (RIJP)
- Pesse
- Kootwijk
- Zwammerdam
- Bergschenhoek
- Hazendonk
- Oss

977

BA

● Po

71

1973

97

19

197

74

1976

979

1971

1972

1973

1974

1975

1976

1977

1978

1979

1980

## 2 LAATSTE JAREN VAN EEN KLEINE WERELD (1971-1980)

### Aantekeningen bij een iconische foto

Het is de middag van 16 november 1972, kort na 12.00 uur. In de Oude Vergaderzaal van het monumentale Trippenhuis aan de Amsterdamse Kloveniersburgwal, hoofdkwartier van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW), kijken portretten en borstbeelden van geleerden uit vroeger eeuwen neer op zo'n negentig wetenschappers uit de twintigste eeuw.<sup>1</sup> Deze groep vormt het overgrote deel van de professionele Nederlandse archeologen: oud

en jong, hoogleraren, wetenschappelijk personeel, conservatoren, ambtenaren, studenten. Bekenden, studiegenoten, collega's en oud-collega's hebben zich in groepjes en rijtjes bij elkaar gevoegd. Sommigen hebben het programma voor zich op tafel liggen. Op iedere tafel staan asbakjes en twee heren genieten van hun pijp, zonder dat dat kennelijk op bezwaren stuit. De gevestigde orde zit achter de met donkere lakens beklede tafels, de studenten zitten achterin de zaal en op de achterste rij van het balkon waar de diaprojector staat.<sup>2</sup>



16 november 1972: de eerste lezing van de eerste officiële Reuwendag begint. In de Oude Vergaderzaal van het Amsterdamse Trippenhuis luistert een groot deel van de Nederlandse archeologische wereld naar Ayolt Brongers' relaas over Caspar Reuvens. Rechts op de voorste rij Albert Egges van Giffen, Tjalling Waterbolk en Willem Glasbergen (foto: collectie IPP/AAC, F. Gijbels).



De IPP-fotograaf maakte vanaf het achterbalcon van de Oude Vergaderzaal ook deze foto van de gelegenheid. Ayolt Brongers richt zich tot de zaal; Glasbergen lijkt te controleren waar zijn fotograaf staat (foto: collectie IPP/AAC, F. Gijbels).

De absolute top is uiteraard helemaal voorin te vinden. Daar zitten naast elkaar drie mannen achter de tafel die elkaar al 25 jaar en langer kennen, en die samen de naoorlogse academische archeologie hebben vormgegeven. De eerste is de gedistingeerde Willem Glasbergen, hoogleraar-directeur van het Instituut voor Prae- en Protohistorie en gastheer van deze bijeenkomst; naast hem Tjalling Waterbolk, die dezelfde positie bekleedt aan het Biologisch-Archeologisch Instituut in Groningen; en aan diens rechterhand de man bij wie beide hoogleraren het vak hebben geleerd en die hun beider instituten heeft opgericht: Albert Egges van Giffen, 88 jaar oud maar nog steeds actief in de archeologie, na een carrière die teruggaat tot voor de Eerste Wereldoorlog.<sup>3</sup>

Samen luisteren ze, met de hele zaal, naar de eerste lezing op deze eerste dag van het tweede jaarlijkse congres van Nederlandse archeologen. Die wordt gehouden door Ayolt Brongers, sinds tien jaar medewerker van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek – ook een creatie van Van Giffen. Brongers is, zoals zovelen in de zaal, niet opgeleid als archeoloog. Hij heeft in Leiden scheikunde gestudeerd en is dan ook bij de ROB aangesteld vanwege zijn kennis van de natuurwetenschappen, die een steeds belangrijkere rol vervullen in het archeologisch onderzoek. Maar hij

interesseert zich minstens zo sterk voor de geschiedenis van de Nederlandse archeologie. Hij bereidt al jaren een publicatie voor over de activiteiten van Caspar Reuvs, 's lands eerste beroepsarcheoloog, in de provincie Drenthe.<sup>4</sup> Over Reuvs gaat dan ook zijn lezing van vandaag.

Hij had er anderhalf jaar eerder al op gepreludeerd tijdens het allereerste Congres van Nederlandse Archeologen, dat Jay Butler en Herbert Sarfatij eind 1970 hadden geïnitieerd (zie hoofdstuk 1) en dat Leendert Louwe Kooijmans enthousiast naar Leiden had gehaald. 'Het was buitengewoon amateuristisch door mij georganiseerd', herinnerde deze zich 46 jaar later. 'In het oude lezingenzaaltje van het RMO, ik zie het nog voor me. Aan het eind van de tweede dag, 16 april, bedankte [RMO-directeur] Adolf Klasens iedereen voor zijn komst, en toen was de discussie: gaan we dit vaker doen? Ja, en we moeten het een naam geven. En toen stond Ayolt Brongers op en die zei: "Laten we het de Reuvsdagen noemen, want ...". Daar kwam hij met zijn Reuvs-verhaal. Klasens meteen applaudiseren, die vond het natuurlijk prachtig, *good old Reuvs*. En toen werden dat de Reuvsdagen. Zo gebeurde dat, helemaal ad hoc, spontaan, in dat zaaltje aan het eind van de middag.'<sup>5</sup>

En zo kwam boven het convocaat voor de vervolgeditie niet alleen "Tweede Congres Nederlandse



Archeologie' te staan, maar ook 'Reuvensdagen 1972'. Sindsdien is dat de naam van het congres, dat jaarlijks – op een enkele uitzondering na – plaatsvindt op een donderdag en een vrijdag, ergens halverwege de maand november.

### Einde van een tijdperk

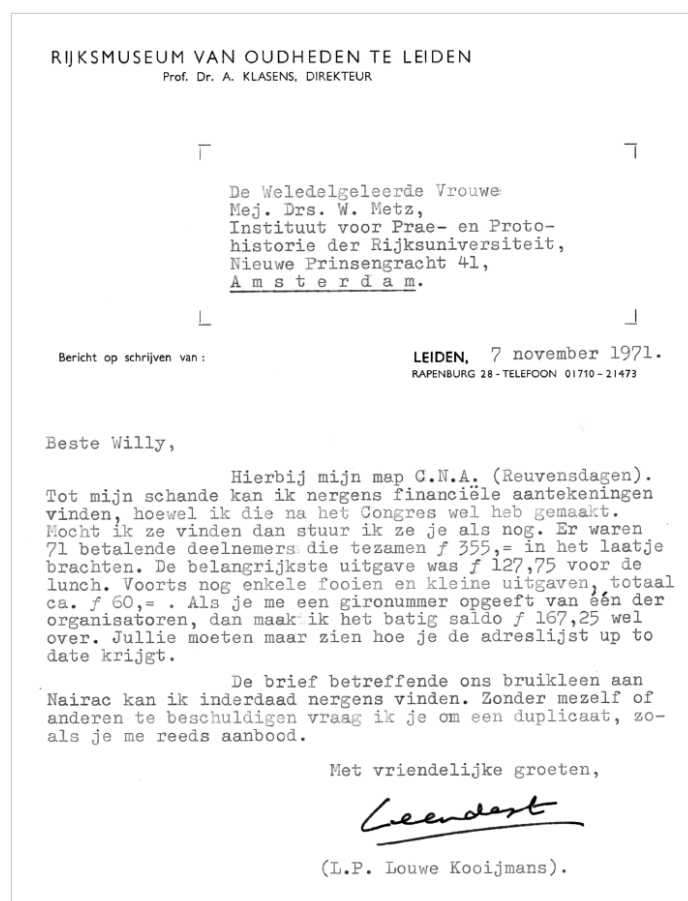
Het convocaat, het programma en de deelnemerslijst van dit tweede CNA, tevens de eerste 'echte' Reuvensdagen, laten zich in combinatie met de foto's die IPP-fotograaf Fred Gijbels van de openingslezing maakte, lezen als een unieke bron van de historie van de Nederlandse archeologie in deze jaren. Ze geven een indruk van de naoorlogse vakwereld en de naoorlogse wetenschapsbeoefening, die nog in de vooroorlogse periode waren geworteld. Ze kondigen ook de toekomst aan. In de zaal zaten naast zeer oudgedienden als Van Giffen en zijn tijdgenoten, en naast het handvol machtige bestuurders die uit zijn school zijn voortgekomen, ook de wetenschappers die de toon voor de komende decennia zouden zetten. Wat dat betreft waren de Reuvensdagen in de jaren zeventig, en die van 1972 in het bijzonder, een waterscheiding tussen oud en nieuw: tussen een heel kleine, besloten, puur inhoudelijke wereld en een werkveld dat zich inhoudelijk en organisatorisch steeds verder uitbreidde en meer en meer verweven raakte met de maatschappij eromheen.

Om te beginnen met de laatste actieve vertegenwoordigers van die 'oude', deels vooroorlogse wereld die in de Oude Vergaderzaal aanwezig waren: Van Giffen, geboren in 1884, was daarvan de voornaamste en tevens oudste; hij had die wereld voor een groot deel geschapen. Een halve generatie jonger dan hij, maar toch al ruim voor de oorlog gepromoveerd en net als hij hoogleraar, waren mensen als Van Giffen's vroegere assistent Hendrik Brunsting (1902-1997)<sup>6</sup> en Annie Zadoks-Josephus Jitta (1904-2000)<sup>7</sup>. Beiden waren afkomstig uit de klassieke archeologie, wat wegens gebrek aan opleidingsmogelijkheden in de Noord-Europese

archeologie een vaker voorkomend voortraject was voor de oorlog. Glasspecialiste Ina Isings (1919-2018), in 1972 benoemd tot lector in Utrecht, had bijvoorbeeld die weg afgelegd.

In zekere zin gold dat ook voor Maria den Boesterd (1912-1973). Zij was op 19-jarige leeftijd begonnen als rondleidster in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden en met directeur Jan Hendrik Holwerda in 1939 meegegaan naar Rijksmuseum G.M. Kam in Nijmegen. Tot diens dood in 1951 deelde ze met hem een huis. Zonder formele opleiding in de archeologie ontwikkelde ze zich binnen het museum tot zelfstandig onderzoekster van Romeins bronzen vaatwerk.<sup>8</sup> Op de iconische foto zit ze schuin achter Van Giffen, Holwerda's gezworen tegenstander en -speler. Het zou de moeite waard zijn te weten of Den Boesterd en Van Giffen elkaar hebben gesproken in de wandelgangen van de KNAW. Heel waarschijnlijk is dat niet, gezien de voorgeschiedenis, al was Holwerda al meer dan twintig jaar dood. Hoe dan ook, het zouden voor beide vooroorlogse veteranen hun laatste Reuvensdagen zijn.<sup>9</sup>

Deze brief van RMO-conservator Leendert Louwe Kooijmans aan zijn IPP-collega Willy Metz bevat waarschijnlijk de eerste vermelding van de term 'Reuvensdagen'. De inhoud betreft de afrekening van het eerste congres dat op 16 april 1971 in Leiden was gehouden. De volgende editie zou nog ruim een jaar na dagtekening op zich laten wachten. Overigens was het IPP, waar de 'weledelgeleerde vrouwe' Metz werkte, onderdeel van de Gemeenteuniversiteit van Amsterdam, hier abusievelijk als Rijksuniversiteit aangeduid (bron: archief J. Butler).



Van Giffens vroegere assistenten Waterbolck, Glasbergen en Modderman bezetten in 1972 de hoogleraarszetels in Groningen (het oudste instituut), Amsterdam (het grootste) en Leiden. Tot 1971 was het Leidse IPL, opgericht in 1962, het jongste en kleinste der instituten. In dat jaar kwam het nog iets kleinere Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit (AIVU) tot stand. Brunsting (sinds 1956) en na hem Waterbolcks leerling Wim van Es (sinds 1968) waren al voor die tijd als (buitengewoon) hoogleraar aan de Vrije Universiteit verbonden geweest. Van Es had geijverd voor de vervlechting van klassieke en Noord-Europese archeologie op zijn instituut. Hij was bovendien sinds 1965 directeur van de ROB.

Jules Bogaers (1926-1996), ook klassiek geschoold, was sinds 1966 hoogleraar archeologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Hij sluit het rijtje af van de acht al dan niet gepensioneerd hoogleraren die op de Reuvensdagen van 1972 aanwezig waren. De meesten zouden met regelmaat optreden op de toekomstige congressen, tot in de jaren negentig toe.<sup>10</sup> Alleen de buitengewoon hoogleraar Prehistorie in Utrecht, Diderik van der Waals, ontbrak in Amsterdam. De zeer kleine Interfaculteit voor Aardrijkskunde en Prehistorie aan de Rijksuniversiteit Utrecht zou in 1985 worden opgeheven, waarmee een einde

Een bespreking aan boord van de viskotter Tholen 6, die op weg is om Nehalennia-altaren van de bodem van de Oosterschelde te halen (1970). Naast de jonge prehistoricus Leendert Louwe Kooijmans staan Romeinendeskundigen Jules Bogaers en Hendrik Brunsting (foto: collectie RMO).



kwam aan een lange en ingewikkelde Utrechtse archeologische traditie.

### Baarden, brillen, lange haren

Inmiddels was een nieuwe lichter archeologen aangetreden, voor het merendeel geboren tussen 1930 en 1940 en opgeleid aan de genoemde instituten. Ze hadden onvermijdelijk een vooropleiding genoten in een ander vakgebied, omdat archeologie nog een post-kandidaatsstudie was. Als we ons beperken tot degenen in de zaal die hoogleraar zouden worden, dan zien we twee fysisch geografen (Jan Verwers en Leendert Louwe Kooijmans), twee classici (Tom Bloemers en Jan Kees Haalebos, 1942-2001), twee historici (Anthonie Heidinga en Reinder Reinders) een neerlandicus (Carlos van Regteren Altena, 1927-2014) en twee biologen (Willy Groenman-van Waateringe en Corrie Bakels).<sup>11</sup> Dat er twee vrouwen onder de negen genoemde hoogleraren zijn, kan niet verhelen dat vrouwen voor 1980 een minderheid onder de archeologiestudenten vormden. Onder de ruim negentig congresdeelnemers zijn, afgezien van de hierboven genoemden, acht vrouwen te tellen die een carrière in de archeologie hebben gemaakt. Bijna vijftig jaar later vormen vrouwen de helft of meer van het aantal studenten en velen vinden een loopbaan in de archeologie. Maar nog steeds dringen maar weinigen door tot de hogere functies in de wetenschap, het beleid of het bedrijfsleven.

In de jaren zeventig maakten in ieder geval mannen de dienst uit in archeologisch Nederland. Zij waren de provinciaal archeologen van de ROB en het BAI, zoals Herbert Sarfatij (ROB, Zuid-Holland) en Otto Harsema (1939-2013) (BAI, Drenthe); zij waren de (weinige) gemeentelijke archeologen: Rinus (Catharinus) Hoek (1924-1986) van Rotterdam, al in dienst sinds 1961, en Tarq Hoekstra (1939-2020) en Jan Baart, die in 1972 nét waren aangesteld in Utrecht, respectievelijk Amsterdam. Mannen vormden ook het verreweg grootste deel van de staf van de ROB, bijvoorbeeld Ayolt Brongers, Herbert Sarfatij en Jean-François van Regteren Altena; van het RMO, zoals Piet Stuart (1925-2015) en Arie Peddemors (1937-2010); en van de universitaire instituten, zoals Jan Albert Bakker en Roel Brandt (1940-2009) van het IPP, Jay Butler (1921-2014) en Piet Kooi (1943-2020) van het BAI, Jan Slofstra en Simon Wynia (1935-2005) van de Vrije Universiteit, Jan Verwers van het IPL, en Jan-Kees Haalebos van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Ze werden in de decennia die volgden, allemaal beeldbepalend binnen hun instituten en



Leidse prehistoriestudenten verzamelen zich in juli 1977 tijdens een excursie op een plein in Kopenhagen. Bij de mannen valt de haardracht op. Derde van links zit VU-docent Jan Slofstra, die als gast met de IPLers meereisde (foto: collectie P. van den Broeke).

### Naweeën van de sixties

Barricaden zijn in Nederland nooit opgeworpen in de jaren zestig, ondanks het imago van een hippieparadijs vol Provo's, Maagdenhuisbezitters en Damslapers dat later is ontstaan. Dat waren incidenten, en dan bovendien Amsterdamse incidenten, waar de rest van het land ('de provincie' in Amsterdamse ogen) met enige verbazing of ook wel bewondering naar keek. Niet dat er niets gebeurde en veranderde op maatschappelijk en ideologisch gebied. Om een korte samenvatting door de socioloog Righart (Righart 1995) te geven: 'Economische groei en in het kielzog daarvan welvaart en uitbreiding van de sociale zekerheid, sociaal-economische spanningen, politieke vernieuwing en radicalisme, ontzuiling, ontkerkelijking en deconfessionalisering, de snelle opmars van de televisie, grotere seksuele vrijheid, de opkomst van een jongerencultuur, de vorming van een militante, links-ideologische studentenbeweging en ten slotte een verhevigd generatieconflict.' Dit alles vond echter plaats tegen de achtergrond van een tamelijk gemoedelijke natie, sinds 1966 geregeerd door centrumrechtse kabinetten die een ruime mate van (repressieve?) tolerantie aan de dag legden. Zo kwam de nogal ingrijpende en democratiserende

*Wet op de Universitaire Bestuurshervorming* (WUB) van 1970 tot stand onder het 'rechtse' kabinet-De Jong van de confessionele partijen en de VVD. Tijdens de Reuvensdagen van 1972 had het laatste kabinet uit die reeks, Biesheuvel II, samengesteld uit dezelfde partijen, nog geen twee weken meer te gaan. Bij de verkiezingen op 29 november, waaraan voor het eerst 18- tot 21-jarigen mochten meedoen, haalde de PvdA bijna een derde van het aantal stemmen. Na een formatie van een half jaar trad op 11 mei 1973 het eerste en enige kabinet-Den Uyl aan. Dat zou, meende het progressieve deel van de bevolking, de idealen van de jaren zestig verwezenlijken met zijn streven naar 'spreiding van kennis, inkomen en macht'. Ook dit meest 'linkse' kabinet dat Nederland ooit heeft gekend, was echter gebonden aan de realiteit dat een echte linkse meerderheid niet bestond. Het stoelde op de 56 zetels van de PvdA, de PPR (Politieke Partij Radicalen, later opgegaan in GroenLinks) en D66, maar ook op 43 zetels van de confessionele partijen KVP en ARP. Er waaide ontegenzeggelijk een andere wind, maar niet heel hard, en na 1977 volgde een lange reeks kabinetten van vrijwel uitsluitend centrumrechtse signatuur.

IPP'ers, onder wie Renée Magendans, Gerard IJzereef en Monique Krauwer, vermaken zich tijdens een 'pre-historische maaltijd' op hun instituut (oktober 1977). Het paleomaal is weggespoeld met ruime hoeveelheden hedendaags bier, tot op de dag van vandaag een standaarddrank van veel archeologiestudenten (foto: collectie Renée Magendans).



hun discipline. Zij bleven ook vaste gezichten op de Reuvensdagen. Van de ruim negentig aanwezigen op het congres van 1972 zou bijna de helft een of meer bijdragen leveren aan latere edities.

Ze bleven ook vaste gezichten binnen hun instellingen. Van alle hierboven genoemde mannen en vrouwen heeft maar een enkeling een carrièreswitch gemaakt, zoals dat nu heet. De meesten bleven tot aan hun pensioen of hun overlijden werken bij hun dienst, museum, gemeente of instituut. Dat past wel bij de generatie op de deelnemerslijst van 1972. Het was enerzijds een tijd waarin het zelfs voor een afgestudeerd archeoloog niet zo moeilijk was om een vaste aanstelling te krijgen, anderzijds was iedereen grootgebracht met de gedachte dat een baan-voor-het-leven een nastrevenswaardige norm was. Dat gold ook voor de generatie die in 1940-1955 geboren was en waaruit de jongere stafleden en de studenten van 1972 waren voortgekomen.<sup>12</sup> Ze staan sociologisch bekend als 'de protestgeneratie', en op de foto van het congres zijn de nodige lange haren (m/v) en baarden te zien die daarmee worden geassocieerd.

Het zou belangwekkend zijn om een analyse te maken van de sociale achtergrond en politieke overtuiging van de Nederlandse archeoloog, in algemene zin en in die jaren in het bijzonder. Gaat het te ver om de *gemiddelde* archeoloog als 'afkomstig uit de middenklasse', 'groen', 'weinig materialistisch ingesteld', 'egalitair denkend' en derhalve als 'links van het midden'

te karakteriseren?<sup>13</sup> Het zou niet verbazen als de meesten van de naoorlogse generatie met sympathie terugdenken aan de periode-Den Uyl, waarin de verbeelding aan de macht heette te zijn. Gesteld dat deze aanname (die bij gebrek aan gegevens met geen mogelijkheid valt te verifiëren) klopt, was er dan iets van terug te vinden in de manier waarop de instituten functioneerden en – zeker zo belangrijk – de wetenschap werd bedreven in de jaren zeventig?

### Niet alle archeologen zijn gelijk

Het egalitaire karakter van de archeologische gemeenschap valt in ieder geval niet af te lezen aan de onderlinge verhoudingen in die tijd. Het ging er mogelijk minder formeel aan toe dan bij andere disciplines, maar de hoogleraren stonden nog beslist op een voetstuk, zeker buiten de opgravingsput. Aan de poten van hun troon werd wel gezaagd, niet zozeer door opstandige studenten als wel door politici, beleidsmakers en ambtenaren die zulke opstandigheid voor wilden zijn en de universiteiten dwongen mee te gaan in de algehele democratisering van de maatschappij.

Tekenend is de uitnodiging, onderaan de deelnemerslijst van 1972, om 's avonds nog 'na te kaarten' in het kort daarvoor betrokken nieuwe onderkomen van het IPP, Singel 453 ('bij de Munt'). Die was ondertekend door de 'Vakgroep pre- en protohistorie en de hoogleraar-directeur van het Instituut voor Prae- en Protohistorie' – let op het onderscheidend gebruik van hoofdletters.



Anderhalve maand later, op 1 januari 1973, moest Glasbergen in het kader van de WUB zijn functie van hoogleraar-directeur neerleggen en zijn vroegere almacht delen met een gekozen (inter) faculteitsraad van wetenschappelijk medewerkers, studenten en technisch personeel. Voor zijn collega-hoogleraren gold uiteraard hetzelfde. Ze gingen verschillend om met het delen van de macht. Op Moddermans kleine IPL 'verliepen de vergaderingen [van de nieuwe interfaculteitsraad] doorgaans in een harmonische sfeer'.<sup>14</sup> In Groningen 'hebben de veranderingen binnen het BAI niet tot echte conflicten geleid', al vroegen ze soms 'wel veel van mijn zelfbeheersing en aanpassingsvermogen', aldus Waterbolk, jaren later terugkijkend op die periode. Volgens hem kon echter 'Willem Glasbergen zich niet vinden in het nieuwe systeem en raakte geïsoleerd van zijn staf en studenten'.<sup>15</sup> Hoe moeilijk of gemakkelijk ze zich ook schikten in de nieuwe situatie, ze bleven natuurlijk professoren die meestal ook zo werden aangesproken.<sup>16</sup>

Ook op de Reuvensdagen was volkomen duidelijk wie het eerst en nadrukkelijkst het woord zouden voeren als er vragen werden gesteld. Dat kon het karakter krijgen van een openbare terechtwijzing, zoals in 1980, toen Waterbolk de lezing van palynoloog Arie Kalis over de vegetatie van het Duits-Nederlandse lösslandschap scherp bekritiseerde.<sup>17</sup> Studenten hielden zich lange tijd angstvallig stil: 'Eind jaren tachtig durfde je als student op de Reuvensdagen wél op te staan om de hooggeleerde een kritische vraag te stellen; in de jaren daarvoor was dat niet zo', aldus Renée Magendans, studente aan het IPP in de jaren zeventig. Overigens bezetten ook die latere hooggeleerden, al waren ze afkomstig uit de 'protestgeneratie', nog steeds de voorste rijen en stelden de eerste en langste vragen.<sup>18</sup>

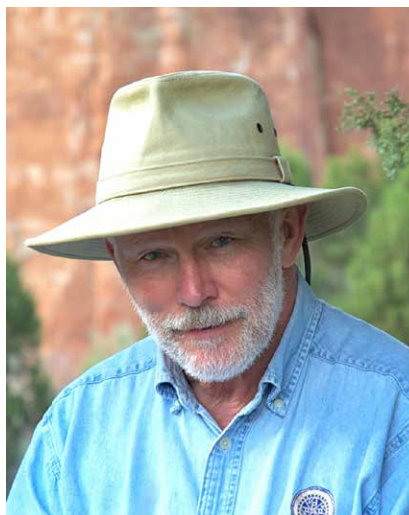
De vraag of jongere archeologen in de jaren zeventig 'linkser' waren dan de oudere, moet, zoals gezegd, onbeantwoord blijven. In wetenschappelijk opzicht kan wel iets worden gezegd over de mate van progressiviteit dan wel behoudendheid op grond van de manier waarop nieuwe ideeën in het vak werden aanvaard dan wel verworpen. Dan gaat het niet om technische of natuurwetenschappelijke ontwikkelingen; die werden, zoals we nog zullen zien, met belangstelling gevolgd. Dé lakmoesproef voor vernieuwing was echter de omarming of verguizing van de *New Archaeology*.

### **Vernewing of newlichterij?**

'Wat kan de Amerikaanse [sic] archeologie ons bieden', luidt de titel van een lezing van IPP'er



Sander van der Leeuw<sup>19</sup> op de Reuvensdagen van 1977 in Rijksmuseum Twenthe in Enschede. Jammer genoeg is van geen van de bijdragen uit dit decennium iets in het archief bewaard gebleven (samenvattingen van de lezingen verschenen pas in 1989), maar gelet op de titel van de lezing en de naam van de spreker kunnen we ervan uitgaan dat dit verhaal voor een groot deel over *New Archaeological* gedachtegoed zal zijn gegaan. Van der Leeuw stond en staat bekend als dé theoreticus uit die jaren, en zijn instituut was gretiger dan de andere in het accepteren van nieuwe theorieën en paradigma's. Daarbij hoorden aan de culturele antropologie en de archeologische praktijk in de Verenigde Staten ontleende ideeën van de Amerikaan Lewis Binford. Een vooraf opgestelde, nauwkeurig geformuleerde en sterk sturende vraagstelling en een statistische analyse van de vondstgegevens maakten deel uit van zijn strenge programma, dat hij voor het eerst in 1962 publiceerde.



Amerikaanse archeologen hadden goede banden met het BAI in Groningen. Zo voerde Robert Whallon van de universiteit van Michigan begin jaren zeventig opgravingen uit bij Havelte, waar amateur-archeoloog George Voerman voor de oorlog veel mesolithische artefacten had gevonden (foto: Robert Whallon).

Sander van der Leeuw, boegbeeld van de theoretische archeologie in Nederland, hier op een recente foto. Daags na zijn vertrek van het IPP verzuchtte iemand in de koffiekamer van het instituut: 'Nu kunnen we eindelijk weer terug naar onze archeologie'. Van der Leeuw verhuisde naar het Verenigd Koninkrijk en ten slotte naar de Verenigde Staten, waar zijn benadering meer weerklank vond in de archeologische vakwereld. (foto: collectie S. van der Leeuw).



In 1971 was deze benadering van archeologie dus allerm minst meer nieuw.<sup>20</sup> Maar in de kleine Nederlandse vakwereld bleef ze haar verleidelijke perspectief behouden, zeker onder jongere medewerkers van het Amsterdamse IPP. ‘In het begin van de jaren zestig is, in eerste instantie in Noord-Amerika, een stroming ontstaan die van de archeologie een sociale wetenschap wil maken, in plaats van de historische discipline die het vak tot op dat moment in de ogen van deze “nieuwlichters” was’, stelden Van der Leeuw en zijn IPP-collega Bert Voorrips (1940-2019) eind jaren zeventig vast. ‘Ook in Europa ondervindt men er thans de invloed van. (...) Daarbij zijn nog veel weerstanden te overwinnen (...)’ Weliswaar ‘houdt dit alles nog niet in, dat deze vorm van archeologie reeds de middelen heeft om al haar pretenties waar te kunnen maken. (...) Een deel van de oorspronkelijke ideeën wordt bijgeschaafd of gewijzigd, een enkel verworpen (...), maar de grote lijn blijft.’<sup>21</sup>

Hun optimistische visie op de ontwikkeling van het vak in deze vernieuwende richting werd gedeeld door menig student. ‘De IPP-mentaliteit was wel – achteraf gezien – arrogant: het instituut was in die dagen in zijn glorie tijd, en wij vonden dat wij veel ‘beter’ waren dan Leiden of Groningen’, kijkt Renée Magendans terug op de sfeer aan haar instituut. ‘Utrecht kwam al helemaal niet ter sprake, VU-Amsterdam ook nauwelijks. Dat was de algemene teneur, en als student nam je – ik in

ieder geval – dat zonder enige kritische vraag over. Ik had geen idee wat er in Leiden en Groningen gebeurde, maar dat deed er kennelijk ook niet toe. Wij hadden met Sander van der Leeuw en Roel Brandt echte pioniers zowel op het inhoudelijke als op het onderzoeksvlak én op het gebied van inzet van computertechnologie. Met name Sander introduceerde de New Archaeology.’<sup>22</sup>

### Amsterdam gidsinstituut (?)

IPP’ers als Magendans die meenden dat in Leiden weinig aan theoretiseren werd gedaan, hadden niet helemaal ongelijk. Hoogleraar Pieter Modderman was er de man niet naar. Het lezen van Piet van der Velde’s sterk op structuralistisch-marxistische theorieën leunende proefschrift over ‘zijn’ Bandkeramiek (1980) kostte hem de nodige hoofdbrekens. Dat zal ook menigeen zijn overkomen bij het luisteren naar Van der Velde’s *preview* op zijn promotieonderzoek tijdens de Reuvensdagen van 1977. Maar diens theoretische benadering was in Leiden een uitzondering. Toen in het cursusjaar 1976-1977 colleges waren ingepland over theorievorming in de archeologie, werd Jan Slofstra ingevlogen uit de Vrije Universiteit. Hij besprak uiteraard de New Archaeology, maar het bleef voor de meeste Leidse studenten niet meer dan een term.<sup>23</sup>

In Groningen lag dat iets anders: ‘Ik ben in 1976 op het BAI begonnen, en ontdekte in dat jaar de

De Amerikaan Ray Newell was verbonden aan het Groningse BAI en vernieuwde in de jaren zeventig de studie naar het mesolithicum in Nederland, dat tot dan toe vooral typochronologisch was benaderd. Roemrucht werd zijn onderzoek naar een mesolithisch jachtkamp aan het Bergumermeer (1971-1974). Newell (links) bekijkt de opgraving, met naast hem Tjalling Waterbolk en Gerrit Elzinga, die vanuit het BAI de functie van provinciaal archeoloog van Friesland vervulde (foto: collectie BAI/GIA).





Ontspanning tijdens een excursie naar Ierland van het Amsterdamse IPP in 1976. V.l.n.r.: Erik Lohof, docent Anthonie Heidinga, Maarten Poldermans en Renée Magendans (foto: collectie Renée Magendans).

New Archaeology', aldus Wijnand van der Sanden, lid van de groep die later naam zou maken als de 'Kempenbende' (zie hoofdstuk 3). 'Ik weet dat ik Binfords boeken (en die van andere Amerikanen) met rode oortjes gelezen heb, net als het werk van Colin Renfrew uit Engeland. In het tweede of derde jaar dacht dat ik met het BAI een verkeerde keuze gemaakt had en beter naar het IPP had kunnen gaan, waar toen allemaal Engelse en Amerikaanse archeologen kwamen doceren met een New Archaeology-achtergrond.'<sup>24</sup> Mogelijk was Van der Sanden door zo'n Amerikaan beïnvloed, al was die nu juist in Groningen beland. Het ging om Ray Newell, die sinds 1967 aan het BAI verbonden was en van daaruit het onderzoek naar het Nederlandse mesolithicum een nieuwe, antropologisch geïnspireerde en sterk statistisch georiënteerde richting gaf.<sup>25</sup> 'Of Newell me nou op dat spoor zette, weet ik niet meer. Wat ik wel zeker weet, is dat hij ons inprentte dat Waterbolk c.s. een achterhaald soort archeologie bedreven.' Desondanks bleef Van der Sanden in Groningen.

Anthonie Heidinga, wetenschappelijk medewerker aan het IPP, maakte de komst van de Angelsaksische vernieuwers in Amsterdam van nabij mee: 'Het IPP vormde eind jaren zeventig en begin jaren tachtig als het ware het continentale bruggenhoofd van deze vooral Anglo-Amerikaanse nieuwlichterij, hetgeen vooral te danken was aan de contacten van Sander van der Leeuw. Lewis Binford en Colin Renfrew waren

er geregelde gasten, terwijl John O'Shea, Klaus Randsborg en Ian Hodder achtereenvolgens gastdocent waren na het overlijden van Willem Glasbergen in 1979.'<sup>26</sup> Heidinga gebruikte het woord 'nieuwlichterij' trouwens niet helemaal ironisch: 'Aan het IPP heb ik de stormachtige entree van de New Archaeology in de late jaren zeventig met grote interesse, maar wel een beetje vanaf de zijlijn gevolgd.'

Niet iedereen in Amsterdam was dus even enthousiast. 'New Archaeology leidde niet tot een revolutie, maar wel tot verhitte discussies in de koffiekamer', zegt Renée Magendans. 'Er ontstond verschil van inzicht/aanpak tussen de meer "traditionele" archeologen en de archeologen die zich door Lewis Binford voelden geïnspireerd.'

Van der Leeuw verruilde in 1985 het IPP voor de universiteit van Cambridge en ging tien jaar later naar de Verenigde Staten, waar hij een internationale reputatie geniet die weinig Nederlandse archeologen gegeven is.<sup>27</sup> De vraag 'wat de Amerikaanse archeologie ons kan bieden' werd in zijn geval beantwoord op een manier die hij in 1977 niet kon voorzien.<sup>28</sup>

### Groningse en Leidse reserves

Van der Leeuw sprak voor het laatst op de Reuvensdagen in 1980, een jaar na de dood van Glasbergen, over de eerste resultaten van de 'aardewerkverwerking' van het Assendelver Polder Project. In dit in 1978 opgestarte paradepaardje van

Het wegens zijn goed geconserveerde organische resten vermaard geworden 'huis Q' in Assendelft, gefotografeerd vanuit de fototoren die het IPP speciaal voor dit soort overzichtsfoto's had laten maken (foto: collectie IPP/AAC).



Voorbeeld van een computerdocument van de ROB, waarmee vondsten, vindplaatsen en andere gegevens werden geregistreerd. Op deze basis is het huidige registratiesysteem Archis opgebouwd (bron: Chamalaun & Waterbolk 1980).

| ROB                |                                                                                                                      | Data Bank<br>Rijkdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort |                   |
|--------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------|-------------------|
| site/toponiem      | 100 wekeromsche zand                                                                                                 | identificatienr:                                                          | rob hu9740006     |
| vinder/instituut   | 101 veldhuis,d                                                                                                       | gemeente                                                                  | 115 ede           |
| datum vondst       | 102 19730000                                                                                                         | geofactoren                                                               | 116 bos/4/21      |
| woonpl. vinder     | 103 ede                                                                                                              | toestand maaveld                                                          | 117 bos weg       |
| melder             | 104 veldhuis,d                                                                                                       | vererving                                                                 | 118 toevalsvondst |
| datum melding      | 105 19730611                                                                                                         | laag boven vondst                                                         | 119               |
| beschrijver        | 106 hulst,rs                                                                                                         | laag van vondst                                                           | 120               |
| datum beschrijving | 107 19740107                                                                                                         | laag onder vondst                                                         | 121               |
| correctie van      | 108                                                                                                                  | n.a.p. maaveld                                                            | 122 02100         |
| kaartblad          | 109 32h                                                                                                              | diepte                                                                    | 123 0075          |
| objectcode         | 110 29n                                                                                                              | type monument                                                             | 124 nederzetting  |
| coörd 0 - 280      | 111 176,92                                                                                                           | stratigr. betek.                                                          | 125 burgerlijk    |
| coörd 300 - 625    | 112 456,78                                                                                                           | naam collectie                                                            | 126 neem          |
| plaats             | 113 wekerom                                                                                                          | periode                                                                   | 127 veldhuis,d    |
| provincie          | 114 gelderland                                                                                                       | cultuur                                                                   | 128 roms roml     |
| documentatie       | 129 brief 19730611 foto tekening                                                                                     |                                                                           |                   |
| vondsten           | 301 01. meerdere fragment keramiek vaatwerk gedraaidromeins.                                                         |                                                                           |                   |
|                    | 302 02. meerdere fragment keramiek vaatwerk handgevormd inheems.                                                     |                                                                           |                   |
|                    | 303 03. een fragment brons naald.                                                                                    |                                                                           |                   |
|                    | 304 04. een compleet koper munt follie.                                                                              |                                                                           |                   |
|                    | 305 05. vier stuks ijzer voorwerp.                                                                                   |                                                                           |                   |
|                    | 306 06. meerdere fragment keramiek dakpan.                                                                           |                                                                           |                   |
|                    | 307 07. meerdere fragment leem hutteleem.                                                                            |                                                                           |                   |
| vrije tekst        | 401 ad 301 dateringromeins aardewerk ii/iii tot iv. ad 302 inheems aardewerk uclarien. ad 304 datering munt 332 333. |                                                                           |                   |

het IPP waren beginselen van de New Archaeology (en haar iets jongere Britse tegenhanger, de *Analytical Archaeology* van David Clarke) van meet af aan verwerkt.<sup>29</sup> Doel was een beter inzicht te krijgen in de voor- en vroeg-historische landschaps- en bewoningsgeschiedenis van het Oer-IJ-gebied ten noorden van Amsterdam. Het ambitieuze project werd nooit werkelijk voltooid en kwam in later jaren niet meer op de Reuvensdagen ter sprake, evenmin als de New Archaeology, althans in haar pure vorm.

De critici hadden hun conclusie al veel eerder getrokken. Waterbolk publiceerde in 1974 scherpe kritiek op Binford en de zijnen, mede uit ergernis jegens het onderuitschoppen van oude, beproefde opvattingen en een weerzin tegen het 'modieuze woordenspel' waarmee de nieuwe archeologen hun publicaties doorspekten ('Als ik een zin lees die begint met "viewed in a systemic perspective" krijg ik al de kriebels', vertelde hij terugkijkend op die tijd).<sup>30</sup> Overigens zag hij beslist ook voordelen van de nieuwe impuls: 'De beweging [de New Archaeology] als zodanig heeft in de jaren zeventig wel wat aan kracht verloren, maar toch een duidelijk effect gehad op de bewustwording van de archeologen. (...) We staan nu veel kritischer tegenover onszelf en realiseren ons dat een opgraving geen doel op zichzelf is, maar een middel om een bepaald, tevoren geformuleerd probleem op te lossen.'<sup>31</sup>

Zijn Leidse collega Modderman nam de nieuwe stroming al evenmin erg serieus: 'Het boek [Clarke's *Analytical Archaeology*] werd door ons gewaardeerd doordat het duidelijk op een rij zette wat we eigenlijk allemaal wel wisten. Maar dat gold wat mij betreft voor meer zaken, aangereikt door de New Archaeology.'<sup>32</sup>

Louwe Kooijmans, een halve generatie jonger dan Waterbolk en Modderman, schreef in 1976 in een voor het grotere publiek bedoeld boekje: 'Ik betwijfel of de 'new archaeology' de grote sprong voorwaarts is, d.w.z. of we essentieel nieuwe dingen van vroeger te weten zullen komen.'<sup>33</sup> Wat had al die 'overdosis retoriek' nu helemaal opgeleverd, vroeg hij zich een kleine twintig jaar later af. Eigenlijk paste volgens hem veel van de zogenaamde vernieuwing naadloos in de manier waarop de praktische Nederlandse archeologie zich toch al had ontwikkeld, zoals aandacht voor de samenhang van landschap en bewoning.<sup>34</sup> Volgens hem hadden diverse jongere én oudere onderzoekers de traditionele Nederlandse 'functionalistische' aanpak verrijkt met nieuwe



kwantitatieve modellen van vroegere samenlevingen, zij het ‘met wisselend succes’.<sup>35</sup>

Die kwantitatieve modellen konden natuurlijk alleen worden opgesteld met behulp van de computer, een instrument waarvan het gebruik onlosmakelijk is verbonden met de praktijk van de New Archaeology, maar waaraan de archeologen in Nederland nog erg moesten wennen.

### Eerste digitale stapjes naar de oudheid

‘Als de computer [sic] aan het rekenen slaat – Wee de archeoloog die niet weet waar hij staat!’ had de toen 24-jarige IPP-medewerker Maarten de Weerd al in 1963 gewaarschuwd, nota bene in het toch niet voor de troepen uit lopende tijdschrift *Westerheem* van de (toen nog) A.W.W.N.<sup>36</sup> Het was een zelfverzonnen motto bij een artikel over archeologie en statistiek. Of iedere archeoloog nu door paniek om zijn onwetendheid werd bevangen, is twijfelachtig. Ruim vijftien jaar later schreef Waterbolk: ‘Sinds de jaren vijftig is men overal gaan meten, tellen en grafieken gaan maken. Het ligt voor de hand dat de ontwikkeling van de computers in de jaren zestig ook de archeologen niet onberoerd heeft gelaten en dat men probeert gebruik te maken van de nieuwe [!] rekenmogelijkheden. (...) De eerste onderzoeken op basis van dit op moderne wijze verzamelde materiaal zijn thans in ons land aan de gang en we wachten met spanning de beloofde resultaten af.’ Het klinkt niet heel overtuigd, en inderdaad: ‘Het archeologische wereldje is ten aanzien van de computer verdeeld.’ Er waren zelfs vakgenoten, wist Waterbolk, die meenden ‘dat de nieuwe vragen die je met behulp van de computer kunt beantwoorden, eigenlijk niet zo interessant zijn’.<sup>37</sup>

Er waren er echter ook die vonden ‘dat de archeologie nu pas goed kan beginnen.’ Daarmee werden waarschijnlijk mensen als Ray Newell bedoeld, die als tweede sprak op de Reuvensdagen van 1972, direct na Ayolt Brongers’ inleiding over Reuvens. Het is niet bekend of de titel van Newells lezing – ‘Wat de boer niet kent ...’ – betrekking had op de weerzin van oudere archeologen tegen computers of op de overgang mesolithicum-neolithicum. Zeker zal ook Sander van der Leeuw in zijn regelmatige bijdragen gewag hebben gemaakt van het gebruik van de computer voor het maken van statistische analyses van opgravingsresultaten. Aan diens IPP was ook de bioloog Bert Voorrips werkzaam, die begon als palynoloog en houtanatoom maar zich ontwikkelde tot dé archeocomputerspecialist van die dagen. Zijn lezing op de

Reuvensdagen van 1977 over ‘Steekproefsgewijs opgraven’ zal naast de mogelijkheden ook de moeilijkheden van die statistische analyses hebben laten zien; hij besepte heel goed dat deze discipline nog volop in ontwikkeling was.<sup>38</sup>

Brongers, een veelzijdig geleerde die in 1971 een nieuwe archeologische kaart van Nederland, in 1972 Reuvens en in 1974 de Celtic fields had besproken, behandelde op het congres van 1975 ‘Een elektronisch toegankelijke archeologische documentatie’ en lichtte een en ander toe met een ‘video-demonstratie’.<sup>39</sup> Wat zijn betoog ongeveer moet zijn geweest, is te lezen in een artikel uit die tijd van zijn collega bij de ROB, Rien Dorst.<sup>40</sup> Na te hebben vastgesteld dat de rijksdienst volgens de wet een archief van archeologische vindplaatsen moest bijhouden, en dat dat weleens een half miljoen met de hand ingevoerde documenten zou kunnen omvatten, schreef Dorst dat ‘als alternatief werd overwogen gebruik te gaan maken met een der elektronische informatieverwerkende technieken. (...) Een binnen de rijksdienst gevormde commissie, met als duidelijke exponent *J.A. Brongers*, legde daarop contacten met I.B.M. en vervolgens met het Rijks Computercentrum (R.C.C.), waar men inmiddels de beschikking had gekregen over het geavanceerde I.B.M.-programmapakket STAIRS (Storage and Information Retrieval System) dat uitermate geschikt leek voor het inrichten, bijhouden en bevragen van een archeologische ‘data base’.’ Hoe die ‘data base’ werd gevuld en hoe STAIRS



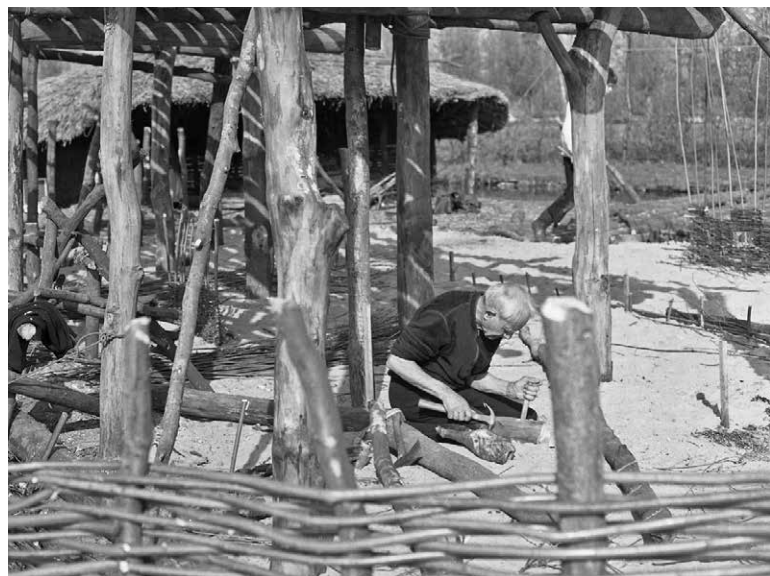
Pioniers van de digitale archeologie: Ayolt Brongers en Bert Voorrips tijdens een startbijeenkomst van Archis bij de ROB in Amersfoort (1995) (foto: collectie RCE).

werkt(e), laat zich voor de laptopgebruiker van vandaag lezen als de vroege prehistorie van de computertechniek in de archeologie. Het systeem mondde uit in het huidige Archis, dat niet meer uit de archeologiebeoefening weg te denken is.

### Reuvsdagen in de seventies: (bijna) alleen voor wetenschappers

Met inbegrip van de bijdragen van vernieuwers Newell en Van der Leeuw bevatten de programma's van de eerste tien jaar Reuvsdagen voor het overgrote deel inhoudelijk-archeologische onder-

De eerste versie van de experimentele, prehistorische boerderij in het museumdorp Orvelte is opgericht in 1978. Het gebouw – hier afgebeeld met zijn tweede rieten dak – was voorbeeld voor tal van 'educatieve erven' die in de jaren daarna zouden worden ingericht (foto: Henri Vos).



Roelof Horreüs de Haas (1903-1988), druk bezig met het maken van een pen-gatverbinding voor een van de prehistorische huizen die onder zijn bezielenleideiding in Zuidelijk Flevoland werden gebouwd. Hoewel het project niet bepaald voldeed aan de criteria van wetenschappelijk gefundeerde archeologische experimenten – zie het gebruik van modern gereedschap en het gezaagde hout – sprak het erg tot de verbeelding van het publiek (foto: RCE).

werpen. Meer maatschappelijke thema's, zoals monumentenzorg en publieksbereik, werden in die jaren nauwelijks behandeld. Wel werd het decennium ingeleid en afgesloten met lezingen van Otto Harsema over experimenteel archeologisch onderzoek. Hij was zelfs de allereerste spreker op de allereerste (pre-)Reuvsdag in 1971. Zijn toen gepresenteerde plannen voor een experimenteel veldstation voor archeologisch onderzoek in Drenthe zouden uitmonden in een experimentele ijzertijdboerderij die in 1978 bij Orvelte werd geconstrueerd. De Reuvsdagen van 1979 in Assen werden afgesloten met een excursie naar het 'museumdorp' waar de boerderij stond (die staat er nog steeds, al is het de tweede versie).

Experimentele archeologie werd in die tijd gezien als een veelbelovende inhoudelijke bijdrage aan het vak.<sup>41</sup> In 1976 promoveerde Sander van der Leeuw, vooral bekend als theoreticus, op een praktisch onderwerp: neolithische aardewerkproductie, waarbij hij onder meer op basis van wetenschappelijke vraagstelling langs experimentele weg was nagegaan hoe touwbekers



werden gemaakt.<sup>42</sup> In datzelfde jaar trok een 'leefexperiment' in Zuidelijk Flevoland algemeen de aandacht; het werd zelfs onderwerp van een televisiedocumentaire.<sup>43</sup> Een wetenschappelijke basis voor het experiment ontbrak in dit geval, wat de initiatiefnemer – geschiedenisleraar Roelof Horreüs de Haas – ruiterlijk erkende.<sup>44</sup> Inmiddels had hij wel deze hulpdiscipline populair gemaakt en vond het nabouwen van 'prehistorische boerderijen' op verschillende plaatsen navolging.

Een andere archeologisch geschoolde docent geschiedenis, Nic Gielen, besteedde in 1978 aandacht aan de rol die archeologie toebedeeld was in de nieuwe lerarenopleiding. Dat de vroegste geschiedenis van Nederland en de werkwijze van de archeoloog stiefmoederlijk werden behandeld in het onderwijs én bij de lerarenopleidingen, zou op de Reuvensdagen bij vlagen aan de orde komen, de laatste keer in 2018. De conclusies waren altijd gelijkloidend: archeologie wordt te weinig en met weinig kennis van zaken gedoceerd op scholen, en voor archeologen is de wereld van het onderwijs onbekend terrein.

Archeologie voor een lekenpubliek kwam aan de orde in 1975, toen conservator Piet Stuart van het RMO verslag uitbracht over de nieuwe 'tribunezaal' die in zijn museum was ingericht. Er werd een diachroon overzicht geboden van materiële cultuur in verschillende regio's van Europa, Noord-Afrika en het Nabije Oosten – de verzamelgebieden van het RMO; andere werelddelen werden niet meegenomen. Museale presentaties kwamen verder op de Reuvensdagen alleen aan de orde op borrels in het avondprogramma, nooit meer in lezingen.

Wat de lezingen in het algemeen betreft: archeologen zijn, net als de meeste mensen, niet getraind als sprekers in het openbaar, en er was dan ook al van het begin af aan kritiek op sommige bijdragen. 'Het waren leuke lezingen, al waren ze in het begin super slecht, want vaak gegeven door studenten die voor het eerst een praatje hielden in het openbaar', herinnerde IPP-docent Jan Albert Bakker zich van de eerste congressen. 'Daar heb ik in ieder geval voor het IPP iets aan gedaan door daar "spreken in het openbaar" te organiseren voor studenten.' Die moesten een presentatie houden over een fictief archeologisch probleem, waarna docenten én andere studenten hun voordracht moesten beoordelen. 'Daarna is het niveau van de IPP-sprekers in ieder geval omhoog gegaan', was Bakkers (uiteraard subjectieve) oordeel.<sup>45</sup> De kritiek op de retorische kwaliteiten van de sprekers, of ze nu uit Amsterdam komen of



niet, is nooit verstomd. Ze komt af en toe terug in Reuvensdagencorrespondentie en zoemt nog steeds bij iedere lunch en borrel rond. De onbeholpen spreker of spreekster zelf krijgt die zelden mee.

### **(Met mate) gewaardeerde hulpwetenschappen**

In tegenstelling tot wat later 'publieksarcheologie' werd genoemd, werden de natuurwetenschappelijke subdisciplines regelmatig vanaf de kathedraal behandeld. De door de bioloog Van Giffen ingezette traditie was voortgezet in de tweede en vooral in de derde generatie Nederlandse archeologen. Velen in de zaal, en zeker ook de aanstormende talenten, hadden een bèta- of gamma-achtergrond.

Toch bleven de *science*-onderwerpen op de Reuvensdagen tamelijk karig bedeed. Bij de eerste editie ontbraken ze geheel. In 1972 sprak Waterbolck

De Tribunezaal, jarenlang een paradepaardje van het Rijksmuseum van Oudheden, waar de bezoekers verschillen en verbanden tussen perioden, culturen en archeoregio's konden zien (foto: collectie RMO).

over C14 en dendrochronologie. Mogelijk betrof de inhoud de gevolgen van de ‘tweede C14-revolutie’ die zich in de jaren zestig had voltrokken en waarbij de tot dan toe geaccepteerde (absoluut-relatieve) C14-jaren werden gekalibreerd aan de hand van (absolute) jaarringdateringen. Voor het overige kwamen de science-bijdragen vooral vanuit de biologische hoek. Met name het onderzoek aan menselijk en dierlijk botmateriaal werd verschillende malen belicht. In 1976 vertelde de toen 27-jarige IPP-promovendus Gerard IJzereef over zijn promotieonderwerp: het dierlijk botmateriaal van bronstijdoopgravingen in West-Friesland.<sup>46</sup> De dag daarop trapte een Leidse promovenda, Corrie Bakels, af met háár onderzoek: het natuurlijk milieu waarin de boeren van de Bandkeramiek rond 5300 v.Chr. in het zuiden van Limburg terecht kwamen en hun nederzettingen schiepen.<sup>47</sup> Het paste in de onderzoekstraditie van het IPL en haar promotor, Pieter Modderman.

Was de studie van Bakels zeer breed opgezet, IPP-bioloog Menno Jansma keek door de microscoop naar fossiele diatomeeën in prehistorische scherven. Aan de hand daarvan kon de kleisoort en de herkomst van het aardewerk mede worden bepaald. Hij lanceerde het idee in 1974, waarna hij het in 1980 met IPL'er Peter van den Broeke toepaste op ijzertijdaardewerk dat bij Oss was gevonden. De conclusie was dat in dit aardewerk aan de Noordzeekust zout uit zeewater was

gestookt, was verpakt en vervolgens was verhandeld tot diep in het binnenland. Het was een voorbeeld van hoe heel specialistisch onderzoek kan bijdragen tot uitspraken op een veel breder terrein.

### Hoogtepunt in Zwammerdam

De meeste onderwerpen die op de congressen werden behandeld, kwamen de studeerkamers, laboratoria en depots niet uit. Heel anders ging dat met twee onderzoeken die in de jaren zeventig elk slechts eenmaal op de Reuvensdagenprogramma's stonden, maar die nationaal en internationaal jarenlang de aandacht trokken van een veel groter publiek, en waarvan vijfenveertig jaar na dato de echo's nog doorklinken.

In 1973 bracht IPP-onderzoeker Maarten de Weerd onder de titel ‘Grensverbaggerend onderzoek’ verslag uit van de vondst van complete houten schepen uit de Romeinse tijd in het bescheiden plaatsje Zwammerdam. De eerste van de zes werd in 1971 bij toeval ontdekt tijdens de opgraving van een tot dan toe onbekend castellum in dat dorp. Was dat eerste schip een eenvoudige boomstamkano, de schepen nrs. 2, 4 en 6 waren enorme, zeer goed geconserveerde platboomde vaartuigen uit de tweede en het begin van de derde eeuw. Hoewel in een verder verleden al Romeinse scheepsresten waren gevonden, was dit nog nooit vertoond. Pers en televisie stroomden toe, en tot tweemaal toe

Promovenda Corrie Bakels en haar paranimfen Enja de Bruijn en Janneke Buurman krijgen instructies van de pedel van de Leidse universiteit, op 10 mei 1978. Haar lange en indrukwekkende wetenschappelijke carrière is in 2021 nog niet ten einde (foto: collectie C.C. Bakels).







29 maart 1974: koninklijk bezoek in Zwammerdam. IPP'er Maarten de Weerd licht aan koningin Juliana toe wat er te zien is in de opgravingsput waaruit de befaamde Romeinse rijnaken naar boven kwamen. Ze had de opgraving twee maanden eerder ook al bezocht, toen met Willem Glasbergen als rondleider. Burgemeester Gallas van Alphen aan den Rijn onderhoudt zich intussen met opgraver Jan Kees Haalebos. Het object van de koninklijke belangstelling, de Zwammerdam 6, is nog net linksboven onder de stempels te zien (foto: Alamy).

bezoekt koningin Juliana de opgraving, begeleid door de geleerden Glasbergen, Van Es en De Weerd. Een speciaal aan de schepen gewijde zomerpostzegel in 1977 was de ultieme publieke bekroning van de vondst. Noch in relatieve, noch in absolute zin is een archeologische ontdekking in Nederland zozeer in de publieke belangstelling komen te staan – op één uitzondering na, die hierna wordt behandeld.

Gestimuleerd door die grote publiciteit had de Nederlandse bevolking een miljoen gulden (ca. € 450.000) bijeengebracht om de schepen te bergen en te conserveren, zodat ze ooit tentoongesteld zouden kunnen worden. Ook dit vroege voorbeeld van archeologische *crowdfunding* is nooit overtroffen of zelfs maar benaderd. Het zal veel gulle gevers hebben verbaasd dat ze daarna jarenlang niets meer hoorden over het project. Het scheepshout verdween in bassins in Ketelhaven, waar naast het Rijksmuseum

voor Scheepsarcheologie ook het Centrum voor Scheepsarcheologie gevestigd was (zie het kader op p. 72). Pas in 2016 kwam het weer tevoorschijn, om in Alphen aan den Rijn te worden gemonteerd tot



De serie zomerpostzegels van 1977 was gewijd aan Romeinse vondsten in Nederland, waaronder de Zwammerdamschepen. Alleen in 2019 zouden nog enkele postzegels met Nederlandse archeologica worden uitgegeven.

museaal presenteerbare schepen. Ten tijde van het schrijven van dit boek was het nog niet zover, al is een Romeins Scheepvaartmuseum op het terrein van Archeon (zie het kader in hoofdstuk 4 op p. 114-115) wel in voorbereiding.<sup>48</sup> Mogelijk zullen de aken nog net binnen vijftig jaar na het afsluiten van het onderzoek in 1973 aan het publiek worden getoond. Hoeveel donateurs uit die tijd er dan nog in leven zijn, is de vraag.



Begin december 1978 diende voor het gerechtshof in Leeuwarden het hoger beroep in de zaak-Vermaning. De charismatische amateur was een jaar eerder in Assen veroordeeld wegens vervalsing van middenpaleolithische artefacten, maar werd in Leeuwarden vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs. Of zijn vondsten authentiek waren of niet, liet de rechter in het midden. De eerste foto toont de getuigen *à charge* Waterbolk, Harsema en Stapert; op de tweede is het echtpaar Vermaning te zien, kennelijk vol vertrouwen in de goede afloop. De affaire was met de uitspraak van het hof beslist niet beëindigd (foto's: Anefo).

## Dieptepunt in Drenthe

De aandacht in de landelijke media voor de prachtvondsten van Zwammerdam werd slechts overtroffen door die voor het schandaal dat zich vanaf 1975 ontwikkelde rond de vondsten van Tjerk Vermaning (1929-1987). Deze ongeschoolde, charismatische en nooit geheel doorgronde man had de vakwereld versteld doen staan door zijn vele ontdekkingen van midden-paleolithische artefacten in Drenthe. Na aanvankelijk geloof aan zijn vondsten te hebben geschonken en die zelfs te hebben gepubliceerd, vielen bij BAI-hoogleraar Waterbolk de schellen van de ogen toen zijn geologisch geschoolde assistent Dick Stapert in 1974 aannemelijk maakte dat het om vervalsingen ging. Er werd aangifte gedaan, er kwamen processen, reputaties werden besmeurd, controverses uitgevochten. De kranten, vooral die in het noorden van het land, stonden er vol mee en trokken doorgaans partij voor de underdog Vermaning. Hoogstwaarschijnlijk zou hij bij een publieksenquête zijn aangewezen als Nederlands bekendste archeoloog, met ruime voorgrond op zijn professionele tegenstanders. Een item op de VPRO-televisie uit 1975 toonde feilloos hoe een opgewekte Vermaning en zijn vrouw Grada de bebaarde en gespijkerjackte journalisten en fotografen moeiteloos bespeelt.<sup>49</sup> Ook dát waren de jaren zeventig: het gezag van een professor werd niet meer zonder meer aanvaard, de mening van de gewone man deed er des te meer toe.

Voor de Nederlandse archeologie was 'de affaire' naar buiten toe toch minder schadelijk dan velen vreesden. De schade was vooral intern aangericht. De lezing waarmee Waterbolk de Reuvensdagen van 1975 opende, 'Een onjuiste uitspraak', was nog maar het begin van een lange reeks discussies die zich in het daaropvolgende decennium zouden voortzetten. Ze zullen in het volgende hoofdstuk nog aan de orde komen, evenals de meer positieve gevolgen die de affaire had voor het vak.

Bijna een halve eeuw na de Drentse steentijd-troebelen meent men in sommige kringen dat het laatste woord er nog niet over is gezegd. En ook vakarcheologen, overtuigd van de valsheid van Vermanings stenen, zien zich nog geregeld genoodzaakt er aandacht aan te besteden. In 2018, ruim dertig jaar na Vermanings dood in 1987, bracht het Drents Museum (dat indertijd veel van zijn producten als zijnde echt voor veel geld had aangekocht) de zaak uitgebreid in de publiciteit met een tentoonstelling en een publieksboek. Daarin werd onverbidde gesteld dat verreweg de meeste (zij





De opgravingen van het RMO op de Hazendonk in de Alblasterwaard, geleid door Leendert Louwe Kooijmans (rechts), zetten zowel dit bijzondere soort vindplaatsen als het vroege West-Nederlandse neolithicum op de kaart. De min of meer gelijktijdige opgravingen van het BAI in Swifterbant maakten al even grote indruk (foto: RMO).

het niet alle) Vermaningstukken volkomen vals waren. Uiteindelijk kreeg Waterbolk toch gelijk, al had hij daarvoor veel moeten slikken.<sup>50</sup>

### Kleine en grote onderwerpen

Al met al vulde de 'pure' archeologie het overgrote deel van de programma's in de jaren 1971-1980. In een aantal gevallen ging het om specialistische verhalen over objecten en materiaalgroepen, onderwerpen die nog sterk in de (cultuur)historische traditie van de Nederlandse archeologie pasten. Opvallend is de achtergrond en betrekkelijk gevorderde leeftijd van de sprekers over zulke onderwerpen. Zo sprak Louis Lehmann (1920-2012), vooral bekend geworden als dichter, componist en lid van de 'Vijftigers' maar ook op eigen gelegenheid actief in de (scheeps)archeologie, in 1978 over 'het einde van de potbeker'. Jaap Ypey (1916-1986), begonnen als tekenleraar maar na de oorlog de grondlegger van de restauratieafdeling van de ROB, had zich ontwikkeld tot kenner op het gebied van

middeleeuwse ijzersmeedkunst. Dat was dan ook zijn onderwerp in 1979: wapens die met de damast-smeedtechniek waren vervaardigd. Over potbekers en damast zouden de congresgangers nadien weinig meer horen, des te meer over de Keltische munten ('regenboogshoteltjes') die de 26-jarige IPP-student Nico Roymans in 1980 behandelde. Het was het begin van een decennia durende, zich steeds uitbreidende en verdiepende studie naar de Keltische muntslag en de implicaties voor de kennis van de gebeurtenissen in de eerste eeuw v.Chr. in Zuid-Nederland.<sup>51</sup>

Vaker op het programma stonden echter de overzichten van de opgravingen van grotere (nederzettings)arealen die in die jaren steeds gebruikelijker werden door de grote ingrepen in het landschap. De Assendelder Polders werden al genoemd; daar kan onderzoek op Texel, in Oss-Ussen, Rijswijk, Hoogkarspel, Peelo en Kootwijk aan worden toegevoegd. De dertigers en veertigers die hierover spraken, waren voorbeelden van

Haio Zimmermann, wetenschappelijk medewerker van het Niedersächsisches Institut für historische Küstenforschung, was een graag geziene gast op de Reuvsdagen. Hier brengen Nederlandse gasten, onder wie Jan Albert Bakker en Tjalling Waterbolk (eerste en tweede van links) een tegenbezoek aan zijn opgraving van een Trechterbekerhuis in Flögeln (1984). Zimmermann staat rechts naast Waterbolk (foto: Henny Groenendijk).

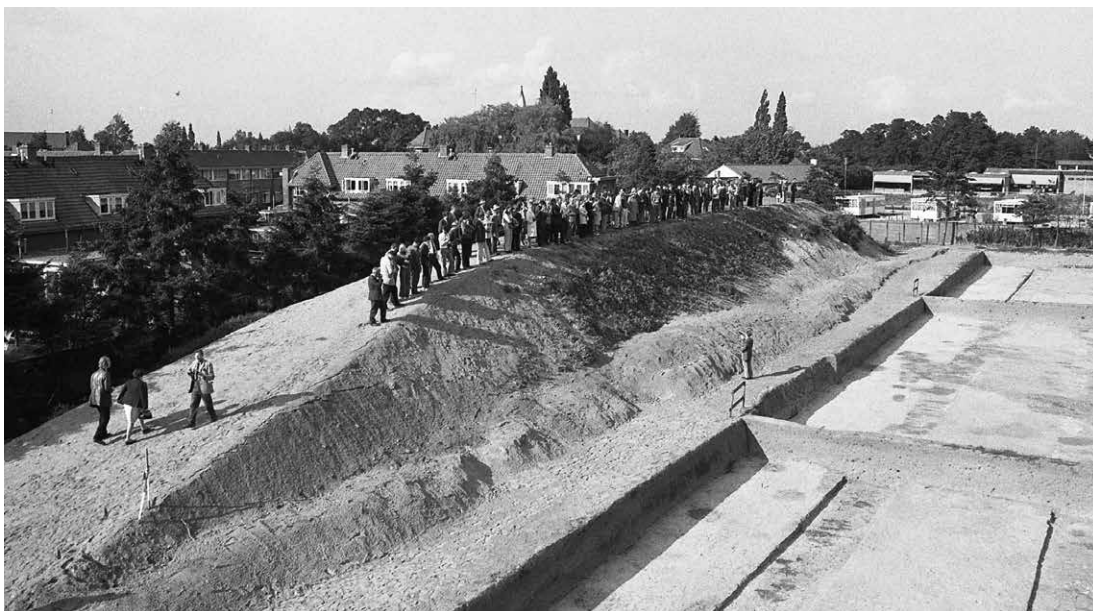


onderzoekers die traditionele onderwerpen op een vernieuwende manier benaderden. De vaste gast uit Duitsland, Haio Zimmermann uit Wilhelmshaven, sprak over zulk onderzoek over de grens, in Oost-Friesland.<sup>52</sup>

Op veel kleinere oppervlakken speelde zich het *wetland*-onderzoek af. Begonnen in de jaren veertig en vijftig bij Hekelingen, Aartswoud en Vlaardingen, werd het in de jaren zeventig met kracht doorgezet. De notie dat prehistorisch organisch materiaal in de holocene bodem

uitzonderlijk goed bewaard gebleven kon zijn en dat die vondstcategorie veel meer details invulde over de toenmalige bewoning, drong in die tijd goed door. Louwe Kooijmans' onderzoek op de Hazendonk (1974) en in Bergschenhoek (1978)<sup>53</sup> en dat van Van der Waals in Swifterbant (1971-1978) toonden de potentie van zulke natte, goed afgedekte vindplaatsen aan.<sup>54</sup> Swifterbant en Bergschenhoek werden door hun respectievelijke onderzoekers op de Reuvsdagen gepresenteerd in 1976 en 1977.

Onderzoekersleider Tom Bloemers richt zich vanuit de opgravingsput met een megafoon tot de deelnemers aan het Xe internationale Limescongres, dat in september 1974 in Xanten en Nijmegen werd gehouden. Op een excursie bezochten de verzamelde limesarcheologen de opgravingen van de Romeinse *castra* op de Hunerberg (foto: RCE).



Stadskernonderzoek speelde een ondergeschikte rol in een tijd dat er nog maar heel weinig stadsarcheologen waren. Dat gold niet voor de provinciaal-Romeinse archeologie, waaraan ieder jaar aandacht werd besteed. Het ging dan vooral om traditioneel *limes*-onderzoek, al valt de term 'limes' nooit in de toenmalige programma's – het zou nog jaren duren voordat dat een gevleugeld woord werd. De castella van Valkenburg en Zwammerdam, de interpretatie van inscripties, de Bataafse Opstand: het waren letterlijk klassieke thema's uit Romeins Nederland, met hoofdrollen voor Nijmegenaren Jules Bogaers en Jan-Kees Haalebos. Uitzondering was Tom Bloemers, die voorafgaand aan zijn proefschrift over Rijswijk-De Bult in 1976 een lezing gaf over het einde van de 'nederzetting der Cananefaten' die daar had gelegen en die hij jaren eerder had opgegraven. Zijn aandacht voor de civiele, 'inheemse' bevolking van Romeins Nederland zou zich in het daaropvolgende decennium doorzetten en zorgen voor een

nieuwe kijk op die periode.<sup>55</sup> Al deze traditionele en nieuwere aspecten van het onderzoek naar de Romeinse periode kwamen aan bod in het standaardwerk van Wim van Es, *De Romeinen in Nederland*, waarvan de eerste druk in 1972 verscheen, al binnen tien jaar opgevolgd door een geheel herziene versie.<sup>56</sup> Het tekent de vele en snelle ontwikkelingen van deze discipline.

Het slotwoord laten we over aan de man die na Van Giffens dood in 1973 de oudste Reuvsdagenganger was: Hendrik Brunsting, kenner van de Romeinse oudheid en vooroorlogse veteraan van de Nederlandse archeologie. Hij sprak, na de introductierede van Ayolt Brongers, nog tweemaal over Caspar Reuvs: in 1974 en in 1978. Zijn lezing uit 1978 was de eerste van dat congres en tevens zijn laatste bijdrage aan de Reuvsdagen. De titel was 'Reuvs' graf'. De inhoud is, zoals van de meeste lezingen uit die tijd, onbekend, maar de cirkel van dit decennium is er figuurlijk fraai mee gesloten.



Op de begraafplaats aan het eind van de Leidse Groenesteeg bevindt zich de sobere grafsteen waaronder Caspar Reuvs en zijn echtgenote begraven liggen (foto: Iris Toussaint).

## Noten

- 1 Met dank aan Joeri Meijer, KNAW, voor informatie over deze zaal. Leendert Louwe Kooijmans neemt aan dat de locatie was geregeld door Willy Groenman-van Waateringe, die contacten had met de KNAW.
- 2 Convocaat, deelnemerslijst en programma in archief B. Goes.
- 3 Zie hoofdstuk 1 voor meer informatie over deze drie hoogleraren en hun instituten.
- 4 Brongers 1973.
- 5 Interview met Leendert Louwe Kooijmans door Marie-France van Oorsouw, 29 september 2017.
- 6 Wynia 1997.
- 7 Van der Meer 2001.
- 8 Verhart 2012; zie ook: Hubrecht 1974.
- 9 Van Giffen overleed op 31 mei 1973, Den Boesterd op 20 december van datzelfde jaar. Met instemming van Van Giffens weduwe werd diens naam als erbewijs toegevoegd aan het Amsterdamse Instituut voor prae- en protohistorie.
- 10 Waterbolks laatste optreden op de Reuvensdagen was in 2003.
- 11 Zij werden (al dan niet bijzonder) hoogleraar in respectievelijk Utrecht, Leiden, Amsterdam/UvA, Nijmegen, Amsterdam/UvA, Groningen, Amsterdam/UvA en Leiden.
- 12 De socioloog J. Ellemers karakteriseerde deze groep als de zogenaamde 'secundaire elites': 'Zij zijn nog studenten of bevinden zich in de lagere en middenregionen van de universiteiten, politieke partijen, massamedia, overheidsorganen en vele andere instellingen die de moderne maatschappij rijk is. Zij zouden graag hun ideeën in de praktijk brengen, maar voelen zich in hun ambities enigszins gefrustreerd. Soms betreft het mensen die een nieuwe opleiding hebben gevolgd, waarvan de maatschappelijke behoefte nog niet geheel duidelijk is.' Geciteerd in: Righart 1995.
- 13 In de ervaring van de auteur tellen de generaties Nederlandse archeologen die na 1970 zijn opgeleid, zeer weinig leden van studentencorpora; dit houdt uiteraard geen positief of negatief waardeoordeel in.
- 14 Van Ginkel & Theunissen 1993.
- 15 Bazelmans & Kolen 2015.
- 16 Dat gold zeker voor Modderman, Glasbergen en Bogaers, mogelijk minder voor de 'Groningers' Waterbolk en de in Utrecht aangestelde Diderik van der Waals. Waterbolks persoonlijk gezag onder studenten was wel onverminderd groot (herinneringen Evert van Ginkel (Leiden), Ab Waasdorp (Amsterdam), Wijnand van der Sanden (Groningen, Nijmegen).
- 17 Persoonlijke herinnering auteur.
- 18 Peter Jongste, student in Leiden in de jaren tachtig, bekritiseerde het beeld dat *'the Dutch Archaeological climate is gentle, cosy and warm-hearted'* en suggereerde dat de macht nog duidelijk bij de hoogleraren lag, al werd die vriendelijker verpakt (Jongste 1994).
- 19 Van der Leeuw was in 1972 aan het IPP afgestudeerd, was van 1971 tot 1976 verbonden aan het Instituut voor Palestijnse Oudheidkunde in Leiden, promoveerde in 1976 en werkte van 1976 tot 1985 als wetenschappelijk medewerker bij het IPP.
- 20 Voor een compacte beschouwing van de New Archaeology en zijn nasleep in Nederland, zie Van Enckevort 1991.
- 21 Van der Leeuw & Voorrips 1980.
- 22 E-mail van Renée Magendans aan auteur, (z.d.) 2019. Overigens leerde navraag bij studiegenoten haar dat lang niet iedereen zich de Amsterdamse situatie op deze manier herinnerde.
- 23 E-mail Peter van der Broeke aan auteur (z.d.) 2019; persoonlijke herinnering auteur.
- 24 E-mail van Wijnand van der Sanden aan auteur, (z.d.) 2019.
- 25 Het onderzoek naar die periode werd tot dan toe vooral gekenmerkt door het classificeren van vuursteentypologieën. BAI'er Assien Bohmers was tussen 1950 en 1965 de enige specialist op dit gebied in het land. Hij had de archeologie echter al enkele jaren voor de eerste Reuvensdagen de rug moeten toekeren; zie Waterbolk 2003 en Carmiggelt 2019. De nieuwe wegen die Newell in de jaren zeventig insloeg, bleken twintig jaar later niet allemaal naar het verwachte doel te leiden; Niekus *et al.* 2012, 84.
- 26 Heidinga 2004.
- 27 <https://sustainability.asu.edu/person/sander-van-der-leeuw>.

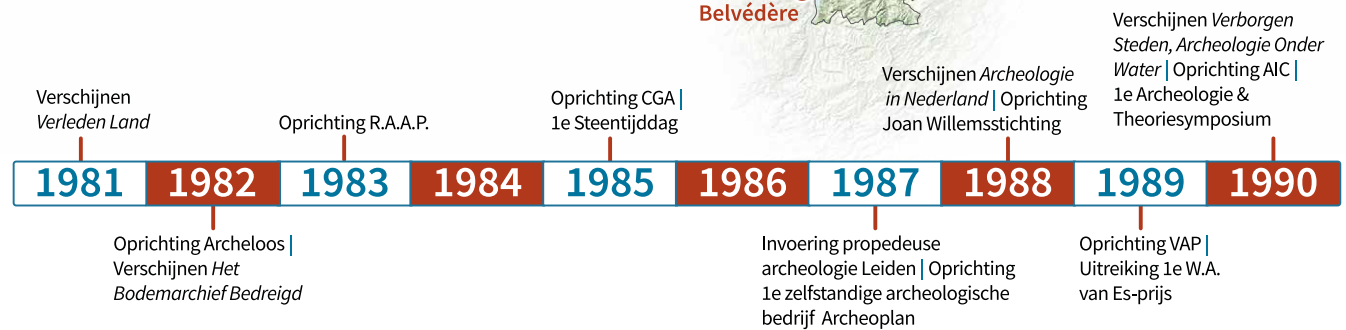


- 28 In de meer praktisch ingestelde wereld van rijks-, provinciale en gemeentelijke archeologen heeft de New Archaeology hoogstwaarschijnlijk geen rol gespeeld, anders dan op individueel niveau.
- 29 Brandt *et al.* (red.) 1987.
- 30 Bazelmans & Kolen 2015.
- 31 Waterbolk 1980.
- 32 Opmerking in privé-archief Modderman, geciteerd in Louwe Kooijmans 2007.
- 33 Louwe Kooijmans 1979.
- 34 Zie de discussie Slofstra versus Louwe Kooijmans in Slofstra 1994a, Louwe Kooijmans 1994 en Slofstra 1994b.
- 35 Louwe Kooijmans 1994.
- 36 De Weerd 1963.
- 37 Waterbolk 1980.
- 38 Van der Leeuw & Voorrips 1980.
- 39 Programma's Reuvensdagen 1972, 1974, 1975, in persoonlijk archief L.P. Louwe Kooijmans (1972) en NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv. nrs. 102 en 103. Het zou nog lang duren voordat de videotechniek, toen nog in de kinderschoenen, op de Reuvensdagen gedemonstreerd zou worden. Een door studenten van het IPL (onder wie de auteur) gemaakte, ludieke film over het leven van Johan Picardt werd op de Reuvensdagen van 1979 in Assen met een 8 mm-projector vertoond, met (gebrekig) geluid.
- 40 Dorst 1980.
- 41 In 1975 verscheen de Nederlandse vertaling van *Archaeology by Experiment* van John Coles (*Experimentele archeologie*). Het Orvelte-experiment is beschreven in Harsema 1980, het leefexperiment in de Flevopolder in Horreüs de Haas & Horreüs de Haas 1982.
- 42 Ook Van der Leeuws Reuvensdagenbijdragen van 1972, 1973 en 1978 hadden overigens betrekking op aardewerk, respectievelijk 9e- en 10e-eeuws, 14e-eeuws en late-ijzertijd/Romeins materiaal.
- 43 In de jaren zeventig werd ook een TELEAC-televisieserie over archeologie uitgezonden: *Graven naar het verleden*, samengesteld door 'polderarcheoloog' Gerrit van der Heide (1972). In 1976 volgde de door RMO-conservator Louwe Kooijmans verzorgde AVRO-radioserie *Archeologie in Nederland*; zie de begeleidende, gelijknamige boeken van Van der Heide 1972 en Louwe Kooijmans 1976.
- 44 De ondertitel van het later verschenen publiksboek over dit experiment is veelzeggend genoeg: 'Verslag van het *spel* in de Flevopolder' (cursivering auteur); Horreüs de Haas & Horreüs de Haas 1982.
- 45 Interview met Jan Albert Bakker door Nathalie Vossen, 18 januari 2019.
- 46 Bakels 1978.
- 47 IJzereef 1981.
- 48 Hazenberg & Van der Heijden 2016.
- 49 [https://www.vpro.nl/speel-WO\\_VPRO\\_2343669~vpro-13-mei-1975-berichten-uit-de-samenleving-tjerk-vermaning-.html](https://www.vpro.nl/speel-WO_VPRO_2343669~vpro-13-mei-1975-berichten-uit-de-samenleving-tjerk-vermaning-.html).
- 50 Van der Sanden & Schuring 2018.
- 51 Roymans & Van der Sanden 1980.
- 52 Hij sprak overigens in het Nederlands; het Duits was na de oorlog vanzelfsprekend minder populair geworden, wat zich vertaalde in een sterke afname van de beheersing van die taal bij de toehoorders. Het aandeel door Nederlandse archeologen in het Duits gepubliceerde artikelen, voor de oorlog nog 25%, daalde tot 1990 naar 5%, terwijl het aandeel artikelen in het Engels van 10% naar 60% steeg; Van der Velde 1994.
- 53 Deze opgravingen zetten na vele jaren het RMO weer – tijdelijk – op de kaart als belangrijk opgravingsinstituut. In de jaren negentig kwam een voorlopig einde aan deze traditie.
- 54 Louwe Kooijmans 1985; De Roever 2004, 19.
- 55 Bloemers 1978. De nieuwe, sterk door de antropologie beïnvloede kijk op provinciaal-Romeins Nederland brak enkele jaren later door na een congres over romanisatie op de VU (december 1980), waarop ook Bloemers een belangrijke bijdrage leverde; zie Brandt & Slofstra 1983.
- 56 Van Es 1981.

# 1981 - 1990



Kaartondergrond: <https://maps.nl>, <http://opentop.nl>, [www.openteermap.nl](http://www.openteermap.nl) (c) rijk, bewerking: Olav Odé



Plaats waar Reuverdagen zijn gehouden

BAI Onderzoeks- en/of opleidingsinstelling

Peelo In de tekst genoemde vindplaats of onderzoeksgebied

Verschijnen *Verborgen Steden*, *Archeologie Onder Water* | Oprichting AIC | 1e Archeologie & Theoriesymposium

# 3 NIEUWE STELEN AAN DE SPADEN: ARCHEOLOGEN STAPPEN DE MAATSCHAPPIJ IN (1981-1990)

## Een kille vrijdagmiddag aan de rand van de stad

Op vrijdag de dertiende november 1981 waait een kille wind over Nederland. Net als de dag daarvoor laat de zon zich nauwelijks zien. Tamelijk kil is ook de omgeving waarin deze dagen tweehonderd Nederlandse archeologen bijeenkomen voor de elfde editie van hun landelijk congres: de 'Reuvens-dagen', zoals *de Volkskrant* het de volgende dag noemt. Verbleven ze bij de voorgaande gelegenheden in historische steden als Assen, Utrecht en Maastricht, nu zijn ze te gast in een zaal in een van de onderwijsstorens van de Vrije Universiteit (VU) aan de Amsterdamse Boelelaan. Parkeergelegenheid in de omgeving is er niet, zo waarschuwt organisator Simon Wynia in de uitnodiging, tenzij men invalide is of voortdurend kwartjes in een parkeermeter wil gooien.<sup>1</sup>

Duur is deelname niet, ook niet voor die tijd: f 32,50 (ca. € 14,75) voor twee dagen, inclusief lunch, koffie en thee. Studenten betalen f 7,50 (ca. € 3,40), maar moeten wel hun eigen lunch 'tegen zeer gematigde prijzen' regelen in het VU-zelfbedieningsrestaurant. Kennelijk is het niet de bedoeling dat zij met hun docenten de lunch gebruiken, en evenmin dat die zich in dat restaurant begeven: *alleen* de studenten, benadrukt Wynia, kunnen van die gelegenheid gebruikmaken. Overigens krijgen deelnemers die pas na 5 november hun inschrijfkosten overmaken (op Wynia's eigen gironummer) het geld voor de lunch terug. Die mogen ze dus kennelijk niet nuttigen in het VU-restaurant; ze moeten 'aan hun trekken zien

te komen in een van de weinige horeca-etablisseringen die dit deel van Amsterdam rijk is'.

Even streng is de VU-organisator tegen een van degenen die zich als spreker heeft aangemeld: Leendert Louwe Kooijmans, conservator Prehistorie bij het Rijksmuseum van Oudheden. 'Gaarne', schrijft Wynia, 'aanvaarden we uw aanbod op de komende Reuvensdagen een lezing te houden.' Als de spreker meer audiovisuele apparatuur wil dan een diaprojector, wordt hem wel dringend verzocht dat per ommegaande te melden. Ten slotte meldt Wynia dreigend dat 'het programma GEEN tijdoverschrijdingen toelaat'. Mocht de spreker meer dan de hem toegemeten dertig minuten (inclusief discussie) gebruiken, dan spreekt hij in 'andermans tijd' en zal er 'streng ingegrepen worden'. Dat Louwe Kooijmans als

Streng en verbaal begaafde organisator van de vroege Reuvensdagen: Simon Wynia, hier gefotografeerd in 1980 op de VU-opgraving van de Romeinse villa bij Hoogeloon (foto: Riemer Knoop).





*Verleden Land*, 'het nieuwe Boek van de Maand' zoals deze advertentie in de *NRC* van 3 september 1981 juicht, was in feite het *eerste* Boek van de Maand. Het succes was ongekend en de verkoopcijfers zijn veertig jaar na dato nooit meer benaderd door enig ander archeologisch publieksboek.

allerlaatste spreekt, op die sombere vrijdag 13 november, maakt daarbij geen verschil. Zijn lezing staat genoteerd voor 15.00 uur.<sup>2</sup>

## Aandacht voor het publiek

Louwe Kooijmans was geen vreemde op het Reuvenstoneel: dit was zijn vijfde bijdrage aan het congres. Het thema dat hij voor deze gelegenheid had gekozen, week echter sterk af van de traditioneel-wetenschappelijke onderwerpen die eerder die dag waren behandeld, en zoals hij die zelf bij voorgaande gelegenheden had gepresenteerd. ‘Archeo-educatie’ was de titel van zijn lezing. Hoewel de tekst niet bewaard is gebleven, zijn we van de inhoud op de hoogte doordat hij is geïnterviewd door *de Volkskrant*. Op zaterdag 14 november prijkte in de wetenschapsbijlage de kop ‘Archeologen moeten meer de straat op.’<sup>3</sup> Louwe Kooijmans ontpopte zich in het artikel niet als wetenschapper, maar als publieksarcheoloog. Zo vreemd leek dat, gezien zijn functie als museumconservator, niet. Toch was een conservator archeologie in die dagen niet per definitie iemand die in de eerste plaats het publiek wilde behagen. Ook Louwe Kooijmans stond in zijn RMO-jaren vooral bekend als onderzoeker van bijzondere, natte neolithische vindplaatsen als de Hazendonk en Bergschenhoek. Maar hij had ook ‘zijn’ Nederlandse



afdeling ingrijpend gemoderniseerd (al was dat alweer zo'n twaalf jaar terug) en het RMO zat in de lift, zo liet hij trots weten: in vijftien jaar tijd was het aantal bezoekers vervienvoudigd, naar honderdduizend personen, 'van wie de helft schoolkinderen'. Dat deze belangstelling, net als vandaag de dag, vooral de Egyptische afdeling gold en niet zozeer de Nederlandse, wist hij ongetwijfeld, maar de journalist vroeg niet door.<sup>4</sup>

Bovendien had Louwe Kooijmans meer pijlen op zijn boog op publieksgebied. Meer dan een pijl – eerder een krachtige speerpunt – was *Verleden Land*, het publieksboek dat tweeëneenhalve maand voor deze Reuvensdagen was verschenen als eerste Boek van de Maand.<sup>5</sup> In drie weken tijd, zo liet hij in het interview weten, waren er honderdduizend exemplaren van verkocht.<sup>6</sup> Ook nu, bijna veertig jaar na dato, is dit een ongekend verkoopcijfer. Geen enkel later archeo-publieksboek heeft sindsdien meer dan een vijfde van die oplage gehaald. *Verleden Land* laat zich dan ook met niets vergelijken van wat er in de jaren daarvoor op dat gebied is verschenen. De fullcolour uitgave; de veelheid aan illustraties met uitgebreide bijschriften en de beknoptheid van de hoofdtekst; de toon



Een van de kleurige pagina's van *Verleden Land*, met de mix van een locatiekaartje, een veldtekening en een paar van de vele honderden vondsten die speciaal voor het boek waren gefotografeerd door Henk Brandsen.



van die hoofdtekst; de kaarten, nieuwe, vrijstaande voorwerpfoto's en *artist's impressions*: het was allemaal nieuw, mooi en veel. Voor een onverwacht groot aantal mensen voorzag het boek in een behoefte, voor de (publieks)archeologie was het een absolute mijlpaal.<sup>7</sup>

### 'We moeten meer de straat op'

Het succes van *Verleden Land* en de toegenomen belangstelling voor het RMO waren voor Louwe Kooijmans een duidelijk signaal: zijn collega's moesten 'adequaat reageren op de toenemende interesse in archeologie onder de bevolking'.<sup>8</sup> De volgens hem tachtig Nederlandse archeologen (het waren er, gezien het aantal Reuvensdagenbezoekers, wel wat meer<sup>9</sup>) '(...) moeten meer de straat op. (...) We moeten er hard aan werken de maatschappij archeologie-minded te maken. (...) Tot nu toe hebben we ons teveel op een kleine groep deskundigen gericht.' De vakwereld zou een voorbeeld moeten nemen aan de natuurbeschermers, van wie hij er als vogelkenner ook een was. 'Archeologie is geen luxe,' verklaarde hij, 'maar een cultureel erfgoed' – een term die in later jaren veelvuldig zou vallen maar toen, in deze context, tamelijk nieuw was.<sup>10</sup> Om het publiek van de waarde van dat erfgoed bewust te maken, was dus 'archeo-educatie' nodig; voor hem moest die educatie niet alleen gericht worden op kinderen in het basis- en voortgezet onderwijs,

maar op iedereen, jong of oud, die gevoelig is voor het onderwerp.

Louwe Kooijmans kwam zelf met een paar ideeën. Ten eerste: een Nederlands-Belgisch tijdschrift 'voor lezers met een latente archeologische belangstelling', gevuld met nieuws en wetenschappelijke artikelen, maar ook met boekbesprekingen, aankondigingen van tentoonstellingen en verhalen over het werk van Nederlandse archeologen in het buitenland. Daarvoor moest een eindredacteur geworven worden ('een professioneel archeoloog'); Meulenhoff zou het gaan uitgeven.<sup>11</sup>

Kennelijk waren de plannen al tamelijk concreet. Ze moeten echter al snel in een la op de uitgeverij zijn verdwenen, want het tijdschrift kwam er nooit. Het zou nog meer dan tien jaar duren voordat het eerste Nederlandse publiekstijdschrift – *Scarabee*, anno 2021 nog steeds verschijnend onder de naam *Archeologie Magazine* – verscheen.

Toch is er wel een poging gewaagd om op het succes van *Verleden Land* voort te borduren. De Stichting voor de Nederlandse Archeologie, in 1979 opgericht om de afstemming tussen de verschillende archeologische instellingen te verbeteren en een collectief platform te vormen, had ook publieksvoorlichting in haar vaandel staan. De SNA zocht contact met het bèta-publiekstijdschrift *Natuur en Techniek*, dat halverwege de jaren tachtig enkele artikelen over Nederlandse archeologie



Twee jaar na *Verleden Land* verscheen bij Meulenhoff de opvolger voor de jeugd, *De Onderkant van Nederland*, geschreven door de auteur van dit hoofdstuk. Het werd uitgereikt in de Taffehzaal van het RMO aan leden van de NJBG, onder wie de latere stadsarcheoloog van Deventer en Hoorn, Michiel Bartels (geheel links). Rechts staat uitgeefster en initiatiefneemster van beide publieksboeken, Elisabeth van Unen, klaar met een stapel persverse *Onderkanten* (foto: Pauline de Groot).

opnam. Ze werden in 1986 gebundeld in een ‘jaarboek’ met de wat belegen titel *Vondsten uit het verleden/oudheidkundig bodemonderzoek* – de redactie moest duidelijk de weg naar het brede publiek nog vinden. Ondanks de referenties aan *Verleden Land* in het voorwoord van SNA-voorzitter Modderman (‘Gestimuleerd door deze ontwikkeling heeft de vakwereld beseft dat meer aandacht besteed dient te worden aan deze vorm van publiciteit’) en het vooruitzicht op komende edities met ook bijdragen uit België, sloeg de formule van het jaarboek niet aan. Het bleef bij deze ene uitgave.<sup>12</sup>

### Pogingen tot publiciteit

Een ander verband tussen *Verleden Land*, de SNA en de publieksarcheologie was van blijvender aard. De drie auteurs van de bestseller hadden hun aanzienlijke opbrengst aan royalty’s (circa een miljoen gulden!) gestort in een speciaal opgericht Verleden-Landfonds. Het werd beheerd door de SNA, die van de opbrengst bijna jaarlijks de uitgave van archeologische publiekspublicaties zou ondersteunen. Waar dit kapitaal uiteindelijk terechtkwam, zal later in dit hoofdstuk blijken.

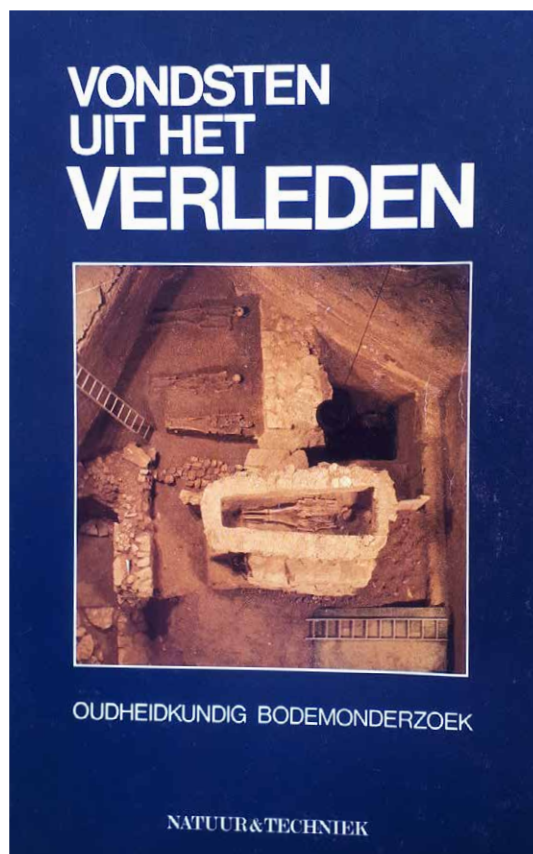
Een ander publieksproject waaraan Louwe Kooijmans in *de Volkskrant* refereerde, is wél gerealiseerd, al was dat een stuk later en op een andere plaats dan hij toen dacht: een archeologisch themapark, met onder meer nagebouwde prehistorische boerderijen. Hij zag zo’n park voor zich in de omgeving van Orvelte, waar al sinds een paar jaar de ijzertijdboerderij stond die Otto Harsema had gepresenteerd op de Reuvensdagen van 1979. ‘De bouw zou binnen een jaar of drie al kunnen beginnen’, meende Louwe Kooijmans. Het werden er elf, al zouden de gevorderde plannen voor dat themapark – het latere Archeon – al op de Reuvensdagen van 1989 worden toegelicht.<sup>13</sup>

Hoeveel van de congresgangers op deze sombere vrijdagmiddag nog kennis hebben genomen van Louwe Kooijmans’ bijdrage, is onbekend. Zijn lezing moest volgens het programma en zeker volgens de instructies van Simon Wynia stipt om 15.30 uur zijn beëindigd. Daarna was er een ‘sluiting’ van zegge vijf minuten, en ging iedereen vermoedelijk zo snel mogelijk terug naar huis. Misschien hebben sommigen in de ‘weinig horeca-etablisementen’ rond de VU nog een laatste glas gedronken en nagepraat – de slotborrels van nu bestonden nog niet.

Wie al om 14.55 uur na de thee was vertrokken, had ongelijk. We mogen, met de kennis van nu, constateren dat Louwe Kooijmans’ lezing over archeo-educatie in veel opzichten profetisch was. In het decennium dat volgde, zou de Nederlandse archeologie meer naar buiten treden. Niet alleen overigens op het gebied van publieksbereik en communicatie, maar ook in meer algemeen maatschappelijk opzicht. Zoals de kleur en fleur van *Verleden Land* de grof gerasterde zwart-witboeken en brochures deed vergeten, zo verlieten op verschillende plaatsen de Nederlandse archeologen hun studeerkamers en gingen ‘de straat op’, zoals Louwe Kooijmans van hen verlangde. Zij hadden het nodig en waren eraan toe; los daarvan vroeg de tijd erom. Het maatschappelijk klimaat van de jaren tachtig was voor de Nederlanders, en zeker voor de archeologen onder hen, even guur als het weer op die tweede Reuvensdag van 1981.

### De jaren tachtig: een archeloos tijdperk

Op 15 september, een paar weken na de feestelijke uitreiking van *Verleden Land* en twee maanden voor Louwe Kooijmans’ enthousiasmerende interview in *de Volkskrant*, had koningin Beatrix de tweede troonrede van haar regeringsperiode



Het enige Jaarboek van de SNA dat ooit verscheen, was een bundeling artikelen over archeologie in het tijdschrift *Natuur en Techniek*. De afzet verliep niet naar wens en de uitgever liet de SNA weten het experiment niet te zullen herhalen.

uitgesproken. Die was een stuk minder feestelijk en enthousiasmerend.

‘De omstandigheden waaronder deze troonrede is opgesteld’, aldus het staatshoofd, ‘zijn hoogst uitzonderlijk. Pas enkele dagen geleden is het kabinet, dat sinds de verkiezingen van mei de lopende staatszaken behartigde, teruggetreden en opgevolgd door een nieuw kabinet, van een andere politieke samenstelling. Het onlangs aangetreden kabinet heeft nauwelijks tijd gehad voor beraad over het te voeren beleid. (...) Daarom zal deze troonrede beknopt en sober zijn.’

Sober was ze. De koningin ging voort: ‘Van de maatschappelijke problemen die zich in ons land voordoen is de werkloosheid het meest veront-rustend, in het bijzonder die onder jongeren. (...) Dat stelt ons in de jaren tachtig voor een bijzonder zware opgave.’<sup>14</sup>

In deze woorden zat een wereld van zorg besloten. Het eerste kabinet-Van Agt had die zomer zijn rit van vier jaar uitgezet, maar niet zonder schade. De staatshuishouding vertoonde al jarenlang grote gaten die, steeds als het kabinet ze trachtte te dichten, werden vergroot door tegenslagen. Vooral de ‘tweede oliecrisis’ van

1979 had voor problemen gezorgd. De inflatie was opgelopen naar 6,7% in 1981 (ter vergelijking: 1,3% in 2020), het aantal werklozen was opgelopen van ruim 250.000 naar ruim 340.000 personen (in december 2020: 384.000, maar middenin de coronacrisis en op een ruim 20% grotere bevolking dan in 1981), het aantal personen met een bijstandsuitkering was gestegen van 170.000 naar 232.000 (december 2020: 427.000).<sup>15</sup>

Het waren factoren die onvermijdelijk ook de veilige wereld van de Nederlandse archeologie zouden treffen. Tot dan toe hadden de bestaande instellingen – rijk, universiteiten, musea, gemeenten – het groeiende aantal afgestudeerde archeologen steeds redelijk kunnen voorzien van een vaste betrekking. Maar in 1981 doemde het spook van de werkloosheid op voor aankomende doctorandi, van wie er steeds meer kwamen.<sup>16</sup> Men sprak later wel van een ‘verloren generatie’ academici – bepaald niet alleen archeologen! – die er lang over deden om een baan op hun niveau te krijgen en die nog jaren later minder verdienen dan degenen die hen in later jaren rechts inhaalden.<sup>17</sup> De jaren tachtig zouden in ieder geval voor veel jonge archeologen, toch al niet de



Het tijdschrift *Westerheem* van de AWN besteedde begin jaren tachtig aandacht aan de bemensing van de verschillende archeologische instituten in het land. In 1980 werd de staf van het AIVU geportretteerd. Hoogleraar Wim van Es (achterste rij, derde van rechts), wetenschappelijk medewerkers Simon Wynia en Jan Slofstra (tweede en vijfde van rechts) en student-assistent Riemer Knoop (tweede van links) komen in dit boek met regelmaat aan het woord (foto: VU, collectie Riemer Knoop).



### Het begin van veertig jaar archeologie in troebel water

Was Leendert Louwe Kooijmans' lezing de laatste bijdrage aan de Reuvensdagen van 1981, de eerste woorden waren gesproken door een goede bekende van hem, de toen 28-jarige Leidse archeologiestudent Thijs Maarleveld. Deze had al vroeg een duikbrevet gehaald en had zich zo bekwaamd in een specialisme dat in Nederland feitelijk nog niet bestond: de archeologie onder water. Er werd wel scheepsarcheologie óp het land bedreven, door het Centrum voor Scheepsarcheologie in Ketelhaven, onderdeel van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Het onderzoeken van schepen ónder de Nederlandse waterspiegel was echter uitsluitend het terrein van bergers en sportduikers, een groep zeer betrokken amateurs die juist in die jaren hun liefhebberij ontwikkelden. De Nederlandse overheid had daar geen problemen mee: historische wrakken werden niet zozeer gezien als archeologisch erfgoed van hoge wetenschappelijke en maatschappelijke waarde, maar als bron van inkomsten. Rijkswaterstaat, beheerder van de zeebodem, gaf vergunningen uit aan sportduikers om voorwerpen uit wrakken te bergen, onder

voorwaarde dat over de eventuele opbrengst onderhandeld zou worden. Een rijk waterbodemarchief in de Zeeuwse wateren en vooral rond Texel werd zo de speelbal van een onverschillige overheid en enthousiaste hobbyisten, bij wie oprechte historische belangstelling, pure spanning en soms ook winstbejag een onontwarbaar kluwen vormden.

Maarleveld was de eerste die vanuit de archeologie orde op zaken probeerde te stellen en als wetenschappelijk geschoold mededruiker in contact trad met de 'jonge, enthousiaste categorie amateurs: de sportduikers', zoals de titel van zijn lezing luidde. Op Texel hadden die in 1980 een verzoek ingediend om vanaf dat eiland onderzoek en presentatie van scheepswrakken en -ladingen te mogen verzorgen. Het was door het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) op advies van de ROB afgewezen. Maarleveld, aangesteld als medewerker op dat ministerie, bracht Texelse duikers, de gemeente Texel, de scheepsarcheologen in Ketelhaven en het departement bij elkaar. In ruil voor erkenning als serieuze amateurs begonnen de duikers (althans een aantal van hen) hun vondsten te melden en mee te doen met het

Duikend archeoloog Thijs Maarleveld (links), net boven water, aan boord van de Texelse kotter TX 38, te midden van de Texelse duikers met wie hij in de jaren tachtig nauw samenwerkte (foto: collectie Historische Vereniging Texel).





prille professioneel-archeologische duikteam van de overheid.

De jaren tachtig leken de aanzet te zijn voor een degelijke omgang met het bijzondere erfgoed 'in troebel water', zoals Maarleveld het ooit uitdrukte. Het besef drong door dat scheepswrakken geen verzamelpaats waren van hebbedingetjes, maar tijds-capsules met een unieke archeologische potentie. In de decennia die volgden, zou de Nederlandse onderwaterarcheologie echter een 'Echternacher springprocessie' worden: drie stappen vóór- en twee achteruit. Er waren grootse gebaren, zoals de oprichting van het Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterarcheologie (NISA) eind jaren negentig, onder leiding van scheepsarcheoloog Jaap Morel (1945-2019). Die werden echter afgewisseld door forse bezuinigingen, kostenopdrivende arboregels en de geleidelijke ontmanteling van het NISA, dat 'enige volwaardige maritiem archeologische kennisinstituut in Nederland', zoals staatssecretaris Rick van der Ploeg het bij de feestelijke opening in 1999 nog had genoemd. De verschillen in benadering tussen duikende wetenschappers, ambtenaren, goedwillende amateurs en schatduikers bleken alleen te overbruggen door intensieve samenwerking, waar vaak geen gelegenheid voor was. De scheepswrakken voor de Texelse kust werden (en worden) bedreigd door invloeden waarvoor geen 'verstoorder' valt aan te wijzen, waardoor ze niet door 'Malta' (zie p. 122) worden beschermd. Bescherming en onderzoek onder water zijn lastige en kostbare zaken, waaraan de rijksoverheid haar handen ook na veertig jaar liever niet brandt.

Ook op de Reuvensdagen werd de onderwaterarcheologie tamelijk stiefmoederlijk behandeld: het onderwerp kwam na 1981 nog maar een enkele keer in het programma voor. Zo was het een thema op de tweede Reuvensdag van 2001 in Almere, waar de duikende archeologen Arent Vos en Martijn Manders wezen op de erosie van en de noodzaak tot beheer van het erfgoed onder water. Thijs Maarleveld, inmiddels maritiem archeoloog van internationale faam en sinds tien jaar hoogleraar in het Deense Esbjerg, hield de Reuven slezing van 2015 in Zwolle, naar eigen zeggen in dezelfde trui die hij had gedragen in 1981. Op 11 maart 2021 overleed hij op 67-jarige leeftijd.

\* Deze tekst is voor een belangrijk deel ontleend aan het artikel (in voorbereiding) 'Drijf hout, deining en dadendrang, vijftig jaar duikende archeologie op Texel (1970-2020)' van Michiel Bartels, onder meer gemeentelijk archeoloog van Texel. De auteur dankt hem hartelijk voor zijn medewerking.



De scheepsarcheologie op het droge had een lange traditie. Het onderzoek, zoals het bergen van de inventaris van een 17<sup>e</sup>-eeuws beurtschip bij Lelystad, werd uitgevoerd door een afdeling van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Vondsten als deze werden getoond in het Rijksmuseum voor Scheepsarcheologie in Ketelhaven, dat ondanks zijn excentrische ligging enkele tienduizenden bezoekers per jaar trok (foto: RCE).



Hoe troebel het water van de Waddenzee ook was, er kon toch onder water worden gefotografeerd. Veel van de apparatuur die het duikteam van het Rijk inzette, werd in eigen huis ontwikkeld. De foto toont een 'airlift' waarmee zand en slib van het 16<sup>e</sup>-eeuwse wrak SO1 wordt verwijderd (foto: RCE).



Je ziet het niet vaak meer gedragen worden op de Reuvensdagen: het Archeloos T-shirt. Velen die het in de jaren tachtig droegen, vonden gelukkig alsnog werk in het vak (foto: Stella van Ginkel).

meest begeerde categorie op de arbeidsmarkt, een jarenlange aaneenschakeling zijn van vrijwilligerswerk, tijdelijke contracten of promotieplaatsen. Sommigen vertrokken naar het buitenland, kozen na korte of langere tijd voor een werkring buiten de archeologie of lieten zich omscholen.<sup>18</sup> Een aantal van hen, ook al hadden ze (tijdelijk) werk in het vak, sloot zich aan bij de vereniging

Archeloos die in 1982 was opgericht en opkwam voor de belangen van archeologen zonder werk. Harry Fokkens, latere hoogleraar prehistorie in Leiden, presenteerde doelstelling en middelen van de vereniging op de Reuvensdagen van 1982 in Den Bosch.<sup>19</sup> Bij die gelegenheid presenteerden sommige leden zich in een T-shirt met een speciaal ontworpen logo: een peinzende man op een storthoop, de schop rustend in het zand.<sup>20</sup>

Velen bleven nog jarenlang in die houding zitten. In 1988 kregen werkloze leden van Archeloos f 25 korting op het inschrijfgeld van f 60 (waaruit ook blijkt dat die som voor twee Reuvensdagen in zeven jaar tijd bijna verdubbeld was).<sup>21</sup> In 1991 kreeg de vereniging een wat minder ludieke naam – Belangenvereniging voor Academici in de Archeologie, BVA. Het is duidelijk dat de crisis op de archeologische arbeidsmarkt ook in het volgende decennium niet bedwongen was.<sup>22</sup> Hoe sommige pas afgestudeerden in de jaren tachtig aan werkloosheid wisten te ontsnappen én in het vak konden blijven, komt hierna nog ter sprake.<sup>23</sup>

### Academie in transitie

Al deze jonge archeologen, of ze nu op korte of langere termijn werk kregen, werden opgeleid aan universiteiten die in diezelfde jaren onderhevig waren aan ingrijpende veranderingen. Ze werden niet in de 'beknopte en sobere' troonrede van 1981

Op de langlopende en tientallen hectaren metende opgraving van Oss-Ussen brachten veel IPL-studenten in de jaren tachtig en later vele weken of zelfs maanden door met graven, schaven, meten en tekenen. Het latere, eveneens zeer grootschalige onderzoek in Someren (zie p. 100) had voor VU-studenten een vergelijkbare functie (foto: Faculteit der Archeologie UL).





Pieter Modderman nam in 1982 afscheid van zijn Leidse instituut, vlak voor de grote onderwijshervormingen werden doorgezet. Hij was er niet rouwig om dat hij die niet hoefde mee te maken. Op een afscheidsexcursie naar de Hazendonk (zie p. 62) gingen verschillende collega's en oud-studenten mee. Moddermans opvolger Leendert Louwe Kooijmans hurkt op de voorste rij met een feestbundel; diens latere opvolger Harry Fokkens staat rechts achter hem, naast mevrouw Modderman (foto: Faculteit der Archeologie UL).

behandeld, maar hadden beslist met versobering en beperking te maken.

Sinds het Academisch Statuut van 1960 was de studie pre- en protohistorie een post-kandidaatsstudie geweest.<sup>24</sup> De 'eerstejaarsstudent' Nederlandse archeologie was meestal een vijfde- of zesdejaars student. Vaak deden studenten namelijk vrij lang over het kandidaatsexamen in een geheel andere discipline (waar nominaal drie of vier jaar voor stond). Nog voor het behalen daarvan begonnen ze al aan de studie archeologie (de docenten, blij met iedere student, knepen de ogen stevig dicht) en namen ze daar vervolgens ook de tijd voor. Voor het doctoraal waren achttien weken veldwerk verplicht, maar dat werd door zowel docenten als studenten als een absoluut minimum beschouwd. Velen stonden maandenlang met groot genoegen in het veld. Een student-assistentchap van een jaar was een begeerde positie. De steeds uitdijende doctoraalscripties vergden ook veel tijd, zodat het zelden voorkwam dat het doctoraal binnen zeven jaar werd behaald. De gemiddelde archeologiestudent was dichter bij de dertig dan de twintig als hij of zij de bul binnenhaalde.

De politici en ambtenaren op het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen zullen niet dit kleine groepje op het oog hebben gehad, toen ze in de loop van de jaren zeventig plannen gingen maken voor een stroomlijning van het hoger onderwijs. De aanleiding was duidelijk: het aantal universitair

opgeleiden was tussen 1960 en 1980 gestegen van 45.000 tot 150.000.<sup>25</sup> Met de nog nasleepende traditie van de 'eeuwige student', ruimhartige studiebeurzen en een krimpande werkgelegenheid waren maatregelen onvermijdelijk. Dat leidde tot de tweefasenstructuur, door het parlement aangenomen in 1981 en ingevoerd met ingang van het cursusjaar 1982-1983. Het kandidaatsexamen van drie jaar (dat vaak pas na vier of vijf jaar werd behaald) werd vervangen door een 'propedeuse' van één jaar, die een jaar mocht uitlopen. Dat was niet de 'Eerste Fase', maar de noodzakelijke start van de eerste fase, die na drie (vooruit: vier) jaar uitmondde in het doctoraal. De Tweede Fase kwam er feitelijk nooit; het gebruikelijke promotietraject bleef bestaan.<sup>26</sup>

### Smallere basis, meer studenten

De academische wereld protesteerde fel, zoals bij iedere verandering. De hoogleraren en docenten archeologie bleven niet achter. Want wat was het toch nuttig: een brede, gedegen vooropleiding van een paar jaar, alvorens aan de oudheidkunde te beginnen! Terugkijkend op die verandering vond Louwe Kooijmans (hoogleraar in Leiden vanaf 1 oktober 1982, een paar weken na de invoering van de tweefasenstructuur) dat het 'wel te overzien' was, al sprak hij wel van de tweefasen-problematiek.<sup>27</sup> Hij kon, met wat aanpassingen, het gewone doctoraalprogramma intact laten, al bracht de



‘nieuwe eerstejaars’ maximaal twee in plaats van minimaal drie en meestal vier of vijf jaar studieveraring met zich mee.<sup>28</sup>

Zijn Amsterdamse collega Willy Groenman-van Waateringe heeft minder positieve herinneringen. Zij spreekt van ‘een grote breuk’ met en een ‘verarming’ ten opzichte van het bestaande post-kandidaatssysteem: ‘Toen kregen we studenten (...) met een heel andere achtergrond betreffende hun eigen vak. Dat werd allemaal ingebracht in de archeologie. Je kreeg dus reacties vanuit een heleboel verschillende richtingen. Bijvoorbeeld Esther Jansma, die had kandidaats filosofie gedaan. En die kwam bij ons, dat was zo’n verrijking van je vak.’<sup>29</sup> Dat is zacht uitgedrukt: Esther Jansma zou zich (schijnbaar geheel los van haar filosofische opleiding) al snel ontwikkelen tot expert op het terrein van de dendrochronologie en door haar onderzoek de mogelijkheden tot het maken van absolute dateringen enorm verruimen. Zij debuteerde op 27-jarige leeftijd op de Reuvensdagen van 1985 (Groningen) met dit onderwerp.<sup>30</sup>

De Groningse hoogleraar Waterbolk sprak simpelweg van ‘een ramp’. (...) De regeling van 1961’ [die hij zelf, met Glasbergen, had vormgegeven] ‘was ideaal. (...) Een propedeuse van een jaar is een slecht alternatief voor het vroegere kandidaats. (...) Je moet je wel afvragen of dat alles’ [de hele opleiding tot archeoloog] ‘mogelijk is binnen een totale studietijd van drie of vier jaar.’<sup>31</sup> Ook het opheffen van het systeem van de ‘interfaculteit’, dat zo goed recht deed aan het interdisciplinaire karakter van het vak, was Waterbolk een doorn in het oog. Een pleister op deze wonde was het feit dat in 1987 in Leiden, niet lang daarna gevolgd door Groningen en de beide Amsterdamse faculteiten, een eigen archeologische propedeuse werd ingevoerd. Waterbolk en Louwe Kooijmans hadden die vanaf 1984 voorbereid. Je kon nu als achttienjarige meteen beginnen aan het vervullen van je jeugddroom: archeoloog worden.

Velen grepen die kans. Het aantal hoofdvakstudenten aan het instituut in Leiden nam na 1983 – tevens het jaar van de verhuizing van een herenhuis naar het gloednieuwe Doelencomplex – explosief toe. In de vijf jaar die volgden, studeerden 29 jonge archeologen af, bijna evenveel als in de twintig daaraan voorafgaande jaren.<sup>32</sup> Dat was zowel een kans als een opgave voor de nieuwe hoogleraar en zijn staf.<sup>33</sup> Het was het begin van een ontwikkeling die zich in de decennia die volgden, zou doorzetten.



Esther Jansma mag als de grondlegster van het hedendaagse dendrochronologische onderzoek in Nederland worden beschouwd. Ze kreeg daarnaast grote bekendheid als dichteres. Op deze foto heeft ze zojuist de W.A. van Es-prijs in ontvangst genomen, haar toegekend voor haar proefschrift, tijdens de Reuvensdagen van 1997 in Amersfoort (zie p. 79) (foto: RCE).



Willy Groenman-van Waateringe behaalde in 1961 aan het IPP haar doctoraalexamen prehistorie, promoveerde in 1967 op Romeins leerwerk uit Valkenburg, een archeologisch onderwerp dat haar echter een graad in de wiskunde en natuurwetenschappen opleverde. Ze was van 1969 tot 1989 lector aan het IPP, van 1980 tot 1995 hoogleraar en daarna tot 1998 gasthoogleraar. Haar Amsterdamse archeologische carrière omvat dus bijna 40 jaar, haar betrokkenheid bij de paleoecologie duurde nog aanzienlijk langer. In 1995 hield ze in Zwolle de Reuvenslezing (foto: Max Koot, collectie W. Groenman-van Waateringe).

### Onbesproken zaken

De invoering van de tweefasenstructuur was bepaald niet de enige hobbel die academische archeologen moesten nemen in de jaren tachtig. Het opsommen van de verschuivingen, bezuinigingen, maatregelen en de bijbehorende eufemismen en afkortingen zou taaie passages en weinig inzicht opleveren.<sup>34</sup> In het kader van de Reuvensdagen kwamen deze ontwikkelingen ongetwijfeld aan de orde in de wandelgangen en bij de borrel, maar niet in de lezingen. Daar waren dan ook andere gremia voor. ‘NWO en ARCHON kwamen natuurlijk op,’ zegt Willy Groenman-van Waateringe over die tijd, ‘en je had het disciplineoverleg, daar kwamen dit soort dingen meer aan de orde. De commissie archeologische wetenschappen van de KNAW, de sectie Prehistorie van Europa en Archeologie

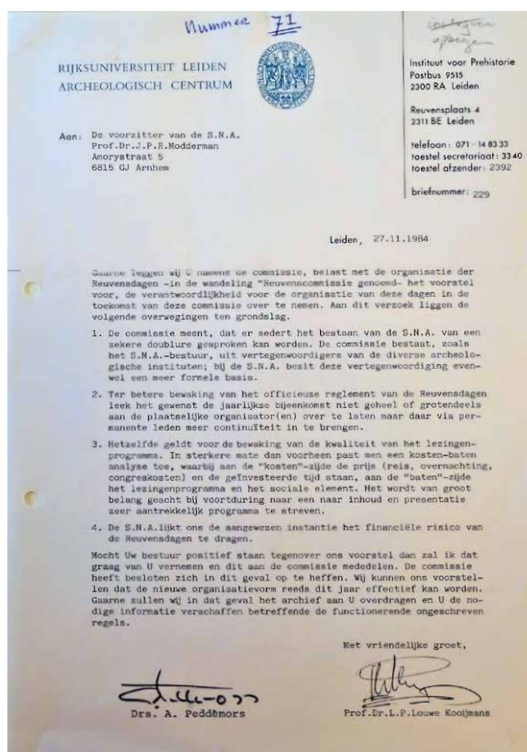


van Nederland, de Academische Raad: dat waren de podia. Daar werd meer over de ontwikkeling gesproken, niet zozeer inhoudelijk, maar meer politiek. (...) Ook over financieringsmodellen en zo, die zich ontwikkelden.<sup>35</sup>

Wat ook het spreekgestoelte van de Reuvensdagen niet haalde, was de soms niet geringe interinstitutionele strijd die achter de schermen werd gevoerd. Het lijkt soms alsof de oude conflicten tussen 'Groningen' en de rest van archeologisch Nederland hierin doorklonken (zie hoofdstuk 1). In ieder geval was het vaak het Groningse BAI dat bij meningsverschillen en irritaties tussen de instellingen betrokken was. Zo toonde het instituut zich, bij monde van hoogleraar Waterbolk, hoogst verbaasd dat de organisatie van de Reuvensdagen in 1985 – te houden in Groningen, nota bene – 'zonder overleg' was overgedragen aan de SNA. Zijn schrijven was gericht aan Reuvensdagenorganisator Jay Butler, nota bene aan zijn eigen instituut verbonden!<sup>36</sup>

Die overdracht was voorbereid vanuit Leiden, waar in 1983 de Reuvensdagen mede waren georganiseerd door het plaatselijke comité van IPL en RMO. Daar was al een zekere druk op de kleine organisatie voelbaar. 'Gezien het jaarlijks toememende aantal deelnemers zien wij ons genoodzaakt de normen voor de toelating tot het congres strikt toe te passen', klonk het waarschuwend in de uitnodiging. 'Toegang hebben slechts: leden van ARCHON die zich bezig houden met de archeologie van Nederland, hoofdvakstudenten prehistorie, provinciaal-Romeinse of middeleeuwse archeologie en Nederlandse en Belgische collega's'.<sup>37</sup> De ondertekenaars van de uitnodiging, Leendert Louwe Kooijmans (sinds 1982 opvolger van Modderman als hoogleraar aan het IPL) en Arie Peddemors (conservator Middeleeuwen bij het RMO) stuurden een jaar later een brief aan Modderman, toen voorzitter van de SNA. Ze stelden de SNA voor om de Reuvensdagen over te nemen: dat was organisatorisch én financieel praktisch, en zou de kwaliteit ten goede komen. De SNA nam de taak op zich en zou die blijven vervullen tot 2007, toen de stichting opging in de koepelorganisatie Erfgoed Nederland.

Die taak werd allengs zwaarder. Het aantal deelnemers en archeologische organisaties die iets te melden hadden steeg, ondanks de hierboven genoemde beperkingen. Het werd eind jaren tachtig te vol in de kleine vergaderzalen, kerken en buurttheaters waar het congres tot dan toe was gehouden. Met de toenemende stroom congresgangers stegen de kosten, al bleven die buitengewoon



Met dit schrijven stelden Arie Peddemors en Leendert Louwe Kooijmans, leden van de steeds wisselende, officiële 'Reuvenscmissie' in 1984 aan SNA-voorzitter Modderman voor om de organisatie van het congres voortaan door de SNA te laten verzorgen. De stichting zou zich meer dan twintig jaar van die taak kwijten (bron: Nationaal Archief).

laag in verhouding tot wat men elders gewend was. Dat hield gemor over die stijgingen niet tegen. Het mengde zich met de vele welgemeende, maar vaak kritische adviezen, die de organisatoren tot op de dag van vandaag mogen ontvangen (zie het kader 'Waarheen met de Reuvensdagen?' op p. 78). Zowel toen als nu stemden ontevreden met hun voeten en bleven weg van het congres, doorgaans omdat ze het van een te laag inhoudelijk niveau vonden (en vinden).

### Ondergrondse affaire

Ernstiger dan gekibbel over het congres was de nasleep van de Vermaning-affaire, die in de jaren tachtig allang verleden tijd had moeten zijn maar steeds weer werd opgerakeld.<sup>38</sup> Hoogst opmerkelijk is dat ondanks de in de jaren zeventig gegenereerde aandacht voor het midden-paleolithicum – waarvan Tjerk Vermaning de aanjager is geweest – dit tijdperk in de jaren tachtig nauwelijks aan de orde kwam op de Reuvensdagen.<sup>39</sup> Juist in die periode stond het onderwerp hoog op de archeologische agenda, en niet altijd op een aantrekkelijke manier. In 1979 was de vereniging APAN opgericht, de Aktieve Praktijk Archeologie Nederland. Deze vereniging identificeerde zich sterk met Vermaning en zette zich even sterk af tegen de reguliere archeologie, die niet vanuit de praktijk maar vanuit

### Waarheen met de Reuvsdagen?

In de jaren tachtig werd het wezen van de Reuvsdagen steeds vaker ter discussie gesteld, zoals blijkt uit de bewaard gebleven correspondentie. In 1985 en 1988 (wellicht ook in andere jaren, maar daarvan ontbreken gegevens) vlogen de suggesties en de afkeurende reacties daarop over en weer. Soms leek het of de Reuvsdagen een noodzakelijk kwaad waren geworden: Louwe Kooijmans sprak van de ‘alom geconstateerde onvrede met de Reuvsdagen’, en die zou men kunnen afleiden uit de vele kritische commentaren. Waar waren de Reuvsdagen voor bedoeld, en voor wie? Waren amateurs welkom of alleen bij uitzondering, mochten alle studenten komen, of alleen hoofdvakstudenten, of alleen *gevorderde* hoofdvakstudenten? Moest de kwaliteit niet beter worden bewaakt, moesten er geen instructies komen voor en eisen worden gesteld aan de kwaliteit van dia's en dergelijke? Konden er niet van tevoren samenvattingen worden verstuurd van de lezingen? Moesten er geen postersessies komen, moest er niet een tweede archeologisch congres naast de Reuvsdagen komen met ruimere toelating, moest er geen vereniging van archeologen in het leven worden geroepen?

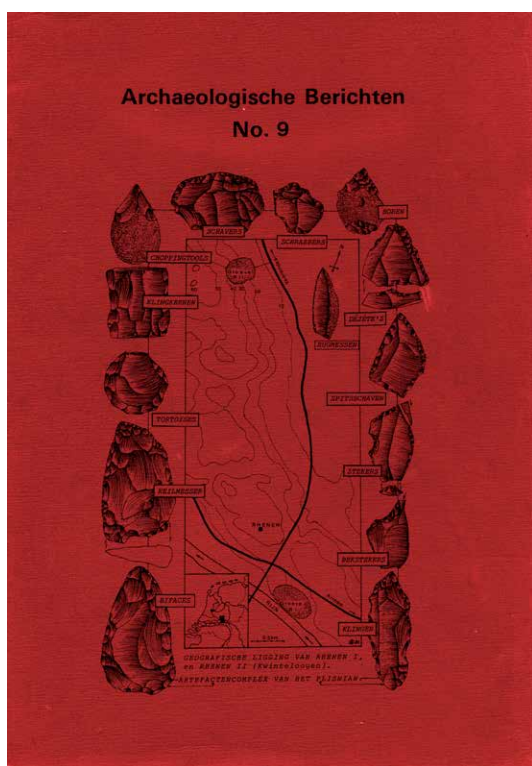
Wil Casparie (BAI) (1930-2009), secretaris van de Reuvscommissie van de SNA, stelde puntenlijstjes ter bespreking op en hield een enquête.\* Uiteindelijk werden veel van de bovengenoemde veranderingen wel doorgevoerd, zij het op termijn. Posters verschenen voor het eerst in 1988, samenvattingen van lezingen het jaar daarop. De dia's van kaartjes en grafieken werden door computertechnieken geleidelijk beter van kwaliteit, tot in de 21<sup>e</sup> eeuw PowerPoint en beamer hun taak overnamen. Een tweede congres ‘voor professionals en amateurs’ kwam er nooit, ondanks aandringen van de kant van de AWN.\*\* Een beroepsvereniging kwam er op den duur wel – een van vele archeologische organisaties die nog zouden worden opgericht.

\* Notities W. Casparie en reacties H. Sarfatij en W. Willems, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv. nr.112; enquêtebrief Vakgroep BAI aan deelnemers Reuvsdagen in persoonlijk archief L.P. Louwe Kooijmans.

\*\* Briefwisseling tussen Peter van der Zwaal, secretaris AWN, en Herbert Sarfatij, secretaris SNA, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv. nr.116.



BAI-paleobotanicus  
Wil Casparie was  
jarenlang als secretaris  
van de vaste SNA-  
Reuvscommissie de  
drijvende kracht achter  
de organisatie van het  
congres (foto: Henny  
Groenendijk).



de studeerkamer zou opereren.<sup>40</sup> De toon die in de periodieken *Archaeologische Berichten* (1979-1988) en *APAN Intern* (1986-1991) werd aangeslagen tegen (vooral) BAI-Vermaningontkenkers Waterbolk en Stapert, was ongekend fel, om niet te zeggen gierend. Het was niet het soort amateurs waar men in de vakwereld aan gewend was, en zij verschenen dan ook niet op congressen als de Reuvensdagen, waar toch alleen maar de gevestigde orde voor eigen parochie kwam preken.

Die gevestigde orde was er inmiddels veel aan gelegen om het paleolithicumonderzoek weer op de rails te krijgen. Een commissie van de SNA adviseerde om dat onderzoek niet alleen meer vanuit Groningen, waar de sfeer tussen professionals en amateurs zo bedorven was, te laten uitvoeren. Het advies mondde uit in het binnenhalen van de jonge historicus en (toen nog) amateurarcheoloog Wil Roebroeks bij het Leidse IPL.<sup>41</sup>

Dit werd het voornaamste wapenfeit van de SNA, tot begrijpelijk ongenoegen van Waterbolk. Hij beklagde zich later bitter over het gebrek aan solidariteit van de andere instellingen, inclusief de ROB, met zijn instituut.<sup>42</sup> Op de Reuvensdagen van 1982 deed Roebroeks, inmiddels afgestudeerd prehistoricus en als onderzoeker aangesteld bij het IPL, verslag van de baanbrekende opgravingen bij Maastricht-Belvédère.<sup>43</sup> Daarna werd het op de

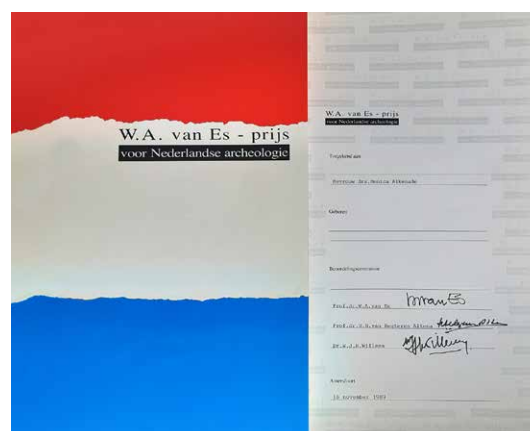
Reuvensdagen echter stil op dit gebied, ondanks de APAN-reuring die onverminderd voortging en het jarenlange gezeul met de erfenis van Vermaning (die in 1987 overleed). Ook dat deed de verhouding tussen Groningen en de rest van de vakwereld geen goed.<sup>44</sup> Maar: geen woord daarover op de Reuvensdagen.

### Kritiek: alleen binnenskamers?

Pas bij de editie van 1990 in Maastricht stond het onderwerp weer op het programma, maar alleen in de vorm van een avondbezoek aan de tentoonstelling in het Bonnefantenmuseum over de Belvédère. Roebroeks leverde op het congres zelf geen bijdrage; wel werd hij voor zijn pas verschenen proefschrift over zijn onderzoek onderscheiden met de W.A. van Es-prijs.<sup>45</sup> Deze prijs, de eerste en enige nog bestaande in een reeks van prijzen die traditioneel aan het eind van de tweede Reuvensdag worden uitgereikt, is een prijs van de rijksoverheid, ingesteld bij het afscheid en ter ere van Wim van Es als ROB-directeur in 1988. Ze was en is bedoeld voor jonge archeologen die uitmuntende scripties en proefschriften hebben afgeleverd. Roebroeks was de tweede laureaat; een jaar eerder (in 1989) had Monica Alkemade de prijs gekregen voor haar doctoraalscriptie over Merovingische helmen.<sup>46</sup> Overigens had de prijswinnaar van 1990 gemengde gevoelens over zijn uitverkiezing: hij vond het cynisch dat 'een regering die een klimaat creëert waarin jonge onderzoekers heel slecht betaald en onder grote druk moeten werken, een prijs instelt om het werk van jonge onderzoekers te bevorderen.'<sup>47</sup>

Ook zo'n kritische noot was een zeldzaamheid op het congres, zeker bij een feestelijke gelegenheid als deze. De organisatoren van de Reuvensdagen waren bepaald niet uit op moeilijkheden. Een

Editie 9 van de *Archaeologische Berichten*, in 1981 uitgegeven door de APAN. De artikelen over paleolithisch vuursteenmateriaal hadden een sterk activistische ondertoon, zonder uitzondering gericht tegen de vakarcheologen die zich kritisch hadden uitgelaten over de kwaliteiten van Tjerk Vermaning (bron: particuliere collectie).



De oorkonde van de eerste W.A. van Es-prijs, in 1989 uitgereikt aan IPP-doctoranda Monica Alkemade, ondertekend door commissieleden Wim van Es, Carlos van Regteren Altena en Willem Willems (bron: collectie Monica Alkemade).



Wil Roebroeks (onder) zet in 1981 de schop in de zongebakken löss van de Belvédèregroeve bij Maastricht. Zijn onderzoek daar was het begin van een nationale en internationale carrière als onderzoeker van het oud- en midden-paleolithicum (foto's: Wil Roebroeks (b), Evert van Ginkel (o)).



evaluatie van het eerste door de SNA georganiseerde congres (Leeuwarden, 1985) waarschuwde: 'Met het brengen van controversiële zaken moeten we heel voorzichtig zijn; een en ander kan natuurlijk wel wat gestuurd worden, want we moeten elkaar niet in de haren vliegen.'<sup>48</sup> Dat gebeurde dan ook zelden of nooit; de toon is tot op de dag van vandaag buitengewoon beschaafd gebleven. Misschien op het hypocriete af, zullen cynici zeggen: 'Veel afwijkende ideeën horen nog steeds thuis in de koffiekamer of in de kroeg', zoals een jonge archeoloog het in die jaren uitdrukte.<sup>49</sup> Maar of dit in andere disciplines heel anders was?

Ook Roebroeks' uitlating was een dringend maar volkomen correct signaal naar de maatschappij over de zwakke positie van archeologen en archeologie. Of het werd opgepikt, is de vraag. In ieder geval moesten de congresgangers die hem aan het eind van de sessie wilden feliciteren, het begeleidende drankje zelf betalen.<sup>50</sup> Misschien dat boven dat drankje hardere woorden zijn gezegd over bestel en beleid.

### Onderbelichte binnensteden

Evenmin als het oude-steentijdonderzoek kwam de archeologie in de historische stadskernen vaak ter sprake op de Reuvensdagen van de jaren tachtig, terwijl ook dat vakgebied volop in beweging was. In 1982 was, naar Engels voorbeeld, door onder andere ROB-directeur Wim van Es



een rapport opgesteld met de verontrustende titel *Het bodemarchief bedreigd*. Daarin werd aangetoond hoeveel archeologische ondergrond in 197 Nederlandse steden ernstig bedreigd werd door plaatselijke ontwikkelingen, of al helemaal verdwenen was.<sup>51</sup> De ROB had lange tijd verreweg



de meeste binnenstadsopgravingen voor haar rekening genomen, maar kon die hoeveelheid werk met geen mogelijkheid aan. Het rapport was een aansporing voor gemeenten om een eigen archeoloog in dienst te nemen en een eigen archeologisch beleid te formuleren. Dat gebeurde ook: ondanks de economische recessie verdubbelde het aantal gemeentelijke archeologen tussen 1982 en 1990, maar bleef toch nog beperkt tot zestien. In 1985 had het toen bestaande groepje 'stadsarcheologen' hun informele overleg geformaliseerd tot het Convent van Gemeentelijke Archeologen (CGA).<sup>52</sup> De Conventsleden stonden van nature dichtbij de burger dan de meeste vakgenoten, en deden hun best die burger te laten delen in de resultaten van hun werk. 'De mensen in zo'n stad zijn ook geweldig geïnteresseerd in wat we doen. Geen wonder, het gaat over de plek waar ze wonen', zei in 1986 Jan Baart, gemeentelijke archeoloog van Amsterdam sinds 1972.<sup>53</sup> Tussen 1980 en 1986 werden tweemaal zoveel archeologische tentoonstellingen gewijd aan stadskernonderzoek dan in alle jaren daarvoor.<sup>54</sup>

Toch kwamen de stadsarcheologen vóór 1990 maar een hoogst enkele maal aan het woord op de Reuvensdagen. Pas in 1989 werd er een sessie aan het onderwerp gewijd. De titel van de eerste bijdrage, geleverd door historicus Hans Bonke, was prikkelend genoeg: 'Stadsarcheologie: wetenschap of hobby?' Hij vroeg de aandacht voor deze niet eens zo piepjonge, maar in methodologisch opzicht nog tamelijk onvolwassen discipline. Tussen zijn regels door werd duidelijk dat de 'historische', post-middeleeuwse archeologie waarmee de stadsarcheologen zich toen nog vooral bezighielden, veel te bieden had, maar dat de wisselwerking tussen archeologie en geschiedwetenschap nog wel wat te wensen overliet. Er waren nogal wat vakbroeders en -zusters, doorgaans pre- of protohistorisch opgeleid, die het nut van deze late oudheidkunde in twijfel trokken. Wat voegden die vondsten uit beerputten toe aan wat al uit andere bronnen bekend was? Deze twijfels zouden zich begin 21<sup>e</sup> eeuw herhalen waar het ging om vondsten uit een nog recenter verleden: de Tweede Wereldoorlog (zie hoofdstukken 5 en 6).

De pioniersjaren van de stadsarcheologie werden afgesloten met het verschijnen in 1990 van het publieksboek *Verborgene steden*.<sup>55</sup> Daarin zette ROB-binnenstadsspecialist Herbert Sarfatij (tevens coauteur van *Verleden Land* en Reuvensdagenorganisator van het eerste uur) de stand van zaken binnen de stadsarcheologie



De opgraving in het tracé van de Rotterdamse (Willems)spoorntunnel, eind jaren tachtig, was een voorbeeld van deels extern gefinancierd, grootschalig onderzoek in de binnenstad. Het werd in die dagen nog volledig uitgevoerd door de plaatselijke archeologische dienst, die in de Maasstad een relatief sterke positie had in de gemeentelijke organisatie (foto: Archeologie Rotterdam).

uiteen en zette hij lijnen uit voor de toekomst. De belangrijke betekenis van de gemeentelijke archeologie voor het smalle en brede maatschappelijke draagvlak zal nog worden genoemd.

### Vertrouwde en vernieuwende thema's

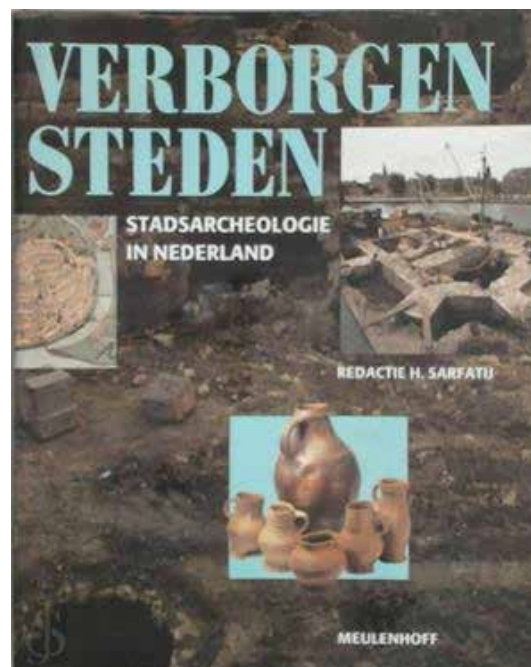
Er waren uiteraard méér inhoudelijke thema's die in de jaren tachtig met enige regelmaat op het programma stonden. Net zoals het paleolithicum en de binnensteden wortelden de meeste daarvan al in de late jaren zeventig en zouden die ook in de decennia die volgden met regelmaat terugkeren.

Dominant waren de lokale en regionale studies, gebaseerd op langdurig onderzoek van

hectarengrote oppervlakten of hele reeksen vindplaatsen. Het bouwrijp maken van terreinen voor nieuwe wijken en ruilverkavelingen waren de aanleidingen; overheidsgelden (naar de maatstaven van nu absurd karig, maar in die tijd dankbaar aanvaard) maakten het onderzoek mogelijk. Peelo

bij Assen (BAI), Oss-Ussen (IPL), Voorne-Putten (BOOR), West-Friesland (ROB), Assendelft (IPP), Midden-Delfland (IPP/IPL), het Maasdal in Limburg, de kuststrook van Noord- en Zuid-Holland (ROB/IPP), Oostergo en Westergo in Friesland (BAI) zijn allemaal voorbeelden van soms forse regio's

ROB'er Herbert Sarfatij was in 1981 co-auteur van *Verleden Land* en stelde bijna tien jaar later *Verborgene Steden* samen, een overzicht van de resultaten van stadskernonderzoek in Nederland. Hij leidde zelf jarenlang opgravingen in onder meer Dordrecht, een onderwerp waarop hij in 2006 promoveerde (foto: RCE).



### Afscheid van oudgedienden

In de programma's van de jaren tachtig zien we (verwonderlijk is dat niet) de laatste optredens van de vakgenoten die in de late jaren veertig hun carrière waren begonnen, in de jaren vijftig leidende posities hadden ingenomen op het nog piepkleine speelveld, en dat in de jaren zestig en zeventig hadden gedomineerd. Een van de handvol archeologen die al voor de oorlog actief was en nog van zich deed horen, Annie Zadoks-Josephus Jitta (1904-2000, gepromoveerd in 1932), sprak in 1982 voor het laatst op de Reuvensdagen, net als ROB-metaal- en restauratiedeskundige Jaap Ypey (1916-1986).<sup>\*</sup> Het jaar daarop zouden bijdragen van oudgedienden als glasdeskundige Ina Isings (1919-2018), provinciaal archeoloog van Friesland Gerrit Elzinga (1923-2017) en dichter-scheepsarcheoloog Louis Th. Lehmann (1920-2012) niet door de selectie komen. Of dat aan de kwaliteit van hun inzending lag of dat hun leeftijd en/of het feit dat zij alle drie in zekere zin 'externen' waren, is niet overgeleverd.

Van de generatie post-1950-hoogleraren was Willem Glasbergen al in 1979 plotseling en

betrekkelijk jong overleden. Pieter Modderman nam afscheid van het IPL in 1982 en sprak het jaar daarop nog eenmaal de zaal toe, teruggaand tot in de tijd van zijn leermeester Van Giffen met een bijdrage over 'intermediaire standgreppels' rond grafheuvels. Jules Bogaers, altijd goed voor een indringende voordracht over een *caput selectum* uit de provinciaal-Romeinse wereld, kwam optreden tot 1992. Tjalling Waterbolk ging met emeritaat in 1987; zijn laatste bijdrage aan de Reuvensdagen was in 2003, waar hij preludeerde op zijn veelbesproken autobiografische boek *Scherpe stenen op mijn pad*.<sup>\*\*</sup>

Bijdragen over afzonderlijke grondsporen of objecten zoals Isings, Ypey, Modderman en Bogaers die presenteren, waren in de jaren zeventig nog gemeengoed maar werden in de loop van de jaren tachtig uitzondering, al verdwenen ze nooit uit beeld.

<sup>\*</sup> Programma Reuvensdagen 1982, in persoonlijk archief H.A. Groenendijk.

<sup>\*\*</sup> Waterbolk 2003.



De opgravingen in Peelo, stadsuitbreidingsgebied van Assen, duurden bijna twintig jaar: van 1977 tot 1996. Ze werden uitgevoerd door het BAI onder leiding van Piet Kooi. Belangrijk aspect van dit onderzoek was het vaststellen van een lange, continue bewoningsgeschiedenis van prehistorie tot in de middeleeuwen en later; een centraal thema dat door Waterbolk was gelanceerd en ontwikkeld (foto: Dagblad van het Noorden).

waarvan de (pre)historische lange-termijnontwikkelingen konden worden gepresenteerd.<sup>56</sup> Degenen die deze presentaties verzorgden, waren doorgaans dertigers of zelfs twintigers: de latere lichten studenten van Waterbolk, Glasbergen en Modderman, vaak nog verbonden aan hun opleidingsinstituten.

De jaren tachtig lieten, naast de gestage opkomst van het IPL, de bloei zien van het Amsterdamse IPP, in die jaren verreweg de grootste instelling qua staf en aantal studenten. Na het overlijden van Glasbergen in 1979 brak een 'extreem inspirerende tijd' aan, in de woorden van Willy Groenman-van Waateringe.<sup>57</sup> Er werden buitenlandse gastdocenten aangetrokken die er zes maanden colleges gaven, zoals John O'Shea, Klaus Randsborg, Chris Peebles en Ian Hodder. Zeker de laatste was in dat decennium van grote invloed op het archeologisch-theoretisch denken, als proponent van de 'post-processuele' of 'contextuele' stroming binnen de archeologie.<sup>58</sup> Glasbergens latere opvolger Tom Bloemers, net als Louwe Kooijmans als hoogleraar aangetreden in 1982, toonde zich meer dan zijn voorganger en zijn collega-hoogleraren geïnteresseerd in theorievorming. Het zorgde voor een herkenbaar profiel van de aan het IPP afgestudeerden.

In dit verband moet speciaal een groep jonge archeologen worden vermeld, die zich in verschillende opzichten onderscheidten van de rest van

het veld. Nico Arts, Jos Bazelmans, Jos Deebe (1955-2015), de broers Jan en Nico Roymans, Wijnand van der Sanden en Frans Theuws, geboren tussen 1953 en 1963, waren allen uit Noord-Brabant afkomstige enthousiaste amateurs. Ze kenden elkaar allemaal al en werkten al samen toen ze eind jaren zeventig betrokken raakten bij het 'Kempenproject' dat door de beide Amsterdamse instituten was geïnitieerd en door projectleider Jan Slofstra (VU) op de Reuvensdagen van 1976 was gepresenteerd.

Slofstra's brede beschouwing van het verleden én op de manier waarop zo'n beschouwing tot stand kwam, sprak de Brabantse groep buitengewoon aan. Al de leden van deze 'Kempenbende' zouden archeologie gaan studeren, carrière maken en ieder zou op zijn eigen manier van grote invloed zijn op inhoud en beleid van de Nederlandse archeologie in de periode 1990-2020.<sup>59</sup> Nico Roymans preludeerde tussen 1980 en 1990 niet minder dan vijfmaal op de Reuvensdagen op het onderwerp waarmee hij naam en school zou maken: de late prehistorie en Romeinse periode in Zuid-Nederland en de aansluitende gebieden over de grenzen.<sup>60</sup> De (om een uitdrukking van hemzelf te gebruiken) 'kwaliteitsvolle, vernieuwende beeldvorming van het verleden'<sup>61</sup> van de Maas-Demer-Schelde-regio, met meer aandacht voor vroegere groepen mensen, hun veronderstelde beweegredenen en acties, zou vele, vooral in Amsterdam opgeleide archeologen nog jarenlang inspireren



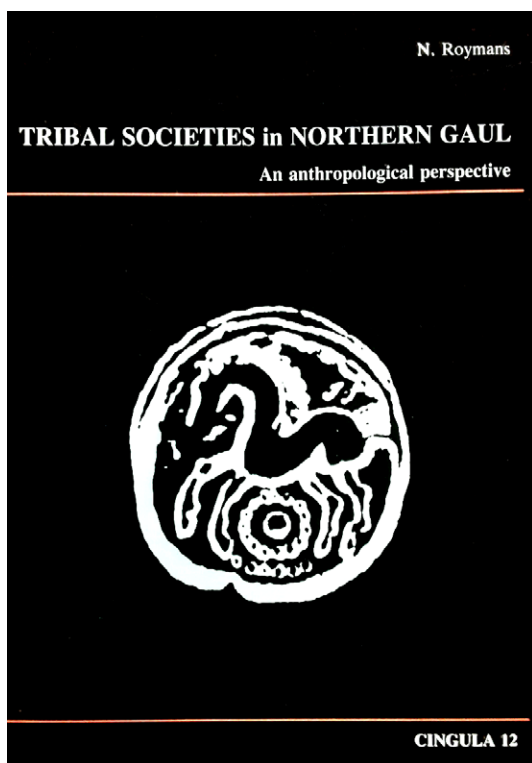
Tom Bloemers geeft vanuit een sleuf op de Boshoverheide bij Weert onderricht aan zijn IPP-studenten. Vanaf 1983 was dit voormalige oefenterrein, waar het grootste urnenveld van Nederland had gelegen, jarenlang het onderzoeksobject van het IPP. Eerstejaarsstudenten voerden er hun veldpracticum uit. Bloemers zelf had er als provinciaal archeoloog van Limburg in 1968 een kleine opgraving uitgevoerd en keerde er na vijftien jaar weer terug (foto: AAC).



Een deel van de Kempenbende steekt het hoofd uit de put tijdens een opgraving in Bladel (1979). Links van leermeester Jan Slofstra zijn van links naar rechts Wijnand van der Sanden, Jos Deebe, Jos Bazelmans en (achter de jalou) Jan Roymans te zien (foto: collectie Nico Arts).







en bezighouden. De 'historisch-antropologische' benadering (een term van Slofstra) zou een eigen, Nederlandse reactie zijn op de New Archaeology van de jaren zeventig.<sup>62</sup> Van enige invloed van de laatstgenoemde stroming was in de jaren tachtig weinig of niets meer terug te vinden in de Reuvensdagenlezingen.

### Digitale doorbraak

Door alle inhoud heen speelt de techniek een rol, en wel de digitale vorm die spade, troffel en borstel in de loop van het decennium in hoog tempo komt aanvullen. Niet zozeer voor het statistische onderzoek dat kenmerkend was voor de New Archaeology, maar eerder voor de stroomlijning van dataverwerking in het veld, in het laboratorium en in het archief. De ROB liep hierin voorop, maar had dan ook het Rijks Computer Centrum (RCC) achter zich staan. Dat was de rijksinstantie die tot 1990 zorgde voor 'het verrichten van diensten op het gebied van automatische informatieverwerking voor ministeries en daaronder ressorterende diensten en instellingen'. In de jaren tachtig kwamen de universiteiten langs, met de archeobotanici en de archeozoölogen (toch al de bètafactie van het veld) als *early adopters*. Aan het IPP, vooruitstrevend als altijd, was digipionier Bert Voorrips

verbonden, die in 1985 het congres toesprak over 'Toegepaste informatica in de Nederlandse archeologie, nu en straks'.<sup>63</sup>

Twee jaar eerder had IPP'er Hans Kamermans in Leiden zich afgevraagd of 'De veldcomputer, vriend of vijand?' was. De vraag stellen was hem beantwoorden. In 1985 deed de microcomputer zijn intrede op de opgraving in Valkenburg (Zuid-Holland). De ROB maakte dankbaar gebruik van de nieuwe digitale mogelijkheden om zijn grootschalige noodonderzoeken nog enigszins verantwoord te kunnen uitvoeren. De Hewlett-Packard elektronische afstandsmeter, die de ROB in 1980 aanschafte, maakte het veldwerk op de Boshoverheide bij Weert (het langlopende IPP-onderzoek van het grootste urnenveld van Nederland) mogelijk. In 1990 gingen de eerste 'pocketcomputers' mee het veld in. Ook buiten het veld drong de computer overal door, zoals bij de geautomatiseerde metingen voor dendrochronologisch onderzoek. In 1988 kondigde Roel Brandt (ook weer van het IPP) op de Reuvensdagen de komst van het 'archeologisch expertisecentrum-in-oprichting' Archis aan.<sup>64</sup> In tien jaar tijd hadden toetsenborden, beeldschermen en matrixprinters op alle instellingen de schrijfmachines – en meer – vervangen.

### 'Een bijzonder regionaal project'

Het eerdergenoemde onderzoek in Valkenburg was niet alleen bijzonder vanwege de veldcomputer, maar ook voor de manier waarop men probeerde de al vaak genoemde werkloosheid onder jonge archeologen te ondervangen. In het kader van de *Werkverruimende Maatregel* (WVM), waarbij 'zinvol additioneel tijdelijk werk' voor jongeren werd gecreëerd, konden zestien personen een tijdelijke aanstelling krijgen op deze opgraving. Er werd een speciale Stichting Onderzoek Romeinse Bewoning Valkenburg voor in het leven geroepen. In feite was het een werkverschaffingsproject voor archeologen. Het was het enige niet in die jaren.

Onder de bescheiden-trotse titel 'RAAP: Een bijzonder regionaal project' presenteerde IPP-medewerker Ben van Beek (1938-2005) op de Reuvensdagen van 1988 in Leeuwarden een ontwikkeling waarvan de betekenis voor de jaren die volgden, moeilijk te overschatten is. Het vanuit het IPP opgezette Regionaal Archeologisch Archiverings Project bestond toen officieus al vijf jaar, officieel drie jaar, was sinds 1986 een stichting en werd in de beginjaren nog afgekort met puntjes tussen de initialen; het weglaten daarvan in het Reuvensdagenprogramma was vooruitstrevend.

Nico Roymans' proefschrift over de Noord-Gallische maatschappij verscheen in 1990. Het 'antropologisch perspectief' in de ondertitel sloeg bij velen aan. Sinds die tijd is er meer aandacht voor de dynamiek van menselijke samenlevingen in pre- en protohistorie in archeologische studies en publicaties.

In R.A.A.P./RAAP kwamen verschillende inhoudelijke en organisatorische lijnen uit de voorgaande periode bij elkaar, om gebundeld door te stromen naar de toekomst. In willekeurige volgorde waren dat: de wens om beter in kaart te brengen wat de Nederlandse bodem aan archeologische relictten bevatte; de belangstelling voor de samenhang tussen archeologische vindplaatsen en het landschap; en de noodzaak om pas afgestudeerde archeologen aan werk te helpen.

Wat het eerste punt betreft: ten tijde van de eerste *Monumentenwet* van 1961 waren er wel archeologische monumenten, maar was er geen ‘archeologische monumentenzorg’ (AMZ) in de huidige betekenis. Hunebedden, grafheuvels en terpen waren archeologische monumenten die moesten worden beschermd, en toevallsvondsten van belang moesten worden gemeld – daar kwam

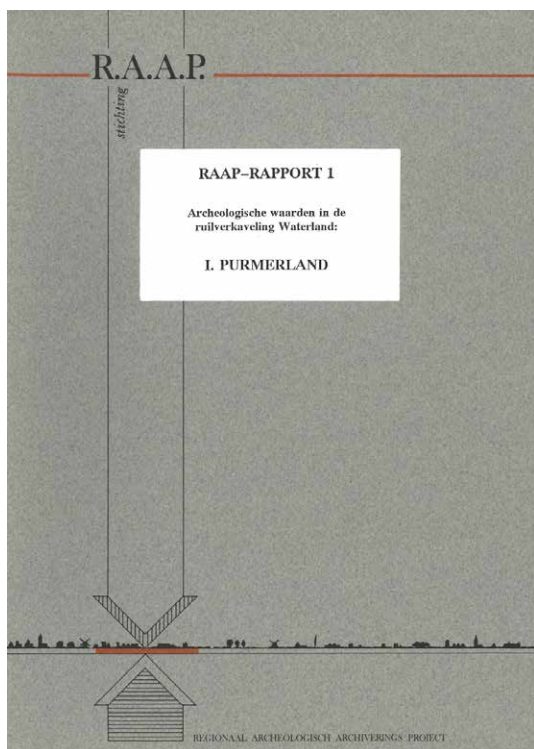
het wel op neer. Maar dat was volstrekt onvoldoende ten opzichte van de snelheid waarmee het archeologisch archief werd aangetast door de grote naoorlogse ingrepen in het landschap (al was er voor de oorlog al genoeg ongezien weggegraven en -geploegd). De archeologen konden dus niet volstaan met incidentele meldingen van amateurs – de ‘oren en ogen van de archeologie’ – zoals dat jarenlang gebruikelijk was. Ze moesten, liefst samen met die amateurs (die ter plaatse goed bekend waren), actief op zoek naar vindplaatsen. Alleen zo kon in kaart worden gebracht waar het verleden nog onder en aan het oppervlak lag, en alleen zo kon er gericht worden onderzocht of beschermd.

Daarvoor werd een halve eeuw oude Duitse methode uit de kast gehaald: de *Landesaufnahme*, het afzoeken van grote terreinen naar aan het

Voor de opgravingen in het kader van de aanleg van de provinciale weg N206 in Valkenburg (Zuid-Holland) werden tientallen jonge archeologen, de meesten zonder vaste baan, ingeschakeld. Epko Bult, later gemeentelijk archeoloog van Delft, prepareert vanuit een precare positie een gaaf bewaard gebleven stuk vlechtwerk uit (foto: RCE).







oppervlak liggend of uit slootprofielen stekend materiaal. Deze oude aanpak sloot enerzijds goed aan bij de New Archaeology, anderzijds bij de 'pragmatische' Nederlandse traditie. In beide gevallen speelde de relatie natuurlijk milieu-menselijke samenleving een belangrijke rol. Het concept

sloeg dan ook aan bij de theoretisch geïnspireerde IPP'er Roel Brandt, een van de trekkers van het modelmatig opgezette Assendelver Polder Project. Daar waren in de jaren 1978-1981 grootschalige veldkarteringen uitgevoerd, die de potentie voor een sterke kennisvermeerdering aantoonde (zie hoofdstuk 2, p. 54). Brandt werd dan ook een van de mannen achter de opzet van R.A.A.P.

Zijn collega Van Beek bekommerde zich vooral om de werkgelegenheid van pas afgestudeerde (IPP-)archeologen, wier kennis anders verloren dreigde te gaan. In de beginjaren leek R.A.A.P. dan ook vooral een werkgelegenheidsproject. Maar al snel bleek het initiatief veel verder strekkende gevolgen te hebben, wat Van Beek tijdens zijn voordracht (de inhoud is niet bewaard) wel gehoopt, maar niet voorzien zal hebben. De Stichting RAAP, zoals die vanaf 1991 puntloos werd genoemd, stond aan de wieg van zowel de AMZ-systematiek zoals wij die nu kennen, als van het 'behoud in situ'-beleid, innovatieve (prospectie)methoden en technieken en, niet te vergeten, van het doorbreken van het overheidsmonopolie op de archeologie.<sup>65</sup>

### De eerste vrije archeojongens

RAAP was, volgens Wim van Es in 1986, 'het eerste min of meer particuliere bedrijf'.<sup>66</sup> Min of meer, want het was nog een stichting zonder

Toen RAAP nog R.A.A.P. was: het eerste (1985) van de lange reeks rapporten die deze stichting, later firma, zou samenstellen. Anno 2021 is het aantal RAAP-rapporten de 5000 gepasseerd (foto: RAAP).



Een ploegje jonge R.A.A.P.-medewerkers krijgt grondboren uitgereikt. Hoewel RAAP al lange tijd advieswerk levert en opgravingen uitvoert, is het bedrijf nog lang geassocieerd geweest met het zetten van boringen. Tot 2003 was dit non-destructive prospectieonderzoek de enige manier van archeologisch bodemonderzoek die door particuliere ondernemingen mocht worden uitgevoerd. In dat jaar kreeg RAAP toestemming van de ROB om onder haar vergunning opgravingen uit te voeren (foto: RAAP).

winstoogmerk. Maar die opereerde zeker bedrijfsmatig, en beantwoordde daarmee op verschillende manieren aan de eisen van de tijd.

De sombere troonrede van 1981 die eerder werd aangehaald, bevatte na een duistere passage ook een lichtpuntje: '(...) van ons bedrijfsleven (zijn) grote delen in ernstige moeilijkheden geraakt. (...) De toestand van het midden- en kleinbedrijf is verre van rooskleurig. Gelukkig valt er een herwaardering waar te nemen voor deze vormen van bedrijvigheid (...)'. Bij het uitspreken van deze troonrede was zo'n vorm van bedrijvigheid voor afgestudeerde archeologen nog niet weggelegd. 'Als prehistoricus kom je onvermijdelijk in een ambtelijke loopbaan terecht, hetzij verbonden aan een museum of oudheidkundige dienst, hetzij aan een universitair instituut', voorspelde de Leidse studiegids van datzelfde jaar 1981.<sup>67</sup> De eerdergenoemde Louis Lehmann lijkt de enige freelance archeoloog te zijn geweest in die jaren.<sup>68</sup>

Het was Van Es een doorn in het oog: van alleen overheidsgeld ('op 10 à 15 miljoen gulden geschat') kon de archeologie haar taken niet vervullen. 'Het is de vraag of het juist is dat de overheid de bijna volledige financiering blijft verzorgen. (...) Zeker waar het onderzoek en monumentenzorg betreft (...) gaan de gedachten langzamerhand steeds meer uit naar aanvullende financiering in de private

sfeer. (...) Er (zijn) hier en daar al particuliere archeologische bedrijfjes, zoals Archeoplan (...) en RAAP (...) die in opdracht archeologische werkzaamheden (...) uitvoeren. Het is duidelijk dat ook in de organisatiestructuur van de Nederlandse archeologie de privatisering onstuitbaar doorzet.'<sup>69</sup> Onstuitbaar misschien, maar voorlopig toch nog wel erg langzaam en op kleine schaal.

Het genoemde Archeoplan, in 2021 nog steeds (onder meer) actief op het gebied van restauratie van bodemvondsten, is waarschijnlijk het eerste 'echte' archeologiegerelateerde bedrijf in de zin van een zelfstandige onderneming gericht op het maken van winst. Het schreef zich in 1987 in bij de Kamer van Koophandel.

Archeologisch publiciteits- en presentatiebureau TGV teksten & presentatie, sinds 1990 onder die naam opererend maar al sinds 1988 voorzien van een heus btw-nummer, was een goede tweede op de zelfstandigenmarkt. Net als bij Archeoplan ging het om een firma met nog geen handvol medewerkers, geen werknemers in loondienst en geen archeologisch bodemonderzoek in het aanbod. RAAP had dat laatste wél – althans: in de vorm van non-destructieve prospectie – maar was zoals gezegd (nog) geen werkelijk commercieel bedrijf. Echte ondernemers in de archeologie zouden moeten wachten op 'Malta' voordat ze zich op de markt konden storten. Dit

Naar aanleiding van het veertigjarig bestaan van de ROB in 1987 organiseerde de dienst samen met het RMO een overzichtstentoonstelling van het lopende onderzoek dat vanuit Amersfoort was uitgevoerd. 'Nederland Onderste Boven' werd in april 1988 geopend. Bij die gelegenheid verscheen ook het ROB-jubelboek, *Archeologie in Nederland*.

Directeur Wim van Es reikte in de Leidse Pieterskerk het eerste exemplaar uit aan prinses Margriet (foto: RCE).







1988 was in meerdere opzichten een bijzonder jaar voor de ROB. Op 28 juni opende WVC-minister Elco Brinkman het gloednieuwe ROB-gebouw aan de Amersfoortse Kerkstraat, ontworpen door architect Abel Cahen. Het was een niet in alle opzichten praktisch onderkomen, maar bood wel veel meer ruimte en mogelijkheden dan de Mariënhof, waar de dienst sinds 1949 had gezeteld. Onderdirecteur Willem Willems (rechts) kijkt vergenoegd toe (foto: RCE).

proces van verzelfstandiging en commercialisering zal in de volgende hoofdstukken uitvoerig worden behandeld.

Er liepen in die jaren van tijd tot tijd nog meer (jonge) archeologen rond die hun diensten tegen betaling aanboden, maar hoeveel het er waren is niet te achterhalen. Op de Reuvensdagen speelde

dit archeologisch protobedrijfsleven voor 1990 in ieder geval geen enkele rol, zelfs niet in de posterpresentaties.

### De maatschappij in

Met de signalering van de voorzichtige eerste stapjes van archeologen naar de bredere



Op 20 december 1988 nam Wim van Es op eigen verzoek afscheid van de ROB als directeur, om zich aan wetenschappelijk werk te kunnen wijden. Minister Brinkman hield een gloedvolle speech en bood namens de SNA een speciale 'W.A. van Es-prijs' aan. Onderdirecteur Willems nam het roer over (foto: RCE).



maatschappij zijn we terug bij 1981, waar dit hoofdstuk begon. Sinds die tijd waren archeologen op allerlei manieren ‘meer de straat op gegaan’, zoals Louwe Kooijmans dat in zijn Reuvsdagenlezing in het zaaltje van de Vrije

Universiteit had gewenst. Dat kwam niet alleen door de zendingsdrang van ‘archeo-educatoren’ om anderen deelgenoot te maken van hun eigen passie, en ook niet alleen door welbegrepen eigenbelang. Het besef groeide dat de maatschappij ook *recht*

Overal drong het besef door dat archeologen de resultaten van hun werk op een moderne, actieve manier aan het publiek moesten tonen. De ‘open dag’ op een opgraving was een arbeidsintensieve maar aansprekende manier om burgers een kijkje te laten nemen in de archeologische keuken. Ook bestuurders en journalisten waren van harte welkom, zoals in 1989 in Rockanje, waar Marco van Trierum van de gemeentelijke Rotterdamse archeologische dienst tekst en uitleg geeft over de resten van een ijzertijd-boerderij (foto: TGV).



Wat anno 2021 gemeengoed is, was eind jaren tachtig nog heel uitzonderlijk: een min of meer monumentale herinnering aan een archeologische vindplaats. Naar aanleiding van de opgravingen in Valkenburg, waar het tracé van een Romeinse weg was opgegraven, maakte de jonge firma Archeoplan dit ‘wegmonument’ op de plaats waar de Romeinse weg de nieuwe N206 kruist. Het is in 2020 verwijderd in het kader van een nog nieuwere verbinding, de Rijnlandroute (foto: TGV).



had op een deel van de archeologische oogst. 'De archeoloog bestaat niet (uitsluitend) voor eigen genoegen, maar tot nut van het Algemeen', schreef Wim van Es in het voorwoord van het jaarverslag over 1986 van zijn ROB. 'De maatschappij is de werkelijke eigenares van de archeologische erfenis en heeft er recht op daarover goed en snel te worden ingelicht.' Inderdaad deed de ROB in die jaren zijn best om zijn boodschap breed uit te dragen, al was dat in een nogal ambtelijke toonzetting en een strenge, zwart-witte verpakking.<sup>70</sup>

Niet alleen op het gebied van de 'archeopedagogie' in engere zin, al was op dat terrein veel gebeurd. De jonge (mini)bedrijven Archeoplan en TGV hielden zich gedeeltelijk of geheel bezig met presentatie, publiciteit en voorlichting over de Nederlandse archeologie in al haar facetten. Er was een aantal in de archeologie gespecialiseerde journalisten actief bij grotere dagbladen, zoals Willem van der Post bij het *Algemeen Dagblad* en archeologen Koos Steehouwer en Evert van Ginkel bij de *NRC*, respectievelijk *de Volkskrant*. Steehouwer had in 1982 (Den Bosch) de verzamelde Reuvensdagengangers voorgehouden dat ze anders met de pers moesten leren omgaan, wilden ze hun 'boodschap' aan hun 'publiek' overbrengen. Het waren toen nog vreemde begrippen in de zaal.<sup>71</sup>

Er waren in 1990 al gesprekken gevoerd met gegadigden voor een archeologisch publiekstijdschrift, en de plannen voor de latere *Scarabee* (waarvan het eerste exemplaar in 1992 verscheen) waren al in de maak. Gemeentearcheologen Renée Magendans (Den Haag), Marco van Trierum (Rotterdam), Titus Panhuijsen (Maastricht) en Maarten Poldermans (Haarlem) waren zeer actief in het organiseren van tentoonstellingen en het drukken van brochures, naast alle lezingen, cursussen en dergelijke kleinschalige publieksactiviteiten die zij en andere gemeentelijke archeologen organiseerden. In Haarlem werd al hard gewerkt aan wat het nog steeds bestaande Archeologisch Museum Haarlem zou worden, en Alphen aan den Rijn had zich al gemeld om het archeologisch themapark te huisvesten waar Louwe Kooijmans over had gesproken.<sup>72</sup> RMO-directeur Jan Verwers had het plan op de Reuvensdagen van 1989 toegelicht.

In datzelfde jaar was de Vereniging Archeologie en Publiek (VAP) opgericht. Ze was in eerste instantie bedoeld om alle 'losse' archeologen die niet in de SNA vertegenwoordigd waren te bundelen, waarbij al snel bleek dat publieksactiviteiten de grootste gemene deler vormden van deze



Het eenvoudig uitgegeven orgaan *Archeologie en Publiek* van de gelijknamige vereniging (VAP) was bedoeld om kennis, ervaringen en opinies op het gebied van archeologische publieksactiviteiten te delen. Het verscheen onregelmatig en was geen lang leven beschoren; dit eerste nummer verscheen in 1990, het laatste in 1999 (bron: archief VAP).

groep.<sup>73</sup> In de SNA zelf werden een publiciteitscommissie en een onderwijscommissie ingesteld. De laatste probeerde greep te krijgen op de manier waarop archeologie in het basis- en voortgezet onderwijs werd verzorgd, iets wat tot op heden niet heeft mogen lukken – de werelden van archeologie en onderwijs liggen ver uiteen.<sup>74</sup>

Daarnaast had de SNA een jaar lang, gebruik makend van haar Verleden-Landfonds, een klein uitvoerend publiciteitsbureau verzorgd,<sup>75</sup> dat in 1990 in samenwerking met het RMO werd omgevormd tot het Archeologisch Informatiecentrum (AIC). Onder leiding van (klassiek) archeoloog Riemer Knoop zou het in de jaren die volgden vooroplopen in de opmars van de publieksarcheologie. Het AIC presenteerde zich in een poster op de Reuvensdagen van 1990.

Het is duidelijk: in de tien jaar sinds het verschijnen van *Verleden Land* was er veel veranderd op het gebied van publieksvoorlichting. De archeologen waren uit hun 'ivoren put' geklommen. Maar publiek is niet hetzelfde als 'maatschappij'. Ook die verhouding was op alle mogelijke manieren aan het veranderen. De opkomst van de gemeentelijke archeologie en de oprichting van RAAP wezen de weg naar een meer in de maatschappij ingebedde vorm van oudheidkunde. De rest van het veld zou noodgedwongen volgen, niet altijd even enthousiast en maar heel zelden met enig idee waarheen die weg zou leiden.

## Noten

- 1 Uithodiging Reuvensdagen 1981, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 109.
- 2 Brief S. Wynia aan L.P. Louwe Kooijmans, 25 september 1981 (persoonlijk archief L.P. Louwe Kooijmans).
- 3 *De Volkskrant*, 14 november 1981.
- 4 De publiekstaak van archeologische musea had in die dagen bepaald geen prioriteit: in een nota van het toenmalige ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) kreeg 'de publieksgerichte functie' van zulke musea een derde plaats, achter de behouds- en wetenschappelijke functie (bron: *Archeologie en musea in Nederland*, conceptnota CRM, oktober 1982).
- 5 Louwe Kooijmans, Bloemers & Sarfatij 1981.
- 6 Volgens het jaarboek van de SNA (1986) waren het er 92.000 in drie weken tijd; uiteindelijk verkochte oplage, inclusief herdrukken, moet rond de 125.000 hebben gelegen.
- 7 Hoewel Louwe Kooijmans de auteurseer deelde met ROB-collega's Tom Bloemers en Herbert Sarfatij, was hij wel de kartrekker van het boek. Initiatiefneemster was Elisabeth van Unen (1940-2017), hoofd van Meulenhoff Informatief. Zij had snel ingehaakt op het idee vanuit de CPNB (Collectieve Propaganda voor het Nederlandse Boek) om een Boek van de Maand uit te geven in een aantrekkelijk *format* met dito onderwerp en prijs. Zij wilde graag het allereerste boek van die reeks uitgeven en dacht daarbij aan een (aanzienlijk soberder geproduceerd) boek over archeologie uit haar fonds: de klassieker *Opgegraven Verleden* van Geoffrey Bibby. Louwe Kooijmans had indertijd de vertaling verzorgd, en uit dien hoofde kende Van Unen hem. Het contact werd gelegd, het idee ontwikkeld, de coauteurs en het uitgeefteam samengesteld, het boek gemaakt, geschiedenis geschreven. Zie Van Ginkel 2016.
- 8 *De Volkskrant*, 14 november 1981.
- 9 Van Es, Sarfatij & Woltering 1988 spreken van honderd professionele archeologen, 'ofwel één op bijna 150.000 andere Nederlanders'; 'dat lijkt natuurlijk nergens op' (p. 212). Vier jaar later waren er 'tegen de 250 afgestudeerden betaald werkzaam' (Archeologisch Informatie Centrum 1992, 15).
- 10 Zie ook Willems 2011.
- 11 Meulenhoff Informatief zou na *Verleden land* nog een aantal archeologische publieksboeken het licht doen zien: *Sporen in het land* (Louwe Kooijmans 1985), *Archeologie in Nederland* (Van Es, Sarfatij & Woltering 1988), *Archeologie onder water* (Maarleveld & Van Ginkel 1990), *Verborgene steden* (Sarfatij 1990) en *Oermensen in Nederland* (Roebroeks 1990). Het waren de voorlopers van de populair-wetenschappelijke overzichtswerken die later verschenen, al hadden die vaker een lokaal of regionaal onderwerp.
- 12 Stichting voor de Nederlandse Archeologie 1986.
- 13 Programma Reuvensdagen 1989, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 117.
- 14 [https://www.parlement.com/id/vjw0i10qc44f/troonrede\\_1981\\_volledige\\_tekst](https://www.parlement.com/id/vjw0i10qc44f/troonrede_1981_volledige_tekst).
- 15 [https://www.parlement.com/id/vhtenoxaohzg/cijfers\\_kabinet\\_van\\_agt\\_i\\_1977\\_1981](https://www.parlement.com/id/vhtenoxaohzg/cijfers_kabinet_van_agt_i_1977_1981).
- 16 Aan het Instituut voor Prehistorie Leiden studeerden in de eerste vijftien jaar van het bestaan tweeëntwintig personen af, in de vijf jaar die volgden, elf (Van Ginkel & Theunissen 1993).
- 17 'Vergeet niet tijdig je bijstandsuitkering aan te vragen, het kost drie maanden voordat de aanvraag is verwerkt', gaf een van die laatste groep, afgestudeerd in 1981, als raad mee aan twee studievrienden die najaar 1982 hun doctoraal hoopten te behalen. Geen van drieën zou een vaste betrekking in de Nederlandse archeologie krijgen, en slechts een van hen zou 'in het vak' blijven (persoonlijke herinnering auteur).
- 18 Schnabel 2010.
- 19 Jongste 1994.
- 20 Programma Reuvensdagen 1982, in persoonlijk archief H.A. Groenendijk.
- 21 Het ontwerp was van de hand van de amateurarcheoloog Ben Claasz Cooxson, die zich na een succesvolle carrière als veldtechnicus en tekenaar in Turkije vestigde en daar nog lange tijd veldwerk begeleidde, ook van Nederlandse instituten.
- 22 Aankondiging Reuvensdagen 1988 in Leeuwarden. In 1986 telde Archeloo 76 leden (W.A. van Es in het voorwoord van het jaarverslag van de ROB over dat jaar, ROB 1987), die overigens niet allemaal werkeloos waren.
- 23 Voor Archeloo en BVA zie Studiegids Pre- en Protohistorie Rijksuniversiteit Leiden, p. 19, en Jansen & Hoogenboom 1992.
- 24 Het laatste teken van leven van de BVA lijkt een opmerking te zijn in een verslag over 2004 van de Nederlandse Vereniging van Archeologen (NVvA), naar aanleiding van een kennelijke toenadering: 'Er is tot op heden geen respons gekomen op ons verzoek actief met het samengaan van beide verenigingen aan de slag te gaan; het bestuur BVA is niet te bereiken. Besloten is nu maar even af te wachten tot BVA zelf initiatief neemt. Arno doet een oproep aan BVA-leden om lid te worden van NVvA.'
- 25 Bazelmans & Kolen 2015.
- 26 Centraal Bureau voor de Statistiek 2011.
- 27 Zie ook Van Es, Sarfatij & Woltering 1988, 216.
- 28 Louwe Kooijmans 1993.
- 29 Dit werd ook, met wat meer scepsis, gesignaleerd door Van Es: 'In de huidige Tweefasenstructuur wordt een archeologiestudent geacht binnen vier tot zes jaar af te studeren (vroeger was dit acht tot tien jaar) en (nog) meer te weten dan een doctorandus van voorheen. Recent onderzoek lijkt uit te wijzen dat dat niet lukt: een nauwelijks verrassende uitkomst' (Van Es, Sarfatij & Woltering 1988, 216).
- 30 Interview met Willy Groenman-van Waateringe door Marie-France van Oorsouw, 11 maart 2019.
- 31 Programma Reuvensdagen 1985, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 112.
- 32 Bazelmans & Kolen 2015.
- 33 Van Ginkel & Theunissen 1993.
- 34 Groenman-van Waateringe meent dat Louwe Kooijmans zich goed van deze taak heeft gekweten: 'Hij heeft de aanzet gegeven voor de huidige positie, gebruikgemaakt van alle mogelijkheden, een goede visie gehad.' Interview met Willy Groenman-van Waateringe door Marie-France van Oorsouw, 11 maart 2019.
- 35 Louwe Kooijmans 1993.
- 36 Interview met Willy Groenman-van Waateringe door Marie-France van Oorsouw, 11 maart 2019.



- 36 Volgens Louwe Kooijmans viel dat gebrek aan overleg erg mee: het voorstel om de organisatie van het congres over te dragen aan de SNA had de 'volledige instemming van dr. Butler' (brieven van Waterbolk aan Butler, 28 januari 1985, en van Louwe Kooijmans aan het bestuur van het BAI, 18 oktober 1985, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 112, en persoonlijk archief L.P. Louwe Kooijmans).
- 37 Convocaat Reuvensdagen 1983, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 110.
- 38 Zie Van der Sanden & Schuring 2018 voor een compleet en afgewogen overzicht van de hele affaire en haar nasleep.
- 39 Een bijdrage van Dick Stapert, aangeboden voor het congres van 1983, kwam niet door de selectie.
- 40 Zie onder andere <https://www.geheugenvandrenthe.nl/aktieve-praktijk-archeologie-nederland>.
- 41 Van Ginkel & Theunissen 1993, 30-32; Waterbolk 2003, 133-134.
- 42 Waterbolk 2003.
- 43 Programma Reuvensdagen 1982, in persoonlijk archief H.A. Groenendijk.
- 44 Zie Waterbolk 2003 voor een persoonlijk getint, maar onderbouwd verslag over deze periode.
- 45 Roebroeks 1988.
- 46 Programma Reuvensdagen 1989, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 117.
- 47 Geciteerd in Holleman 1996, 79.
- 48 Evaluatie SNA-commissie door Wil Casparie, 16 december 1985, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 112.
- 49 Jongste 1994, 81.
- 50 Programma Reuvensdagen 1990, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 118.
- 51 Van Es *et al.* 1982.
- 52 Nu, 35 jaar later, telt het Convent, inclusief regionale en omgevingsdiensten, meer dan zestig leden.
- 53 Interview met Jan Baart en Hans Janssen in *De Nederlandse gemeente*, nummer 9 van 1986. Hierin leveren beide stadsarcheologen overigens ook de nodige kritiek op de ROB, die zij bemoeizucht verwijten: 'Het is altijd weer hetzelfde liedje: het rijk wil zo'n taak wel delegeren, maar wat er aan interessants uitkomt zelf houden' (aldus Baart).
- 54 Van Es, Sarfatij & Woltering 1988, 201.
- 55 Sarfatij 1990.
- 56 Programma's in de diverse jaarmappen 1981-1990 in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv. nrs. 109-118; gegevens voor 1982 en 1984 ontbreken maar zijn deels te reconstrueren aan de hand van stukken in persoonlijk archief H.A. Groenendijk en de jaarverslagen van de ROB.
- 57 Groenman-Van Waateringe 2003.
- 58 Zie voor een overzichtelijke behandeling van Hodder en de contextuele benadering: Van Eckevort 1991.
- 59 Van Ginkel & Theunissen 2009, 182-183.
- 60 Achtereenvolgens behandelde hij Keltische zilveren regenboogschoteltjes (1980), goudcirculatie in Noord-Gallië (1981), La Tène-bagervondsten uit Lith (1982), onderzoek bij een grindafraving bij Beegden (1988) en elitegraven uit de vroege ijzertijd (1989).
- 61 Roymans 1999.
- 62 Zie Slofstra 1994a en 1994b; Louwe Kooijmans 1994.
- 63 Programma Reuvensdagen 1985, NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 112.
- 64 Programma Reuvensdagen 1988, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 115.
- 65 De (voor)geschiedenis van RAAP is te veelomvattend om recht aan te doen in het kader van dit boek; we verwijzen naar het grondig gedocumenteerde overzicht in Eickhoff 2005.
- 66 Geciteerd in Eickhoff 2005.
- 67 Brochure Studie-inlichtingen 1981, Rijksuniversiteit Leiden.
- 68 Aldus G.J. Verwers tegen de auteur tijdens een excursie in mei 1977.
- 69 Van Es, Sarfatij & Woltering 1988, 218.
- 70 Bijvoorbeeld de educatieve 'cahiers' over Dorestad en de terpen, de 'kleine monumentenreeks', de jaarkalender en de bureau-agenda die werden uitgegeven ter gelegenheid van het 35-, respectievelijk 40-jarig bestaan van de dienst in 1982 en 1987. ROB-brochures voor het onderwijs uit 1987 waren een stuk fleuriger, maar de titels – *Rijkdommen uit ons bodemarchief* en *Opgraven of bewaren* – verraden de beleidsmatige achtergrond. Ook de titel van het jubileumboek uit 1988, *Archeologie in Nederland/de rijkdom van het bodemarchief* (Van Es, Sarfatij & Woltering 1988), contrasteert met de speelse naam van de jubileumtentoonstelling die dat jaar in het RMO werd gehouden: *Nederland Onderste Boven*.
- 71 Programma Reuvensdagen 1982, in persoonlijk archief H.A. Groenendijk.
- 72 Aan de basis van dit initiatief stond de Stichting voor Experimentele Archeologie en Educatieve Vorming, waarbij naast Louwe Kooijmans ook ROB'ers Daan Hallewas en de latere Archeon-directeur Gerard IJzereef betrokken waren.
- 73 De VAP gaf een eigen tijdschrift uit, *Archeologie en publiek*. De vereniging is na een aantal bloeiende jaren in 2000 opgeheven, onder meer doordat het niet lukte nieuwe bestuurders te werven. Paradoxaal genoeg gebeurde dit in een tijd dat de publieksarcheologie in volle opkomst was (persoonlijke mededeling J. van der Vliet aan auteur, 1 mei 2021).
- 74 Bert Huisjes, lid van de SNA-onderwijscommissie, presenteerde de activiteiten van de commissie op de Reuvensdagen van 1989.
- 75 Het 'bureau SNA' bestond uit de pas aan het IPP afgestudeerde archeologe Johanna Geerlink, later hoofd PR van Archeon. Er was een werkkamer voor haar geregeld op het IPP aan het Singel. De SNA had in die tijd een vicevoorzitter in de persoon van Chris Karelse, oud-directeur van de Amersfoortse Kamer van Koophandel. Zijn benoeming paste in het streven van de SNA om betere contacten te leggen met andere maatschappelijke sectoren. Zakenman Karelse bleef zich een vreemde eend in de archeologische bijt voelen en bleef niet lang aan. De instelling van een uitvoerend bureau is mede op zijn conto te schrijven. Hij meende, met anderen in het bestuur, dat het Verleden-Landfonds vruchtbaar voor dit soort doeleinden moest worden aangewend; herinnering auteur. Zie ook NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv. nrs.33 en 40-43.

**1991 - 2000**

Map of the Netherlands showing the locations of ReuvenSDagen from 1991 to 2000. The map includes labels for various cities and research areas, with a legend explaining the symbols used.

**Legend:**

- 1991** (Black dot): Plaats waar ReuvenSDagen zijn gehouden
- IPL** (Black box): Onderzoeks- en/of opleidingsinstelling
- Hoge Vaart** (Red dot): In de tekst genoemde vindplaats of onderzoeksgebied

**Locations and Years:**

- 1991:** Groningen (BAI), Assen
- 1992:** Utrecht (UU)
- 1993:** Leiden (IPL, RMO)
- 1994:** Alphen aan den Rijn
- 1995:** Zwolle
- 1996:** Nijmegen (KUN)
- 1997:** Amersfoort (ROB)
- 1998:** Den Haag
- 1999:** Arnhem
- 2000:** Middelburg

**Research Areas:**

- Hoge Vaart** (Red dot)
- Betuweroute** (Red line)
- Hardinxveld** (Red dot)
- Cuijk** (Red dot)

**Other Labels:**

- Amsterdam (IPP, AIVU)
- Ketelhaven (RIJP)

A horizontal timeline from 1991 to 2000. The years are in white text on a dark blue background. Above the timeline, events are listed in Dutch, connected to the years by vertical lines. Below the timeline, more events are listed in Dutch, also connected to the years by vertical lines.

| Jaar | Evenementen                                                                                                 |
|------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1991 | Versijnen <i>Pre- en protohistorie van de Lage Landen</i>                                                   |
| 1992 | Ondertekenen Verdrag van Valletta   Symposium 'Aanmodderen' in Leiden                                       |
| 1993 | Start aanleg Betuweroute   1e commerciële posters op de Reuvensdagen                                        |
| 1994 | Versijnen SNA-rapport <i>De Gaten Gedicht</i>   1e nummer <i>Archaeological Dialogues</i>   Opening Archeon |
| 1995 | 1e Romeinensymposium                                                                                        |
| 1996 | 1e overleg Ondernemers in Archeologie   Oprichting 1e universitaire steunbedrijf Archol                     |
| 1997 | Optreden SNA-nieuwe stijl                                                                                   |
| 1998 | Oprichting ADC                                                                                              |
| 1999 |                                                                                                             |
| 2000 |                                                                                                             |

In de tekst genoemde  
vindplaats of  
onderzoeksgebied

Oprichting ADC

## 4 ALLES MOET ANDERS: DE GROTE SPRONG VOORWAARTS – OF IN HET DIEPE (1991-2000)

### Hoog bezoek in de Pieterskerk

In 1993 zouden het Rijksmuseum van Oudheden en de Faculteit der Pre- en Protohistorie van de (toen nog Rijks)Universiteit Leiden herdenken dat 175 jaar eerder Caspar Reuvers was benoemd als museumdirecteur, respectievelijk hoogleraar in de archeologie (zie hoofdstuk 1). Het RMO gaf er gestalte aan door een gloednieuwe Nederlandse afdeling in te richten. Daarnaast was al in 1992 duidelijk dat de koppeling Leiden-Reuvers-RMO-jubileumjaar de keuze om de Reuversdagen van 1993 in die stad te houden, bijna onvermijdelijk maakte. Het RMO en de Faculteit droegen zorg voor de lokale organisatie, de Reuversdagencommissie van de Stichting voor de Nederlandse Archeologie voor de algehele coördinatie. Het in 1990 opgerichte Archeologisch Informatie Centrum (AIC), samenwerkingsverband van het RMO en de SNA, organiseerde een deel van de praktische zaken.<sup>1</sup>

Het zouden, met tussen de driehonderd en vierhonderd verwachte deelnemers, de drukst bezochte Reuversdagen tot dan toe worden.<sup>2</sup> Omdat het jaar daarvoor de zaal in het Utrechtse Muziekcentrum Vredenburg te krap was gebleken, was het des te meer zaak om een ruimte van voldoende omvang te vinden. Dat werd de monumentale Pieterskerk, waarmee zowel het congres als het Leidse jubileum nog meer glans kregen. Organisator Simon Wynia voorzag hoge kosten (zeker f 3000,-) voor de huur van de kerk, waar nog eens f 1500,- bij kwam voor de huur van een diaprojector met scherm. Er zou ook voor het eerst een laserpointer worden ingezet – het gebruik daarvan vereiste wel een

stabiele hand, waarschuwde Wynia, want anders zouden de kijkers weleens kunnen denken dat de spreker zich schuldig had gemaakt aan onmatig alcoholgebruik.<sup>3</sup> De deelnameprijs moest dan ook met f 5,- worden verhoogd naar f 85,-, exclusief lunch in 'De Bak', de toenmalige universitaire mensa. Voor dit bedrag kregen de deelnemers een rijk gevuld programma in een prachtige, zij het akoestisch niet-optimale ruimte.<sup>4</sup>

De posters die een paar jaar eerder waren geïntroduceerd, konden op grote hardboard platen worden bevestigd en dan 'aan "vleeshaken" worden opgehangen aan daarvoor bestemde roeden'. Sommige sprekers van wie de lezing wegens overaanbod niet meer kon worden opgenomen in het lezingenprogramma, kregen zo'n poster toebedeeld. 'Men heeft de indruk dat afgewezen sprekers deze optie als minderwaardig beschouwen', constateerde de Reuversdagencommissie bedrukt.<sup>5</sup> Die vrees bleek onterecht: bij de Reuversdagen in Amersfoort bijvoorbeeld (1997) hingen en stonden er al dertig (inhoudelijke) posters.<sup>6</sup> Voor archeologen van allerlei komaf was het een welkome manier om de plannen voor of resultaten van hun onderzoek te laten zien. In 1993 waren er overigens ook al posters te zien van archeologische bedrijven, die hun commerciële activiteiten nog wel zorgvuldig verpakten in een inhoudelijk jasje.<sup>7</sup> Hun opkomst in de daaropvolgende jaren zal nog ter sprake komen.

De traditie van de Reuverslezing, vier jaar eerder ingezet in Maastricht, werd gehandhaafd. De Groningse historicus Dick de Boer kwam spreken over 'De historicus en de presentatie van het



verleden' onder de prikkelende hoofdtitel: 'Niet teveel tekst s.v.p.'. Zijn onderwerp week nogal af van het hoofdthema 'Ruimtelijke patronen' dat voor het congres was gekozen. Zo'n centraal thema was een primeur voor het congres. Opvallend was ook dat de Reuvenslezing niet aan het begin

van de eerste dag (donderdag 18 november) werd uitgesproken, maar halverwege de middag. Dat had alles te maken met het programma van de eregast van het congres, die daarvoor al in januari was gestrikt: Hedy d'Ancona, minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC). Zij



Zeer hoog bezoek in het 175-jarige Rijksmuseum van Oudheden: conservator prehistorie Leo Verhart en directeur Jan Verwers leiden koningin Beatrix rond op de gloednieuwe Nederlandse afdeling. Het RMO-lustrum was mede aanleiding om de Reuvensdagen in 1993 in Leiden te houden (foto's: RMO).







ROB-directeur Willem Willems (links) en directeur Jaap Morel van het Rijksmuseum voor Scheepsarcheologie in Ketelhaven begeleiden minister d'Ancona van WVC bij haar bezoek aan dat museum, 1991. De Nederlandse archeologen hadden onder haar bewind niet te klagen over betrokkenheid van het ministerie. Onderdirecteur Daan Hallewas loopt achter de minister (foto: RCE).

betrad om 15.15 uur, direct na Dick de Boer, het spreekgestoelte in de Pieterskerk. Nooit eerder had een minister het congres toegesproken, en nooit was er zoveel nieuws te vertellen geweest over de toekomst van de wereld waarvan de toehoorders deel uitmaakten.

### Geen einde van de geschiedenis

D'Ancona was op de dag van haar toespraak net iets langer dan vier jaar minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur in het derde kabinet-Lubbers. Twee dagen na het aantreden van dit kabinet, op 7 november 1989, was de Berlijnse muur 'gevalen', een gebeurtenis waardoor de ministers, Nederland en de hele wereld een nieuw tijdvak werden binnengetrokken. Het was 'het einde van de geschiedenis', zo werd wel beweerd. Met het duidelijke failliet van de dogmatische Sovjet-communistische wereldbeschouwing was het gelijk van het liberaal-kapitalistische systeem min of meer bewezen, en hoefde de wereld dat alleen maar te vervolmaken om voorgoed welvarend, vreedzaam en gelukkig te worden.

Het duurde niet lang voordat werd ingezien dat de geschiedenis gewoon doorging, en minder harmonieus zou verlopen dan sommigen verwachtten. Wel zouden een terugtrekkende overheid en een rotsvast vertrouwen in de zegeningen van de marktwerking het decennium gaan bepalen. De markt werd als oplossing gezien voor het probleem van de hoge werkloosheid en het dito begrotingstekort waar het kabinet zich mee geconfronteerd zag. Dat was niet alleen een

maatschappelijk probleem op zich, maar was ook een belemmering voor de integratie van Nederland in de nieuwe Europese Monetaire Unie, de EMU. Tot de instelling van de EMU, waaruit later de huidige eenheidsmunt euro zou voortkomen, was in februari 1992 in Maastricht besloten. Gastheer Nederland was er veel aan gelegen een zeer strikte begrotingsdiscipline te handhaven.<sup>8</sup>

Nu waren de regeringspartijen CDA en PvdA waaruit in 1989 het kabinet was samengesteld, geen van beide op liberaal-kapitalistische grondslag gevestigd en geen principiële aanhangers van marktwerking. In de praktijk echter was de manier waarop christendemocraten en sociaaldemocraten hun beleid voerden, niet heel scherp te onderscheiden van wat een liberaal bewind zou hebben opgeleverd. CDA-premier Ruud Lubbers was vooral een pragmatische zakenman, PvdA-vicepremier Wim Kok een voormalig vakbondsleider die nu toch voornamelijk beroeps politician was. In 1994 volgde hij Lubbers moeiteloos op als premier van het eerste 'paarse' kabinet van sociaaldemocraten en liberalen, en het jaar daarop nam hij in het openbaar 'definitief afscheid van de socialistische ideologie'.<sup>9</sup> Het 'afschudden van ideologische veren' zou zowel CDA als PvdA lelijk opbreken naarmate ze in de loop der jaren hun traditionele achterban kwijtraakten, ondanks alle zegeningen van de nieuwe maatschappij. Maar in 1993 hielden ze nog samen 103 van de 150 Kamerzetels bezet, beide ongeveer voor de helft – een voor de huidige tijd (2021) onvoorstelbare zetelverhouding.<sup>10</sup> Het CDA, met 54 zetels iets

groter dan de PvdA, bezette zeven van de dertien ministerszetels; de PvdA leverde de andere zes ministers, onder wie Hedy d'Ancona.

### Plannen van een bewindsvrouw

‘Hoe staat de archeologie er in Nederland op dit moment voor?’ kopte de minister in.<sup>11</sup> Wie van de aanwezigen haar toespraak aandachtig volgde, moest concluderen: best aardig, maar er valt nog veel te verbeteren en er gaat veel veranderen, en ú moet dat doen. Dat zou zeker geen vergeefse moeite zijn, want er was een groot belang mee gemoeid, zo stelde d'Ancona: ‘Ik voorzie dat het maatschappelijk belang van het cultuurbeheer in het algemeen en de archeologie in het bijzonder de komende jaren sterk zal groeien.’ Sterker nog: ‘Er wordt wel beweerd dat deze sector over niet al te lange tijd een van de hoogst genoteerde maatschappelijke prioriteiten zal zijn (...)’

Nu werd er in ‘die opwindende tijd van belangrijke verschuivingen in onze samenleving’ wel meer beweerd: zo was de week daarvoor in de Eerste Kamer ‘door een aantal ter zake kundigen gespeculeerd over de vraag of er in het jaar 2000

nog wel boeren zullen zijn’. Immers, er zouden steeds meer landbouwgebieden worden omgezet in nieuwe natuur en bebouwing, en bij die ontwikkeling zouden ook archeologen betrokken worden.

Een klein gedeelte van de opgeofferde landbouwgrond werd gebruikt voor de aanleg van infrastructuur, en ook daar was werk voor archeologen aan de winkel. De maandag na de Reuvensdagen zou de Tweede Kamer komen te spreken over de ‘Betuwelijn’ – de minister gebruikte, zoals zovelen, de foutieve benaming voor wat officieel de Betuweroute heette, de omstreeks 1990 geconcepieerde goederenlijn van het Rotterdamse havengebied naar Duitsland. Er werd, vertelde ze, al archeologisch vooronderzoek gedaan in het tracé: ‘Het ziet er naar uit dat er nogal wat interessante vindplaatsen in kaart worden gebracht, met name in het oosten van het land.’ Ze kon niet vermoeden (net zomin als de archeologen in de zaal) dat de interessantste vindplaatsen uiteindelijk in het westen zouden blijken te liggen, en al evenmin hoezeer het archeologische project in het Betuweroutetracé de aard van de Nederlandse archeologie zou gaan bepalen.



Met de veranderingen in het archeologische bestel die minister d'Ancona in 1993 aankondigde, ging ook een sterke verzakelijking gepaard. Archeologen moesten niet alleen wetenschappers zijn, maar ook managers worden. Er werd een speciale cursus ‘Management van archeologische projecten’ (MAP) georganiseerd, compleet met medewerkers van bureau TwynstraGudde. De eerste cursisten behaalden in 1998 hun getuigschrift. Henk Kars (1950-2020, staand, derde van links) die vanuit de VU de cursus coördineerde, glimlacht en drinkt met de geslaagden mee (foto: RCE).

Toch lag die toekomst al in haar woorden besloten: het 'inventariserend onderzoek', de zorgvuldige afweging om vindplaatsen al dan niet 'te behouden', en de wenselijkheid om 'de gebruiksmogelijkheden van het bodemarchief' te benutten. Met dit laatste bedoelde ze dat archeologie een 'toonaangevende en inspirerende rol' kon spelen in de ruimtelijke omgeving. Daarbij zag ze vooral een rol weggelegd voor de gemeentelijke archeologen, van wie het aantal jaarlijks toenam.

Toen volgde, bijna als losse gedachte tussendoor, de volgende mededeling: 'Er is nog een belangrijke ontwikkeling, en die wordt bepaald door het Verdrag van Malta. Ik verwacht dat dit verdrag binnen afzienbare tijd geratificeerd kan worden, waarbij vooral interessant is op welke wijze het veroorzakersprincipe in ons land gehanteerd zal worden. Intussen leeft de verwachting dat Malta meer werk voor archeologen zal betekenen.'

Het M-woord was gevallen, voor het eerst op de Reuvensdagen.<sup>12</sup> Meer werk, niet alleen wat opgraven en uitwerken betreft, maar ook organisatorisch en administratief. 'We worden gezamenlijk geconfronteerd met de gevolgen van een beweging die we ook gezamenlijk hebben opgewekt', hield de minister het congres voor, en we moesten dus ook 'gezamenlijk een oplossing zoeken'. Welke beweging dat was, en wie 'we' waren, werd niet geheel duidelijk. Wel bleek uit alles dat er grote veranderingen op til waren: de taken van de ROB, de rol van de provincies en de archeologische monumentenzorg. Ook vond de minister dat het slagen van al die vernieuwingen afhankelijk was van het maatschappelijk draagvlak en dat de archeologen dat moesten zien te verbreden: 'U zult iedereen in uw omgeving net zo enthousiast moeten maken voor de archeologie als u zelf bent, en moeten aantonen wat een inspirerende werking er van de schatten van het bodemarchief kan uitgaan.'

Met het opgeven van deze flinke portie huiswerk voor de aanwezigen verliet de minister het congres.

### Amateurs en academici

Twee groepen moeten zich na haar toespraak wat verloren hebben gevoeld: de amateurs, die ondanks de mooie woorden over 'maatschappelijk draagvlak' niet eenmaal werden genoemd, en de universitaire archeologen, voor wie hetzelfde gold. In de Cultuurnota 1993-1996, waarvan de toespraak een afspiegeling was, werden universiteiten en amateurs wel vermeld, zij het zeer kort. De subsidie aan de AWN zou 'enigszins worden verhoogd',



omdat deze vereniging actief was op het gebied van participatie en deskundigheidsbevordering. De 'wetenschappelijke component van de archeologiebeoefening' (lees: de universiteiten) viel niet onder de verantwoordelijkheid van de minister van Cultuur (Hedy d'Ancona), maar onder die van Onderwijs (Jo Ritzen). In het kader van de archeologische monumentenzorg deed wetenschappelijk onderzoek alleen ter zake als dit een rechtstreekse bijdrage daaraan leverde.<sup>13</sup>

Op de zaken vooruitlopend kunnen we constateren dat de amateurgemeenschap in de woelige jaren negentig in zwaar weer verkeerde. Het aantal leden van de AWN bedroeg in 1993 circa 2800, het totaal aantal min of meer georganiseerde amateurs in het land beliep zo'n tienduizend personen.<sup>14</sup> Wat de gevestigde partijen als de AWN betrof, liepen die aantallen niet op, ondanks het in 1992 geformuleerde voornemen om in het jaar 2000 een ledenbestand van vierduizend te bereiken. 'Dit getal is bij lange niet gehaald', constateerde men in 2001 bedrukt in de jubileumpublicatie *Archeologie in veelvoud. Vijftig jaar Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland*.<sup>15</sup> Er werden verschillende mogelijke oorzaken genoemd, waarbij

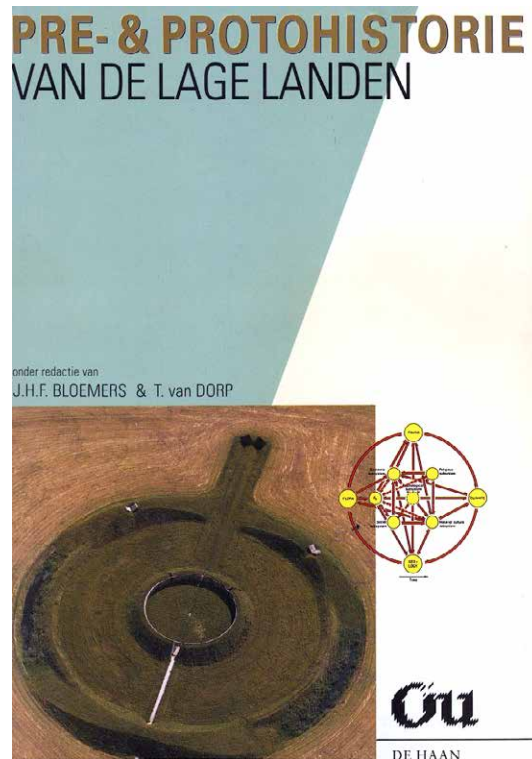
Pieter van der Voorde (1924-2012, voorgrond, tweede van links) was tussen 1992 en 1998 voorzitter van de AWN en nam in die functie actief deel aan debatten en vergaderingen die het veranderende bestel betroffen. Zijn vereniging erkende zijn kwaliteiten met het toekennen van een erelidmaatschap; hij op zijn beurt bedacht de AWN met een royaal legaat (foto: RCE).



Het forse studieboek over archeologie van de Open Universiteit, getiteld *Pre- en Protohistorie van de Lage Landen* maar meestal aangeduid als 'Bloemers en Van Dorp', bevatte veel actuele informatie over theorie en praktijk van de Nederlandse archeologie in de jaren tachtig, geleverd door een groot aantal specialisten.

de vereniging ook bij zichzelf te rade ging. Toch werd vooral de nadruk gelegd op het 'geringe historische besef' van de Nederlander. Vol optimisme stelden de schrijvers dat Malta weliswaar de nodige gevolgen zou hebben voor de grootste liefhebberij van de amateur – het opgraven – maar dat er nog veel nuttige taken voor de 'ogen en oren' van de archeologie in het verschiet lagen.<sup>16</sup> Het inventariserende rapport *De gaten gedicht* uit 1994 (zie de paragraaf 'SNA en AIC' op p. 103), waaraan door twee AWN'ers werd meegewerkt, wees ook op die nuttige taken maar maakte zich toch ook zorgen over het passieve karakter van veel van de AWN-activiteiten, de versnipperde organisatiestructuur en de sterke vergrijzing van het ledenbestand.<sup>17</sup> Wat de Reuvensdagen betreft kunnen we kort zijn: amateurs traden er in de jaren negentig niet of nauwelijks op, voor zover uit de programma's valt op te maken. Aan hun activiteiten werd alleen in posters aandacht besteed, waarvan de titels ('De amateurarcheoloog in 2001 als graafslaaf?' en 'Is er nog plaats voor amateurarcheologen?') niet vrolijk stemden.<sup>18</sup>

De universiteiten, de traditionele bolwerken van de Nederlandse archeologie, leverden ook in de jaren negentig een groot deel van de bijdragen aan de Reuvensdagen. Hun medewerkers gaven er ook blijk van niet stil te zitten in hun studeerkamers. Tom Bloemers (IPP/UvA) presenteerde in 1991 het lijvige, op de theoretische inzichten



van de jaren tachtig gebaseerde handboek voor de Open Universiteit *Pre- en Protohistorie van de Lage Landen*, dat nog steeds van waarde is voor wie inzicht wil krijgen in de toenmalige stand van

Wat 'Oss' was voor Leiden en 'Peelo' voor Groningen, werd 'Somerens' voor Amsterdam (UvA en VU): een langdurig, grootschalig opgravingsproject dat een diachrone ontwikkeling van prehistorie tot middeleeuwen onthulde.

Nico Roymans (tweede van links) bekijkt in 1991 hoe paalsporen van een middeleeuwse boerderij de sporen van kringgreppels uit de ijzertijd doorsnijden (foto: Fokko Kortlang).





archeologische wetenschap in Nederland.<sup>19</sup> Twee jaar later werd (weliswaar in de vorm van een poster) de oprichting van het bij uitstek academische tijdschrift *Archaeological Dialogues* aangekondigd. Wil Roebroeks (Leiden) sprak in 1995 over het Leidse Pionierproject Paleolithicum ('Over knotsen, wilden en mammoeten'), Anthonie Heidinga in hetzelfde jaar over het Amsterdams/Amersfoorts/Groningse Frisia-project.<sup>20</sup> Corrie Bakels (Leiden), Henk Kars (1950-2020) (Amsterdam/VU) en Roel Brandt (Amsterdam/UvA) leverden diverse science-gerelateerde bijdragen. Dit alles nam niet weg dat de archeologische faculteiten het niet gemakkelijk hadden. De vakgroep archeologie in Leiden was 'tegen de verdrukking in uitgegroeid en het IPP en BAI langszij gekomen', constateerde Leendert Louwe Kooijmans tevreden in 1993. Zij had een 'gezonde staf-student-ratio en een mooi, stabiel studieprogramma'.<sup>21</sup> De 'verdrukking' kwam in het vorige hoofdstuk al ter sprake: de vele tijd en energie die moest worden besteed aan het verdedigen van de eigen positie te midden van de eindeloze herstructureringen en bezuinigingsrondes.

Het 'langszij komen' was niet alleen te danken aan de snelle groei van het Leidse instituut, maar ook aan de sterke krimp in staf en een gebrek aan groei van het aantal studenten van het Amsterdamse IPP, lange tijd de absolute 'marktleider' onder de instituten. Tot in de jaren tachtig had het deel uitgemaakt van de Interfaculteit Aardrijkskunde en Prehistorie. Die werd omgevormd tot de Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen, een op de ruimtelijke ontwikkeling gericht interdisciplinair cluster van alfa-, bèta- en gammadisciplines. Het IPP verenigde daarbinnen de kennis van het (Nederlandse) archeologisch-historisch erfgoed met de zorg voor het behoud daarvan. Het NWO-Pionierproject 'Macht en elite' dat in 1989 onder leiding van Nico Roymans en Frans Theuws van start was gegaan, was een voorbeeld van het eerste aspect; de aanvankelijk aan het IPP gelieerde Stichting R.A.A.P. (zie hoofdstuk 3) van het tweede.<sup>22</sup>

De verschuiving naar een universitaire financiering op basis van de onderwijsvraag holde in de loop van de jaren negentig geleidelijk het fundament van de discipline uit. De start van een eigen propedeuse samen met de mediterrane archeologie en de profilering op de (proto) historische archeologie konden daar, in Amsterdam tenminste, onvoldoende tegenwicht aan bieden. Het zou uiteindelijk tegen het jaar 2000 leiden tot een drastische reductie en herschikking van de

personeelsomvang en tot een fusie van het IPP met de mediterrane archeologie binnen de Faculteit der Geesteswetenschappen, onder de nieuwe naam van Amsterdams Archeologisch Centrum (AAC).<sup>23</sup> Pionierprojectleider Nico Roymans verliet het AAC in 1998 voor een hoogleraarspost aan de Vrije Universiteit, Frans Theuws ging dertien jaar later van Amsterdam naar Leiden.

Het was al met al duidelijk dat de universiteiten, met hun traditie van het bedrijven van zuivere wetenschap, niet optimaal waren voorbereid op de nieuwe tijd. Hun studenten werden nog steeds opgeleid om goede (gravende) onderzoekers te worden, terwijl 'de maatschappij' gaandeweg meer behoefte had aan beleidsambtenaren, managers, plannenmakers en ontwerpers. Tegen die achtergrond is het te verklaren dat wetenschappers in de voordracht van d'Ancona geheel ontbraken.

### Keerpunt Malta

De minister sprak niet voor het eerst voor een archeologisch publiek.<sup>24</sup> Ze was al eerder verschenen bij relatief bescheiden bijeenkomsten als de uitreiking van een boekje over de middeleeuwse archeologie van Den Haag<sup>25</sup> en op een door Leidse prehistoriestudenten georganiseerd symposium over de maatschappelijke betekenis van de archeologie, getiteld 'Aanmodderen!'<sup>26</sup> Haar eerste optreden was

Begeleid door Tom Bloemers en Willem Willems stapt minister d'Ancona op 1 maart 1990 conferentiecentrum De Reehorst in Ede binnen, om het eerste lustrum van RAAP te openen. Ze gaf in haar rede aan dat er niet viel te ontkomen aan selectie van vindplaatsen, omdat niet alles onderzocht en behouden kon blijven (foto: RAAP).

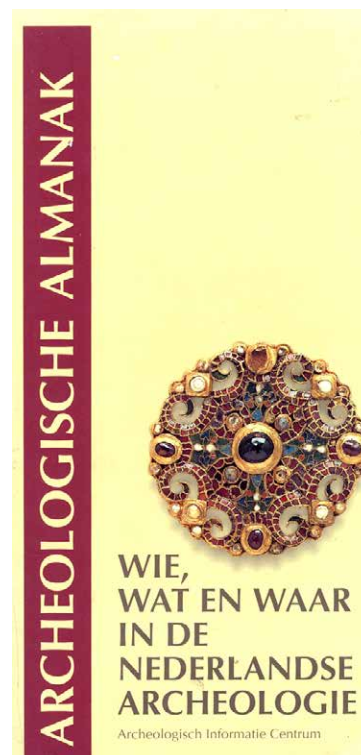




Het symposium 'Aanmodderen?' op 24 oktober 1992, georganiseerd door studenten van het Leids Prehistorisch Dispuut 'Johan Picardt' was een onverwacht succes. Ondanks – of juist door – de tamelijk ongewone 'maatschappelijke' insteek zat de Taffehzaal van het RMO vol bezoekers. Ze werden toegesproken door archeologen als Renée Magendans, Roel Brandt en Wil Roebroeks, en door minister d'Ancona, die het congres opende (illustratie omslag programma: Ruurd Kok).

echter al vrij kort na haar aantreden geweest, bij het eerste lustrum van RAAP in 1990.<sup>27</sup> Daarin had ze al haar ideeën aangekondigd over een nieuw archeologisch bestel, waaronder het 'de-veroorzaker-betaalt'-principe. Ook refereerde ze in dat kader aan de voorbereiding van een nieuwe erfgoedconventie waaraan door de Raad van Europa werd gewerkt.<sup>28</sup> Bijna twee jaar later, op 16 januari 1992, ondertekende zij te Valletta, hoofdstad van Malta, namens Nederland het *Europees verdrag inzake de bescherming van archeologisch erfgoed* – voortaan kortweg 'Malta', of iets deftiger, 'Valletta' genoemd.<sup>29</sup>

Al een paar maanden later gaf de minister Malta een plaats in haar Cultuurnota 1993-1996. Het valt op dat daarin de verheven doelstellingen die in de preambule van het verdrag waren verwoord ('dat het archeologische erfgoed van wezenlijk belang is voor de kennis van de geschiedenis van de mensheid') gereduceerd leken te zijn tot het principe: 'de verstoorder (nog niet: de veroorzaker!) betaalt' – wat ook het enige aspect van het verdrag was dat in de ministeriële Reuvenstoespraak werd aangestipt. Heel veel nadruk werd er in de



De *Archeologische Almanak* van 1992, uitgegeven door het AIC, was een compleet overzicht van de archeologische wetenschappelijke en maatschappelijke wereld van die tijd, met onder meer lijsten en beschrijvingen van instituten en musea. Het bleef helaas bij één editie.

Cultuurnota toch al niet op het verdrag gelegd: de betreffende passage stond wat weggestopt onder het kopje 'archeologische objecten'.<sup>30</sup> Mogelijk lazen veel archeologen, vooral zij die niet met beleidskwesties te maken hadden, er overheen.<sup>31</sup>

Breder verspreid was de eerste (en helaas) enige *Archeologische Almanak* van het Archeologisch Informatiecentrum, die in oktober 1992 verscheen. Die sprak met gevoel voor understatement van 'een internationale ontwikkeling die ook Nederland niet voorbijgaat, bekend als de Malta-conventie; de essentie hiervan is: 'de vernielers (sic!) betaalt'.<sup>32</sup> Ook hier weer ontbrak de *feitelijke* essentie: bescherming van het erfgoed en bewustwording van het publiek.<sup>33</sup>

Er was de overheid kennelijk veel aan gelegen om 'de geest van Malta' over te brengen op de beroepsgroep. Nooit had vóór d'Ancona een bewindspersoon de Reuvensdagen bezocht; nu kwam al bij de eerste gelegenheid na haar toespraak Aad Nuis opdraven, staatssecretaris van het nieuwe ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in het eveneens nieuwe, 'paarse' kabinet-Kok (I).<sup>34</sup> In zijn openingslezing, op de dag

af een jaar na die van D'Ancona uitgesproken, ging hij uitvoerig in op Malta en de 'implementatie' (een tamelijk nieuw beleidswoord) ervan in Nederland. 'Archeologische monumentenzorg' was het sleutelbegrip; de term viel in zijn korte speech tien keer, de woorden 'wetenschap' en 'amateur' niet éénmaal. Wel kwamen 'educatieve archeologie', 'bewustwording' en 'draagvlak' aan de orde. Meer dan zijn voorganger ging Nuis in op de ideële kant van de zaak: de waarde van cultuur(historie) voor de samenleving en de manieren waarop het begraven verleden zichtbaar en beleefbaar kon worden gemaakt. Hij streefde ernaar het verdrag 'vlot en voorspoedig' in wetgeving om te zetten.<sup>35</sup> Het zou echter nog veertien jaar vergen voor Malta in een nieuwe Monumentenwet verankerd werd.<sup>36</sup>

### Malta op de Reuvensdagen

Nu, ruim 25 jaar later, is volkomen duidelijk wat voor keerpunt Malta is geweest voor de hele Nederlandse archeologie. Er wordt zelfs al zo lang volgens de uitgangspunten van het verdrag gedacht en gewerkt, dat jongere generaties archeologen niet meer stilstaan bij de beginjaren. De manier waarop het verdrag in Nederland gestalte kreeg, zal in het volgende hoofdstuk uitvoerig aan bod komen. Maar wie de bewaard gebleven programma's en andere documenten van de Reuvensdagen in de periode 1991-2000 doorneemt, krijgt niet de indruk dat het onderwerp toen al sterk leefde bij de congresgangers. In de programma's van die jaren schittert het woord 'Malta' door afwezigheid, afgezien van een heus 'Malta-forum' dat in 1995 speciaal werd ingelast en veel aandacht van de bezoekers kreeg. 'Malta forum was een doorslaand succes'<sup>37</sup>, aldus de evaluatie van de editie-1995 door de Reuvenscommissie. Maar misschien kwam dat mede door de begeleidende lezing door Jan Slofstra (VU), die – zoals men van hem gewoon was – niet vrij was van kritische kanttekeningen. Hij vond weliswaar 'Malta voor de archeologie een grote kans', maar waarschuwde ervoor dat het ook een 'project van historische vervreemding' kon worden, waarin vooral de pragmatische en niet de wezenlijke aspecten van de archeologie de toekomst van het vak zouden bepalen.<sup>38</sup>

IPP-hoogleraar middeleeuwse archeologie Anthonie Heidinga was, terugziend op die tijd, minder terughoudend in zijn oordeel: 'Later werden de Reuvensdagen minder interessant: geneuzel over de Malta-archeologie, met al die bureautjes, die allemaal een poster neerzetten. Ook qua deelnemers werden die dominant. Het

'familiegevoel' verdween toen ook.' Het welhaast tot dogma verheven behoud-in-situ-principe dat met Malta samenhang (en vaak een geschreven letter bleef) ergerde hem buitengewoon: 'De gotspe dat archeologen krokodillentranen gingen huilen als ze moesten opgraven, want "alles moest immers worden bewaard voor het nageslacht". Het is als een pianist die van het podium wegliep omdat er later vast een betere zou zijn. In dat nageslacht heb ik trouwens gezien de afgeslankte opleiding en de algemene gebrekkige kennis van zaken zoals van het verleden van de komende generaties niet al te veel fiducia.'<sup>39</sup> Heidinga keek hierbij mogelijk terug op de manier waarop de academische archeologie en zeker ook zijn eigen instituut in die jaren aan status hadden ingeboet.

Of het nu zorgvuldig geformuleerde of principieel-emotionele standpunten waren, dan wel angstige reacties op welke verandering dan ook, de consequenties van Malta zouden nog jarenlang korzelige reacties oproepen binnen de beroepsgroep – tot op de dag van vandaag.<sup>40</sup>

### SNA en AIC

Weinig beleid en veel inhoud: dat is het beeld dat uit de programma's van de jaren negentig prijst. Toch ontbraken allerlei onderwerpen die betrekking hadden op het bestel, op verschillende organisaties, de veranderingen daarbinnen en nieuwe ontwikkelingen niet. In 1996 (Nijmegen) en zeker 1997 (Amersfoort) waren zulke onderwerpen zelfs tamelijk dominant. Toch verdrongen ze niet met de jaren de inhoudelijke thema's; die bepaalden bijvoorbeeld het programma in Arnhem (1999). Het was mogelijk een golfbeweging, waarin de commissies naar aanleiding van reacties op de vorige editie

De staf van het Archeologisch Informatiecentrum, met gewaagd vastgehouden amfoor: Birre Walvis, Mariëlle de Reuver en directeur Riemer Knoop. Het AIC was aanvankelijk een gemeenschappelijk project van SNA en RMO, en was in het museum gevestigd (foto: RMO).







De SNA liet zich eind jaren negentig een nieuwe, luxe huisstijl aanmeten, hier toegepast op een oorkonde van de Ym van der Werff-prijs. Deze tweejaarlijkse prijs was vernoemd naar VVD-Eerste Kamerlid Ym van der Werff (1918-1993) die zich krachtig had ingespannen voor monumentenzorgzaken. De prijs was bedoeld voor een 'bijzondere, duurzame prestatie op het gebied van de archeologische monumentenzorg'; ze werd in 2011 opgeheven vanwege een te geringe naamsbekendheid en een gebrek aan geschikte kandidaten.

Carla Jansen in de vroege uren van de Reuvensdagen in Groningen (2013) achter haar bakken met badges en congresmappen. Zij is op het moment van schrijven al bijna dertig jaar bij de technische en praktische organisatie van het congres betrokken (foto: Maarten Westmaas).

besloten dat het wel wat minder kon met niet-zuiver wetenschappelijke sessies, lezingen en posters.<sup>41</sup>

Wat de organisatorische kant van de Nederlandse archeologie én het congres zelf betreft, valt op hoe de rol van de Stichting voor de Nederlandse Archeologie aan betekenis won in deze jaren. In 1979 opgericht om vooral interinstitutionele zaken van inhoudelijke aard te coördineren, had de SNA zich tot werkelijke spreekbuis van het veld ontwikkeld. Men zag ook in dat de stichting anders moest opereren, wilde ze ook buiten de vakwereld gehoord worden. In 1992 was een nieuwe voorzitter aangetrokken, niet afkomstig uit archeologisch maar uit politiek-bestuurlijke kringen. Irma Günther was toen VVD-gedeputeerde in Zuid-Holland en bekleedde daarnaast bestuursfuncties in cultuurhistorische stichtingen.<sup>42</sup> Iemand

van haar statuut kon de archeologen in andere netwerken introduceren, zo was de verwachting.

In ieder geval ging de SNA onder haar voorzitterschap gretig in op het voorstel dat minister d'Ancona in 1993 aan 'het veld' had gedaan om lacunes in de archeologische infrastructuur in kaart te brengen. Een werkgroep stelde voor de SNA een rapport samen (*De gaten gedicht*),<sup>43</sup> dat Günther het jaar daarop aanbood aan Aad Nuis. Deze liet niet na om in zijn toespraak het rapport ('een deugdelijk stuk werk') te prijzen en de belangrijke rol van de SNA te onderstrepen. Hij liet weten dat hij het bestaan van zo'n archeologische koepelorganisatie dermate belangrijk vond dat hij al in 1995 geld zou vrijmaken om de SNA te ondersteunen, al kon dat eigenlijk pas in de cultuurnotaperiode 1997-2001 geregeld worden.<sup>44</sup> Zo'n gul gebaar waren de congresgangers en de SNA niet gewend. De SNA zou inderdaad vanaf 1997 door het ministerie worden gesubsidieerd, een fulltime directeur krijgen (Dorien Scheerhout, eerder werkzaam bij de Stichting 1940-1945), enkele medewerkers (zoals educatiespecialist Jeroen van der Vliet en Benedict Goes, jarenlang de organisator van de Reuvensdagen) en huisvesting in een monumentaal pand aan de Amsterdamse Herengracht, waar ook het Nationaal Contact Monumenten (NCM) en de Stichting Open Monumentendag waren ingetrokken.

Minstens zo waardevol als de SNA leken de bewindslieden het aan de SNA verbonden AIC te vinden. Onder leiding van directeur Riemer Knoop – afkomstig uit de klassieke archeologie, met werkervaring bij de televisie en derhalve een nieuw gezicht in de nogal gesloten Reuvenswereld – had





### Reuvens goes international

Als congres van Nederlandse archeologen hadden de Reuvensdagen van het begin af aan een uitgesproken Nederlands publiek dat naar in het Nederlands toegelichte Nederlandse onderwerpen kwam luisteren. Dat was uiteraard van invloed op de belangstelling van buitenlandse bezoekers. Een enkele Vlaming was altijd wel aanwezig, zoals Lucien van Impe uit Leuven of Alain Vanderhoeven uit Tongeren. Een vaste Duitse gast was Haio Zimmermann uit Wilhelmshaven, maar die had dan ook in Groningen gestudeerd en sprak perfect Nederlands. Alle drie genoemde buitenlanders hielden ook lezingen op het congres: Zimmermann in 1979 en 1990, de beide Vlamingen in 1989.

De jaren negentig zagen plotseling een explosie van niet-Nederlandstalige deelnemers uit het buitenland. Die kwamen niet als bezoeker maar om de Reuvenslezing te houden, een noviteit die in 1990 (Maastricht) was ingesteld. In dat jaar werd die overigens niet uitgesproken door een buitenlander maar door Reinder Reinders, die een jaar eerder Waterbolk was opgevolgd als hoogleraar in Groningen. Op de tweede Reuvensdag werd echter in het kader van het eveneens nieuwe programmaonderdeel 'Nieuwe stelen aan de spaden' een prestigieuze buitenlandse spreker opgevoerd: Henry Cleere, directeur van de Council for British Archaeology (CBA). Hij was uitgenodigd om toe te lichten hoe het bestel in het Verenigd Koninkrijk werkte en welke rol zijn organisatie daarin speelde. Dat zou een voorbeeld kunnen zijn voor vernieuwingen in het Nederlandse bestel, waarvan men wist dat ze in de nabije toekomst nodig waren, maar waarover niemand nog vastomlijnde ideeën had. De Reuvenslezingen die vanaf 1991 door prestigieuze buitenlandse sprekers werden uitgesproken, hadden een meer archeologisch-inhoudelijk karakter. Soms hielden ze verband met een centraal thema van het congres, bijvoorbeeld die van Rolf d'Aujourd'hui uit Bazel in 1992 over stadsarcheologie en van Peter Reynolds van het Butser Farm Project, die in 1994 in Archeon kwam spreken over 'Experimental archaeology, a prospective for the future' (zie hoofdstuk 2). Meestal ging het om meer onafhankelijke bijdragen. Relatief veel sprekers in die jaren kwamen, net als Cleere en



Reynolds, uit Engeland: John Coles (1991), Francis Pryor (1998), Stephen Rippon (2000). Ongetwijfeld is dit een weerspiegeling van de populariteit en het prestige die de Britse archeologie en haar beoefenaars in Nederland genoten, en waarvan ook de in het Engels gepubliceerde *Archaeological Dialogues* een uiting waren. Het was bovendien een teken dat Nederlandse archeologen ook in het buitenland serieus wilden worden genomen.

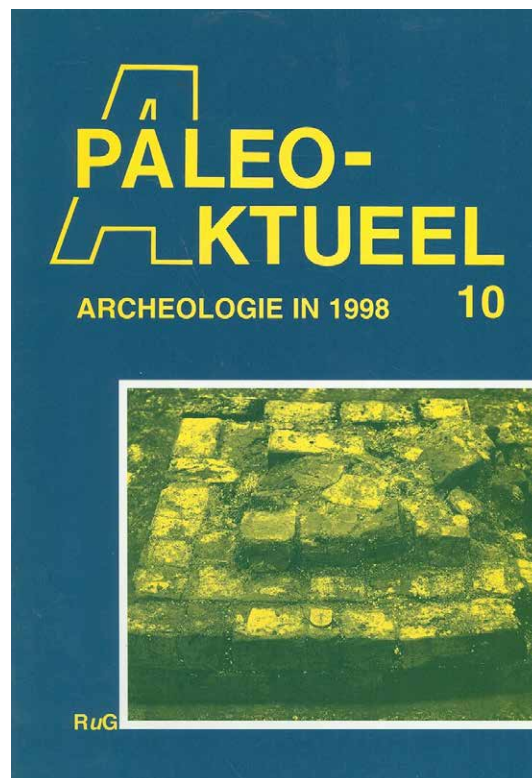
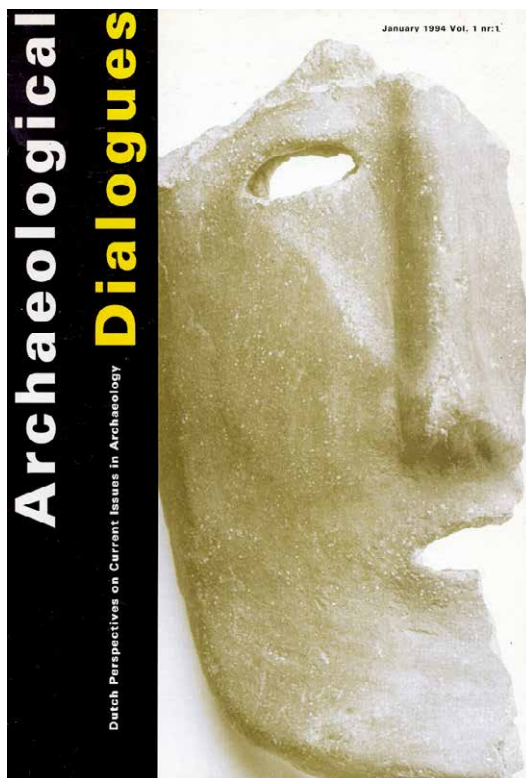
Uit niet-Angelsaksische landen verzorgden naast de Zwitser D'Aujourd'hui de Duitser Siegfried von Schnurbein (1996) en de Vlaming Adriaan Verhulst (1999) Reuvenslezingen. Nederlandse sprekers Dick de Boer en Willy Groenman-van Waateringe namen 1993 en 1995 voor hun rekening. In de jaren 2001-2010 zouden *alle* Reuvenslezingen door buitenlanders worden verzorgd, van wie de helft weer Britten. Na een intermezzo van vijf jaar waarin alleen Nederlanders de Reuvenslezing verzorgden, namen de Engelstaligen het stokje in 2016 weer over. De Leidse hoogleraar prehistorie David Fontijn was in 2019 (Apeldoorn) de – op het moment van schrijven – laatste Reuvenslezer. In het Nederlands, wel te verstaan.\*

\* De Reuvenslezingen werden in de vorm van een brochure gepubliceerd en uitgedeeld. Van sommige jaren bevinden ze zich in de mappen in het Nationaal Archief, NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv. nr.117-142.

Een van de vele gastsprekers uit het Verenigd Koninkrijk was Carenza Lewis, *Professor of Public Understanding of Research* aan de University of Lincoln en lid van het roemruchte *Time Team* van de BBC. Ze sprak op de Reuvensdagen in Leiden (2017) over het belang van publiek (foto: Wil Klarenaar).

Links: Het eerste nummer van de Engelstalige *Archaeological Dialogues*, weerslag van de her-nieuwde aandacht voor theorievorming en met name voor de bijdragen vanuit de Angelsaksische archeologie.

Rechts: Het BAI in Groningen gaf in 1989 de eerste editie uit van *Paleo-Aktueel*, een jaarlijks verschijnende bundel van gedegen maar laagdrempelige artikelen over zeer uiteenlopend Gronings archeologisch onderzoek. De reeks loopt ruim dertig jaar later nog steeds.



het AIC vanuit zijn kantoor in het RMO allerlei activiteiten ontplooid op het gebied van organisatie en communicatie. Het ene na het andere *Archeologisch Informatie Cahier* zag het licht, niet alleen over

publiekszaken zoals de manier waarop archeologie in de krant werd behandeld of aan het publiek werd gepresenteerd,<sup>45</sup> maar ook over inhoudelijke kwesties als archeologie, maatschappij en ethiek, en gemeentelijke archeologie en wetenschap.<sup>46</sup> Het waren thema's die nog niet eerder op die manier naar buiten waren gebracht. Het AIC liep vooruit op Nuis' aansporing dat 'de archeologie zich (...) in de openbaarheid zal moeten begeven, onderwerp van discussie moeten worden, zich zal moeten mengen in de belangenstrijd' en kreeg van hem dan ook een pluim.<sup>47</sup> D'Ancona noemde zelfs *alleen* het 'voortreffelijke werk' van het AIC, en niet de moederorganisatie SNA.<sup>48</sup>

De ondersteunende rol (vanaf 1991) van het AIC bij de organisatie van de Reuwendagen werd al gememoreerd. Daarnaast nam Knoop zitting in de vaste Reuwendagencommissie en werd hij in 1996 de eerste SNA-directeur. Niet altijd werd zijn actieve, op vernieuwing gerichte benadering gewaardeerd door oud-gedienden als Simon Wynia en de Utrechtse stadsarcheoloog Tarq Hoekstra, die jarenlang de Reuwendagencommissie hadden bemand.<sup>49</sup> In 1997 kwam een eind aan het AIC en aan Knoops directeurschap van de SNA; de taken werden overgenomen door de SNA-nieuwe stijl. Steeds duidelijker kregen de Reuwendagen een SNA-stempel, onder meer herkenbaar in een professionele huisstijl en een kleuriger presentatie.



Redmer Klok (rechts), hier in 1997 met Jan Albert Bakker, met wie hij in de Werkgroep Hunebedden zat. Klok, van huis uit sociaal-geograaf, was sinds 1965 verbonden aan de ROB en maakte zich daar sterk voor effectieve bescherming van archeologische monumenten en voor het benodigde maatschappelijk draagvlak daarvoor (foto: RCE).

## Nieuwe congressen in de jaren negentig

In 1996 keek de toenmalige directeur van de SNA, Riemer Knoop, terug op 25 jaar Reuvsdagen en de positie van het congres in het tijdgewricht van de jaren negentig. In de 'Notitie Reuvsdagen nieuwe stijl' memoreerde hij het toegenomen aantal archeologen én het navenant toegenomen aantal deelnemers aan het congres, maar ook het toegenomen aantal bijeenkomsten, symposia en congressen die er sindsdien waren bijgekomen.

Voor het nieuwe Archeologie & Theoriesymposium dat sinds 1990 werd gehouden, leek in deelnemersaantallen en benadering een concurrent te worden van de Reuvsdagen. Daarnaast waren er kleinere, nieuwe congressen zoals de Steentijddag (de eerste is in 1985 georganiseerd, vanaf 1993 gebeurt dat jaarlijks), het Glavimans-Symposium voor maritieme archeologie (ook voor het eerst gehouden in 1985), Rotterdam Papers-congressen over voornamelijk middeleeuwse archeologie (1966-1996) en de bijeenkomsten van de Vereniging Archeologie en Publiek (1989-2000). Ook waren er plannen voor 'ROB-dagen' over archeologische monumentenzorg, 'ARCHON-dagen' voor onderzoekers, een congres voor leden van de jonge (sinds 1995 bestaande) Nederlandse Vereniging van Archeologen (NVvA), en een 'Contactdag voor archeologische organisaties in Nederland' (CAON), te organiseren door de SNA zelf. 'Alleen de prehistorie en de Romeinse tijd kennen nog geen gespecialiseerde toogdagen', merkte Knoop op – hij had over het hoofd gezien dat in 1995 het eerste Romeinensymposium was georganiseerd door VU-archeologen Simon Wynia en Jan Slofstra.<sup>76</sup>

Zou deze veelheid aan congres- en symposiummogelijkheden niet op den duur ten koste gaan van de belangstelling voor de Reuvsdagen met zijn toch al vergrijzende publiek, vroeg Knoop zich af, en zo ja, moest er niet iets gebeuren in vernieuwende zin? Wat dat zou moeten zijn, werd niet helemaal duidelijk uit de notitie, wel het alternatief: 'gewoon niets te doen en te zien waar het schip strandt.' Dat was



precies de conclusie die enige tijd later werd getrokken door de SNA-commissie Reuvsdagen (bestaand uit de bepaald niet vergrijzde Carla Jansen, Monique van Veen en Mieke Smit, geadviseerd door oudgediende Tarq Hoekstra): de Reuvsdagen in principe laten hoe ze altijd waren geweest, met natuurlijk steeds ruimte voor verbetering. Voor daling van het aantal bezoekers waren de commissieleden niet in het minst bevreesd. Suggesties om het congres maar eens in de twee jaar te houden, of slechts één dag per jaar, wees de commissie af. Het sociale aspect werd benadrukt.

'Krijg de indruk dat alles bij het oude wordt gelaten', reageerde SNA-voorzitter Irma Günther, maar als iedereen vond dat het zo moest, zou zij als niet-archeoloog haar mond houden, het belang van de sociale contacten onderschrijvend. Inderdaad werd alles bij het oude gelaten, en zo hebben we nog steeds jaarlijks twee Reuvsdagen in november, die altijd weer worden bekritiseerd en bijgesteld, en het jaar daarop weer massaal worden bezocht. Daarnaast heeft de Nederlandse archeoloog een ruime keuze uit een reeks andere, specialistische symposia, waaronder het Romeinensymposium, het Archeologie & Theoriesymposium en de Steentijddag, die in de jaren 2018-2020 hun 25-, respectievelijk 30-jarig bestaan vierden.<sup>77</sup>

Drukte op de borrel die de ROB aanbiedt tijdens de Reuvsdagen van 1997 in Amersfoort (foto: RCE).

## ROB en AMZ

'Archeologische monumentenzorg' was een oud begrip, onlosmakelijk verbonden met de ROB en het hoofd van de afdeling Monumentenzorg aldaar, Redmer Klok. Nog in de jaren tachtig ging het vooral om het zorgvuldig behouden van hunebedden, grafheuvels, terpen, 'verhoogde woongronden' en de befaamde categorie 'niet-zichtbare monumenten'.<sup>50</sup> Toch was er allang een groeiende onvrede met die beperkte kijk op de

zaak en met de invulling van de Monumentenwet van 1988 die er de vertaling van was, ook binnen de ROB.<sup>51</sup> Juist ROB'er Klok wilde af van de bescherming-op-puntniveau, maar hij vormde een minderheid, zowel binnen zijn eigen dienst als binnen de archeologie. 'Dat denken van Redmer: preventieve aanpak van archeologie, is eigenlijk de basis van Malta', herinnert zich Tom Bloemers, tot 1982 als provinciaal-archeoloog aan de ROB verbonden. Maar het ging toen bij de ROB 'primair



om opgraven, dus Redmer kreeg de wind ook niet in de zeilen. (...) Het meeste geld ging naar de grote noodopgravingen in Wijk bij Duurstede (Dorestad), Nijmegen en Dordrecht. Wat er over bleef, ging naar de preventieve archeologie.<sup>52</sup>

In de jaren negentig kwam archeologische monumentenzorg echter steeds vaker op agenda's en programma's te staan, en wel in attenderende zin. Een inventarisatie van de ROB in 1994 leidde tot de verontrustende conclusie dat sinds 1950 30% van het Nederlandse bodemarchief in het landelijk gebied verloren was gegaan.<sup>53</sup> Daarnaast wist iedereen dat een groot deel van wat er tijdens (nood)opgravingen veilig was gesteld, al lange tijd stond te wachten op uitwerking, zonder dat daarop enig vooruitzicht was.<sup>54</sup>

Desondanks was de belangstelling voor het onderwerp matig. Willem Willems (1950-2014), in 1989 Van Es' opvolger als ROB-directeur en medevormgever van Malta, keek in 1997 op die tijd terug: 'The archaeological community at large has not been very receptive to the new ideas [i.e. over *archaeological heritage management*]. (...) There is only minimal academic interest in the management of the research base.'<sup>55</sup> De eerder aangehaalde uitspraak van Anthonie Heidinga (zie de paragraaf 'Malta op de Reuvensdagen' op p. 103) is illustratief voor wat Willems bedoelde. Zeker in academische kring, waar onderzoek vooropstond, leefde het probleem van het bedreigde bodemarchief niet heel sterk.

Maar Willems' opmerking had ook betrekking op veel van zijn directe collega's bij de ROB. De meesten van hen waren nu eenmaal niet aan hun loopbaan begonnen om beleid te maken, maar om op te graven en wetenschap te bedrijven (iets wat waarschijnlijk nog steeds voor de meeste archeologen geldt). Zij zullen hun oren hebben gespitst toen minister d'Ancona in 1993 weliswaar haar waardering uitsprak 'voor de manier waarop deze dienst zich ontwikkelt van een betrekkelijk gesloten organisatie tot een open, service-gerichte dienst', maar ook waarschuwde dat er een 'nieuwe profielschets en dus ook een reorganisatierapport' klaarlagen, waarmee 'een fundament was gelegd voor het veranderingstraject'. Wat dat inhield, werd een jaar later aldus omschreven: de dienst moest 'vooral globaal juridisch en maatschappelijk voorwaardenscheppend en coördinerend optreden, zich beperken tot opgaven van nationaal belang, en aanvullende dienstverlening en ondersteuning leveren op gebieden die de draagkracht van anderen te boven gaan, zoals het fungeren als nationaal kenniscentrum en, wellicht, landelijk vangnet.'<sup>56</sup>

Een stevig fundament, al met al. De minister leek te voorzien dat de verandering voor menig een wat veel zou kunnen worden: 'Ik weet dat een archeoloog zich soms graag tevreden stelt met alleen een fundament, maar voor mij is dat in dit geval niet voldoende.' Menig ROB'er die juist heel tevreden was met alleen fundamenteën, herkende

Willem Willems (tweede van rechts) als lid van de beoordelingscommissie van de MAP-cursus (p. 98). Aan weerszijden van hem zitten Jan Slofstra (rechts) en Nico Roymans. Links van Roymans zit Henriëtte van der Linden, die in 1996 als zakelijk directeur van de ROB naast wetenschappelijk directeur Willems was geplaatst. Geheel links zit Roel Brandt (foto: RCE).



zich slecht in de nieuwe taken, hield het ruim voor de pensioengerechtigde leeftijd voor gezien en verliet de dienst.

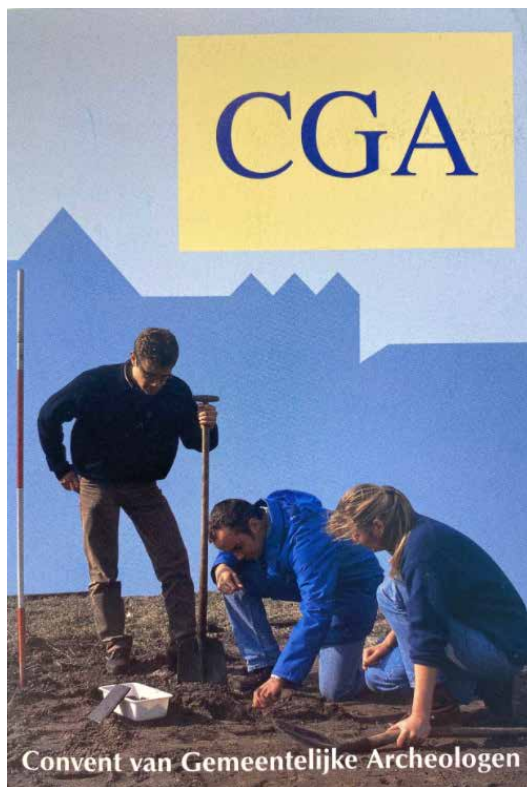
### Een nieuwe ROB

Willem Willems zou zich daarentegen ontwikkelen tot nationaal en internationaal specialist op het gebied van de 'AMZ', zoals de archeologische monumentenzorg in die jaren zakelijk ging heten. Als ooit een archeoloog heeft deelgenomen aan 'bestaande beleidscircuits' op alle mogelijke niveaus, was hij het.<sup>57</sup> In de jaren negentig was dat nog niet zo evident, al zal zijn wil om zaken anders dan gebruikelijk aan te pakken, hierna nog blijken. Het ministerie echter vond Willems, inmiddels hoogleraar provinciaal-Romeinse archeologie in Leiden en als zodanig toch vooral gezien als wetenschapper, niet de man om zijn eigen dienst in de gewenste richting om te vormen. In 1996 kreeg hij een zakelijk directeur naast zich: de bestuurder Henriëtte van der Linden, voormalig wethouder Cultuur in Leiden. Willems werd daarmee wetenschappelijk directeur, 'de eerste én de laatste', zoals een collega opmerkte.<sup>58</sup> Vóór hem was er immers niet zoiets geweest als een 'wetenschappelijk directeur', en toen hij in 1999 de ROB verliet, bleef Van der Linden als enige directeur achter.

Zij werd in belangrijke mate het gezicht van de ROB naar buiten. Twee weken naar haar aantreden op 1 november 1996 presenteerde ze op de Reuvensdagen in Nijmegen de ROB-voorlichtingsvideo *Archeologische Monumentenzorg in actie*. Het jaar daarop opende ze de Reuvensdagen, die in dat jaar in Amersfoort werden gehouden – het was weer een jubeljaar voor de ROB, het vijftigste. In verschillende lezingen lieten ROB'ers van een nieuwe generatie zien, hoe hun dienst zijn rol als kenniscentrum zou gaan invullen. Jos Deebe sprak over de nieuwe 'Indicatieve Kaart Archeologische Waarden' (IKAW) die de dienst ontwikkelde, Bert Groenewoudt over het ROB-project 'Kennisatlas' dat recentelijk was opgestart: een 'overzicht van de beschikbare kennis, de kwaliteit van het archeologisch erfgoed en van de mogelijkheden voor toekomstige kennisvorming'.<sup>59</sup> Het waren kenmerkende producten van de nieuwe dienstverlenende instelling zoals die in de veranderingsplannen was bedoeld.

### Gemeenten in opmars

Een sector waarin ook veel veranderde, was die van de gemeentelijke archeologie. Anders dan



Minifolder-annex-compliment card van het Convent van Gemeentelijke Archeologen. Bij openvouwen werden de namen en telefoonnummers zichtbaar van de 29 gemeentelijke archeologische diensten die in het jaar van verschijnen (1997) bij het CGA waren aangesloten.

de medewerkers van een vijftigjarig instituut als de ROB en de stafleden van de worstelende universitaire instituten zagen de meeste leden van het nog jonge, maar jaarlijks groeiende, Convent van Gemeentelijke Archeologen (CGA) de toekomst als een uitdaging. Hoewel vaak omschreven als een 'kruiwagen vol kikkers' was het Convent een actieve partij, zowel binnen het veld als naar buiten toe. Bij de Reuvensdagen van 1999 in Arnhem die, net als de Utrechtse editie van 1992 voor een belangrijk deel aan (middeleeuwse) stadsarcheologie waren gewijd, presenteerde het CGA zich met een kleurige minifolder annex telefoonlijst en een eigen posterpresentatie – het won er de jaarlijkse Posterprijs mee, de eerste die werd uitgereikt (zie ook hoofdstuk 5).

Overigens werden alle andere Reuvensdagen in deze periode volkomen gedomineerd door prehistorische, Romeinse en vroeg-middeleeuwse onderwerpen – de algemene archeologische aandacht was toch nog sterk gericht op de pre-middeleeuwse samenlevingen, een gevolg van de traditie van de universitaire opleidingen. De wens om een meer synthetiserende benadering van de 'stadsarcheologie' werd regelmatig verwoord, onder meer door Eric Jacobs en Haagse gemeentearcheoloog Renée Magendans in 1992 in Utrecht.<sup>60</sup> Bij die gelegenheid





Duizenden mensen bezochten gisteren de bouwput met de resten van wellicht het kasteel van Gijsbrecht van Amstel. (Foto's Robbert Slagman)

## Publiek verdringt zich om 'oudste plek van Amsterdam'

ART. „Met ik wel ver- te is er iets gesoigneer- of op af, en tentjes ogen g, maar ze woon gewel- van de He- In Amster- ut achter de Amsterdam stenen. Zo'n in verdwijnt weer in de het kasteel nstel, zo be- g J. Baart het publiek Dat was niet zegd: op de frongen vele ich voor de Mensen van

Dordrecht tot Nieuwkoop, van Alkmaar tot het Gooi, velen gewapend met camera's.

Een oud-pastoor van de Sint Bavo uit Haarlem taurt in het gat. Ook al speciaal naar Amsterdam gereisd. Omdat ze vroeger op het seminarium altijd de treurspelen van Vondel opvoerden. Niet de Gijsbrecht. „Daar spelen vrouwen in, hè: Badeloch. En wij waren met alleen maar jongens, vanzelf.”

De rij bakstenen is niet imponerend. „Dat muurtje is niet zo best gezet”, ziet een klusman die dat zelf vaker bij de hand



heeft gehad. Maar de sensatie dat hier 'de oudste plek van Amsterdam' ligt, is groot. En de monu-

mentenvereniging Heemschut staat het de bezoekers flink onder de neus te folderen.

Kinderen speuren in de zandhevels ernstig naar oudheden. Moeder bewaart het botje dat ze hebben gevonden. „Natuurlijk is dat oud.” Historisch besef is gemeengoed geworden. Iedereen weet zeker dat Amsterdam op vrijdag in een klap honderd jaar ouder is geworden. Baart heeft het zelf gezegd en daar beneden ligt het bewijs. „Niet meer veertienhonderdzoveel maar van de dertiende eeuw”, knikt een echtpaar elkaar toe.

Ook de ge- haar zaak. Di- in de dertiende dat het hier- Amstel gaat, derstellingen- cheoloog, ka- niet deren. D- onder een la- nen, zei waar- ter De Grave- Het gevaar- de bouwput- lijk bedoeld- van een groo- keis, kantoren- tel van de- Een spandoek- gen: „Genoeg- over! Uw p- AMRO”. We- ruimtelijke or- „wij het kaste- toegankelijk- gemeentel- aan het onder- de hij gisterm-

gemeenten zou kunnen verplichten om archeologische monumentenzorg op hun terrein als taak aan te pakken.<sup>62</sup> Het bleef bij een suggestie. Bij haar toespraak in 1993 in Leiden kregen de gemeentearcheologen een andere boodschap van de minister. Ze had begrepen dat die zich zorgen maakten over het vele extra werk dat Malta hun zou bezorgen. Als ze zich ook zorgen maakten over de manier waarop dat meerwerk betaald moest worden, dan waren die terecht: 'De verwachting dat ik daar dan ook wel de nodige budgetten bij kan leveren' was een ongefundeerde, 'waarmee we de archeologische monumentenzorg niet verder helpen.' De decentralisatie waar Magendans over had gesproken, toonde haar ware aard. D'Ancona kwam er in 1994 in een op persoonlijke titel uitgesproken pleidooi voor meer eensgezindheid op terug: 'We zullen er niet aan ontkomen dat we ons te weer moeten stellen aan de gevolgen van wat in overheidsjargon heet "de terugtrekkende overheid".' Een vreselijke term van bestuurders en ambtenaren, die door de gewone sterveling meestal wordt verstaan als 'bezuinigingen'.

De minister haalde een paar praktijkvoorbeelden van benadeelde gemeenten aan, zoals Maastricht, dat 35% van het archeologische budget had geschrapt. Geen wonder dat ze ernstig wees op de vele problemen die Malta nog weleens voor het veld zou kunnen opleveren. Zij was, zoals we al zagen, de enige niet.<sup>63</sup>

## Archeologisch bedrijf(je)sleven

Waar sommige archeologen hoofdschuddend de toekomst bespraken, zagen anderen nieuwe perspectieven. Er viel te voorzien dat er meer ruimte zou komen voor particulier initiatief, ook op het terrein dat nog was voorbehouden aan overheidsinstanties: het uitvoeren van 'destructief' oudheidkundig bodemonderzoek. Zo ver was het ten tijde van d'Ancona's speech nog lang niet. Er was wel sprake van enig archeologisch bedrijfsleven, waarvan de eerste vertegenwoordigers in de tweede helft van de jaren tachtig waren opgericht. Daaronder bevond zich één belangrijke partij, de enige die zich in het veld begaf (zij het met een grondboor, niet met een schop) en die over een flink aantal werknemers beschikte. RAAP, in het vorige hoofdstuk al aan de orde gekomen, was begin jaren negentig nog steeds een stichting die nauwe banden had met het IPP, maar overigens geheel bedrijfsmatig werkte. De vroegste zelfstandige archeobedrijven hielden zich met andere zaken bezig (conservering en

Zelden kwam het werk van de gemeentelijk archeoloog zo uitbundig onder de aandacht van het publiek als in 1994 bij de opgraving van het 'kasteel van de Heren van Amstel' aan de Nieuwendijk in Amsterdam. Er was veel discussie over de functie, de datering en de benaming, wat de belangstelling alleen maar vergrootte (afbeelding: NRC, 15 maart 1994).

waarschuwde de laatste bovendien voor toenemende druk op de binnensteden: 'bodemsaneringswetgeving, ondergronds bouwen, stimulering openbaar vervoer. Het zijn maatschappelijke ontwikkelingen die voor de archeologie grote gevolgen zullen hebben, en waar we toch nog steeds niet luid en duidelijk onze belangen verdedigen. (...) Het is van levensbelang dat we de [gemeentelijke] archeologie op de politieke agenda krijgen. Hiervoor moet op professionele wijze lobby worden gevoerd.' Magendans waarschuwde ook voor de onevenwichtige situatie die was ontstaan door het autonome karakter van de onafhankelijk ingestelde en niet wettelijk verankerde gemeentelijke diensten: 'Er is feitelijk sprake van decentralisatie maar zonder dat de taak ook werkelijk volledig naar gemeenten wordt overgeheveld.'<sup>61</sup>

Een paar weken voor Magendans' voordracht had minister d'Ancona, naar aanleiding van het symposium 'Aanmodderen!' (zie p. 102), in een radio-interview gesuggereerd dat het rijk weleens





## Ondernemers in Archeologie

Iedere archeoloog heeft het wel eens bij de hand gehad:

- U heeft 50 zakken grondmonsters. Wie kijkt er naar de zaden, de botten en het hout?
- U heeft een partij nat leer. Wie maakt daar complete middeleeuwse schoenen van?
- U wilt een open dag houden op de opgraving, met folders, panelen en een rondleiding. Wie organiseert zoiets?

Tegenwoordig kunt u dit soort werkzaamheden heel goed uit besteden aan gespecialiseerde bureau's die begrijpen waar u het over heeft. Deze specialisten hebben allemaal een archeologische achtergrond. Het zijn er waarschijnlijk meer dan u denkt, en ze bestrijken het hele archeologische veld, van prospectie tot en met presentatie.

Deze brochure vertelt u wie deze **Ondernemers in Archeologie** zijn, wat ze doen en hoe u ze kunt bereiken.

Ze staan voor u klaar.

Links: De maatschap van paleo-ecologische specialisten *BIAXconsult* was een van de eerste bedrijven die op dit gebied actief werd. De foto toont een van de oprichters, Pauline van Rijn (1941-2015), gespecialiseerd in archeologisch hout in al zijn facetten (foto: *BIAX*).

Rechts: De eerste folder van de groep *Ondernemers in Archeologie*, op de Reuvensdagen gepresenteerd in 1997. Het was de eerste collectieve presentatie van het zeer jonge archeologische bedrijfsleven (collectie Caroline Vermeeren).

restauratie, respectievelijk publiekspresentatie), waren aanzienlijk kleiner van omvang en hadden geen werknemers in dienst. Na 1990 kwamen er verschillende van dergelijke kleine bedrijven bij: eenmanszaken en maatschappen met enkele partners. Vele ervan waren actief op het terrein van de bio-archeologie, wat soms aan de naam te herkennen was: Archeobone, SCARAB, RING, en *BIAXconsult*. Andere zelfstandige archeologen werkten onder hun eigen naam, zonder het veel gebruikte prefix 'Archeo-'.

Het archeologisch zelfstandigenschap was in deze zeer prille markt, waar ook de potentiële opdrachtgevers nog aan moesten wennen, een hoogst onzeker bestaan. Een modaal inkomen was voor de meesten niet weggelegd. Ook hier weer onderscheidde RAAP zich door alleen al het volume en de prioriteit die binnen het vigerende archeologische beleid aan de activiteiten werd gegeven.

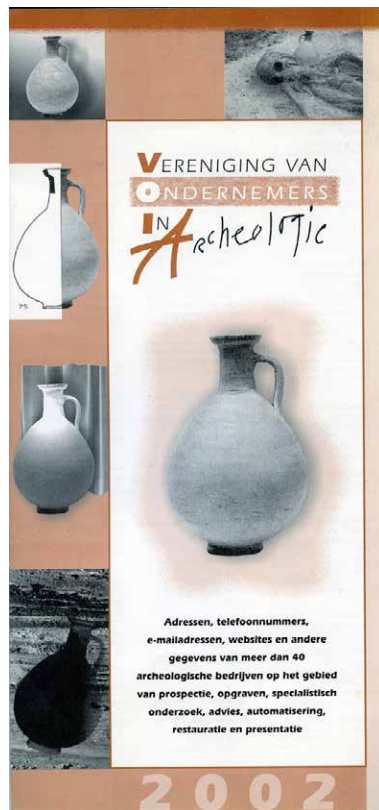
Het waren al met al niet de 'Malta-bureautjes' waar Anthonie Heidinga aan refereerde. Hun stands verzezen pas in het volgende decennium, toen de markt voor gravende bedrijven werd opgesteld. Wel waren ze actief tijdens Reuvensdagen, met bescheiden posterpresentaties en toelichtingen

daarop. Hun posters hadden meer een inhoudelijk dan een zakelijk karakter – de bedrijven deinsden kennelijk terug voor een al te commercieel imago in een inhoudelijk-wetenschappelijke werkomgeving.

### Ondernemers verenigd

Zomer 1996 kwam het kleine archeologische bedrijfsleven in een stroomversnelling. Paul Schulten, oprichter van conserverings- en presentatiebureau Archeoplan, maakte een paar collega's erop attent dat in Amersfoort bijzondere plannen werden uitgedroefd. De ROB stond op het punt om haar steunorganisatie, de Joan Willems Stichting (JWS), om te vormen naar een zelfstandig bedrijf. Niet alleen zouden daar de tijdelijk werkzame krachten van de ROB (die een semi-ambtelijke status hadden), worden ondergebracht, maar ook al het technisch en specialistisch personeel in vaste dienst: restauratoren, biologen en tekenaars. Schulten voelde dit als een bedreiging: zou dit nieuwe dienstverlenende bedrijf niet verstorend werken in de kleine markt? Er kwamen naar aanleiding van deze vraag zo'n twintig (kleine) bedrijven en eenmanszaken bij elkaar om de zaak te bespreken. Een kleine enquête bracht in kaart

Vanaf 2001 verscheen de folder van de VOiA jaarlijks op de Reuvensdagen, tot het praktischer werd om de gegevens over aangesloten bedrijven via een website te communiceren. In 2008 splitste een groep grotere gravende bedrijven zich af en ging verder als de NVAO, de Nederlandse Vereniging van Archeologische Opgravingsbedrijven (bron: collectie Caroline Vermeeren).



De 'opduiking' van de resten van een laat-Romeinse brug over de Maas tussen Cuijk en Mook (1992) werd uitgevoerd door een multidisciplinair team onder leiding van Boudewijn Goudswaard. Bij dit project was, net als bij de Hoge Vaart een paar jaar later, publieksvoorlichting van het begin af aan meegenomen in de organisatie (foto: collectie Boudewijn Goudswaard).



ADC-directeur Roel Brandt houdt een cheque omhoog die de ROB aan zijn jonge bedrijf schonk bij de oprichting in 1998. Het ADC werd als opvolger van de semi-ambtelijke Joan Willems Stichting door verschillende partijen als marktverstoring gezien, maar protesten van medeondernemers baatten niet. Uiteindelijk werd alles in der minne geschikt (foto: RCE).

om wat voor bedrijven het ging en hoe groot hun omzet was. Die werd op 1 miljoen gulden geschat, waarbij moet worden aangetekend dat de omzet van RAAP (nu Archeologisch Adviesbureau RAAP geheten, onder directie van Roel Brandt) die van alle andere samen overtrof.

Zo werd in oktober 1996 de informele groep Ondernemers in Archeologie geboren. Het jaar daarop bracht de groep op de Reuvensdagen in Amersfoort een kleine folder uit met gegevens van 27 aangesloten bedrijven. 'Iedere archeoloog heeft het wel eens bij de hand gehad: U heeft 50 zakken grondmonsters. Wie kijkt er naar de zaden, de botten en het hout?', opende de folder. 'Tegenwoordig kunt u dit soort werkzaamheden heel goed uitbesteden aan gespecialiseerde bureaus die begrijpen waar u het over heeft. Ze staan voor u klaar.' Meer dan de helft van de in die folder genoemde bedrijven en personen zijn anno 2021, 25 tot 35 jaar na hun start als zelfstandige, nog steeds als zodanig actief. Tien ervan werken nog steeds onder hun oorspronkelijke bedrijfsnaam. In 2000, het jaar waarin toenmalig staatssecretaris Rick van der Ploeg aankondigde dat ook de markt voor 'destructief' onderzoek zou worden geopend, stonden er bijna vijftig bedrijven vermeld in de jaarlijks ververste folder van Ondernemers in Archeologie. Het jaar daarop zou het bewust losse verband zich formaliseren en zich omvormen tot de Vereniging Ondernemers in Archeologie (VOiA), die nog steeds bestaat, met



veel van de oorspronkelijke namen op de ledenlijst (zie hoofdstuk 5).

Het gestaag groeiende aantal archeologische ondernemers geeft al aan dat de markt geen werkelijke hinder ondervond van de commerciële opvolger van de JWS, het Archeologisch Dienstencentrum (ADC ArcheoProjecten), met krachtige steun van de overheid opgericht in 1998. De verenigde ondernemers en het ADC zouden nog eenmaal tegenover elkaar komen te staan, toen de overheid het wankelende jonge bedrijf opnieuw te hulp schoot met een kapitaalinjectie die door andere partijen als marktverstorend werd beschouwd.<sup>64</sup> Uiteindelijk werd het ADC als collegabedrijf aanvaard en werd het lid van de VOiA. Maar dat vond plaats binnen een bestel waarin het archeologisch bedrijfsleven al niet meer te vergelijken was met het groepje kleine maatschappen en eenpitters die hun krachten nog maar zo kort daarvoor hadden gebundeld.

### Megaprojecten en opgravingsfirma's

Op de lijst in de laatste folder van Ondernemers in Archeologie uit 2000 ontbreekt niet alleen



het ADC, maar ook een paar andere grote spelers die recentelijk de prille archeomarkt hadden betreden. Archol, de Hendrik Brunsting Stichting (HBS)<sup>65</sup>, Archaeological Research & Consultancy (ARC)<sup>66</sup> en AAC/Projectenbureau<sup>67</sup> waren toen al enkele jaren actief als gravende en onderzoekende bedrijven, al dan niet nog in stichtingsvorm werkend. Ze

Borden als deze, voorheen alleen bekend uit de aannemerij en projectontwikkeling, werden nu gezien aan de rand van archeologische opgravingsputten (bron: A. Carmiggelt, Opgespoord Verleden).



Deze luchtfoto van het opgravingsterrein aan de Hoge Vaart bij Almere laat zien op wat voor schaal hier onderzoek werd verricht. Het was het eerste archeologische megaproject van Nederland, zowel qua omvang als qua financiering, die in de miljoenen guldens liep. Ook werden hier voor het eerst onderzoeksteams ingeschakeld die niet direct vanuit de overheid opereerden: RAAP, dat de prospectie had uitgevoerd, en de Joan Willems Stichting (foto: gemeente Almere).



### Hier kwam het verleden wel héél dichtbij: de beginjaren van Archeon

In 1994 werden de Reuvensdagen gehouden op het terrein en in de gebouwen van 's lands grootste archeologische experiment ooit: Archeon in Alphen aan den Rijn. Plannen voor dit themapark waren al begin jaren tachtig voortgekomen uit ideeën van archeologen die een aanschouwelijk medium van 'archeo-educatie' nastreefden of een centrum wensten om serieuze archeologische experimenten uit te voeren. Begin jaren negentig waren dan eindelijk een locatie en de financiën gevonden om het eerste archeologische themapark van Nederland vorm te geven.

De gemeente Alphen aan den Rijn faciliteerde het park en de projectontwikkelingspoot van de ABN AMRO-bank verschaftte het geld op basis van een businessplan. ROB-archeoloog Gerard IJzereef en voormalig Alphens topambtenaar Jan de Back

gingen voortvarend te werk en deden iets verruizen op een schaal die niemand in archeologisch Nederland ooit had gekend of verwacht. 57 miljoen geleende guldens (26 miljoen euro) werden geïnvesteerd in het park van zestig hectaren, waar al in het eerste jaar 750.000 bezoekers werden verwacht. Op 31 maart 1994, om 20.16 uur precies, gingen in het hele land zestig vuurpijlen af om Archeon met een 'oerknal' te openen.

Zeven en een halve maand later, op 17 november, verschenen de 337 deelnemers aan de Reuvensdagen op het parkterrein. Ze waren goed voor zo'n één promille van het totaal aantal van 365.000 bezoekers in dat eerste seizoen – ongekend veel voor een archeologische attractie, maar slechts de helft van wat het park verwachtte én nodig had om de leningen, tegen 8,5% rente afgesloten, te kunnen aflossen. Er zaten onder de Reuvensdagengangers dan ook de nodige sceptici:



Volgens deze maquette had themapark Archeon er zó uit moeten komen te zien. Te optimistische verwachtingen over bezoekersaantallen en navenante inkomsten zorgden binnen drie jaar voor sluiting, waarna het park op veel kleinere schaal alsnog doorstartte. Het vrijgekomen terrein werd vervolgens niet met prehistorische boerderijen maar met woonhuizen volgebouwd (collectie H. 't Jong/tScapreel).

was dit allemaal niet veel te hoog gegrepen? Het weerhield hen er niet van zich twee dagen lang in het thema 'experimentele archeologie' te vermeien en commentaar te leveren op de vele reconstructies van prehistorische boerderijen, Romeinse herbergen en middeleeuwse straatjes die het nog prille park sierden. Het voor een miljoen gulden van de Wereldtentoonstelling in Sevilla overgenomen hoofdpand onderscheidde Archeon duidelijk van de 'educatieve erven' zoals die al in Apeldoorn en Eindhoven waren verzezen en die geen commerciële invalshoek hadden. Wie een slaapzak meenam en afzag van een ochtenddouche kon tegen een geringe vergoeding overnachten in een prehistorische boerderij of in de Romeinse herberg. Speciale attractie was het Romeinse badhuis, gebaseerd op de Thermen van Heerlen. Daarvan kon voor het Romeinse diner op de donderdagavond gebruik worden gemaakt; 'voor de goede orde: baden gebeurt ongekleed en gemengd' waarschuwde dan wel het program-maboekje prikkelend. Een aantal congresgangers ging op de uitnodiging in en maakte van deze Reuvensavond een legende.

Voor Archeon zelf veranderde het sprookje in de jaren daarop in een nachtmerrie. Gemeente en bank/projectontwikkelaar hadden zich zodanig ingedekt, dat een mislukken van het park lucratiever zou zijn dan het slagen ervan.\* Toen het verwachte aantal bezoekers niet werd gehaald (de 365.000 van het eerste jaar zouden niet meer worden benaderd), lag buiten de Archeon-directie en sympathiserende archeologen niemand daar wakker van. Op 27 oktober 1996 sloot het park de poorten; voorgoed, meende iedereen. De sceptici hadden gelijk gekregen – met dien verstande dat het park als een feniks uit de as wist te herrijzen, zij het in sterk gekrompen omvang. Dat is een ander verhaal. We volstaan met te melden dat Archeon in 2019 de best bezochte archeologie-gerelateerde presentatie van Nederland was, en qua bezoekers weer bijna op het niveau van dat eerste jaar 1994 uitkwam. Wat de coronacrisis van 2020-2021 voor het park heeft betekend, zal pas na het uitkomen van dit boek duidelijk worden.

\* Zie voor de achtergronden van de Werdegang van Archeon <https://leiden.courant.nu/issue/LD/1996-10-26/edition/0/page/31>.

Een trotse schare middeleeuwse 'archeotolken' paradeert door de straten van Gravendam, het imaginaire middeleeuwse stadje op het Archeonterrein. Gravendam en de archeotolken bestaan anno 2021 nog steeds, al zijn de laatsten niet meer dezelfde als op deze foto uit 1994 (collectie H. 't Jong/tScapreel).







Projectmanager Archeologie Betuweroute Boudewijn Goudswaard, hoogleraar Leendert Louwe Kooijmans van de faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden, interim projectmanager Kees de Vries van de Betuweroute, ROB-directeur Henriëtte van der Linden, en Loek Vredevoegt, voorzitter van het College van Bestuur van de universiteit, tijdens het tekenen van de overeenkomst voor de opgravingen bij Hardinxveld, 23 september 1997. De bijeenkomst geldt als de start van het aan de Leidse universiteit gelieerde bureau Archol, dat de opgravingen ging uitvoeren (foto: Archol bv).



Leendert Louwe Kooijmans maakt schijnbaar geamuseerd aantekeningen bij informatiepanelen die op de Reuvensdagen van 1996 het Betuwerouteproject aankondigen. Hij zou er al snel deel van uitmaken (foto: Evert van Ginkel).

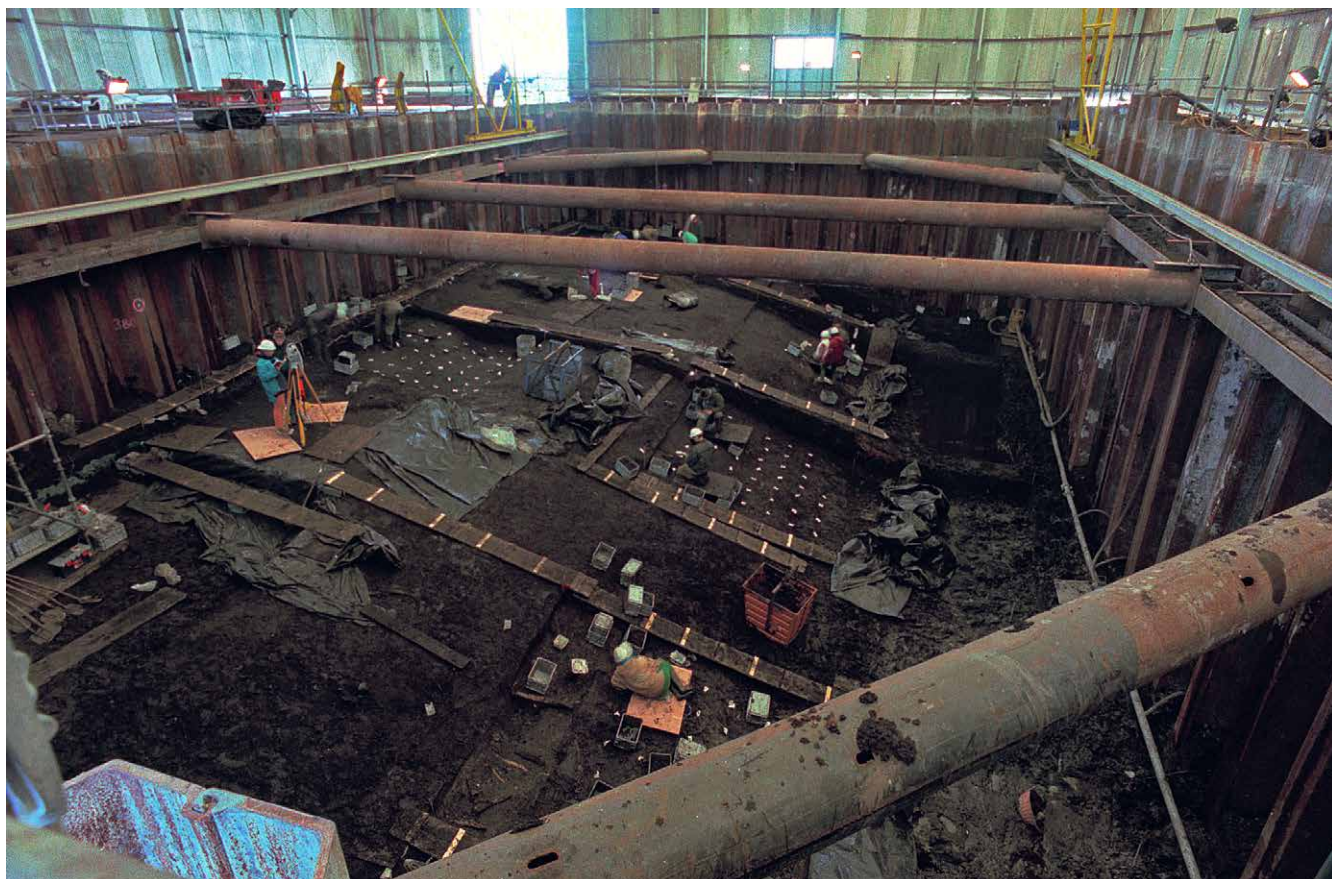
waren voortgekomen uit en gelieerd aan respectievelijk de Leidse, Amsterdamse (VU), Groningse en Amsterdamse (UvA) archeologische faculteiten. Hun stichtingsjaren liggen dichtbij elkaar: respectievelijk 1996, 1997, 1999 en 2001. Dat heeft alles te maken met het op gang komen van grote infrastructurele projecten waarin, preluderend op de implementatie van Malta, archeologisch onderzoek moest worden uitgevoerd – op kosten van de ‘veroorzaker’, door archeologen meestal botweg ‘verstoorder’ genoemd. Dat waren nog geen particuliere partijen, maar wel grote publieke spelers als de Gasunie, Rijkswaterstaat en de Nederlandse Spoorwegen.

Zo werd de opgraving Hoge Vaart/A27 in Zuidelijk Flevoland gefinancierd door Rijkswaterstaat, en voor archeologische begrippen ongekend ruimhartig: ‘We wisten niet hoe we het hadden – Rijkswaterstaat en gewoon miljoenen!’, zei Leendert Louwe Kooijmans later.<sup>68</sup> Het in 1994 opgestarte onderzoek naar diep begraven mesolithische en vroeg-neolithische vindplaatsen werd op basis van prospectie door RAAP uitgevoerd door een team van de Joan Willems Stichting onder leiding van ROB-archeoloog Willem-Jan Hogestijn. Vooral de problematiek van het in opkomst zijnde proces van ‘waarderen en selecteren’ werd op de Reuvensdagen van 1998 in Den Haag uitvoerig behandeld.<sup>69</sup>

Hét archeologisch spektakelstuk van de jaren negentig was echter het onderzoek in het kader van de aanleg van de Betuweroute. Hedy d’Ancona had er in 1993 al aan gerefereerd, en ook aan het vooronderzoek dat al gaande was. Ook dat was uitgevoerd door RAAP, en ook hier stond de ROB, gesteund door de Joan Willems Stichting, te wachten op de opdracht. Boudewijn Goudswaard, van huis uit onderwaterarcheoloog, die begin jaren negentig leiding gaf aan het onderzoek van een laat-Romeinse brug over de Maas bij Cuijk, herinnert het zich als volgt: ‘Willem [Willems] belde me op in de boerderij bij Cuijk waar we ons veldhoofdkwartier hadden. “Wil jij de Betuweroute doen?”, vroeg hij. “De commerciële archeologie komt eraan, dat wordt een bijl aan de wortels van het bestel. Wij [de ROB] moeten een voorsprong nemen. De Betuweroute heeft een hoop geld ter beschikking; jij moet een bedrijfsmatige organisatie neerzetten.”’<sup>70</sup>

De opdrachtgever, het Projectbureau Betuweroute van NS Railinfrabeheer (het tegenwoordige ProRail) was niet, zoals Rijkswaterstaat, genegen om zomaar miljoenen naar de ROB over te maken. Projectleider Wim Copier stelde het soort eisen dat in de projectontwikkeling heel gewoon was, maar in de archeologie in het geheel niet.





Er kwam pas geld als exact was gedefinieerd wat er gedaan zou moeten worden, en wie dat ging doen, en hoe die dat zou gaan uitvoeren, en tegen welke prijs. Dat moest dan ook nog eens in een hard contract worden vastgelegd, en wel met een zakelijke partij, niet met een ambtelijke dienst. Dat vereiste nogal wat voorwerk: niemand wist precies wat de kosten waren van archeologisch onderzoek.

‘Ik ging naar Willem toe met de vierkante-meterprijzen die we hadden uitgerekend’, herinnert Goudswaard zich. “Ben je helemaal besodemieterd? Dat kán helemaal niet, zoveel geld – kom dat maar uitleggen hier”, zei Willem. Maar toen ik het op de ROB kwam bespreken en we gingen het doorrekenen, riep Daan [Hallewas, onderdirecteur van de ROB]: “Het is dus eigenlijk nog veel te weinig!”

De knop ging definitief om. De tijd dat archeologen als Heren van Stand konden menen dat geld geen rol speelde, was voorgoed voorbij.

### **Archeologie van de Betuweroute: ernstig wennen aan een nieuw systeem**

Er werd een Projectbureau Archeologie Betuweroute opgetuigd, één van de zestien

projectbureaus die de Projectorganisatie Betuweroute telde, met Goudswaard aan het hoofd. Er kwam een heus *Handboek voor ROB-specificaties* met criteria waaraan de werkzaamheden moesten voldoen – dat was ook een eis van Copier.<sup>71</sup> Het werd de voorloper van de latere KNA, de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (zie hoofdstuk 5).<sup>72</sup>

‘Toen kwamen de universiteiten’, zegt Goudswaard. ‘Die wilden allemaal een deelproject uitvoeren. Maar Copier wilde dus geen overheidsinstanties als onderaannemer. Daarom zijn toen die bedrijven opgericht.’ Het Leidse Archol was eind 1996 het eerste uit de reeks, noodgedwongen in het leven geroepen door Louwe Kooijmans, die graag zo’n deelproject – de veelbelovende donken bij Hardinxveld – wilde aanpakken: ‘Illustratief is dat ik bij het aanbesteden van Hardinxveld vreselijk obstinaat ben geweest tegen de formule dat alles van tevoren omschreven moest worden in een bestek. Dat je geen persoonlijke vrijheid meer had in de put. Maar ik wou het doen, dus heb ik me onderworpen. Maar toen hebben Boudewijn en ik wel behoorlijk met de koppen tegen elkaar gestaan.’<sup>73</sup>

De opgravingen van de donken Polderweg en De Bruin bij Hardinxveld in 1997-1998 waren niet qua oppervlak maar wel qua complexiteit en financiering vergelijkbaar met die van de Hoge Vaart een paar jaar eerder. Niet eerder hadden de Leidse prehistorici de gelegenheid gehad om een dergelijke vindplaats zo gedetailleerd te onderzoeken en uit te werken (foto: Archol bv).

Uiteindelijk was iedereen tevreden: Goudswaard met het afronden van het project, inclusief de zestien lijvige deelpublicaties en de schat aan ervaring die hij had opgedaan met deze nieuwe vorm van archeologische bedrijfsvoering; Louwe Kooijmans met de geboden kans om met zo'n ongekend budget een mesolithisch-vroegneolithische vindplaats tot in de kleinste details te bestuderen. Het totale bedrag dat aan de Betuweroute-archeologie werd besteed, was ook ongekend: 31 miljoen gulden (ca. 14 miljoen euro). Op het totaal van de omstreden goederenlijst was het een schijntje: in 1990 begroot voor 2,5 miljard gulden eindigde de teller op 10,35 miljard (ca. 4,7 miljard euro).<sup>74</sup>

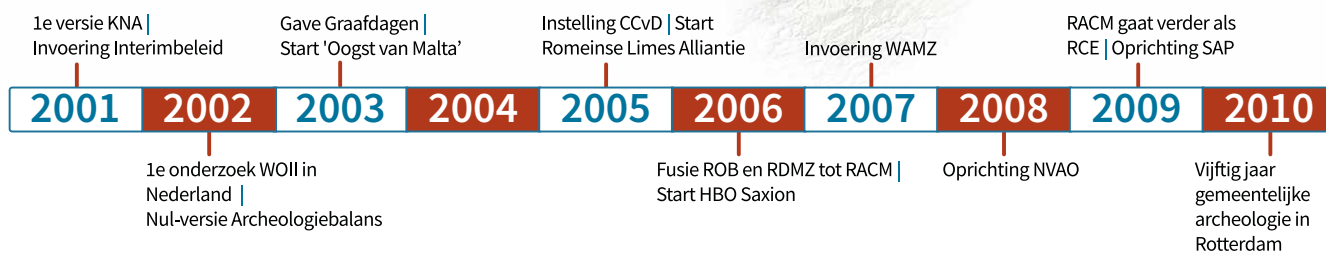
De Betuweroute was de eerste invulling van de Malta-archeologie. Via verschillende presentaties op de Reuvensdagen (bijna jaarlijks vanaf 1993, in lezingen en posters) kregen de archeologen een indruk van de omvang van het project, voor zover ze er zelf niet rechtstreeks bij betrokken waren. Honderden, meest jonge, archeologen van allerlei pluimage leverden een bijdrage aan dit tot nu toe grootste infrastructuurele én archeologische project van Nederland.<sup>75</sup> Zij stonden, net als de prille bedrijven, klaar om het geleerde het komende decennium overal in de praktijk te brengen.

## Noten

- 1 Men krijgt de indruk dat de betaalde werkzaamheden van het AIC – 'maken van agenda, notulen, afsprakenlijstje, nalopen mensen' – tamelijk bescheiden waren ten opzichte van het *onbetaalde* werk dat door de plaatselijke commissie en de Reuvensdagencommissie moest worden verricht (bron: verslag bespreking SNA-commissie voor de Reuvensdagen, 23 december 1993, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 121).
- 2 Irma Günther, voorzitter van de SNA, noemde bij haar introductiespeech het getal van 370 geregistreerde deelnemers, *ibid.*
- 3 Verslag bespreking SNA-commissie voor de Reuvensdagen, 25 februari 1993 en lijst instructies van S. Wynia, 21 juli 1993, *ibid.*
- 4 Bij de evaluatie van het congres in december werd geconstateerd dat de ruimte eigenlijk te groot was geweest, met problemen op het gebied van projectie en akoestiek ten gevolge. Dit nog los van een aantal 'slechte sprekers' (die niet met name werden genoemd). Ook was Wynia's zorg over de hoge kosten terecht geweest: er was verlies geleden (bron: verslag bespreking SNA-commissie voor de Reuvensdagen, 23 december 1993, *ibid.*).
- 5 Verslag bespreking SNA-commissie voor de Reuvensdagen, 30 september 1993, *ibid.*
- 6 Programma Reuvensdagen Amersfoort 1997, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 125.
- 7 Namelijk RAAP, BIAx en TGV. RAAP en TGV hadden zich al eerder gepresenteerd.
- 8 Zie voor een archeologische kijk op het Verdrag van Maastricht en de gevolgen ervan Verbruggen 2016.
- 9 Joop-den-Uyllezing 11 december 1995.
- 10 [https://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw3/kabinet\\_lubbers\\_iii\\_1989\\_1994](https://www.parlement.com/id/vh8lnhronvw3/kabinet_lubbers_iii_1989_1994). De genoemde coalitiepartijen CDA en PvdA partijen bezetten na de Kamerverkiezingen van 2021 vijftien, respectievelijk negen zetels.
- 11 Volledige tekst toespraak in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 121.
- 12 Strikt genomen werd de naam 'Malta' die dag iets eerder genoemd, namelijk in het welkomstwoord van SNA-directeur Günther, maar slechts zeer terloops en zonder in te gaan op de achtergronden (bron: volledige tekst in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 121).
- 13 Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur 1992.
- 14 Archeologisch Informatie Centrum 1992. In Van den Band & Cordfunke 2001, 88 wordt een totaal van 7500 genoemd, waarvan 'slechts een derde lid (is) van de AWN'.
- 15 Van den Band & Cordfunke 2001, 90.
- 16 Het was een oud probleem; zie ook Van Ginkel 2016, 48.
- 17 Stichting voor de Nederlandse Archeologie 1994, 14.
- 18 Posters verzorgd door respectievelijk Tim de Ridder (Reuvensdagen 1996) en Gerjan Sophie en Pieter van der Voorde (Reuvensdagen 1997), allen namens de AWN.
- 19 Bloemers & Van Dorp 1991.
- 20 Programma Reuvensdagen 1995.
- 21 Van Ginkel & Theunissen 1993, 63.
- 22 Bloemers, Groenman-van Waateringe & Heidinga 1993, 83-96, 157-175.
- 23 Details en gegevens over de ontwikkelingen van het IPP/AAC in de jaren tachtig en negentig zijn welwillend aan de auteur verstrekt door Tom Bloemers, oktober 2020.
- 24 D'Ancona bemoeide zich beleidsmatig meer dan haar voorgangers (CDA'er Elco Brinkman mogelijk uitgezonderd) met de archeologie en lijkt er ook persoonlijke belangstelling voor te hebben gehad (persoonlijke mededeling Renée Magendans).
- 25 Carmiggelt & Van Ginkel 1993.
- 26 Programmaboekje symposium 'Aanmodderen? Ideeën over de verbetering van de maatschappelijke positie van de archeologie', Leids Prehistorisch Dispuut Johan Picardt, RMO Leiden, 24 oktober 1992.
- 27 Namelijk op het Symposium Cultuurhistorie en Milieu in 2015: Op weg naar een landschap zonder verleden?, 1 maart 1990.
- 28 Eickhoff 2005, 21.
- 29 Volledige tekst op [https://www.raap.nl/pages/wet\\_en\\_regelgeving\\_archeologie/Verdragstekst\\_Malta.pdf](https://www.raap.nl/pages/wet_en_regelgeving_archeologie/Verdragstekst_Malta.pdf).
- 30 Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur 1992.
- 31 Persoonlijke herinnering auteur.
- 32 Jansen & Hoogenboom 1992. De *Archeologische Almanak* was een wie-wat-waar van de Nederlandse archeologie, inclusief de activiteiten van Nederlandse instituten in het buitenland. Net als het SNA-jaarboek in 1986 (zie hoofdstuk 3) en het *Jaarboek Nederlandse Archeologie 2017* (zie hoofdstuk 6) bleef het bij één uitgave.
- 33 Met dank aan Frank Strolenberg, indertijd hoofd Communicatie bij de ROB, die de auteur hierop wees.
- 34 Het eerste kabinet-Kok trad aan op 22 augustus 1994; de drie regeringspartijen PvdA, VVD en D'66 bezetten samen 92 zetels, met de PvdA (37 zetels) ondanks een fors verlies bij de Kamerverkiezingen van 1994 als grootste partij.
- 35 Toespraak Aad Nuis op 18 november 1994 (concepttekst), in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 122.
- 36 Nuis was de voorlaatste bewindspersoon die de Reuvensdagen zou bezoeken. In 2003 reikte staatssecretaris Medy van der Laan

- in Vlaardingen de Ym van der Werff-prijs uit. Haar voorganger (tevens Nuis' opvolger) Rick van der Ploeg was in 2000 wel uitgenodigd, maar kwam niet. Ook minister Ronald Plasterk verscheen, ondanks een toezegging, op het laatste moment niet op de Reuvensdagen in Deventer in 2007.
- 37 Notulen vergadering afsluiting Reuvensdagen 1995, 13 februari 1996, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 124.
- 38 Lezing Jan Slofstra in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv. nr. 123. Uit het programma in die map wordt niet duidelijk welk onderdeel het 'Malta forum' en Slofstra's lezing vormden.
- 39 Interview met Anthonie Heidinga door Renée Magendans, 13 november 2018.
- 40 Voor meer vraagtekens die toen bij Malta werden gesteld: zie de zeer persoonlijke benadering van NRC-archeojournalist Theo Holleman (Holleman 1996) en de lezing van Renée Magendans op de Reuvensdagen in 1992 (zie noot 63).
- 41 Een reactie op diverse voorstellen voor verandering van het congres van de hand van de voorzitter van de SNA-commissie Reuvensdagen, Mieke Smit, wijst daarop: 'Uit verschillende reacties komt wel naar voren dat men nu weer eens meer nadruk wil op (vak)inhoudelijke zaken' (brief Mieke Smit aan dagelijks bestuur SNA, 24 februari 1997, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 125).
- 42 Zie voor Irma Günther: [http://dnpprepo.ub.rug.nl/10556/2/VD\\_1993\\_1412.pdf](http://dnpprepo.ub.rug.nl/10556/2/VD_1993_1412.pdf).
- 43 Stichting voor de Nederlandse Archeologie 1994.
- 44 Toespraak Aad Nuis op de Reuvensdagen in Alphen aan den Rijn, 18 november 1994, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 122.
- 45 AIC-Cahier no. 1 (1991) en no. 9 (1995).
- 46 AIC-Cahier no. 5 (1993) en no. 7 (1994).
- 47 AIC-Cahier no. 5 (1993) en no. 7 (1994).
- 48 Toespraak Hedy d'Ancona op de Reuvensdagen in Leiden, 18 november 1993, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 121.
- 49 Zie brieven Riemer Knoop aan de commissie (1 augustus 1996) en Simon Wynia aan Monique van den Dries (19 september 1996), in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 124.
- 50 Exemplarisch voor deze benadering zijn de lesbrieven voor het onderwijs met de inspirerende titels *Opgraven of bewaren?* en *Rijkdommen uit ons bodemarchief* die de auteur in 1987 voor de ROB schreef ter gelegenheid van het veertigjarig bestaan van die dienst.
- 51 Zie bijvoorbeeld de passage 'Naar meer monumentenzorg' – vermoedelijk door Van Es en Klok geschreven – in Van Es, Sarfatij & Woltering 1988, 214.
- 52 Interview met Tom Bloemers door Nathalie Vossen, 7 februari 2019.
- 53 Deeben *et al.* 2005.
- 54 In 2003 verscheen een inventariserend rapport waaruit bleek dat 50% van het opgegraven materiaal nog op de planken stond (Hessing & Mietes 2003).
- 55 Willems, Kars & Hallewas 1997.
- 56 Stichting voor de Nederlandse Archeologie 1994, 32.
- 57 Zie voor Willem Willems (1950-2014) [https://nl.wikipedia.org/wiki/Willem\\_Willems\\_\(archeoloog\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Willem_Willems_(archeoloog)) en Van den Dries *et al.* 2015.
- 58 ROB'er Pim Verwers (1942-2016), onder meer provinciaal-archeoloog van Noord-Brabant, maakte deze snedige opmerking tegen de auteur.
- 59 Programmaboekje Reuvensdagen 1997, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 125.
- 60 Samenvattingen in Programmaboekje Reuvensdagen, in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 120.
- 61 Ibid.
- 62 Stichting voor de Nederlandse Archeologie 1994, 9.
- 63 Volledige tekst lezing in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 122.
- 64 Eickhoff 2005.
- 65 Sinds 2012: VUHbs bv.
- 66 ARC ging tijdens de economische crisis van 2008-2014 in 2013 failliet. Het was het eerste en tevens grootste archeologische bedrijf dat in die jaren op die manier aan zijn einde kwam.
- 67 In 2011 omgedoopt tot Diachron UvA.
- 68 Interview met Leendert Louwe Kooijmans door Marie-France van Oorsouw, 29 september 2017.
- 69 Lezingen door Hans Peeters (ROB), Marten Verbruggen (RAAP) en Adam Haarhuis (RAAP) op de Reuvensdagen 1998 in Den Haag; programma in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 1126.
- 70 Telefonisch interview met Boudewijn Goudswaard door Evert van Ginkel, 19 mei 2020.
- 71 Brinkkemper *et al.* 1998.
- 72 Zie voor de voorgeschiedenis van het archeologisch kwaliteitssysteem Hessing *et al.* 2013.
- 73 Interview met Leendert Louwe Kooijmans door Marie-France van Oorsouw, 29 september 2017.
- 74 Zie <https://nl.wikipedia.org/wiki/Betuweroute>.
- 75 Carmiggelt 2001; Jansen & Louwe Kooijmans 2007.
- 76 Het Romeinensymposium bestond anno 2020 nog steeds, al is het vanwege de coronacrisis in dat jaar niet gehouden.
- 77 De notities uit 1996 en 1997 over de toekomst van de Reuvensdagen bevinden zich in NL-HaNA, Ned. Archeologie, 2.19.239, inv.nr. 127.





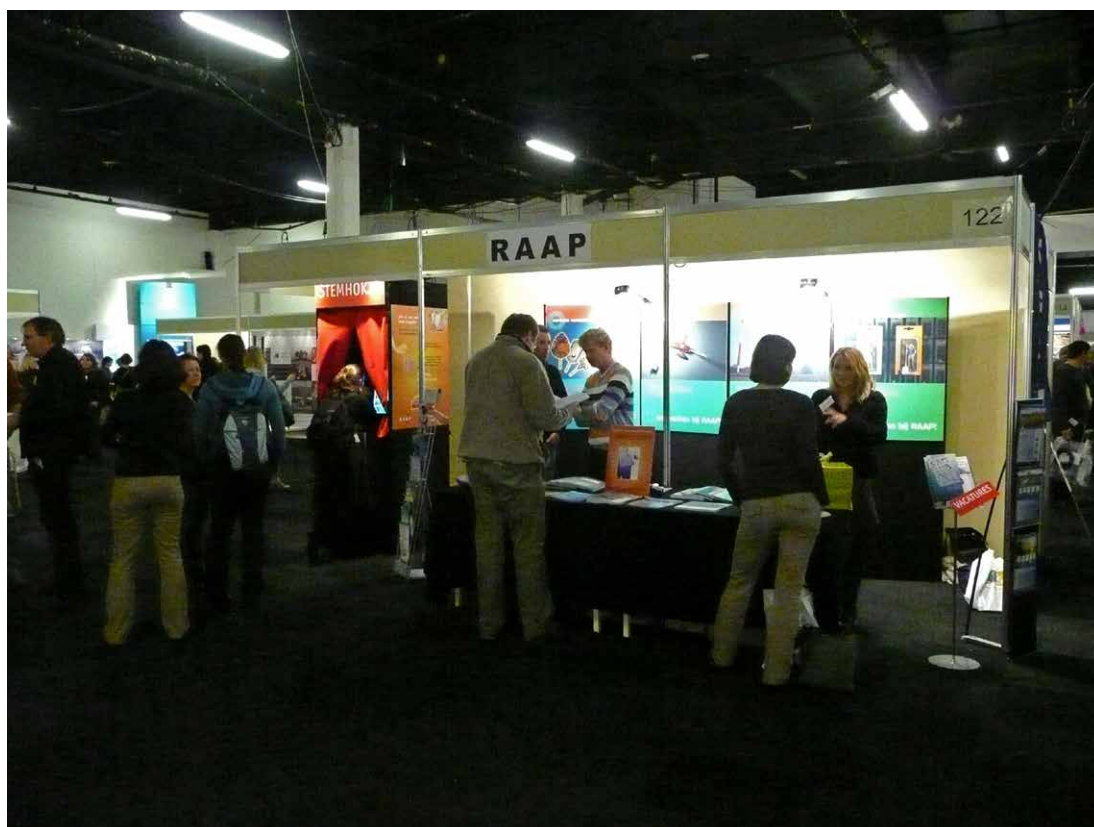
## 5 MALTA GAAT LOS (2001-2010)

### Cultuurschok

Voor regelmatige Reuvsdagedangangers is het een jaarlijks terugkerend ritueel, althans voor degenen die met de trein komen. De eerste bekende gezichten in een volle spitsrein en begroetingen op drukke perrons van het aankomststation, waarna de archeologen zich losmaken uit de kluwen van andere treinreizigers en als in een processie naar de landelijke toogdag trekken. Een adres hoeft je niet bij de hand te hebben, je volgt gewoon de stoet congresgangers. Dat adres

is meestal een theater in de binnenstad of aan de rand van het centrum.

Zo niet in 2008. Toen liep de stroom archeologen richting een bedrijventerrein in Rijswijk. Met de 38<sup>e</sup> Reuvsdageden vierde de gemeente Rijswijk het vijftienjarig jubileum van het taakveld Archeologie, in een tot evenementenhal omgebouwde voormalige broodfabriek. Geen foyers en wandelgangen met gezellige zitjes, maar een grote, hoge hal. Bedrijven en organisaties presenteerden zich niet achter tafeltjes naast het koffiebuffet of



Bedrijvenmarkt in de evenementenhal in Rijswijk, waar in 2008 de Reuvsdageden werden gehouden (foto: RAAP).



Spiegels en rood pluche  
in het Rijswijkse Sir  
Winston Casino, decor  
van ArcheoRock in  
2008 (foto: Hazenberg  
Archeologie).



avondprogramma: het Sir Winston Casino. Toen een van de optredende bands daar 's morgens rond 9.30 uur apparatuur kwam afleveren, stonden daar al enkele mannen met een biertje aan de gokautomaten. Ook de herentoiletten zijn menig mannelijk bezoeker bijgebleven: foto's van mooie jongedames die schalks lachend of juist vol verbazing neerkeken op de urinoirs.

Twee jaar later zou nog een cultuurschok volgen. In het Rotterdamse congrescentrum De Doelen brak de organisatie in 2010 met de oude, vertrouwde opzet van het congres door deelnemers te laten kiezen voor parallelsessies. Wat was er gebeurd met de Reuvensdagen dat de oude formule niet meer werkte? Wat was er gebeurd met de Nederlandse archeologie in het eerste decennium van de 21<sup>e</sup> eeuw?

### De geest van Malta

Het antwoord op de vraag wat er in die jaren was gebeurd, is met één woord te geven: Malta! Uiteraard gebeurde er in de jaren nul in de Nederlandse archeologie veel meer dan Malta. De gemeentelijke archeologen van Deventer hadden in 2002 met het in kaart brengen van een V1-baan bij Lettele de Nederlandse primeur van het eerste gerichte onderzoek naar resten uit de Tweede Wereldoorlog;<sup>1</sup> dit zou pas in 2008 een vervolg krijgen met onderzoek van RAAP op de Grebbeberg. Op de Utrechtse Heuvelrug bij Elst werd in augustus 2006 door archeologen van de Universiteit Leiden voor het eerst in jaren weer opgegraven in grafheuvels vanuit pure, wetenschappelijke belangstelling en niet omdat de heuvels werden bedreigd.<sup>2</sup> 'Een absolute primeur', aldus de latere hoogleraar David Fontijn, de opgravingsleider van het grafheuvelonderzoek. Op diezelfde stuwwal en elders in Nederland werd die jaren ook het ene na het andere raatakkercomplex ontdekt, nadat archeologen de beschikking kregen over gedetailleerde hoogtekaarten op basis van het Actueel Hoogtebestand Nederland. Het gebruik van DNA in de archeologie kreeg in 2006 landelijke bekendheid met de zoektocht naar de 'oer-Vlaarding', om nog een ontwikkeling te noemen.

Hoe belangrijk de genoemde ontwikkelingen ook zijn geweest, ze beperkten zich tot specifieke disciplines in het vakgebied. Malta was daarentegen allesbepalend voor de gehele Nederlandse archeologie. De veranderingen die het in 1992 getekende verdrag teweegbracht, waren niet te missen. 'De archeologie gaat immers een nieuwe fase in', schreef ROB-directeur Henriëtte van der Linden

bij de trap, maar stonden in professionele stands als op een bedrijfsbeurs. Zelfs bij de borrel wist het geroezemoes van de bijna zevenhonderd deelnemers de ruimte niet te vullen. 'Het leek wel een koelhuis, zo koud', herinnert een deelnemer zich. Een ander noemt de hal een dieptepunt in de Reuvensdagengeschiedenis: 'Bij binnenkomst rook het naar verschaald bier vermengd met de geur van een net gehouden hondenshow en het tapijt daar had al een lange geschiedenis achter de rug.'

Archeoloog David Fontijn  
(Universiteit Leiden) toont  
de Utrechtse gedeputeerde  
Jan van Bergen een  
scherf wikkeldraadaarde-  
werk bij zijn bezoek aan  
de grafheuvelopgraving  
bij Elst in augustus 2006;  
collega Quentin Bourgeois  
kijkt toe (foto: Ruurd Kok).

In warm contrast met de kille fabriekshal van het dagprogramma stond het rode pluche en glimmende koper van de locatie van het



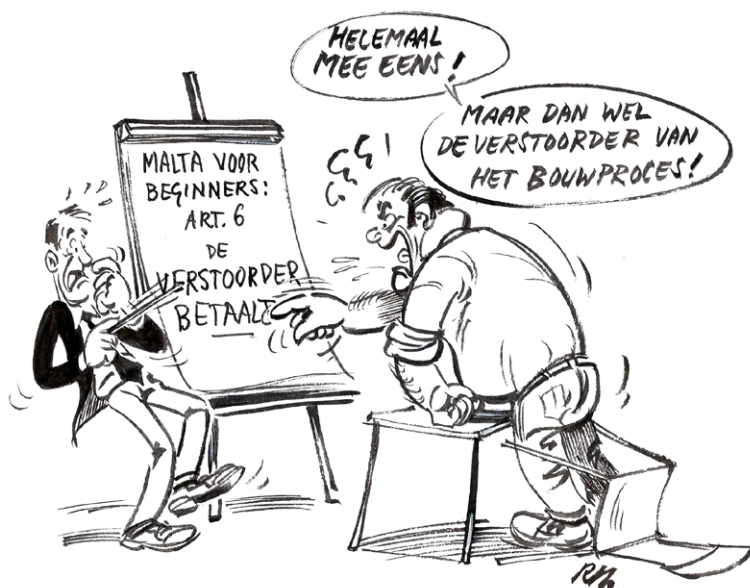


in 2002 in haar voorwoord van de nul-versie van de *Archeologiebalans*.<sup>3</sup> Ze legde uit: 'Momenteel wordt volop gewerkt aan de implementatie van het Europees Verdrag voor de Bescherming van het Archeologisch Erfgoed (het verdrag van Malta) in de Nederlandse wetgeving.' 'De toekomstige invoering van het verdrag van Malta heeft haar schaduw vooruit geworpen', noteerde de redactie van de *Archeologische Kroniek provincie Utrecht* in de inleiding bij de editie van 2000-2001.<sup>4</sup> Het waren de jaren van het interimbeleid, beter bekend als: 'de geest van Malta'.

Jaren die zich laten beschrijven aan de hand van stapels boeken, rapporten, tijdschriften, nieuwsbrieven, brochures en folders, om nog maar te zwijgen van de kasten vol adviezen, voorstellen en vergaderstukken.<sup>5</sup> Jaren waarop elke archeoloog (m/v) die deze periode heeft meegemaakt, anders terugkijkt, afhankelijk van de stoel waarop hij zat of de pet die hij droeg. De een noemt het 'een dramatische verandering', de ander 'een ongeluk dat ons is overkomen'. Zegt de een dat de archeologie in deze periode volwassen is geworden, een ander meent dat we toen onze ziel aan de duivel hebben verkocht.

### Minder vrijblijvend

Kregen archeologiestudenten in voorgaande decennia te horen dat ze een vak hadden gekozen waarmee geen droog brood viel te verdienen, in



deze jaren kon worden afgevraagd wat er mis was met een archeoloog zonder baan. Het waren de jaren van het 'steeds minder vrijblijvend worden van archeologisch onderzoek', aldus de inleiding van die *Archeologische Kroniek*. 'Hiermee lijkt de tijd achter ons te liggen dat archeologen, al dan niet gefrustreerd, achter de feiten aan bleven hollen en overal hun voet tussen de deur probeerden te krijgen.' Archeologisch onderzoek werd in bepaalde gevallen een verplichting. Indicatief voor het groeiend aantal uitgevoerde onderzoeken was het steeds dikker worden van de Utrechtse kronieken.

De *Kroniek*-redacteuren signaleerden toen al een schaduwzijde bij die positieve ontwikkeling:

'De verstoorder betaalt' (cartoon: Ruud Kok, eerder verschenen in *Archeobrief* 29, voorjaar 2004).



'Oer-Vlaardinger' Eduard Zuiderent bekijkt in juli 2007 met burgemeester Bruinsma de schedel van zijn middeleeuwse voorouder, een spraakmakend vroeg resultaat van archeologisch DNA-onderzoek (foto: Heleen Verdonk).

De laatste SNA-stand, op de Reuvensdagen in Eindhoven in 2006; achter de stand SNA-medewerkers Jeroen van der Vliet en Benedict Goes (rechts), ervoor bezoeker Jos Kaarsemaker (foto: Evert van Ginkel).



‘Doordat archeologisch onderzoek nu al steeds meer wordt ervaren als verplichting, krijgt het vaak een negatieve bijklank. Archeologie wordt ervaren als lastig. Door de grote nadruk op nieuwe regels en procedures dreigt het archeologisch verhaal zelf bovendien op de achtergrond te raken, terwijl het daar toch uiteindelijk om draait.’<sup>6</sup> En toen moest de uitwerking van Malta nog goed op stoom komen.

Een bezoeker bekijkt de poster met opgezette hond aan vleeshaak op de Reuvensdagen in Vlaardingen in 2003 (foto: Nico Arts).

De nieuwe regels en procedures die het archeologisch onderzoek minder vrijblijvend maakten, waren soms ronduit frustrerend voor archeologische bedrijven, zoals historicus Martijn Eickhoff het in 2005 expliciet verwoordde in zijn

jubileumboek van twintig jaar RAAP: ‘Problematisch was dat het interimbeleid door de verschillende betrokkenen op zeer uiteenlopende manieren werd geïnterpreteerd.’<sup>7</sup> Voordat dit zogenaamde interimbeleid aan bod komt, is het goed eerst eens te kijken naar de Reuvensdagen in die jaren.

### Innovaties en jubilea

Hoe ging het er in die jaren aan toe op de Reuwendagen? Het jaarlijkse archeologiecongres deed tussen 2001 en 2010 vooral het zuiden en westen van het land aan. De organisatie van het evenement was tot en met 2006 in handen van de Stichting voor de Nederlandse Archeologie en werd daarna overgenomen door de nieuwe koepelorganisatie Erfgoed Nederland; het gezicht bleef echter nog enkele jaren hetzelfde: congrescoördinator Benedict Goes.

Het waren de jaren van de technische innovaties. De sledes met dia’s behoorden voorgoed tot het verleden: PowerPointpresentaties werden de norm. Gemeentelijk archeoloog Tim de Ridder herinnert zich dat een lezing over watermanagement op ‘zijn’ Reuvensdagen in 2003 in Vlaardingen een van zijn eerste PowerPointpresentaties was.<sup>8</sup> Dat jaar was een hele sessie gewijd aan nieuwe technieken, waarin Chris Sueur (1966-2019) de mogelijkheden van *remote sensing* liet zien en Willem-Simon van de Graaf verzuchtte dat hij nog nooit zoveel papier had gezien als op zijn ‘papierloze’ opgraving in Maastricht. Twee jaar later namen sprekers hun presentatie steeds vaker mee op een USB-stick. Degenen die met de auto naar het congres kwamen,





konden in 2004 voor het eerst met de TomTom naar Alkmaar rijden. Het waren de jaren waarin social media opkwamen, zoals Facebook, Twitter en YouTube. Als er een telefoon ging tijdens een lezing, was de kans zeer groot dat het een Nokia 3310 was; pas in 2007 leerden we swipen op de eerste smartphone.<sup>9</sup> De gemeente Den Haag had in maart 2005 de primeur van de eerste archeologische wandeling op de mobiele telefoon.

Er werden jubilea gevierd. Verschillende gemeenten organiseerden het congres ter gelegenheid van het jubileum van hun archeologische dienst, naast Rijswijk in 2008 (vijftien jaar), eerder ook Vlaardingen in 2003 (tien jaar). En in 2010 vierde Rotterdam met de veertigste Reuvensdagen dat in die stad vijftig jaar eerder het Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam (BOOR) werd opgericht als eerste gemeentelijke archeologische dienst van ons land. Ook inhoudelijk werd er aandacht besteed aan jubilea. In Vlaardingen gaf Martin Evison van de universiteit van Sheffield in 2003 de Reuvenslezing over 'Archaeology and DNA' ter gelegenheid van 'the fifteenth anniversary of the discovery of the structure of DNA' en vijf jaar later blikte Leo Verhart terug op de halve eeuw sinds de ontdekking van de typesite van de Vlaardingencultuur.

Het waren de jaren van de plenaire programma's, met alle deelnemers die in één grote zaal luisterden naar lezingen rond drie tot vijf thema's. Voor zover ze althans niet in de wandelgangen langs de stands van bedrijven wandelden, posters bekeken of bijpraatten met collega's.

## Prijzen

Ook waren het de jaren van de prijsuitreikingen. Naast de W.A. van Es-prijs – voor het beste proefschrift of de beste afstudeerscriptie – werd sinds 1999 ook tweejaarlijks de Ym van der Werff-prijs uitgereikt voor een duurzame prestatie op het gebied van de archeologische monumentenzorg. Deze AMZ-prijs was door de ROB ingesteld bij het afscheid van Redmer Klok – grondlegger van de archeologische monumentenzorg en auteur van het *Archeologisch Reisboek voor Nederland* – en genoemd naar de in 1993 overleden historicus en senator Ym van der Werff.<sup>10</sup> De prijs zou in september 2011 worden opgeheven vanwege een te geringe naamsbekendheid en omdat er te weinig kandidaten voor waren.<sup>11</sup>

Behalve deze twee prijzen waren er ook uitreikingen van de Posterprijs en van de Grote Prijs der Nederlandse Veldarcheologie (GPNV).

De posters vormden sinds 1988 een essentieel onderdeel van het programma, zelfs met pagina's vol samenvattingen in het programmaboekje en aankondigingen op het podium. De Posterprijs werd jarenlang uitgereikt door publieksarcheoloog Evert van Ginkel, voor het laatst in 2008 in Rijswijk. Organisator Erfgoed Nederland wilde af van de verschillende prijsuitreikingen; volgens Van Ginkel was dit tekenend voor het gebrek aan inhoudelijke betrokkenheid bij de toenmalige congresorganisatie. Enige ophef ontstond in 2003 toen een opzienbarende inzending niet in de prijzen viel. Het betrof de presentatie van onderzoek in het kasteel van Eindhoven, waaruit bleek dat tijdens de belegering van het kasteel in de Tachtigjarige Oorlog hond op het menu had gestaan. Van Ginkel vond de 'poster' met een opgezette hond aan een vleeshaak 'net iets te ver gaan'.

De GPNV werd in 2002 door Hazenberg Archeologie ingesteld bij het afscheid van Herman ter Schegget als hoofd Veldarcheologie van de ROB, om de veldarcheologie een hart onder de riem te steken, juist in een tijd dat er heel veel over beleid werd gesproken. De prijs had eigenlijk genoemd moeten worden naar Ter Schegget, de man die veel betekend had voor de Nederlandse veldarcheologie, onder andere door de introductie van kengetallen, professionele landmeettechnieken, fotogrammetrie en de ontwikkeling van de schaafbak. Hij was ook degene die naast de receptie in het ROB-kantoor aan de Amersfoortse Kerkstraat een grote kaart van Nederland liet ophangen, waarop wachtende bezoekers konden zien waar de dienst op dat moment aan het opgraven was. Het werd echter

Initiatiefnemer Tom Hazenberg overhandigt samen met Herman ter Schegget (rechts) in 2012 de laatste Grote Prijs der Nederlandse Veldarcheologie aan Johan Verspay (foto: Hazenberg Archeologie).





Poster van de eerste editie van ArcheoRock op de Reuvensdagen, in het Burgerweeshuis te Deventer op 8 november 2007 (bron: Hazenberg Archeologie).

ongepast geacht dat er naast de W.A. van Es-prijs – genoemd naar een oud-ROB-directeur – een H. ter Schegget-prijs zou bestaan en daarom werd het de Grote Prijs der Nederlandse Veldarcheologie. De wisselbeker met oorkonde werd door Ter Schegget zelf uitgereikt, voor het eerst aan ROB-veldtechnicus Glenn Tak. De prijs zou tien jaar blijven bestaan met winnaars variërend van amateurarcheologen tot prospectors en graafmachinisten.<sup>12</sup> Hazenberg Archeologie zorgde ervoor dat alle genomineerden uitgebreid aandacht kregen in de lokale pers. ‘Nominatie was al winst’, zegt initiatiefnemer Tom Hazenberg.<sup>13</sup> Terugkijkend vindt hij dat het allerleukst: ‘Een podium op de Reuvensdagen is mooi, maar aandacht in de eigen regio had veel meer impact.’

### Primeurs

In die jaren waren er ook enkele primeurs die tot op de dag van vandaag zijn gebleven. In 2007 kwam in Deventer een eind aan het rondlopen van congresgangers na de borrel op de eerste congresdag. Tot dat jaar bracht je de rest van de avond door met het gezelschap waarmee je ging eten; miste je aansluiting bij een leuke groep, dan moest je maar zien of je elkaar later op de avond nog weer eens trof. Het is te danken aan toenmalig gemeentelijk archeoloog Michiel Bartels en muzikieliefhebber Tom Hazenberg dat het avondprogramma van de eerste Reuvensdag werd ingevuld met ArcheoRock, een door Hazenberg Archeologie georganiseerd muziekevenement dat een jaar eerder z’n primeur beleefde in de kelderbar van een studentenflat



Optreden van ‘Daddies with Attitude’ in Sir Winston Casino in Rijswijk in 2008, met (v.l.n.r.) zanger Martijn Manders, toetsenist Jan van Doesburg, gitaristen Joop Vanderheiden en Will Brouwers, bassist Jos van Gorkum en (deels zichtbaar) drummer Dolf Muller (foto: Hazenberg Archeologie).



in Hazenbergs woonplaats Leiden. ‘Het was in de Deventer poptempel Burgerweeshuis één groot feest’, herinnert Bartels zich. ‘De directeur vertelde later dat er nog nooit op één avond zoveel biermunten doorheen waren gegaan.’<sup>14</sup> De jaarlijkse line-up bestond niet alleen uit coverbandjes die klassiekers speelden, zoals de Daddies with Attitude die tot hun afscheid in november 2018 als ‘huisband’ van de Reuvensdagen konden worden gezien. In 2009 trad Diggith op, met BAAC-archeoloog Alco Emaus op basgitaar, een driekoppige rockband uit de Achterhoek die anderhalf jaar later in het voorprogramma zou staan van Slayer en Megadeth op hun ‘European Carnage Tour 2011’. Hazenberg Archeologie zou ArcheoRock tot en met 2012 blijven organiseren, daarna ging het avondprogramma verder onder de naam Reuvensnacht.

Sinds 2004 (in Alkmaar) is de laatste sessie van het congres gewijd aan Topvondsten, met korte presentaties van bijzondere, recente ontdekkingen. De eerste topvondst was het grootste bekende bronsdepot uit de Romeinse tijd in Nederland, dat in maart van dat jaar bij Nistelrode was gevonden. Sindsdien passeert jaarlijks een scala aan zeldzame, kostbare of opmerkelijke vondsten de revue. Nico Arts presenteerde in 2008 een vondst die hij als gemeentelijk archeoloog van Eindhoven die zomer had aangetroffen onderin de vulling van

een middeleeuwse kasteelgracht: het wrak van een Volkswagen Kever. De auto dateerde uit juni 1960 en was daar negen jaar later begraven, zo hoorde Arts later toen de zoon van de eigenaar zich meldde na publicatie in de krant. Het nieuws ging de wereld over en het wrak werd zelfs geëxposeerd. 'Hoe gaat het huidige archeologische bestel in Nederland om met dit soort vondsten en publiciteit?', vroeg Arts zich af in de samenvatting van zijn lezing. 'Is daar nog plaats voor in het harnas van de KNA-archeologie?' Wat hij daarmee bedoelde, zal hieronder duidelijk worden.

### Een nieuw archeologiebestel

Het interimbeleid 'is nog immer niet ingevoerd', verzuchtte de SNA in de zomer van 2001 in het tijdschrift *Archeobrief*.<sup>15</sup> Dat interimbeleid was nodig om de bestaande wetgeving (*Monumentenwet* 1988) in de pas te laten lopen met de sterk gewijzigde archeologische praktijk, ter overbrugging van de periode tot de invoering van het Verdrag van Malta. Het beleid had op 1 januari 2001 van kracht moeten worden, maar dat was niet gebeurd. Wel had die maand de Voorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie haar eindrapport aangeboden aan staatssecretaris Rick van der Ploeg (PvdA). Die op 12 mei 1999 ingestelde commissie was aan de slag gegaan met het opstellen van een handboek

met kwaliteitsnormen, onder voorzitterschap van Pim Pollen, de consultant waarover een van de jonge archeologen in de commissie eens opmerkte: 'de man wiens schoenen meer kosten dan mijn maandsalaris'.<sup>16</sup>

De staatssecretaris beschikte op dat moment al over het zeventien pagina's tellende advies van de Raad voor Cultuur getiteld 'Meer bodem onder het nieuwe archeologiebestel'.<sup>17</sup> De Raad ondersteunde de invoering van het Verdrag van Valletta, 'met dien verstande dat op cruciale onderdelen betere voorwaarden voor kwaliteitsborging worden ingebouwd: inhoudelijk, bestuurlijk en financieel.' Waarna een opsomming volgde van aandachtspunten: archeologie moest beter op de kaart, gemeentelijke bevoegdheden moesten verduidelijkt, provincies moesten aanvullende bevoegdheden krijgen, het eigendom van vondsten diende beter geregeld, evenals het beheer en de toegankelijkheid van depots. En tot slot diende de uitvoering en kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek te worden gewaarborgd.

Bijlage van het eindrapport dat Van der Ploeg begin 2001 in ontvangst nam, was de eerste versie van de *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA)*, een ruim vierhonderd pagina's tellend document. Het 'Handboek KNA' was geen statisch document, aldus de SNA 'maar zal op basis van de



Een van de topvondsten uit 2008: het in Eindhoven opgegraven wrak van een Volkswagen Kever (foto: Laurens Mulkens).

ervaringen van gebruikers worden aangevuld en gecorrigeerd'.<sup>18</sup> Opnieuw klonk ongeduld door in de daarop volgende opmerking: 'Er is nog altijd geen loket (e-mail adres of anderszins) waar gebruikers van het Handboek hun opmerkingen/aanvullingen kwijt kunnen.'

In het vervolg van de update over het interim-beleid en Malta besteedde de SNA aandacht aan het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), de Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA) en de wijziging van de *Monumentenwet* 1988. Het college ging – als opvolger van de voorbereidingscommissie – de KNA onderhouden en certificeerbaar maken en daarnaast criteria opstellen voor bedrijven om archeologische werkzaamheden te kunnen verrichten volgens de KNA. Samenstelling en voorzitterschap waren nog niet formeel bekend, 'hoewel de geruchtenmachine op volle toeren draait'.<sup>19</sup> Primaire taak van de rijksinspectie was toe te zien op een juiste handhaving van de wet, met de KNA in de hand. Eerste inspecteur werd Willem Willems, sinds zijn vertrek bij de ROB werkzaam als directeur kwaliteitszorg bij het ministerie van OCenW. De SNA verwachtte tot slot dat de

wetswijziging in het voorjaar van 2002 in de Tweede Kamer kon worden behandeld en per 1 januari 2003 van kracht zou kunnen worden. 'Mits zich in het geschetste traject geen stagneringen voordoen.'

### Interimbeleid

De 'Beleidsregels voor de Opgravingsbevoegdheid' – het zogenoemde interimbeleid – werden ingevoerd per 1 oktober 2001, maar uiteraard deden zich stagnaties voor in het wetgevingstraject. In april 2002 bood Van der Ploeg samen met de andere bewindslieden van het kabinet-Kok II zijn ontslag aan vanwege het NIOD-rapport over de Nederlandse rol bij de val van de moslimenclave Srebrenica in juli 1995. Toen drie maanden later het eerste kabinet-Balkenende aantrad, nam Cees van Leeuwen (LPF) het stokje over. Zijn partij nam plaats in het kabinet na een grote winst bij de Tweede Kamerverkiezingen van mei 2002, anderhalve week na de moord op lijst-trekker Pim Fortuyn.

Zomer 2002 was SNA-directeur Dorien Scheerhout somberder dan ooit in haar update 'Een gemiste kans voor de archeologie'.<sup>20</sup> Ze sprak

Groepsfoto gemaakt bij instelling van de Voorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie. Achterste rij (v.l.n.r.): Willem Willems, Eric Jacobs, Pim Pollen, Hubert Habib, Martin Meffert, Harry Fokkens. Voorste rij (v.l.n.r.): Kinie Esser, Jaap Morel, Rick van der Ploeg, Roel Brandt en Mieke Smit (foto: Ministerie van OCW).





van een 'gebrek aan regie' en noemde het 'buitengewoon treurig dat de implementatie van Malta tien jaar na dato niet vóór deze kabinetswisseling zijn beslag heeft gekregen'. In de 87 dagen dat Van Leeuwen staatssecretaris was, gooide hij het roer om. In plaats van een aparte archeologievergunning zoals zijn voorganger voor ogen stond, koos hij voor aansluiting bij de wetgeving op het gebied van de ruimtelijke ordening.<sup>21</sup> Indienen van het wetsvoorstel liet hij echter over aan zijn opvolger.

Terwijl dat wetsvoorstel nog steeds niet naar de Kamer was gestuurd, viel in november 2002 in de wandelgangen van de Reuvensdagen al Malta-moeheid te bespeuren. 'Ik kan het woord Malta niet meer horen', ving archeoloog en journalist Theo Toeboosch op in de rij voor de broodjes.<sup>22</sup> Ook hoorde hij iemand zeggen dat de Erfgoedinspectie als kliklijn werd gebruikt: 'Ze krijgen constant telefoontjes van mensen die de concurrentie zwart willen maken.' Terwijl archeologen al Malta-moe werden, verscheen een maand later het eerste *Malta Magazine*, met als titel 'Verdrag van Malta voor beginners'. Een spoorlijn die met een grote boog een mammoet ontwijkt, sierde de kaft van het eerste nummer. De uitgave van het ministerie van OCenW begeleidde de invoering van het verdrag in de Nederlandse wetgeving. Het richtte zich op bedrijven, instellingen en organisaties



die 'regelmatig de Nederlandse bodem in gaan', waarmee 'de verstoorders' werden bedoeld en dus niet de archeologen. Met het blad hoopte het ministerie 'de komende wet (en de achterliggende gedachten) op de agenda te krijgen van alle betrokkenen'.

Bij het openingsartikel prijkte prominent een foto van Herre Wynia, een van de gemeentelijke archeologen van Utrecht. De foto was eerder in 2002 gemaakt in Leidsche Rijn op de opgraving van een Romeinse wachttoren, waarvan Wynia een schaalmodel toonde. Saillant is dat Wynia en zijn Utrechtse collega's in de voorhoede liepen van het protest tegen de gekozen uitwerking van Malta. Ze

De eerste medewerkers van de Rijksinspectie voor de Archeologie: (v.l.n.r.) Monique van den Dries, Guido van den Eynde, Nico Aten, Susanne Boogert, Willem Willems en Dick de Jager, 6 oktober 2005 (foto: Argos fotoburo).



Archeoloog Wouter Vos toont staatssecretaris Cees van Leeuwen een fragment Zuidgallische terra sigillata (Dragendorff 29) bij zijn bezoek aan de opgraving in Woerden in 2002 (foto: ADC).



Gemeentelijk archeoloog  
Corien Bakker van Den  
Haag (rechts) geeft in  
haar depot een rondlei-  
ding aan staatssecretaris  
Medy van der Laan,  
daags voordat de Malta-  
wet in de Tweede Kamer  
werd goedgekeurd (foto:  
gemeente Den Haag).

waren principieel tegen een archeologische markt, omdat ze archeologie als een publieke taak zagen die niet aan de markt kon worden overgelaten. Door concurrentie op prijs vreesden ze voor verlies aan kwaliteit van archeologisch onderzoek. Samen met andere gemeenten pleitten ze voor een alternatieve uitwerking van Malta: de instelling van een collectief fonds.<sup>23</sup>

Eind oktober 2003 werd het wetsvoorstel voor de herziening van de *Monumentenwet* 1988 dan eindelijk aan de Tweede Kamer gestuurd. Medy van der Laan (D66), vanaf mei van dat jaar de nieuwe staatssecretaris, sprak de archeologische

gemeenschap een paar weken later op de Reuvensdagen in Vlaardingen opgelucht toe: 'De marathonloop van Malta naar Den Haag is (bijna) voltooid.'<sup>24</sup> Ze kende de zorgen uit de vakwereld en besprak er drie: de toetsende rol van provincies, de binnenstedelijke archeologie ('Projectontwikkelaars zijn niet zielig: ook zij dragen verantwoordelijkheid voor archeologie') en de borging van archeologie in gemeentelijke bestemmingsplannen.

### Meer knelpunten

Vlak voor haar toespraak in 2003 nam Medy van der Laan het eerste exemplaar in ontvangst van het rapport *Odyssee: een zoektocht naar de achterstand in uitwerking van archeologisch onderzoek in Nederland*. Het deed verslag van een in opdracht van de SNA uitgevoerd grootschalig haalbaarheids-onderzoek naar de uitwerking van oude opgravingen. Met Malta in zicht achtte de SNA dit 'hét cruciale moment om de achterstandsproblematiek aan te pakken en de archeologie een grote inhoudelijke en maatschappelijk verantwoorde sprong voorwaarts te laten maken. Want hoe kan er in de toekomst adequaat geselecteerd worden zonder de inhoud en waarde van eerder onderzoek te kennen?'<sup>25</sup> Uit het door Vestigia opgestelde rapport bleek dat maar liefst de helft van alle uitgevoerde opgravingen niet was uitgewerkt. Met de invoering van Malta kwam een einde 'aan haastige noodopgravingen zonder middelen om het onderzoek uit te werken', zo stelde SNA-voorzitter Michel Jager bij de overhandiging van het rapport aan de staatssecretaris. Voor de uitwerking van oud onderzoek zou in 2008 het Odyssee-programma van start gaan.<sup>26</sup>

'Verheugend', noemde de RIA het indienen van het wetsvoorstel in haar jaarverslag over 2003, want de archeologische monumentenzorg werkte al twee jaar onder verouderde wetgeving met (interim)beleidsregels en 'uit allerlei signalen blijkt dat de houdbaarheidsdatum van die regels begint te naderen.'<sup>27</sup> Als positieve ontwikkelingen noemde de inspectie dat talrijke bedrijven met een positief advies van het CvAK aan de slag waren gegaan en de 'constructieve houding' van de meeste uitvoerende instellingen ten aanzien van de KNA. Negatieve aspecten waren het ontbreken van een beroepsregister en het feit dat het nieuwe centrale vondst- en vindplaatsregistratiesysteem van de ROB nog steeds niet toegankelijk was.<sup>28</sup> Als meest ernstige probleem zag de inspectie echter het niet goed functioneren van de PvE's, de Programma's van Eisen. Niet alleen schortte het soms aan



Eerste nummer van  
het Malta Magazine  
uit december 2002  
(tekening omslag:  
Wasco).



### Insidershumor of tegengeluid?

In 2006 debuteerde ze op de Reuvensdagen in Eindhoven: Barbie. Via het boekje *Barbie en het bodemarchief* maakte de archeologische wereld kennis met haar.<sup>64</sup> 'Barbie wordt archeoloog. Als dat maar goed gaat ...', luidde de tekst op de roze achterflap van het kijk- en doeboekje 'voor archeologen van 9 tot 99'. Het voorwoord van Tom Hazenberg gaf een kritische blik op 'het Malta-tijdperk'. 'De archeologie is een grote papierwinkel aan het worden' en bij veldonderzoek 'staan er meer archeologen langs de rand van de put dan erin'. Er gloorde hoop met het aanbreken van een nieuw tijdperk: 'het tijdperk van de archeo-doll Barbie'. Zij bracht de lezer weer terug 'bij de ware kenmerken van het vak: ontdekken, avontuur zoeken en plezier beleven'.

Dat plezier was wat archeologen Dorothee Olthof en Marit Boulonois ook steeds meer gingen missen in het archeologisch werk. Het kon leuker in de archeologie, met alle voorschriften en regels: 'Meer fun in de archeologie!' 'Wat moet een mens nou met een Barbie?', zei Olthof over het moment dat haar studievriendin Boulonois een keer een Barbie cadeau kreeg.\* Heel veel, zo bleek. Onder de naam Archeofun brachten ze Barbie naar de Reuvensdagen, waar ze elk jaar 'braaf' heen gingen, maar die ze ook 'oorverdovend saai' vonden.

Op die Reuvensdagen in Eindhoven stapte de Leidse archeologiestudent Maikel Kuijpers op ze af: of ze er geen filmpje van wilden maken. Samen met studiegenoot Willem Gijtenbeek had hij een bijvak film en fotografie gedaan aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Een jaar later was Barbie terug op de Reuvensdagen met de film *Barbie en de Reuvensdagen*. Het ruim vijf minuten durende stop-motionfilmpje was aan de keukentafel gemaakt, met decors en kostuums van Archeofun en fotografie en montage door Kuijpers en Gijtenbeek.

Volgens Barbie was de Nederlandse archeologie fantastisch. Ze vond wel 'dat een aantal dingen beter, veiliger, sneller of goedkoper kunnen', hoorden de congresgangers in Rijswijk in 2008. Ze zagen filmpjes van *Barbie's Amazing Discoveries*, zoals de *Microwave Carbon Dating Kit* ('C14-het-zelf') en de *Picture Parachute* ('kwaliteit op hoogte'). In de stand van Archeofun waren de twee andere uitvindingen zelfs te koop: *Potfix Pottenspray* ('Alle experts kiezen voor Potfix') en de veiligheidsbikini ('Be safe, be seen'). Van de handgemaakte



knaloranje bikini's met reflecterende strepen zijn er toen zelfs een paar verkocht, weet Olthof nog.

De filmpjes werden goed ontvangen. Het kostte de archeologen echter te veel tijd om dit op deze manier onbetaald te blijven doen; alleen al voor de decors en kostuums waren ze dagen aan het knutselen. In 2009 hebben ze nog een flyer gemaakt, toen Barbie 50 werd (Olthof: 'Want toen viel ze onder de Monumentenwet, toch?'). Haar laatste optreden was in 2011 in *De Avonturen van Super-Barbie*, een filmpje in opdracht van de NVvA. Bij die opdracht voelden ze zich echter 'minder vrij om ongebreidelde onzin te produceren', aldus Olthof. Daarna was het klaar met Barbie in de archeologie.\*\*

Barbie in veiligheidsbikini te midden van haar collega's Blaine (links) en Ken in veiligheidsslip (foto: Archeofun).

\* Telefonisch interview met Dorothee Olthof, 7 oktober 2020.

\*\* De zes Barbie-filmpjes van KGvisuals zijn te zien op Vimeo.





'De kop op Malta' (cartoon:  
Ruurd Kok, eerder  
verschenen in *Archeobrief*  
18, lente 2001).

de kwaliteit, ook bleek er nog steeds veldwerk te worden uitgevoerd zonder PvE. Ook de ROB concludeerde een paar jaar later dat het 'wel ietsje meer mag zijn' wat betreft de kwaliteit van door bedrijven opgestelde PvE's.<sup>29</sup>

Intussen groeiden de academische wetenschap en de monumentenzorg steeds verder uit elkaar, bespeurde Leendert Louwe Kooijmans, hoogleraar Prehistorie in Leiden. 'Terwijl de monumentensector groeit, krimpt de wetenschap.'<sup>30</sup> Het exponentieel groeiend aantal onderzoeksrapporten werd schamper aangeduid als het 'rapportenkerkhof' en tegelijkertijd klonk de roep om een wetenschappelijke synthese van al die rapporten: de 'Kop op Malta'. Daarin werd vanaf 2003 deels voorzien met het NWO-subsidieprogramma 'De Oogst van Malta' (2003-2009; zie het kader 'Doel van Malta'). 'De

Aanbieding van het  
eerste exemplaar  
van de Nationale  
Onderzoeksagenda  
Archeologie op 6 juni 2006  
door Jan van de Voorde  
(ROB) aan Annemarie  
Bos, directeur Geestes-  
wetenschappen bij NWO  
(foto: Evert van Ginkel).



archeologische wetenschap omvat echter meer dan alleen goed opgraven en snel rapporteren', stelde de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) in een toelichting op dat programma.<sup>31</sup> Het ging om het verhaal en dat was meer dan 'een opsomming van gegevens, hoe zorgvuldig die ook zijn verzameld en gedocumenteerd'.

'De mogelijkheden om al die gegevens een plaats te geven in het grotere verhaal, hebben geen gelijke tred gehouden met de schaalvergroting van het archeologisch veldonderzoek', constateerde ook de NWO. Om dat grotere verhaal te kunnen vertellen, gingen vanaf 2003 vier onderzoeksprogramma's van start met meerdere deelprojecten: 'A sustainable frontier?' (limes), 'From Hardinxveld to Noordhoorn – from forager to farmer' (overgang van meso- naar neolithicum), 'Living in dynamic (cultural) landscape' (bronstijd in het rivierengebied) en 'Rural communities in the civitas Batavorum' (romanisering van rurale gemeenschappen). De eerste bevindingen werden regelmatig gepresenteerd op de Reuvensdagen, zoals in 2005 tijdens de sessie 'Landschap en bewoning'.

### Gepassioneerde discussies

Naast de inhoudelijke lezingen stonden ook steeds vaker beleidsmatige onderwerpen op het programma. Zo presenteerde Wilfried Hessing (Vestigia) in 2003 de resultaten van zijn onderzoek naar 'het stuwmeer van onuitgewerkte opgravingen' en introduceerde Jos Bazelmans (ROB) in datzelfde jaar 'de jongste loot in dit complexe systeem van *checks and balances*'. Naast KNA, RIA, CvAK, NVvA en VoIA maakten de archeologen kennis met de NOaA: de *Nationale Onderzoeksagenda Archeologie*, een document dat inhoudelijk sturing moest gaan geven aan besluiten over archeologisch erfgoed en dat door een breed auteurscollectief pas in 2008 volledig zou worden afgerond met 24 hoofdstukken en ruim 1500 vragen.<sup>32</sup> De discussies over de KNA vonden echter niet plaats in de plenaire zaal van de Reuvensdagen, maar in vergaderzaaltjes elders in het land.

Sinds de eerste versie van de KNA is het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK) verantwoordelijk geweest voor het beheer ervan. De voorzitter van dat college, Roel Brandt, zocht onderdak voor de KNA en vond dat in 2005 bij de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB), onder formele verantwoordelijkheid van het in maart van dat jaar ingestelde Centraal College van Deskundigen Archeologie (CCvD), de

opvolger van de CvAK. Archeologen moesten in de beginjaren wennen aan een organisatie als de SIKB, voortgekomen uit de grote bodemsaneringsprojecten zoals Lekkerkerk en ‘gepakt en gemazeld in het opstellen van normen en protocollen’, aldus Esther Wieringa.<sup>33</sup> De archeologe zat vanuit de SIKB als programmasecretaris van het CCvD bij alle commissievergaderingen voor de herziening van de KNA. Het document moest met het oog op certificering door onafhankelijke derden getoetst kunnen worden en was daarvoor niet objectief genoeg en veel te uitgebreid. In de eerste versie werd nog net niet beschreven waar de Dixi moest worden geplaatst, aldus Wieringa. Dus moest er veel worden geschrapt wat niet cruciaal was.

Die vergaderingen waren intensief, met heel veel documenten. De sfeer was in het begin niet altijd even vriendelijk richting de SIKB. Programmasecretaris Wieringa verbaasde zich soms over de horkerigheid van sommige collega's, met uitspraken als: ‘Jullie zijn van de Afdeling Stropdassen en Regeltjes.’ De druk was hoog om tot resultaat te komen en na vergaderingen klonk vaak het verwijt dat het tijdens de bijeenkomsten allemaal veel te snel ging. Wieringa omschrijft anno 2020 het proces als het samen tot resultaat komen na gepassioneerde en heftige discussie met een groep ‘stronteigenwijze archeologen’. Archeologen kwamen de SIKB in die tijd niet alleen tegen in de vergaderzalen van de KNA-herzieningen, maar ook op de Reuvensdagen. Bij de SIKB-stand kon meer informeel van gedachten worden gewisseld en was bovendien te zien ‘dat we niet alleen van de regels zijn en wat voor moois we ook maken,’ aldus Wieringa, ‘zoals de waaier Eerste Hulp bij Kwetsbaar Vondstmateriaal.’

### Eindstreep in zicht

In 2006 kwam de eindstreep in zicht toen het voorstel voor de *Wet op de archeologische monumentenzorg* (Wamz) eindelijk aan de Kamer werd gestuurd. Het betrof een wijzigingswet, zoals blijkt uit de volledige naam: ‘Wet van 21 december 2006 tot wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de archeologische monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het Verdrag van Valletta’.<sup>34</sup> De wet verankerde drie uitgangspunten van Malta: behoud in situ, borging van archeologische waarden via de ruimtelijke ordening en het ‘de verstoorder betaalt’-principe, zo werd uitgelegd in een brochure van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), zoals

de ROB vanaf 2006 heette na samenvoeging met zijn zusterorganisatie, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ). Drie jaar later, na de verhuizing van de dienst naar het nieuwe kantoor bij de Amersfoortse Koppelpoort, zou die naam alweer worden veranderd in Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).

De wet trad in werking op 1 september 2007. Ter gelegenheid daarvan zou voor de tweede keer in de geschiedenis van het congres een minister de Reuvensdagen toespreken. ‘Bijzonder vereerd zijn wij,’ schreef Richard Hermans, directeur van Erfgoed Nederland, in zijn voorwoord van het programmaboekje, ‘dat Ronald Plasterk, minister voor Cultuur, de opening luister wil bijzetten en bij die gelegenheid de nieuwe Monumentenwet publiekelijk aan het archeologisch werkveld zal aanbieden. De jarenlange discussies, zowel binnen de politiek als bij alle betrokkenen over de invoering van het Verdrag van Malta in de Nederlandse situatie, blijken nu vrucht te dragen.’

Plasterk schitterde in Deventer echter door afwezigheid. Medeorganisator Michiel Bartels werd een halve dag tevoren gebeld door een Haagse ministerieambtenaar met de mededeling dat de minister niet kon komen vanwege een ontbieding in de Kamer.

### Belvedere

Terwijl Malta maar geen wet werd, vond de geest van het verdrag z'n weg naar andere beleidsterreinen. Op 2 juli 1999 informeerden vier bewindslieden de Tweede Kamer per brief over het zogenoemde ‘Belvedere-beleid’ (zoals verwoord in de *Nota Belvedere*), dat ‘beoogt de alom aanwezige cultuurhistorische waarden richtinggevend te laten zijn bij de inrichting van Nederland’. De eerste ondertekenaar van de brief was Rick van der Ploeg, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen; daaronder stonden de handtekeningen van drie collega-bewindslieden: van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en van Verkeer en Waterstaat. Als contactpersoon stond boven de brief de naam van Frank Strolenberg, projectleider van het Projectbureau Belvedere. Voor hem lag ‘Belvedere’ in een logische lijn met het gedachtegoed van Malta.<sup>35</sup>

Het eerste voorbeeldproject dat werd gepresenteerd in de nota was de nieuwbouw aan de Mariaplaats in de Utrechtse binnenstad, geïnspireerd op de indeling van de immuniteit – kerkelijke enclave – die daar in de middeleeuwen rond de

### Artikel 9

Niet alle artikelen van het Verdrag van Malta werden uitgewerkt in Nederlandse wetgeving. De nadruk kwam te liggen op de artikelen 5 ('Geïntegreerd behoud van het archeologische erfgoed') en 6 ('De financiering van archeologisch onderzoek en behoud'). Tot ongenoegen van veel archeologen werd artikel 9 niet uitgewerkt: 'Bewustmaking van het publiek'.

Dit verdragsartikel stelt:

Iedere Partij verplicht zich ertoe:

- i. voorlichtingscampagnes te voeren om bij het publiek besef te kweken en te ontwikkelen van de waarde van het archeologische erfgoed voor het begrip van het verleden en de bedreigingen voor dit erfgoed;
- ii. de toegang van het publiek tot belangrijke bestanddelen van het archeologisch erfgoed, met name vindplaatsen, te bevorderen en het tentoonstellen aan het publiek van geselecteerde archeologische voorwerpen te stimuleren.

In november 1997 stelden verschillende Kamerleden vragen bij het voornemen van staatssecretaris Nuis (D66) om de uitwerking van artikel 9 niet bij wet te regelen. Nuis antwoordde dat het hem niet mogelijk leek het artikel in de wet op te nemen, ook al vond hij 'dit artikel even belangrijk als de sprekers', aldus het verslag van het algemeen overleg.\* 'Natuurlijk is het van groot belang dat dit draagvlak er komt, juist omdat het bij de archeologie om het meest onzichtbare deel van onze cultuurhistorie gaat', aldus Nuis.

Twee jaar later noemde Renée Magendans, als vicevoorzitter van de SNA, het artikel 'de kurk onder het Verdrag van Malta' in haar openings-toespraak van een geheel aan artikel 9 gewijde SNA-Contactdag in Amsterdam.\*\* Ondanks alle discussies en voorstellen vanuit de archeologische vakwereld kreeg het artikel geen plek in het wetsvoorstel.

Zonder juridische stok achter de deur bleken veel opdrachtgevers helaas niet bereid extra middelen beschikbaar te stellen voor het presenteren van het in hun opdracht uitgevoerde archeologisch onderzoek aan het publiek. 'De aandacht voor publieksbereik lijkt geen gelijke tred te houden met de enorm toegenomen hoeveelheid geld, menskracht, data en onderzoek in de afgelopen tien jaar', stelde publieksarcheoloog Evert van Ginkel in een overzicht van de publieksarcheologie in 2008 op de Reuvensdagen van dat jaar in Rijswijk. Hij constateerde: 'De collectieve Nederlandse archeologie loopt wat publieksbereik betreft achter op het buitenland, op de hoeveelheid beschikbaar materiaal en vergaarde kennis, en op de eigen ambities.'

Van Ginkel was in december 2009 een van de oprichters van de Stichting Archeologie & Publiek (SAP) dat als doelstelling had 'om het artikel-9-gat in het systeem te dichten'.

\* Kamerstuk 1997-1998, 23821-(R1509) nr. 9, via: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-23821-9.html>, geraadpleegd op 29 juni 2020.

\*\* Geciteerd in Cruysheer 2002.



Omslag Beleidsnota Belvedere, uit juli 1999.

Mariakerk lag.<sup>36</sup> De archeologen stuurden tijdens de opgraving steeds hun meest recente tekeningen naar de Vlaamse architect Bob van Reeth, die zo zijn plannen kon aanpassen en ook een vrijwel complete, 14<sup>e</sup>-eeuwse mozaïekvloer kon behouden. Andere voorbeelden zijn de plannen voor behoud en ontwikkeling van de resten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en uiteraard Leidsche Rijn. Voorafgaand aan het opstellen van het masterplan voor de nieuwbouwlocatie Leidsche Rijn waren alle cultuurhistorische waarden in het 2500 hectare grote gebied in kaart gebracht, inclusief aanbevelingen voor de omgang met deze waarden. Met de Cultuurhistorische Effectrapportage 'Leidsche Rijn' uit 1995 hebben de Utrechtse archeologen en hun collega's van monumentenzorg school gemaakt.<sup>37</sup>

'Pas met Leidsche Rijn bleek dat er buiten de singels ook een wereld was vol archeologie', vertelt



gemeentelijk archeoloog Herre Wynia, die tot dat moment met zijn collega's vooral onderzoek had gedaan in de binnenstad.<sup>38</sup> Cruciaal in hun aanpak was dat archeologie gezien moest worden als onderdeel van een groter geheel: de cultuurhistorie als drager voor het gebied, zowel de zichtbare als de onzichtbare resten. Alles werd in kaart gebracht: van boomgaarden en oude wegen, tot kassen en schoorstenen. 'We waren hip,' herinnert Wynia zich, 'en werden overal bijgehaald.' Zo werd hij uitgenodigd een verhaal te houden in het toenmalige Nederlands Architectuur Instituut in Rotterdam, in aanwezigheid van staatssecretaris Van der Ploeg. Kern van de presentatie van Wynia was: archeologie is meer dan een gat in de grond, het gaat om het complete verhaal.

### Limes

Leidsche Rijn was ook het begin van 'een hype rond de limes', zegt Wynia. 'Archeologie was voor het eerst zo groot en zo breed.' Bij de opgraving van het in 1997 ontdekte Romeinse schip 'De Meern I' besloten de archeologen in voorjaar 2003 het publieksbezoek te concentreren in twee weekenden in mei: de Gave Graafdagen. De toeloop was ongekend: in twee weekenden kwamen er 30.000 mensen kijken naar het schip en de naastgelegen

opgraving van een Romeinse wachttoren. Wynia: 'Er stond een file voor de afrit op de A12, de eerste keer dat er een file was voor een opgraving.'

Voor de tent waarin het schip werd opgegraven, stonden rijen van twee uur met 'FC Utrecht-fans naast collega-archeologen.' De wachtenden zagen Romeinse soldaten over het terrein marcheren of konden een door scouts nagebouwde houten wachttoren bekijken.<sup>39</sup> De opgraving van 'De Meern I' was ook de eerste 'webopgraving', met camera's in de nok van de opgravingstent. Het idee was al ouder, maar het was zoeken naar een 'behapbare' opgraving: 'beperkt in tijd en omvang én met in de directe omgeving een aansluiting op het vaste telefoonnetwerk'.<sup>40</sup>

Tijdens de opgraving van 'De Meern I' kwamen collega-archeologen in het centrum van Woerden op de locatie van een nieuwe parkeergarage enkele rare stukken hout tegen. 'We dachten eerst dat het een middeleeuwse kade was', vertelt Tom Hazenberg, destijds projectleider in Woerden. Het bleek scheepshout te zijn: de ontdekking van de 'Woerden 7' was een feit. Nog geen half jaar na de Gave Graafdagen in Leidsche Rijn kon het publiek in oktober 2003 opnieuw een Romeins schip bewonderen. Tijdens de jaarlijkse kermis, 'De Nacht van Woerden', was het schip zelfs 's nachts



Publiek tijdens de 'Gave Graafdagen' in mei 2003 bij de opgraving van 'De Meern I' luistert naar uitleg van Yardeni Vorst, specialist op het gebied van Romeinse schepen in Nederland (foto: Erfgoed gemeente Utrecht).

Minister Ronald Plasterk onthult op 8 juni 2009 in Madurodam het schaalmodel van de opgraving van het Romeinse schip 'De Meern I', samen met wethouder Monumenten Harm Janssen en Friso Wesseling, de destijds 16-jarige burgemeester van Madurodam (foto: Erfgoed gemeente Utrecht).



te bezoeken, wellicht de eerste 'open nacht' op een opgraving.<sup>41</sup> Hazenberg: 'We vonden 's ochtends de Breezers tussen de planken van het schip.' Ruim tienduizend geïnteresseerden bezochten in een week tijd de opgravingsput. Het schip lag precies op de plek waar bewoners en bezoekers van Woerden de voorgaande jaren vanaf een tribune de verrichtingen van de archeologen hadden kunnen volgen ter plaatse van de geplande Castellum-garage.

De limes was een van de drie voorbeeldprojecten waarover het projectbureau zelf de regie voerde. Daarbij kreeg Belvedere-projectleider Strolenberg van ROB-directeur Van der Linden het verzoek om de samenwerking langs de oude Romeinse grens vlot te trekken. Dat wilde maar niet lukken, ondanks jarenlange pogingen via een behouds- en onderzoeksagenda. Strolenberg zette voor de limes sterk in op de verbeelding en vermarkting van de archeologie. Uiteindelijk proefde hij bij wethouders en gedeputeerden langs de limes de bereidheid om samen te werken en liet hen in 2005 een samenwerkingsovereenkomst tekenen: de Limes-Codex, waarmee de Romeinse Limes Alliantie was geboren. Tussen 2006 en 2008 huisvestte Projectbureau Belvedere aan de Muntstraat in Utrecht ook het Projectbureau De Limes, dat als opdracht kreeg 'om de oude grens terug te brengen in de hoofden van de Nederlanders'. Het projectbureau deed dat onder andere met een fietsroute,

een spel (LimesQuaestio) en de gids *Op zoek naar de Limes*.<sup>42</sup> De stichting die was opgericht voor het binnenhalen van externe financiering en realisatie van de plannen ging echter steeds meer een eigen koers varen. Toen het ministerie van OCenW en de drie provincies Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland de financiering stopten, klapte de boel na drieënhalft jaar.

### Verbeelding

Het zichtbaar maken van archeologie was uiteraard niet nieuw en gebeurde ook buiten de limes. Vernieuwend was de aanpak wel in Woerden, waarbij voorafgaand aan de opgravingen al geld was gereserveerd om de archeologische resultaten een blijvende rol te kunnen laten spelen na het vertrek van de archeologen. 'Het mooie is de eigenheid van de plek terug te geven aan de nieuwe omgeving', stelt Tom Hazenberg. 'Het is niet alleen het visualiseren: het belangrijkste is dat er mensen zijn die er wat mee doen.' Dat is in Woerden goed gelukt. 'Het is vooral door niet-archeologen opgepakt', weet Hazenberg. Zo droegen bewoners ideeën aan voor de Romeinen Strip, een serie tegels op het Kerkplein waarin de Romeinse geschiedenis van Woerden wordt verteld. 'Wij verdwenen en het ging tien jaar door; tien jaar lang was er een vorm van limestoerisme in Woerden. Anderen die gebruikmaken van ons werk, zo kun je de maatschappij dienen.' Nog altijd worden er door gidsen van het Gilde rondleidingen gegeven in het Drive In-museum, de parkeergarage waarin bezoekers kunnen parkeren naast de originele resten van de 'Woerden 7'.<sup>43</sup>

De ideeën over verbeelding van archeologie lijken zo uit de *Nota Belvedere* te komen, maar Belvedere en limes bleken toch een moeilijke combinatie. 'Plannen en ontwerpen zijn er genoeg gemaakt. Gerealiseerd is er een stuk minder', zo stelde Hazenberg in zijn lezing 'Vragen over visualisatie van het verleden' op de Reuvensdagen in 2008. 'Programma's zoals Belvedere hebben er zeker toe bijgedragen dat de visualisering op de agenda kwam, maar hebben uiteindelijk nauwelijks geleid tot meer *memorials* in openbare ruimte of nieuwbouw.' Meest geslaagd waren toch de lokale initiatieven van 'kleinschalige informatievoorzieningen en evocatieve elementen', constateerde publieksarcheoloog Van Ginkel in 2005 al op de Reuvensdagen in Nijmegen. Van meer ambitieuze plannen was vrijwel niets gerealiseerd.

Terugkijkend zegt Hazenberg: 'Er waren veel prijsvragen en ontwerpessies, maar in de



praktijk wisten archeologen en ontwerpers elkaar maar moeilijk te vinden. De limes lijkt klaar te liggen, maar de praktijk is heel taai.' Hij zag veel 'protserig gedoe' om partijen bij elkaar te krijgen en een nieuwe taal te vinden, met als resultaat veel ontwerpen voor kunstwerken die vooral kunstwerk waren, terwijl mensen vroegen om archeologische informatiepunten. 'Of er een publiek geïnteresseerd is in abstracter manieren van presentatie en evocatie, is zeer de vraag', stelde Van Ginkel in 2005.

Ook Herre Wynia is van mening dat de vertaling naar moderne kunst een beetje doorschoot en spreekt van 'high-end kunst die de gewone mens maar moeilijk kan volgen'.<sup>44</sup> Als voorbeeld noemt hij de markering van de vindplaats van een Romeinse wachttoren. Hij herinnert zich de ochtend dat hij met collega Erik Graafstal in de trein stapte op weg naar een schets-sessie. Het idee was de plek en de grootte van de wachtpost te markeren. Het werd een vierkante plaat van cortenstaal met vier lampen op de hoeken als markering voor de hoekpalen. Die lampen zijn gekoppeld aan een barometer waardoor ze met verandering van weer van kleur veranderden. De omvang en de locatie kloppen helemaal, maar 'er staat geen uitleg bij en niemand begrijpt het', aldus Wynia. 'We werden zelfs gebeld wanneer de gemeente de troep kwam opruimen.' Op een internationale Limesbijeenkomst in Utrecht sprak Van Ginkel over

'de door niemand begrepen cortenstalen plaat in Leidsche Rijn, tegenover de door alle bezoekers gewaardeerde houten replica van een wachttoren bij Vechten'.<sup>45</sup>

Toenmalig Belvedere-projectleider Frank Strolenberg herkent de kritiek van archeologen dat er veel geld naar ontwerpers ging. Vanuit de overtuiging dat erfgoed en Malta erover gaan om 'de verbeelding aan de macht te krijgen' juichte hij de dynamiek en de beweging in de wereld van ontwerpers destijds toe, maar erkent hij nu dat die af en toe doorschoot.<sup>46</sup> Strolenberg is er wel van overtuigd dat er die jaren veel dingen in beweging zijn gebracht. Voor hem is het belangrijkste resultaat dat Malta en Belvedere erbij hebben geholpen 'dat erfgoed op een andere manier aan tafel zit' en 'een speler is geworden die niet meer ter discussie staat'.

### Aanmoediging marktwerking

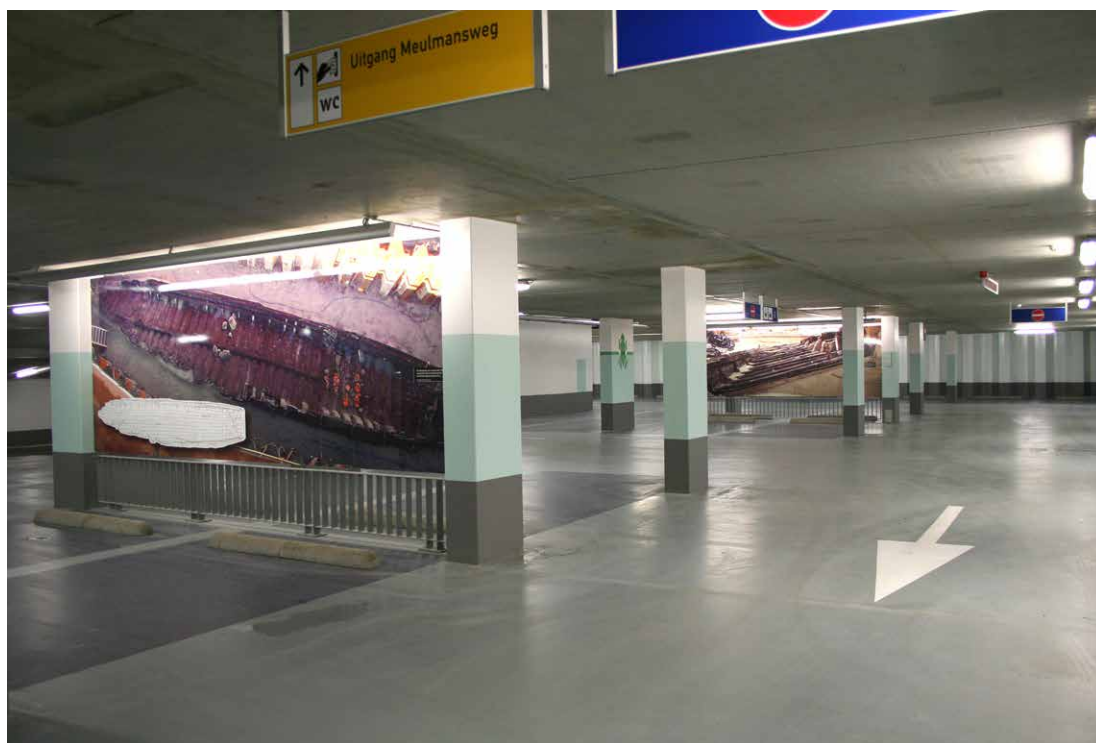
In zijn cultuurnota *Cultuur als confrontatie* schetste staatssecretaris Rick van der Ploeg in 1999 de uitgangspunten voor het Cultuurbeleid 2001-2004.<sup>47</sup> In de allerlaatste paragraaf van hoofdstuk 5, 'Culturele planologie', stelde hij: 'Culturele planologie betekent ook rekening houden met belangrijke archeologische vindplaatsen', en vervolgens: 'Ik wil nu snel uitvoering geven aan het Verdrag van Malta.' Nadat hij had



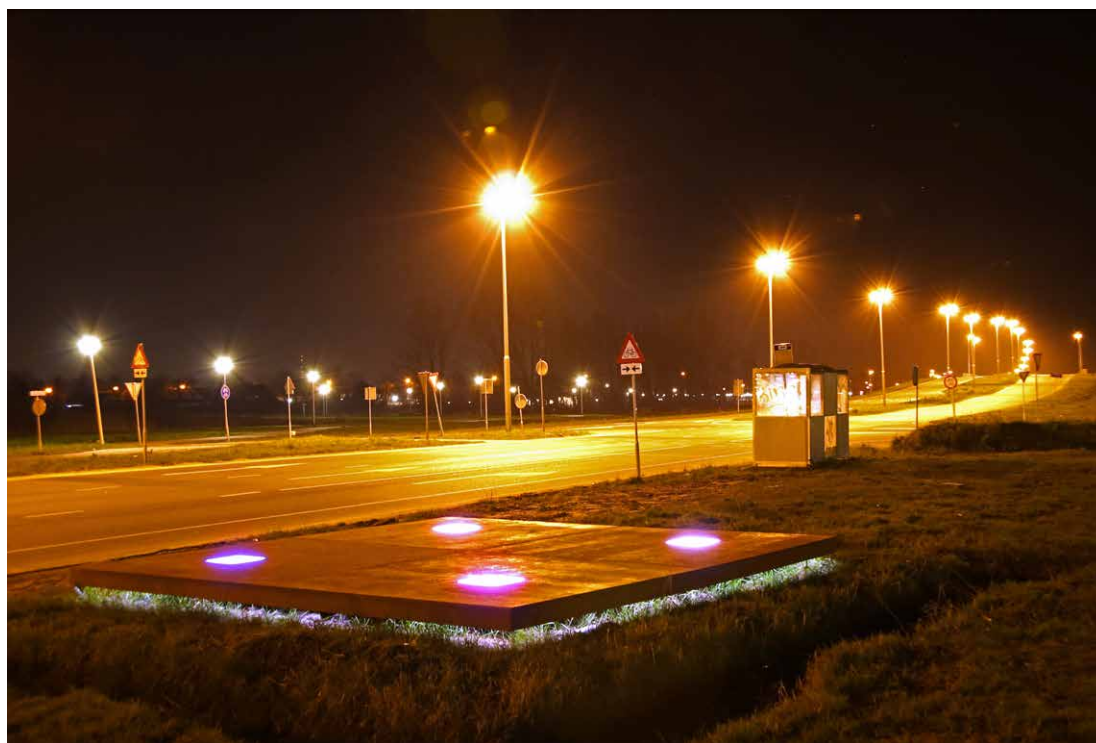
Voor de aflevering *The Boat on the Rhine* onderzoekt het Britse tv-programma TimeTeam in 2005 het eerder ontdekte schip 'De Meern IV'; de gehurkte man in het midden met hoed is archeoloog en presentator Phil Harding (foto: Erfgoed gemeente Utrecht).



Afbeeldingen van de 'Woerden 7' op locatie van de vindplaats in de Castellumgarage te Woerden (foto: Hazenberg Archeologie).



Visualisatie van een Romeinse wachttoren aan de Veldhuizerweg in de Utrechtse wijk Leidsche Rijn, in maart 2007 (foto: Liesbeth Theunissen).



aangegeven mogelijk nog dat jaar een wetsvoorstel in te dienen en dat er criteria moesten worden ontwikkeld voor bescherming en onderzoek van archeologische vindplaatsen, besloot hij: 'Verdere professionalisering en marktwerking binnen het archeologische bestel zal ik eveneens aanmoedigen. Private partijen zijn immers hard nodig om

de archeologische werkzaamheden te verrichten, maar dan wel onder de juiste professionele randvoorwaarden.' Over deze keuze voor marktwerking is amper politieke discussie geweest.<sup>48</sup>

Van der Ploeg sprak van het aanmoedigen van marktwerking. De archeologische markt was immers al ontstaan. Marten Verbruggen legde het

begin in 1996, aan een vergadertafel op het kantoor van de Betuweroute in Utrecht.<sup>49</sup> De huidige directeur van RAAP werkte toen als Periode-projectleider Prehistorie bij het Projectbureau Betuweroute. Er was aanvankelijk 90 miljoen gulden begroot voor archeologisch onderzoek in het tracé van de goederenspoorlijn en het projectbureau had archeologen van alle universiteiten uitgenodigd om mee te praten over de besteding van dat enorme bedrag. Belangrijkste tip was volgens Verbruggen: 'Begin een bv.' Hij noemt die bijeenkomst 'de belangrijkste gebeurtenis waarmee de trein is gaan rijden'.

Naast het al bestaande RAAP waren zo eind jaren negentig de universitaire opgravingsbedrijven ontstaan (zie p. 113 e.v.). In mei 1998 had de ROB zijn steunstichting verzelfstandigd. De Joan Willems Stichting (JWS) was opgericht voor tijdelijke inhuur van personeel. Door de onderzoeken in de Betuweroute had de JWS twee keer zoveel medewerkers gekregen als de ROB. Het jonge opgravingsbedrijf Stichting Archeologisch Diensten Centrum/Joan Willems Stichting – het latere ADC – kwam echter al snel in de problemen en kon in januari 2001 alleen worden gered door een financiële injectie van 8,5 miljoen gulden (de euro zou pas een jaar later worden ingevoerd).

De ROB veranderde van een 'continu opgravingsbedrijf dat zomer en winter doorging' in een dienst met 'een minimalistische opgravingstaak, uitsluitend gericht op onderzoek naar kennisleemten', in de woorden van oud-ROB'er Herman ter Schegget.<sup>50</sup> Een

klein maar veelzeggend teken des tijds is dat de grote overzichtskaart met opgravingslocaties bij de ROB-receptie steeds leger werd en uiteindelijk verdween na het vertrek van Ter Schegget; bezoekers die op de leren banken zaten te wachten, keken voortaan weer naar een lege muur. Minstens zo symbolisch was het verschijnen van de laatste *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* in 2006. Daarmee kwam na 56 jaar een eind aan het tijdschrift waarin de rijksdienst zijn opgravingsresultaten publiceerde.

### Groeiende markt

Ieder reageerde anders op de opkomst van de archeologische bedrijven. Archeoloog Ivar Schute, sinds 1992 werkzaam bij RAAP, kan het zich nog goed herinneren dat het onderzoeksbureau ergens in 1999 of 2000 voor het eerst een offerte verloor aan een andere partij: 'Dat was paniek in de tent.'<sup>51</sup> Gemeentelijk archeoloog Herre Wynia vond het 'heel heftig' toen een commerciële partij in 2006 voor het eerst een onderzoek uitvoerde in de binnenstad en 'in onze archeologie ging graven!'<sup>52</sup>

Onder het interimbeleid werd concurrentie tussen archeologische bedrijven en gemeentelijke diensten een probleem. Volgens de RIA werd de kwestie in 2003 actueel, doordat enkele gemeentelijke archeologen hun diensten aanboden tegen zodanige tarieven dat bedrijven spraken van concurrentievervalsing. Terwijl de RIA in haar jaarverslag eerst vergoelijkend opmerkte dat de situatie waarschijnlijk voorkwam 'uit onervarenheid of



Vergadering van de VOiA, met aan het hoofd van de tafel het toenmalig bestuur: (v.l.n.r.) Marten Verbruggen, Wilfried Hessing, Esther Vriens en Caroline Leeflang, in 2008 (foto: Evert van Ginkel).

### Doel van Malta

Malta heeft de archeologiebeoefening in Nederland ingrijpend en blijvend veranderd. De Leidse hoogleraar Prehistorie Leendert Louwe Kooijmans sprak in 2003 al van een oude en een nieuwe wereld, die hij allebei een beetje meende te kennen.\* De ‘oude wereld’ was overzichtelijk (‘iedereen kende iedereen’) en bovendien ‘een gemotiveerde en geïnspireerde wereld, waarin de faam van de Nederlandse archeologie is opgebouwd’. Die heeft plaatsgemaakt voor een ‘nieuwe wereld’ met vele winsten, waaronder archeologie als onderdeel van het planproces en integrale financiering van opgravingen. Als keerzijde zag hij ‘het uiteenvallen van de oude wereld’ en een dreigende ‘scheiding der geesten’; hij sprak zelfs over de muur ‘die academie en monumentenzorg dreigt te gaan scheiden.’

Louwe Kooijmans stelde de vraag ‘of de Nederlandse archeologie ook naar verhouding beter is geworden’ en pleitte ervoor een deel van de Malta-opgravingen te laten uitvoeren door universitaire archeologische instituten, vanuit hun taak ‘kennis van verleden samenlevingen te vergroten en verdiepen’. Zijn collega Nico Roymans, hoogleraar provinciaal-Romeinse archeologie aan de Vrije Universiteit te

Amsterdam, waarschuwde vier jaar eerder al voor een systeem waarin de basisrapportages van Malta-opgravingen over de muur zouden worden gegooid, om beschikbaar te worden gesteld voor wetenschappelijk onderzoek.\*\* Hij noemde dit model funest, niet alleen vanwege ontoereikende middelen aan de universiteiten, maar vooral omdat zo ‘het uiteindelijke maatschappelijke doel van de Malta-archeologie niet serieus wordt genomen’. Roymans stelde dat dit doel (‘kwaliteitsvolle, vernieuwende beeldvorming van het verleden’) onhaalbaar is ‘zonder een serieuze wetenschappelijke evaluatie van de basisgegevens’ en pleitte voor een ‘een structurele samenwerking tussen de Malta-archeologie en wetenschappelijk onderzoek’. Die samenwerking kwam er in 2003, in de vorm van de ‘Oogst van Malta’-projecten.

Ruim tien jaar nadat beide hoogleraren hun zorgen uitten, werd in 2010 op de Reuvensdagen in Rotterdam voor het eerst teruggekeken op Malta. Archeoloog Jos Bazelmans (RCE) introduceerde de sessie over de evaluatie van Malta, met als kernvraag of de nieuwe wetgeving en procedures ‘effectief en doelmatig bijdragen aan een betere bescherming van archeologische waarden, als bron van het gemeenschappelijk geheugen en als middel voor geschiedkundige en wetenschappelijke studie, zoals bedoeld in het Verdrag van Malta.’ Het verdrag stelt immers in de preambule: ‘dat het archeologische erfgoed van wezenlijk belang is voor de kennis van de geschiedenis van de mensheid.’

Wat al die Malta-rapporten nu werkelijk aan kennis konden opleveren, werd vijf jaar later besproken tijdens een sessie over ‘Oogst van Malta’-projecten op de Reuvensdagen in 2015. Vijf archeologen – zowel van bedrijven, RCE, als universiteit – deden van die sessie verslag in een artikel met de veelzeggende titel ‘Malta-rapporten bouwstenen voor nieuwe kennis’\*\*\*. Ze sloten af met een lijstje aanbevelingen die naar voren kwamen bij de discussie. Eén aanbeveling geeft te denken over de mate waarin de Nederlandse archeologen zich op dat moment de essentie van Malta eigen hadden gemaakt: ‘Bevorder het bewustzijn van archeologen dat hun Malta-onderzoek wellicht een bijdrage levert aan een groter synthetiserend onderzoek, dat zij hun werk dus goed moeten doen en dat zij het maar één keer kunnen doen.’

\* Louwe Kooijmans 2003.

\*\* Roymans 1999.

\*\*\* Eerden et al. 2016.

Hoogleraar Nico Roymans spreekt op 1 december 2007 op het Malta-congres in theater De Flint in Amersfoort (foto: Ton Penders).





vanuit intergemeentelijke servicegedachten', werd vervolgens geconstateerd 'dat het de marktwerking frustreert en dus een bedreiging vormt voor het door de Staatssecretaris gewenste systeem'.<sup>53</sup> De inspectie eiste dat ook gemeentelijke diensten 'volledig KNA-conform werken'.

De gemeenten zonder archeologische expertise in huis zorgden voor een enorme golf aan werk, aangezien ze ervoor moesten zorgen dat archeologie in bestemmingsplannen werd verankerd. Zo kwam er een hausse aan verwachtingskaarten. In die jaren verschenen tussen de deelnemers op de Reuvensdagen ook steeds meer beleidsambtenaren van gemeenten die zich realiseerden dat ze 'iets' moesten met archeologie.

De groei van het aantal bedrijven laat zich waarschijnlijk het meest duidelijk aflezen aan de jaarlijkse brochure van de vereniging Ondernemers in Archeologie. Was dit in 1996 begonnen als ongeorganiseerd clubje van 27 ondernemers, in 2002 waren het meer dan veertig ondernemers die zich organiseerden in de Vereniging Ondernemers in Archeologie (VOiA) toen OCenW een officiële gesprekspartner zocht. Het aantal aangesloten ondernemers – variërend van eenpitters tot bedrijven – groeide gestaag van 'meer dan 55' (2004), via 'meer dan 65' (2005) en 'meer dan 70' (2006) tot 'meer dan 85' (2008) en uiteindelijk 'meer dan 100' (2009 en 2010). In januari 2008 werd door de opgravings-bedrijven SOB en Archeomedia naast de VOiA de Nederlandse Vereniging van Archeologische Opgravingsbedrijven (NVAO) opgericht, 'als platform voor uitvoeringsbedrijven die door ontbrekende en doorschietende regelgeving met hun rug tegen de muur worden gedrukt en behoefte hebben aan ervaringsuitwisseling'.<sup>54</sup>

Volgens een interne analyse van de SNA was in 2002 een kwart van de bezoekers van de Reuvensdagen werkzaam bij bedrijven: 129 van de 516 personen. Universitaire deelnemers (105) waren vooral afkomstig van de Universiteit van Amsterdam en uit Leiden. Ook de rijksdienst was ruim vertegenwoordigd (42), naast gemeentelijke archeologen en vertegenwoordigers van provincies (respectievelijk 63 en 26). Dat er steeds meer archeologische bedrijven kwamen, was het meest zichtbaar op de informatiemarkt, die in 1995 voor het eerst als experiment was gehouden onder de naam Vendor Fair. In de loop der jaren kwamen er steeds meer stands te staan. Het aantal strekkende meters aan (bedrijfs)presentaties groeide van 35 meter in 2001 (14 kleine stands), naar 120,5 meter

in 2007 (verdeeld over 23 kleine en 9 grote stands), zo blijkt uit de SNA-analyse.

Dat laatste jaar noemde congrescoördinator Benedict Goes in zijn voorwoord van het program-maboekje de informatiemarkt in de foyers van de Schouwburg in Deventer 'het ideale, informele platform voor kennismaking, ontmoeting en uitwisseling', en 'op deze schaal uniek in de erfgoedsector'. In de Evenementenhal in Rijswijk stonden in 2008 maar liefst 42 stands, grotendeels van bedrijven, van ACVU-HBS tot Vriens-Archeo. Gemeentelijk archeoloog Hans Koot, destijds medeorganisator, herinnert zich: 'De markt was indertijd erg groot. Net zoals de Reuvensdagen groeide ook de markt steeds meer. Dat was voor ons in 2008 al een groot probleem: de benodigde oppervlak die de markt in beslag nam. De Rijswijkse Schouwburg kon het aantal deelnemers wel aan, maar juist het onderbrengen van de markt deed ons uiteindelijk (gedwongen) uitwijken naar de Evenementenhal'.<sup>55</sup>

### Opleidingsbehoefte

Al die nieuwe en groeiende bestaande bedrijven hadden ook personeel nodig. In het voorjaar van 2002 deed de SNA onderzoek naar de eventuele discrepanties tussen de bestaande opleidingen en de vacatures op de archeologische markt.<sup>56</sup> Dat najaar was het thema opleiding en arbeidsmarkt ook onderwerp van discussie op het Symposium voor Onderzoek door Jonge Archeologen (SOJA) in Leiden. Terwijl de universiteiten steeds meer aandacht besteedden aan commercieel en klantgericht denken, misten de SOJA-deelnemers in het onderwijs de discussie over de vraag in hoeverre het de taak is van universiteiten 'om studenten voor te bereiden op de situatie op de arbeidsmarkt of moet de wetenschap juist tegenwicht bieden aan commercieel denken?'<sup>57</sup> De uitkomst van de SNA-enquête liet geen probleem zien bij de bestaande opleidingen. 'Er is echter wel een bescheiden maar onmiskenbare behoefte aan veldtechnici die hbo-geschoold zijn.'

Daarnaast had het in april 1999 opgerichte Werkverband Veldarcheologie van de Nederlandse Vereniging van Archeologen (NVvA) geconstateerd dat er in de eerste versie van de KNA als actor een veldtechnicus was opgenomen met als kwalificatie een afgeronde beroepsopleiding. Die opleiding bestond nog niet, waarop het werkverband hierover in gesprek ging met de Hogeschool Utrecht. Het initiatief werd echter gestaakt vanwege onduidelijkheid over het opleidingsniveau. Desondanks kon met ingang van het studiejaar 2002-2003 bij de opleiding Bouwkunde van de Hogeschool van Amsterdam in

samenwerking met de opleiding Archeologie van de Universiteit van Amsterdam een traject worden gevolgd tot archeologisch veldtechnicus. Dit traject bleek geen succes en werd al snel beëindigd.

Vanuit het werkverband had Pim Alders dit met lede ogen aangezien.<sup>58</sup> Werkzaam bij het ADC wist hij dat er bij bedrijven behoefte was aan meer op de praktijk gerichte veldmensen. Alders was een van de ervaren veldarcheologen die een intern scholingstraject verzorgden voor veldtechnici en voor jonge, pas afgestuurde archeologen. Via connecties van toenmalig ADC-directeur Peter de Haan stonden de ADC-opleiders op het punt in gesprek te gaan met Hogeschool Larenstein om deze scholing in een meer onderwijskundig kader te plaatsen. Tot Alders in 2006 in de krant een stukje las over de start van een opleiding tot archeologisch onderzoeksassistent/veldtechnicus aan hogeschool Saxion Next in Deventer.

### Saxion Next

In die Hanzestad was Roald Rozendaal, mede-directeur van onderzoeksbureau BAAC, tijdens een feestje in gesprek geraakt met de directeur van de particuliere hogeschool Saxion Next. Hij sprak haar over de moeite om veldarcheologen aan te trekken

en of het niet iets voor Saxion zou zijn om daarin te voorzien. In augustus 2006 ging de opleiding van start, met elf studenten die de particuliere opleiding volledig zelf moesten betalen.

Amper een jaar later werd Alders gebeld. Hij herinnert zich: ‘Daar stond ik dan met mijn laarzen in de Groningse klei, toen ik een telefoontje kreeg van hogeschool Saxion Next: “We willen jou graag als stafdocent voor de opleiding Archeologisch onderzoeksassistent.”’ Alders reageerde enthousiast vanuit zijn betrokkenheid bij de interne ADC-opleiding. ‘En zo startte zonder hinder van enige didactische kennis mijn onderwijs carrière’, schreef Alders bij gelegenheid van het tienjarig bestaan van de opleiding in een ongepubliceerd jubileumboekje.<sup>59</sup> Dat eerste jaar – nog gedetacheerd vanuit ADC – was hij bijna dag en nacht in touw voor de opleiding in wording.

Die eerste jaren waren voor de ‘Gideonsbende’, het supergemotiveerde vierkoppige kernteam, ‘een prachtige tijd om iets moois te maken’. In het Saxion-jubileumboekje schreef Alders: ‘Jarenlang voelde ik mij Pietje Bell in archeologen- en onderwijsland. En dat voelde best goed in die pioniersfase van de opleiding. Want met een vrije geest, rechte rug, niet gehinderd door teveel conventies en met



Eerstejaars Saxion-studenten bij een stop tijdens de fietsexcursie Landschap & Bodem naar Gorssel in najaar 2009, met docent Wilko van Zijverden (foto: Saxion Archeologie).

tomeloze energie is er toch een mooie opleiding gebouwd, waarbij allerlei barricades en valkuilen zijn omzeild.'

In 2008 kwam de opleiding glansrijk door de accreditatie en werd die een erkende hbo-opleiding, met Alders als opleidingsmanager. Tegen de tijdgeest in besloot het ministerie in 2011 de opleiding te bekostigen, vanwege het maatschappelijk belang, waarna de archeologieopleiding verhuisde naar moederorganisatie Saxion. De ontwikkeling van de opleiding kostte veel inspanning. 'We hebben echt een berg moeten beklimmen om geaccepteerd te worden in het werkveld', aldus Alders.

Wat zeker hielp bij de verdere ontwikkeling en acceptatie van de opleiding was een constatering uit 2007 in het rapport van een KNAW-commissie die onderzoek had gedaan naar de toekomst van de Nederlandse archeologie: 'De commissie rekent het echter *niet* tot de taak van de universiteiten hun studenten puur praktische vaardigheden voor de commerciële archeologie aan te leren. Deze scholingstaak ligt zonder meer bij de commerciële bedrijven.'<sup>60</sup> Dat werd dus Saxion.

### Ideale gelegenheid

De komst van de Saxion-opleiding bleef op de Reuvensdagen niet onopgemerkt. In de beginjaren van de opleiding stuurde Alders zijn eerstejaars-studenten verplicht naar het congres, op kosten van Saxion Next. Alders: 'Het programma biedt geen zware kost, dus ideaal voor archeologiestudenten.'<sup>61</sup> Studenten moesten een verslag schrijven van hun congresbezoek. Uit de instructie van Alders:

'Minstens zo belangrijk zijn ook de wandelgangen waar flink wordt genetwerkt. Door formele en informele contacten die worden gelegd tijdens het congres kunnen mensen nogal eens van baan wisselen of hun eerste baan regelen. Het bijwonen van de Reuvensdagen is een ideale gelegenheid om je te (laten) informeren over het archeologische werkveld waarin je later als professional gaat werken. [...] Het bijwonen van ArcheoRock is daarnaast een mooie gelegenheid om een minder formele kant van archeologisch Nederland te beleven.'

Het mes sneed aan twee kanten: het congres bood de studenten een kennismaking met het werkveld en andersom kon dat werkveld zo kennismaken met de opleiding. De Saxion-studenten zorgden voor een zichtbare verjonging van het publiek op de Reuvensdagen. Over zijn



binnenkomst in de Evenementenhal in Rijswijk schreef student Auke Giesbers in zijn verslag:

'Onze naambadges vol trots opgespeld hebbende, betraden wij de heilige gronden waarop, zo deed de omvang lijken, de gehele Nederlandse archeologie vertegenwoordigd was. Dit bleek na enkele doorgangen vol kraampjes doorlopen te hebben niet minder waar te zijn. Commerciële archeologische bedrijven, leveranciers van de meest nieuwe inventieve technische hulpmiddelen,

Saxion-studenten krijgen in een klaslokaal les in het meten en tekenen van grondsporen, met meetlat: docent Pim Alders (foto: Bas Mooij).



Een van de bandleden van 'Firemen of Death' als gorilla tijdens het nummer 'Zwangere aap' tijdens ArcheoRock 2009 in café 't Schuttershof te Middelburg (foto: Hazenberg Archeologie).



Een groepje Saxion-studenten op de bedrijvenmarkt in de evenementenhal te Rijswijk in 2008 (foto: provincie Zeeland).



boekenstands; alles wat het hart van een in archeologie geïnteresseerde sneller doet kloppen.'

Alders was dan ook onaangenaam verrast toen hij in 2009 aanvankelijk te horen kreeg dat de schouwburg in Middelburg te klein was en niet al zijn studenten zouden kunnen deelnemen. Gelukkig werd de studentenlimiet ingetrokken en waren alle Saxion-studenten welkom. Juist

die editie liet Saxion ook van zich horen tijdens ArcheoRock. In café 't Schuttershof trad de Zeeuwse band 'Firemen of Death' op met als frontman Saxion-student Django. Vooral het nummer 'Zwangere aap' met een van de bandleden in gorillapak maakte veel indruk op het publiek, weet Alders nog.<sup>62</sup> Die editie van ArcheoRock eindigde vroegtijdig, nadat een onbesuisde

BOOR-archeoloog Dimitri Schiltmans deelt in november 2010 tijdens de Reuvensdagen in De Doelen in Rotterdam een boek uit over vijftig jaar archeologisch onderzoek in Rotterdam en omgeving (foto: Archeologie Rotterdam).





podiumspringer een rotsmak maakte tijdens het optreden van de Daddies en de zaal moest worden ontruimd voor de komst van een ambulance.

### Splitsen als oplossing

De Reuvensdagen in Middelburg zouden de laatste Reuvensdagen oude stijl zijn. In de Rotterdamse Doelen kwam in 2010 een eind aan de vertrouwde opzet, met de introductie van parallelsessies waarin de deelnemers 'in verschillende bijeenkomsten met elkaar van gedachten wisselen over verschillende onderwerpen en thema's', aldus Erfgoed Nederland-directeur Richard Hermans in zijn voorwoord van het programmaboekje. Na jaren van discussies in de wandelgangen van de Reuvensdagen over de vaste formule van het congres, had Erfgoed Nederland de knoop doorgehakt, zo schreef Hermans. Er waren dat jaar zestien parallelsessies, naast plenaire onderdelen als ontvangst, Reuvenszitting, Topvondsten en de uitreiking van de W.A. van Es-prijs. De sessies bestonden niet alleen uit lezingen, maar ook uit zaaldiscussies, paneldiscussies en een enkele 'ronde tafel'.

De beslissing om de opzet om te gooien moet zijn genomen na de Reuvensdagen in Rijswijk in 2008. Deelnemers herinneren zich de locatie in één woord als 'verschrikkelijk', of meer specifiek aan de 'slechte stoelen, slechte verlichting en slecht

geluid'. Voor de organisatie was vooral duidelijk geworden dat de tijden voorbij waren dat achthonderd archeologen in dezelfde zaal naar hetzelfde verhaal luisterden. Door de ontwikkelingen in de Nederlandse archeologie was het publiek niet alleen groter geworden, maar ook veel diverser. De Reuvensdagen waren niet langer een onderonsje van een select archeologisch gezelschap. Er kwamen steeds meer bedrijven, studenten en ook niet-archeologen. 'Bedenk dan maar eens lezingen die voor het hele publiek interessant zijn', aldus Dieke Wesselingh, die in 2010 namens de gemeente Rotterdam in de organisatie zat van de veertigste Reuvensdagen.<sup>63</sup> 'Veel archeologen komen niet voor beleid of Malta, maar willen inhoudelijke verhalen horen over paalgaten en pollen.' Ze vervolgt: 'Door te splitsen kun je iedereen bedienen.' Alleen lukte dat het jaar na Rijswijk nog niet in Middelburg, vanwege het ontbreken van zogenaamde 'breakout-zaaltjes.'

Na Rijswijk zouden de Reuvensdagen niet meer zo groot zijn. Daar, in die Evenementenhal, zullen weinig deelnemers zich in november 2008 bewust zijn geweest van de gevolgen van het faillissement van de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers, twee maanden eerder. Dat wordt gezien als het begin van de kredietcrisis, die ook grote gevolgen zou hebben voor de archeologie in Nederland.

Publiek bij deelsessie over vliegtuigarcheologie in de Rotterdamse Doelen in 2010, met op de voorste rij een Saxion-studente die in gebarentaal tolkt voor een dove medestudente (foto: Jobbe Wijnen).

## Noten

- 1 Bartels & Vermeulen 2002.
- 2 Fontijn 2010; Van Ginkel & Van Koeveringe 2010.
- 3 Lauwerier & Lotte 2002.
- 4 Kok, Kok & Vogelzang 2002, 3.
- 5 Zie voor een overzicht van de ontwikkelingen in deze periode bijvoorbeeld Eickhoff 2005, Willems 2005 en Willems 2007.
- 6 Kok, Kok & Vogelzang 2002, 5.
- 7 Eickhoff 2005.
- 8 E-mail van Tim de Ridder, 13 mei 2020.
- 9 <https://www.npo3fm.nl/nieuws/3fm/373050-9x-onmisbare-uitvindingen-uit-de-zeroes>, geraadpleegd op 15 mei 2020.
- 10 Anoniem 2002.
- 11 <https://erfgoedstem.nl/ym-van-der-werffprijs-opgeheven>, geraadpleegd op 14 mei 2020.
- 12 <https://gpnv.wordpress.com/waarom-voor-het-laatst>, geraadpleegd op 13 mei 2020.
- 13 Telefonisch interview met Tom Hazenberg, 15 mei 2020.
- 14 Persoonlijke mededeling Michiel Bartels, per mail 13 mei 2020.
- 15 Anoniem 2001, 20.
- 16 Staatscourant 1999, 237, 9 (via <http://www.officiëlebekekenmakingen.nl>, geraadpleegd op 9 oktober 2020).
- 17 Raad voor Cultuur 2000.
- 18 Anoniem 2001, 21.
- 19 Anoniem 2001, 21.
- 20 Scheerhout 2002.
- 21 Scheerhout 2003a.
- 22 Toebosch 2003, 214.
- 23 Kylstra 2004. Ook vanuit wetenschappelijke hoek is eerder gepleit voor een landelijk 'fonds voor de archeologie' (Roymans 1999).
- 24 Speech door staatssecretaris Van der Laan, ter opening van de Reuvensdagen op 13 november 2003, *Archeobrief* 7.28, 20-21.
- 25 Scheerhout 2003b.
- 26 Van Ginkel 2010.
- 27 Rijksinspectie voor de Archeologie 2003.
- 28 De webversie van Archis.2 zou in 2004 beschikbaar komen (Willems 2005, 156).
- 29 Bazelmans *et al.* 2005; zie ook Willems 2007, 53.
- 30 Louwe Kooijmans 2003; zie ook: Verkenningcommissie Archeologie 2007.
- 31 NWO-Geesteswetenschappen (2009): Thematische collectie: Oogst van Malta – onderzoeksprogramma. DANS, via <https://easy.dans.knaw.nl>, geraadpleegd op 17 mei 2020.
- 32 De eerste omschrijving van de NOaA is ontleend aan Willems 2007, 53; het tweede deel is gebaseerd op een persoonlijke mededeling van Liesbeth Theunissen.
- 33 Telefonisch interview Esther Wieringa, 12 mei 2020.



- 34 Zie voor een overzicht van het wetgevingstraject: [https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/29259\\_wet\\_op\\_de\\_archeologische\\_geraadpleegd](https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/29259_wet_op_de_archeologische_geraadpleegd) op 9 augustus 2020.
- 35 Telefonisch interview met Frank Strolenberg, 14 mei 2020.
- 36 Feddes 1999.
- 37 De Groot 1995.
- 38 Telefonisch interview met Herre Wynia, 5 mei 2020.
- 39 Archeologische Monumentenzorg, Nieuwsbrief van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 8.1, juni 2003, 36.
- 40 Archeologische Monumentenzorg, Nieuwsbrief van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 8.1, juni 2003, 15.
- 41 <http://www.woerden7.nl/Publiek/openDagen.htm>, geraadpleegd op 17 mei 2020.
- 42 Spel brengt Limes – oude Romeinse grens – in beeld, *De Gelderlander*, 25 mei 2007, via <http://www.gelderlander.nl>.
- 43 <https://www.gildewoerden.nl/woorden-en-de-romeinen>, geraadpleegd op 17 mei 2020.
- 44 Telefonisch interview met Herre Wynia, 5 mei 2020.
- 45 Persoonlijke mededeling van Evert van Ginkel, per mail 19 juni 2020.
- 46 Telefonisch interview met Frank Strolenberg, 14 mei 2020.
- 47 Van der Ploeg 1999.
- 48 Eickhoff 2005, 43; Willems 2007, 52.
- 49 Telefonisch dubbelinterview met Marten Verbruggen en Ivar Schute, 6 mei 2020.
- 50 Telefonisch dubbelinterview met Herman ter Schegget en Pim Alders, 12 mei 2020.
- 51 Telefonisch dubbelinterview met Marten Verbruggen en Ivar Schute, 6 mei 2020.
- 52 Telefonisch interview met Herre Wynia, 5 mei 2020.
- 53 Rijksinspectie voor de Archeologie 2004.
- 54 Notulen VOiA ledenvergadering 4 maart 2008.
- 55 E-mail van Hans Koot, 13 mei 2020.
- 56 Van der Enden & Schmutzhart 2002.
- 57 Amkreutz & Van Rossenberg 2003, 19.
- 58 Telefonisch dubbelinterview met Herman ter Schegget en Pim Alders, 12 mei 2020.
- 59 Pollmann, Vermeulen-Bekkering & Berends 2017.
- 60 Verkenningcommissie Archeologie 2007.
- 61 Telefonisch dubbelinterview met Herman ter Schegget en Pim Alders, 12 mei 2020.
- 62 <https://firemenofdeath.nl/video/zwangere-aap>.
- 63 Telefonisch interview met Dieke Wesselingh, 16 mei 2020.
- 64 Archeofun 2006.

**2011 - 2020**

Map of the Netherlands showing the locations of Reuvensdagen from 2011 to 2020. The map includes labels for cities and regions where events were held, such as Groningen, Haarlem, Amsterdam, Leiden, Utrecht, and others. A legend explains the symbols: a black dot for the city, a black box for the research/education institution, and a red dot for the research area. A timeline at the bottom lists key events from 2011 to 2020.

**Legend:**

- Stad waar Reuvensdagen zijn gehouden
- Onderzoeks- en/of opleidingsinstelling
- Oss

**Timeline:**

- 2011: Opheffing Erfgoed Nederland
- 2012: 1e Reuvensnacht | 1e SAP-prijs | 1e Metaaltijdendag
- 2013: Start Nationale Archeologiedagen | 1e Groot Reuvensoverleg
- 2014: Start PAN
- 2015: Start evaluatie Erfgoedwet | Corona-crisis

**2011 - 2020**

Map of the Netherlands showing the locations of Reuvensdagen from 2011 to 2020. The map includes labels for cities and regions where the events were held, such as Groningen, Haarlem, Amsterdam, Leiden, Utrecht, and others. A legend explains the symbols: a black dot for the city, a black box for the research/education institution, and a red dot for the research area. A timeline at the bottom lists key events from 2011 to 2020.

**Legend:**

- Stad waar Reuvensdagen zijn gehouden
- Onderzoeks- en/of opleidingsinstelling
- Oss

**Timeline:**

- 2011: Opheffing Erfgoed Nederland
- 2012: 1e Reuvensnacht | 1e SAP-prijs | 1e Metaaltijdendag
- 2013: Start Nationale Archeologiedagen | 1e Groot Reuvensoverleg
- 2014: Start PAN
- 2015: Start evaluatie Erfgoedwet | Corona-crisis



## 6 CRISIS, HERPAKKEN EN WEER CRISIS (2011-2020)

### Profetische gaven?

Half november 2013 togen 528 Reuvensdagengangers noordwaarts, om samen te komen in Groningen. Het was na 1973 en 1985 de derde keer dat de Martinistad werd aangedaan. Plaats van handeling was muziekgebouw De Oosterpoort. Een stoere ambiance; op de avond na het congres zou de populaire rockband Kane er optreden.<sup>1</sup> De congresbezoekers konden dat jaar meediscussiëren in twee opmerkelijke sessies, waarin werd afgeweken van het voor archeologen gebruikelijke perspectief van terugkijken. Er werd juist vooruitgeblikt op basis van economische en demografische ontwikkelingen, met de focus op het epische jaartal 2020. Deze keuze van de programmacommissie was ongetwijfeld ingegeven door de hoop dat er licht zou gloren aan het eind van de tunnel.

Want het laatste tijdvak van de periode waaraan dit boek is gewijd was somber en ongewis van start gegaan. Als gevolg van de kredietcrisis van 2008 verkeerde de wereld in economisch zwaar weer, wat onder andere grote gevolgen had voor de bouw, en daarmee ook voor de archeologie. Na 2008 gingen lopende en geplande bouwprojecten aanvankelijk nog door en kwamen er nieuwe bij, mede dankzij overheden die projecten versneld in uitvoering brachten. Geleidelijk aan stokten de opdrachten echter en kwam de bouwproductie een kwart lager te liggen. Faillissementen waren het gevolg en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) becijferde dat meer dan 230.000 bouwvakkers tussen 2008 en 2016 de bouw verlieten.<sup>2</sup> De archeologie volgde die negatieve spiraal en vanaf dit decennium werd ook deze sector in het hart geraakt.<sup>3</sup> In 2017 constateerde de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed op basis van gegevens van

het CBS in de *Erfgoedbalans*: ‘(...) blijkt dat zowel de omzetten als het aantal werknemers in de jaren van economische crisis sterk zijn gedaald. De omzet van de vijftien grootste commerciële bureaus, die samen ongeveer 90% marktaandeel hebben, daalde sinds 2011 met 24%, van bijna 28 miljoen euro naar 21 miljoen euro in 2015. Het aantal werknemers daalde in dezelfde periode van 560 naar 380 en de omvang van aanstellingen werd kleiner.’<sup>4</sup> Maar niet alleen ontslagen, ook faillissementen en prijsdalingen waren het gevolg.<sup>5</sup> Een enorme deconfiture en een periode van onzekerheid voor veel archeologen.

De eerste toekomstsessie in 2013 droeg de titel ‘Archeologie 2020: economie, kennis, beleid en publiek’. Na een inleiding door sessievoorzitter Roel Lauwerier (RCE) beet Martijn van Gelderen van

In de wandelingen van de Groningse Oosterpoort hangen de posters van Kane en de Reuvensdagen (2013) gebroederlijk naast elkaar (foto: Maarten Westmaas).





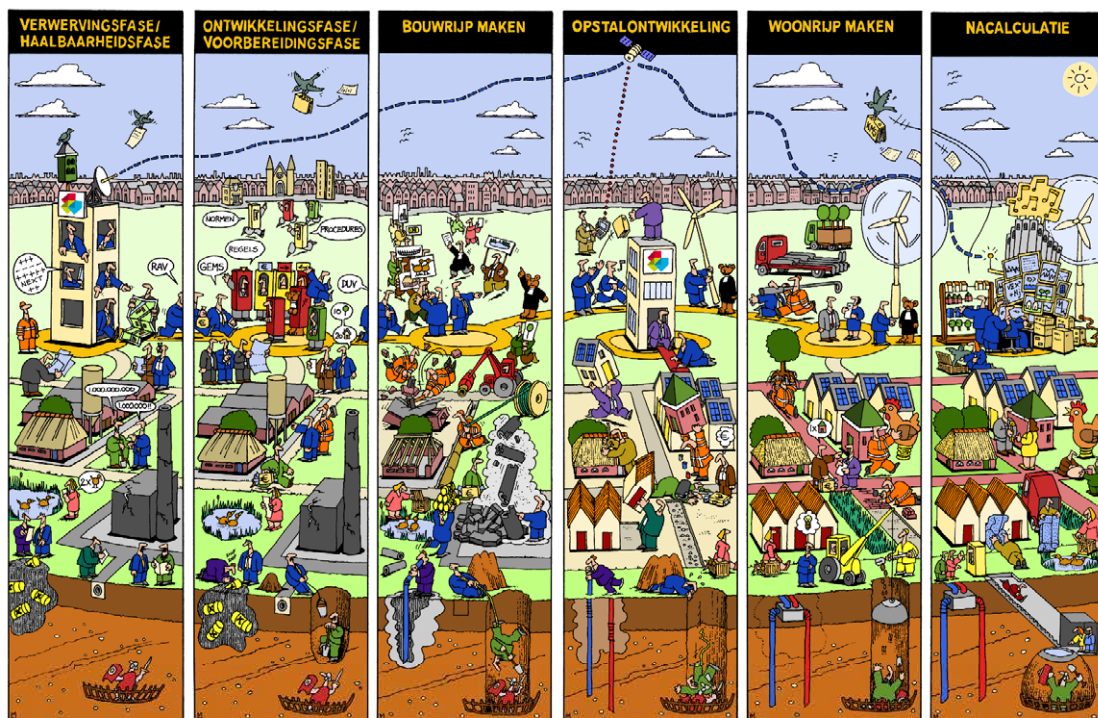
Bouwfonds Ontwikkeling (nu BPD Ontwikkeling) het spits af met zijn visie op projectontwikkeling en archeologie in 2020. Die was eigenlijk best hoopvol. Na het publiek een openhartig kijkje in de keuken van de projectontwikkeling gegund te hebben, ging hij in op de toegevoegde waarde die archeologie voor zijn vakgebied kan hebben. Die zat volgens hem in de sfeer van beleving en identiteit, en archeologen moesten zich bewust zijn van hun rol daarin en die kans aangrijpen. Het creëren van verhalen en van waarde kan immers ook een aspect zijn van duurzame gebiedsontwikkeling en omgevingskwaliteit, begrippen die ook toen al populair waren. Hij deed er nog een schepje bovenop door op basis van cijfers van het Sociaal-Cultureel Planbureau (SCP) een toekomstbeeld voor 2020 te schetsen dat er qua bouwopgave rooskleurig uitzag: Nederland zou de snelste en grootste bevolkingsgroei van Europa doormaken, en de vraag naar woningen zou weer fors toenemen.<sup>6</sup> Wat dat laatste betreft, zou hij gelijk krijgen.

Na hem belichtte Evert van Ginkel van TGV teksten & presentatie hoe de publieksarcheologie er volgens hem na zeven jaar voor zou staan. Hij stelde vast dat dit smaldeel van de sector steeds zwaar geleund had op overheidsgeld, dat op dat moment ook niet bepaald tegen de plinten klotste. De uitspraak, eind 2010, van cultuurstaatssecretaris Halbe Zijlstra (VVD) dat hij niets had met ‘musea

met lokale potten en pannen die uit de grond zijn gegraven’ had daar geen goed aan gedaan. Van Ginkel nam de toehoorders mee op een zoektocht naar afnemers vanuit andere delen van de samenleving. Hij liet er enkele de revue passeren: het bedrijfsleven en het publiek zelf. Tijdens de Reuvensdagen van het jaar daarvoor – toen er overigens ook al een wat minder hoopvolle sessie over de crisis was – had hij een vertegenwoordiger van dat bedrijfsleven geprobeerd uit te dagen met de vraag wat zij van hem zou willen afnemen. Dat resulteerde helaas enkel in de terugkaatsing dat Van Ginkel dat zelf maar moest bedenken. Het publiek dan? Een ander demografisch aspect, de vergrijzing, werd erbij gehaald met de kanttekening dat ook niet duidelijk was of die soelaas zou bieden. Maar publiek voor archeologie zou er altijd zijn, en hij sloot dan ook af met de vermaning om ‘je steeds te blijven verdiepen in wat anderen beweegt, wat je zelf te bieden hebt, en of dat ook niet iets anders zou kunnen zijn’.<sup>7</sup> In feite was hij daarin opvallend eensgezind met Van Gelderen.

Na deze twee sprekers ging de focus wat meer richting beleid en monitoring. Roel Lauwerier presenteerde het net gestarte programma Kenniskaarten van de RCE, een samenhangend pakket van informatievoorzieningen, bijvoorbeeld verstoringskaarten, om in de toekomst betere afwegingen te kunnen maken.<sup>8</sup> Maartje de Boer,

Door Martijn van Gelderen van Bouwfonds in zijn presentatie bij de toekomstsessie van 2013 gebruikte cartoon met als onderwerp de verschillende fasen van gebiedsontwikkeling, waarin ondergronds ook archeologen opduiken (bron: BPD Ontwikkeling).



eveneens van de RCE, liet onder de titel 'Monitoren voor toekomstig beleid' zien hoe gegevens uit de Erfgoedmonitor gebruikt konden worden. Als voorbeeld haalde ze het in opdracht van de RCE uitgevoerde RAAP-onderzoek naar behoud in situ aan, dat dat jaar gereedgekomen was.<sup>9</sup> Bij dat onderzoek was circa 30% behoud in situ waargenomen en zij maakte inzichtelijk wat je als beleidsmaker met zo'n constatering zou kunnen aanvangen.<sup>10</sup>

In dat jaar 2013 werd vanuit een crisissituatie vooruitgekeken naar de toekomst, met als horizon het jaar 2020. Wie had toen kunnen denken dat we als gevolg van de uitbraak van het coronavirus in dat bewuste jaar wederom in een crisis zouden belanden?

### Monumentje voor de amateurarcheologen

Ook de amateurarcheologen hadden hun 'blik-op-2020-sessie', weliswaar in de vroege ochtend na een geslaagde eerste editie van de Reuvensnacht, de opvolger van ArcheoRock, bij Studentenvereniging Unitas. Terugblikken op die bewuste Reuvensnacht gingen net zo vaak over de verschaalde bierlucht die er hing als over de muziek, en dat terwijl de line-up toch niet de minste was: onder andere The Interns en de nog vele malen teruggevraagde Daddies with Attitude maakten hun opwachting.

'Archeologie in 2020: de rol van de amateur' werd voorgezeten door Jan van Doesburg (RCE), toevallig ook een van de Daddies with Attitude. Was iemand in de organisatie de amateurs minder gunstig gezind, dat ze dat impopulaire tijdslot in de vroege ochtend van de tweede dag toebedeeld kregen? De belangstelling liet inderdaad nogal te wensen over, wist spreker Johan Opdebeeck, beleidsmedewerker maritieme archeologie bij de RCE, zich later te herinneren.<sup>11</sup> Jammer, want degenen die wel de moeite hadden genomen om op tijd op te staan, konden getuige zijn van een belangwekkende presentatie van Tonnie van de Rijdt (1943-2021), vanaf 2010 landelijk voorzitter van de AWN (de vereniging van vrijwilligers in de archeologie) en een warm pleitbezorger van de inzet van amateurarcheologen. Zij was geschrokken van het sentiment onder amateurs als gevolg van de heersende wetgeving.<sup>12</sup> De Wamz vereiste immers dat archeologisch onderzoek werd uitgevoerd door een organisatie met een opgravingsvergunning. Er was angst om niet meer mee te mogen doen, een gevoel van miskennen. In 2011 had onderzoeksbureau RIGO Research en Advies dergelijke gevoelens ook al bespeurd, bij de evaluatie van de Wamz.<sup>13</sup>

**15 november 2013**  
**REUVENS NACHT!**

| DANCEROOM                                                                                                                        | LOUNGEROOM                                                                                                                           |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| De Nacht-burgemeester, Popquiz, Young Guns, Daddies with attitude, Animal House, en vette DJ! Rock de pan uit in onze Danceroom! | Even chillen, lekker kletsen, Jazzpianist Andor, heerlijke tapas en open podium! Netwerken en nababbelen very easy in de Loungeroom! |

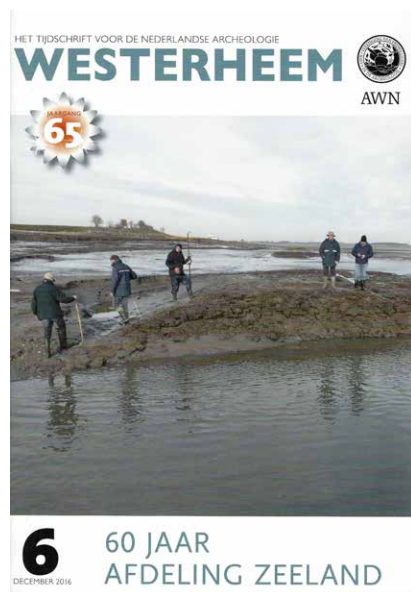
Voor 5 euro entree een onvergetelijke avond! Schrijf je nu alvast in? Dan krijg je het eerste drankje gratis! Maak 5 euro over op giro: 53 60 682 tnv St Reuven, Leiden ovr Reuvensnacht! Zie ook <https://www.facebook.com/Reuvensnacht>

**TGV** teksten & presentatie  
**ARCADIS** Infrastructuur Water Milieu Gebouwen  
**tijdlab** tijdsloep archeologie  
**DAS** De Nederlandse Archeologische Studentenvereniging

Van de Rijdt hield haar publiek voor dat het juist belangrijk was om te kijken naar nieuwe kansen, als belangenbehartiger en versterker van het draagvlak voor archeologie onder het publiek. Ze presenteerde een voorstel voor wat met enige weidsheid een vrijwilligersbestel genoemd zou kunnen worden. Daarin was sprake van twee rollen: enerzijds de amateurarcheoloog, die zelfstandig onderzoek verricht en een specifieke deskundigheid bezit. Anderzijds de vrijwilliger, die breed inzetbaar is, bij onderzoek maar ook voor educatie en lokale belangenbehartiging. De AWN-voorzitter gaf hiermee haar eigen doelgroep een mooie duw in de goede richting. Terugkijkend stelt ze: 'Dat is gelukkig goed aangeslagen, veel AWN'ers zijn daar actief mee aan de slag gegaan en we hebben beide rollen goed in weten te vullen. Volgens mij hebben we juist met die twee rollen de waardering van beroepsarcheologen en de RCE teruggekregen. En daarmee ook weer meer ruimte voor eigen veldwerk.'<sup>14</sup> In

Poster van de Reuvensnacht 2013, die inderdaad onvergetelijk werd vanwege de muziek, maar ook omdat velen zich de geur van de locatie nog goed kunnen herinneren (bron: Tijdlab).





Voorbladen van de laatste editie van Westerheem en de eerste edities van Archeologie in Nederland en A W N -magazine (bron: A W N en Matrijs).

retrospectief zou ook de overgang in 2017 van *Westerheem*, altijd al hoog gewaardeerd door de 'beroeps', naar de samen met Matrijs uitgegeven periodieken *Archeologie in Nederland* en *AWN-magazine* in het licht van deze waardering gezien kunnen worden.

In dezelfde sessie sprak Opdebeeck over de verantwoordelijkheden van de RCE en de rol van amateurarcheologen in het maritiem archeologisch bestel. Ook lichtte hij toe hoe de RCE de amateurarcheologen ondersteunt. Riemer Knoop zat in de zaal en reageerde fel dat amateurs, vrijwilligers en andere leken-liefhebbers er al sinds de zestiende

eeuw zijn, en er nog steeds zullen zijn als niemand zich meer herinnert wat 'ROB' of 'RCE' ook alweer waren. Hij betoogde dat de rol van de overheid op erfgoedgebied daarom niet overdreven moet worden.<sup>15</sup> Er werd een monumentje voor de amateurs opgericht, daar in Groningen. En dat terwijl het Verdrag van Faro, over de maatschappelijke en verbindende waarde van erfgoed en het belang van meedoen door de samenleving, nog nauwelijks opgeld deed. Dat verdrag was al in 2005 door de Raad van Europa gesloten, maar het zou pas aan het einde van dit decennium door de overheid worden opgepakt.<sup>16</sup>



Prof.dr. W.A. van Es reikt de naar hem genoemde prijs uit aan Karen de Vries in Zwolle in 2015 (foto: Jeroen Drost).



## Dynamische dagen

De Reuvensnacht was niet het enige nieuwe element in de Reuvensdagen-editie van 2013. Zo was er de noviteit van de SOJA-lezing. Sinds 2002 bestond dit Symposium voor Onderzoek door Jonge Archeologen, voortgekomen uit de wens om jonge archeologen een podium te bieden voor hun onderzoek. Het werd afwisselend door een van de Nederlandse universiteiten met een archeologische opleiding georganiseerd.<sup>17</sup> De beste spreker van dat symposium mocht voortaan zijn of haar verhaal plenair presenteren op de Reuvensdagen. Karen de Vries was in 2013 de gelukkige en vertelde over haar bachelorscriptie, met als thema structurerende elementen in de ontwikkeling van bronstijdgrafvelden in Noord-Nederland. In 2015 zou deze Groningse studente in Zwolle de W.A. van Es-prijs in de wacht slepen voor haar masterscriptie *Iron age deposition practices on the Fries-Drents Plateau*.

De geschiedenis herhaalde zich in zekere zin, want in dat jaar presenteerde Valerio Gentile van de Universiteit Leiden op zijn beurt zijn onderzoek naar gebruikssporen en experimentele archeologie op laat-prehistorische zwaarden als SOJA-lezing. Hij zou in 2017, eveneens een jaar waarin masterscripties genomineerd waren, de W.A. van Es-prijs krijgen. Een zekere neus voor kwaliteit kan de SOJA-stichting niet ontegensproken worden. Omdat de organisatie ervan qua continuïteit lastig was,

zou de SOJA-lezing na 2015 niet meer terugkeren in het programma.

Wel een terugkerend element en ook nieuw in 2013 waren excursies. Het idee om al die bezoekende archeologen meer te laten zien van de gastgemeente dan alleen het interieur van schouwburg of congrescentrum sloeg aan en al snel vormden de excursies een stevige concurrent van het gelijktijdige lezingenprogramma. Vanaf 2016, toen de karavaan in Heerlen neerstreek, werd dan ook een extra dag aan het congres toegevoegd, speciaal voor de excursies. Ook de archeologische kennisquiz 'Petje op, petje af' beleefde zijn première, georganiseerd door Jan-Willem Oudhof en Chris Sueur (1966-2019) van Buro de Brug. En er was nog meer nieuws in 2013: een expositie in De Oosterpoort, masterclasses boeiende archeologische verhalen schrijven – geheel in lijn met de mode van die tijd; in alles zat immers een verhaal – en Reuvensdagen Junior, een heus kinderprogramma met allerlei activiteiten en een keynote-lezing door Sinterklaas.<sup>18</sup> De Groninger goedheiligman was beschikbaar omdat de landelijke intocht die 16de november eveneens Groningen aandeed. En daarbij kon de Groningse hulsint natuurlijk niet in de weg lopen. Overigens stelde die intocht de excursie in de binnenstad nog wel voor spreekwoordelijke uitdagingen.<sup>19</sup> Kortom: het was een dynamisch jaar, dat 2013. Ondanks, of misschien juist wel dankzij de crisis.



De zinderende finale van 'Petje op, petje af', op het podium van De Oosterpoort in 2013 (foto: Maarten Westmaas).



De Groningse Sint en  
zijn toehoorders in  
2013 (foto: Maarten  
Westmaas).

### Caroline Leeftang en de Stichting Reuvs

Maar die dynamiek ontsproot ook aan het brein van een bijzonder lid van het organiserend team: Caroline Leeftang (1963-2014). Zij was directeur van Archol, het archeologisch bedrijf van de Universiteit Leiden en daarnaast office manager van de Vereniging Ondernemers in Archeologie (VOiA). Gezegd met een talent voor netwerken sprong ze in de bres toen de Raad voor Cultuur in 2011 op instigatie van de al eerder genoemde staatssecretaris Halbe Zijlstra voorstelde om Erfgoed Nederland op te heffen. Want niet alleen zou dit het einde betekenen van het platform, het wegvallen van deze instelling bedreigde ook het voortbestaan van de Reuvsdagen. Leeftang

Marjolein van den Dries,  
Caroline Leeftang en  
Arnold Carmiggelt op  
de Reuvsdagen in  
Haarlem (2011) (foto:  
Evert van Ginkel).



verwoorde het bij velen levende gevoel dat dat geen werkelijkheid kon en mocht worden, en zette het om in actie. Onder de vlag van de VOiA sloeg zij aan het lobbyen, en kreeg het voor elkaar om in februari 2012 een stichting op te richten met de evidente naam Stichting Reuvs. De stichting had als primaire taak het organiseren van de Reuvsdagen, en in het bestuur waren belangrijke Nederlandse archeologische organisaties vertegenwoordigd: het Convent van Gemeentelijke Archeologen (CGA), de Nederlandse Vereniging van Archeologen (NVvA), de Nederlandse Vereniging van Archeologische Opgravingsbedrijven (NVAO), het Rijksmuseum van Oudheden (RMO), de Stichting Archeologie & Publiek (SAP) en de VOiA. Ook ARCHON, AWN, de provinciaal archeologen, RCE, SOJA en andere partijen waren betrokken, en zo gaven de Nederlandse archeologen gezamenlijk uiting aan het belang dat zij hechtten aan het jaarlijkse congres. Toen de stichting eenmaal een feit was, moest er natuurlijk ook nog een congres georganiseerd worden. Ook dat nam Leeftang voortvarend ter hand. Ze stelde een team samen waarin zowel praktische als inhoudelijke kwaliteiten verenigd waren, en ging op zoek naar een locatie.

Het werd De ReeHorst in Ede, een vanouds bekend congrescentrum. Daar was geen beschikbaarheid meer op een donderdag en vrijdag in november, dus werd er gebroken met de traditie en vonden de Reuvsdagen in 2012 plaats op vrijdag en zaterdag. In Groningen het jaar erna was dat ook nog zo, daarna werd er mede naar aanleiding van de uitkomsten van een enquête toch weer voor de donderdag en vrijdag gekozen.

Veel bleef hetzelfde bij de versie van de Stichting Reuvs, zoals de Reuvslezing, de opzet van het programma in deelsessies, de informatiemarkt en niet te vergeten de boekhandel. Toch moest het wiel in zekere zin opnieuw worden uitgevonden, omdat er vanuit Erfgoed Nederland minder bleek overgeleverd dan verwacht en er veel geregeld moest worden, van een huisstijl tot een *web-based* systeem voor de aanmeldingen.<sup>20</sup> Alle hobbels werden genomen en aan de Reuvsdagen in Ede namen 586 mensen deel. Voor hen was het een natuurlijke overgang, maar achter de schermen was binnen betrekkelijk korte tijd een fikse klus geklaard.

In 2014 zou het congres in Den Haag plaatsvinden, in de Koninklijke Schouwburg, waarmee Leeftang een bijzondere band had. Groot was de verslagenheid toen zij in september van dat jaar



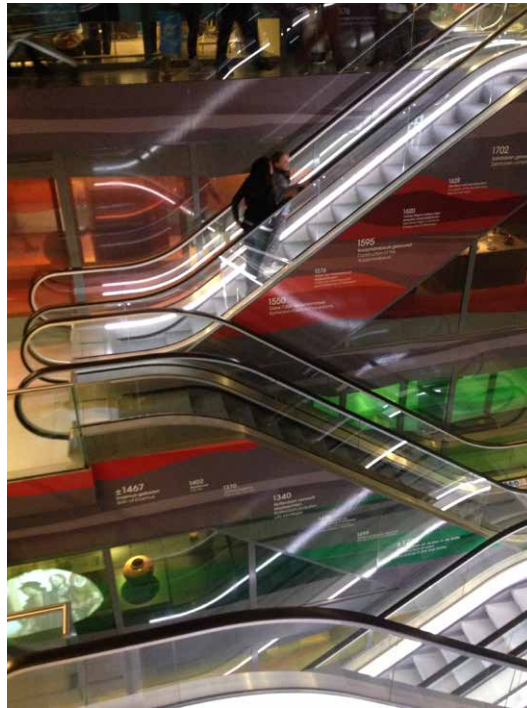
plotseling overleed. Tijdens de Reuvensdagen werd stilgestaan bij wat ze naliet in de vorm van stichting en congres.

### Een groot publiek, en een ruim aanbod

Ondanks Van Ginkels wat sombere blik op de publieksarcheologie in 2013 waren er interessante ontwikkelingen op dat vlak in de jaren tien. Op de Reuvensdagen was dat niet alleen af te meten aan het aantal sessies, jaarlijks toch wel minimaal één en vaak georganiseerd door de onder anderen door hem in 2009 opgerichte Stichting Archeologie & Publiek. De SAP begon in 2013 ook met het tweejaarlijks uitreiken van de Prijs der Nederlandse Publieksarcheologie. Ze koos daarvoor het podium van de Reuvensdagen, en de beslissing viel nadat de vier genomineerden in een zogenaamde Zeepkistsessie hun project gepresenteerd hadden.

Het lespakket 'Naar de stad?' van Erfgoed Leiden en Omstreken streek, mede dankzij de enthousiaste wijze van presenteren, dat jaar de eer op. In 2015 zou de Tijdtrap, de expositie langs de roltrap en in de parkeergarage van de Markthal van BOOR – nu Archeologie Rotterdam – de prijs krijgen.

De ArcheoHotspots kregen hem in 2017 en in 2019 werd het project 'Helmond in 100 stukskes' uitverkoren. Stadsarcheoloog Theo de Jong had allerlei spullen verzameld bij de sanering van een vuilnisbelt die van 1930 tot 1967 in gebruik was. Met die objecten werden 'verhalenvangers' op pad



Langs de roltrap in de Rotterdamse Markthal ontvouwt zich de Tijdtrap: een tijdlijn met expositie op verschillende niveaus in de parkeergarage (foto: Liesbeth Theunissen).

gestuurd om verhalen van 'ooggetuigen' te verzamelen. Het project leidde tot een verhalenbundel, een reizende tentoonstelling en een verhalenkoffer met 'stukskes' (objecten), spelletjes en opdrachten.

De ArcheoHotspots waren eind 2014 van start gegaan in het Allard Pierson Museum in Amsterdam. Het even simpele als succesvolle concept was ontsproten aan het brein van directeur Wim Hupperetz en Tonnie van de Rijdt. Het bestond in de basis uit een tafel met archeologische



Op de Reuvensdagen van 2014 bleek dat het Zijne Majesteit behaagd had om Evert van Ginkel te onderscheiden voor zijn inzet voor publieksarcheologie. Op de foto de jonge Ridder met decoratie, geflankeerd door Dieke Wesselingh en Julia Chorus (foto: Liesbeth Theunissen).



Archeozoöloge Josje van Leeuwen inspireert jong en oud op Texel tijdens de Nationale Archeologiedagen 2019 (foto: Archeologie West-Friesland).



vondsten, waarbij het publiek werd uitgenodigd om aan te schuiven, actief mee te doen aan de uitwerking en te reflecteren op het materiaal. Het concept sloeg aan en er verschenen steeds meer Hotspots, verspreid over het land. In 2017 kregen ze de prijs, die inmiddels was omgedoopt in Grote Archeologie Prijs, uitgereikt tijdens de Nacht van de Geschiedenis in het Rijksmuseum, maar de ArcheoHotspots figureerden dat jaar ook in verschillende sessies op de Reuvensdagen.

Het jaar na de start van de ArcheoHotspots, in 2015, vonden voor de eerste keer de Nationale Archeologiedagen plaats. Gemodelleerd naar het idee van de sinds 1990 bestaande Open Monumentendagen, met een landelijke campagne en lokaal georganiseerde activiteiten door het hele land. Kleine en grote musea, heemkundekringen en AWN-afdelingen, gemeentelijke archeologen en provinciale depots haakten massaal aan en initieerden wandelingen, workshops en open dagen. Die werden goed ontvangen en gewaardeerd: binnen enkele jaren groeide het aantal bezoekers van 21.000 naar bijna 40.000 tijdens de editie van oktober 2019.<sup>21</sup>

Wat ook een terugkerende traditie had moeten worden, was de uitgave van het Jaarboek Nederlandse Archeologie 2017, door de SAP in samenwerking met de RCE in 2018. Een full-colour

uitgave in een kloek formaat, met de eerste resultaten van twintig opgravingen. Spraakmakende projecten als het onderzoek van de Romeinse thermen in Heerlen, het oerbos van Leusden, de Trechterbeker-vlakgraven uit Dalfsen en het multi-perioden-onderzoek in Tiel-Medel figureerden erin. Helaas is de uitgeverij, Pronk Producties, inmiddels ter ziele. Gevreesd moet daarom worden dat ook dit jaarboek, net als dat uit 1986, een eenmalige uitgave zal blijven.

### Specifiek publiek

Steeds vaker werd een specifieke publieksgroep geadresseerd. Zo was er vanaf 2012, met name in Noord-Brabant, het project 'Zonder boer geen voer!' Hierin werkten boeren en archeologen samen om agrarisch erfgoed te ontsluiten, volgens het adagium 'het boerenbestaan als belangrijk onderdeel van onze samenleving in heden en verleden'. Bedacht door Yvonne Lammers van Echo information design en Richard Jansen, toenmalig gemeentelijk archeoloog van Oss. Belangrijke exponenten van het project waren tentoonstellingen op laagdrempelige locaties als gemeentehuizen en tuincentra.<sup>22</sup> Eerder was Henny Groenendijk als provinciaal archeoloog, en later als hoogleraar in Groningen, al samenwerkingsprojecten met boeren aangegaan. Ook de aan

het begin van dit hoofdstuk genoemde verstoringskaarten van de RCE hadden mede als doel om te bezien of en waar agrariërs meer ruimte zouden kunnen krijgen voor hun bedrijfsvoering, op basis van eerder ontstane verstoringen.

Niet alleen boeren, ook burens in de zin van lokale gemeenschappen waren *in the picture*. Deze *Community Archaeology*, waarin archeologen met bewoners samenwerkten of zelfs delen van het werk min of meer geheel aan de gemeenschap overlieten, was en is bijzonder populair.<sup>23</sup> Zo kon het publiek op verschillende plaatsen meegraven, bijvoorbeeld bij het nederzettingsonderzoek in Oss, waar onderzoekers van de Universiteit Leiden achteraf concludeerden dat het voor de meeste deelnemers een positieve ervaring was geweest en dat een dergelijke activiteit een sociale waarde kan hebben.<sup>24</sup> In Dalfsen werkte de lokale bevolking mee bij de opgraving van de Trechterbekergraven door ADC ArcheoProjecten, deels uit nood geboren omdat de gemeente niet genoeg financiën kon opbrengen. Het enthousiasme dat dit teweegbracht was zo groot dat er een heel programma omheen ontstond, dat 'Schat van Dalfsen' werd genoemd. Onder andere een documentaire, een lokale talkshow en een gedichtenroute waren het resultaat.<sup>25</sup>

In het Caribische deel van het koninkrijk trekt Jay Haviser, eiland-archeoloog van Sint Maarten, al jaren met jongeren het veld in op zoek naar archeologische sites. Zij vertellen thuis en aan hun vrienden wat ze gedaan hebben en zo groeit het draagvlak in de gemeenschap.<sup>26</sup>

De faam van de *Community Archaeology* ontging ook de programmacommissies van de Reuvensdagen niet. Zowel in 2016 als in 2017 werden Britse archeologen ingevlogen om in een Reuven slezing in te gaan op het fenomeen waarmee zij al langer vertrouwd waren. David Jennings van de York Archaeological Trust gaf in 2016 een overzicht met kritische reflectie, en Carenza Lewis (University of Lincoln) inspireerde het publiek in Leiden met haar beelden van de vierkantemeter-putjes die ze samen met lokale groepen in Oost-Engeland had gegraven. In 2019 ging de Universiteit van Amsterdam een samenwerkingproject met haar aan onder de noemer 'Community Archaeology in Rural Environments' (CARE). In dit project verkennen de onderzoekers samen met bewoners de geschiedenis van de Brabantse regio Het Groene Woud door het graven van kleine proefputjes.<sup>27</sup>

De homepage van de website van het programma Schat van Dalfsen. Het spraakmakende onderzoek van de Trechterbekergraven leidde tot een scala aan lokale initiatieven (bron: [www.schatvandalfsen.nl](http://www.schatvandalfsen.nl)).

**Schat van Dalfsen**

SCHAT VAN DALFSEN ▾ NIEUWS PROJECTEN ▾ Uw zoekterm... 🔍

Het grafveld van de Hunebedbouwers in Oosterdalfsen

**Welkom op de website van Schat van Dalfsen!**

In juni 2015 zijn er zeer bijzondere vondsten in Dalfsen gedaan uit de tijd van de hunebedbouwers.





Bewoners en onderzoekers samen aan het werk in het project CARE (foto's: Universiteit van Amsterdam).

Een AHN-screenprint van een deel van de Veluwe; raatakkers en grafheuvels zijn zichtbaar (bron: Actueel Hoogtebestand Nederland).

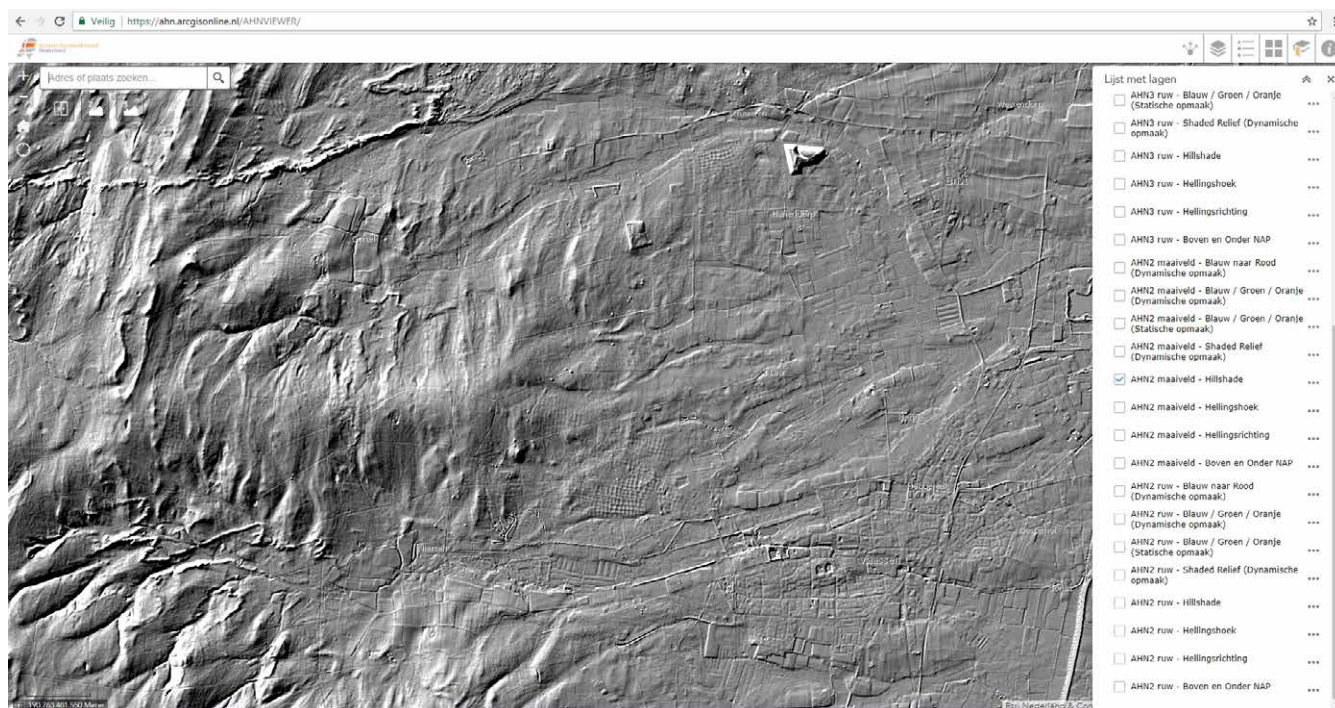
### Burgerwetenschap

Samen met boeren, burgers en buitenlui aan de slag, of het onderzoek zelfs geheel aan hen overlaten, was in de tweede helft van de jaren tien sowieso een *hot issue* geworden. Deze burgerwetenschap of *Citizen Science* werd in de natuurwetenschappen breed toegepast: recreatievissers hielden hun vangst bij voor een overzicht van de visstand, mensen maten de water- of luchtkwaliteit in hun woonomgeving of hielden bij hoeveel plastic ze zagen drijven in het water bij hen in de buurt. Volgens Wageningen University & Research dient burgerwetenschap meerdere doelen: zo wordt 95% van de Nederlandse EU-rapportages gebaseerd op gegevens die door burgers verzameld zijn, tegelijk



komen mensen meer over het onderwerp te weten en raken ze er sterker bij betrokken. Daarnaast speelt er een financiële motivatie, want onderzoek op deze manier is weliswaar niet gratis – aangezien zaken als voorbereiding, begeleiding, communicatie en controle veel aandacht vragen – maar wel goedkoper dan al het werk door betaalde medewerkers te laten doen.<sup>28</sup>

In 2017 werd er ook een sessie op de Reuvensdagen aan burgerwetenschap gewijd. Maar de belangrijkste Citizen Science-projecten in de archeologie kwamen pas daarna tot volle wasdom. Door de LiDAR-techniek (Light Detection And Ranging), waarmee met behulp van laser de afstand tot het aardoppervlak bepaald wordt, was





het mogelijk geworden om hoogtekarten te maken zonder vertroebeling door vegetatie. De LiDAR kan eenvoudigweg door begroeiing heen kijken, waardoor ook beboste of dicht begroeide gebieden middels een hoogtekarte onderzocht kunnen worden; ook de zich door vegetatie aan het oog onttrekkende patronen in het landschap worden zo zichtbaar en leesbaar. De techniek was al langer bekend, maar inmiddels is de resolutie aanmerkelijk verbeterd en misschien nog wel belangrijker: dit Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) werd gratis beschikbaar gesteld.

Deze voor de archeologie belangrijke bron bracht Erfgoed Gelderland en de Universiteit Leiden ertoe om in mei 2019 gezamenlijk het project 'Erfgoed Gezocht' (*Heritage Quest*) op te zetten. Ze verdeelden de hoogtekarte van de Veluwe in kaarten van 300 bij 300 meter en plaatsten die op een online platform. Burgerwetenschappers werden uitgenodigd om achter de eigen pc die kaartbeelden af te speuren naar grafheuvels, houtskoolmeilers en Celtic fields. Het was een gigantisch succes: in slechts 4,5 maand onderzochten ruim tweeduizend vrijwilligers de hele Veluwe, waarbij 347.835 keer een kaartje werd bekeken. Dat leverde honderden tot duizenden 'nieuwe' grafheuvels, meilers en raatakkers op. Deze zijn vervolgens onderworpen aan validatie in het veld. Overigens vormen in dit project niet alleen de archeologische fenomenen zelf het onderwerp van studie, het onderzoek heeft ook betrekking op de mogelijkheden van kunstmatige intelligentie en patroonherkenning door de computer. Nog in 2019 werd het project belicht in een Reuwendagensessie. Het onderzoek is in 2020 volgens dezelfde succesformule herhaald op de Utrechtse Heuvelrug en kreeg een jonger zusje in de vorm van Erfgoed Gezocht Junior.<sup>29</sup>

### Metaaldetectie

Ook de houding ten opzichte van de vrijwilligers die met metaaldetectoren zoeken veranderde. Beroepsarcheologen stonden vaak vrij kritisch tegenover deze zoekers, omdat ze soms vanwege hun interesse in de vondsten de bodem verstoorden zonder de context waar te nemen of die te documenteren, en hun informatie over vindplaatsen niet altijd deelden of meldden. Gaandeweg ontstond echter het besef dat de bevindingen van deze groep vrijwilligers waarde hadden voor de wetenschap en dat er lacunes in bestaande kennis mee konden worden ingevuld. Detectorzoekers werkten al vaak mee aan opgravingen en piepten de storthopen af.

Een voorbeeld van de samenwerking tussen metaaldetector-vrijwilligers en beroepsarcheologen (in spe) was de publicatie van het boek *Gered uit de*



grond in 2013. Bij de opgraving van het castellum van Alphen aan den Rijn was de grond tussen het oorspronkelijke castellum en de Oude Rijn afgegraven, afgevoerd en gestort langs de N11, de rijksweg van Leiden naar Bodegraven. Detectorzoekers hadden in deze aarde talloze metaalvondsten uit de Romeinse tijd gedaan. De catalogus hiervan, uitgegeven door zoekers Peter Bakker en Jan Willem Bron in eigen beheer, verscheen in samenwerking met de Universiteit Leiden.<sup>30</sup>

In datzelfde jaar 2013 was er een discussiesessie op de Reuwendagen, waar in een positieve sfeer toenadering gezocht werd. Conclusies waren dat samenwerking mogelijk en gewenst was, dat melden een plicht is van de vinder en registratie van de overheid, en dat het wellicht zaak was om de regelgeving aan te passen. Een benadering vanuit de mogelijkheden voor metaaldetectie binnen wetelijke kaders zou duidelijkheid kunnen scheppen en reserves wegnemen, aan beide kanten.<sup>31</sup>

Aldus geschiedde, met de invoering van de *Erfgoedwet* in 2016. Daarin was vastgelegd dat

Prikkelende verbeelding van de relatie tussen archeologen en metaaldetectorzoekers bij de Reuwendagensessie van 2013 (beeld: Jobbe Wijnen).

het zonder certificaat – onder voorwaarden te verkrijgen door bedrijven en overheden – verboden was een opgraving uit te voeren. Maar voor detectorzoekers gold een speciale uitzondering, omdat de minister vond dat zij een waardevolle bijdrage leveren aan de ontwikkeling van archeologische kennis. Sinds 1 juli 2016, de datum van invoering, mogen ze hun hobby daarom uitoefenen, zolang ze de regels niet overtreden. Die komen neer op maximaal 30 centimeter diep zoeken, niet op terreinen waarvoor een uitzondering geldt en verplicht melden van de vondsten.

Om dat melden te faciliteren en collecties van detectorzoekers te documenteren werd in 2017, als een samenwerkingsverband van diverse universiteiten, de RCE, De Nederlandsche Bank, diverse musea, verenigingen en vrijwilligersorganisaties het consortium PAN opgericht: Portable Antiquities of the Netherlands. In navolging van buitenlandse voorbeelden en als onderdeel van het European Public Finds Recording Network werkt dit consortium, gecoördineerd door de Vrije Universiteit, aan ontsluiting, documentatie en online publicatie.<sup>32</sup> Deze verbinding tussen vondsten van detectorzoekers en wetenschappelijk onderzoek oogstte ook kanttekeningen. Gerrit Dusseldorp van de Universiteit Leiden tekende in 2019 aan dat de beoordeling van een

vondst door een hoogleraar de waarde van dat object onbedoeld zou kunnen opdrijven, als de vinder zou besluiten om na melding over te gaan tot verkoop. Want dat mocht immers. Daarom betoogde hij ook dat vondsten automatisch eigendom zouden moeten worden van de Staat.<sup>33</sup> In een nieuwe discussiesessie op de Reuvensdagen in Vlaardingen, vijf jaar na die van 2013, werd dan ook geconcludeerd dat er inmiddels veel goed gaat, maar dat de naleving van de regels toch ook nog te wensen overlaat. Zo is er bijvoorbeeld de relatief nieuwe, populaire hobby van het magneetvissen, waarbij met een sterke magneet op waterbodems gezocht wordt naar metalen objecten. Magneetvissen is verboden, maar dat is ook bij handhavers niet altijd bekend.<sup>34</sup>

### Erfgoedwet en certificering

Met de inwerkingtreding van de *Erfgoedwet* in 2016 werd de opgravingsvergunning dus afgeschaft en werden certificaten ingevoerd. In de aanloop naar de wet hadden archeologische organisaties hun twijfels geuit over de noodzaak van het afschaffen van de opgravingsvergunning. In hun ogen was dit instrument, dat was ingevoerd bij de *Monumentenwet* van 1988 en dat door de opeenvolgende rijksdiensten werd uitgegeven, met de nodige kanttekeningen goed werkbaar. Het besluit



Op de Reuvensdagen in Heerlen (2016) werden register en certificering door acteurs op de hak genomen (foto: Wil Klarenaar).

viel echter dat de archeologie branches als Arbo-advisering en asbestsanering moest volgen en dat het doen van opgravingen verplicht gecertificeerd moest worden. Die verplichting had alles te maken met de zorgvuldige omgang met het archeologisch bodemarchief en daarmee met het beheer van het collectief geheugen. De keuze om het rijk niet meer als verstrekker van een vergunning of anderszins ontheffing te zien, was op haar beurt geheel in lijn met het adagium van de terugtrekkende overheid. Het stelsel van certificering bracht een aantal nieuwe fenomenen met zich mee. Natuurlijk was er al de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), door de sector zelf opgesteld en normerend voor de vergunninghouders. Maar de protocollen uit de KNA moesten nu toetsbaar worden gemaakt. Als beheerder van de KNA was het Centraal College van Deskundigen Archeologie (CCvD) daarvoor aan zet, gefaciliteerd door de SIKB.

Heel veel archeologen besteedden in 2015 en 2016 ontelbare uren om in voorbereidings- en begeleidingscommissies het CCvD daarover te adviseren. Daarbij moest er een beoordelingsrichtlijn komen, om ervoor te zorgen dat het werk van een certificaathouder door een Certificerende Instelling (CI) middels audits beoordeeld kon worden. Deze CI's zijn ook de uitgevers van de certificaten en hebben daarmee de rol van de overheid overgenomen. Ten slotte werd het systeem 'rond' gemaakt met de registratie van de zogenaamde actoren. Dit zijn personen die bevoegd zijn om processtappen uit de KNA, ook wel voorbehouden handelingen genoemd, uit te voeren. Zij werden geregistreerd in het Actorregister, en moesten hun registratie actueel houden door opleidingspunten te behalen. Op de Reuvensdagen en andere congressen stond voortaan aan het einde van de dag een rij wachtenden voor het deelnamecertificaat. Aan voorlopers van het Actorregister had de NVvA, waarvan elke archeoloog op persoonlijke titel lid kon worden, lang gewerkt. Ze kwamen er nooit helemaal uit. Uiteindelijk ging de SIKB het register beheren.

In 2019 werd het Kwaliteitssysteem Archeologie, zoals er naar het totale pakket verwezen werd, door onderzoeksbureau SiRM geëvalueerd in aanloop naar een evaluatie van de *Erfgoedwet*. De conclusie was dat het voor een evenwichtige evaluatie nog te vroeg was, maar dat er sprake was van voldoende kwaliteitsborging bij de uniformering van processtappen en het realiseren van een gelijk speelveld. Dat laatste was iets waar de archeologische bedrijven, eerder niet enthousiast over de invoering van dit nieuwe en kostenverhogende

systeem, altijd vurig naar gestreefd hadden. Maar er waren ook kritische kanttekeningen: zo leidde het systeem niet tot (aantoonbare) kwaliteitsverbetering, terwijl ook dat thema hoog op de agenda stond, mede ingegeven door de krappe marges en (te) scherpe prijzen als uitvloeisel van de crisis van 2008. Die maakten immers dat de kwaliteit nog weleens onder druk stond. En ondanks de betrokkenheid van zovelen bij de totstandkoming van het Kwaliteitssysteem Archeologie bleken sommigen zich toch nog niet in de (gehele) inhoud te herkennen.<sup>35</sup>

### Versnippering of versterking?

Misschien zorgde dat gebrek aan (h)erkenning er wel mede voor dat er zich nieuwe groepen gingen manifesteren. Ongetwijfeld waren er op de achtergrond en terugkijkend meer oorzaken aan te wijzen: het wegvallen van de SNA in haar rol van platform en belangenbehartiger, de Stichting Reuven die die rol aanvankelijk nog niet kon en wilde invullen, de toename van het aantal spelers en partijen in het vakgebied, de mede daardoor veranderende rol van de RCE en het verlies aan gezag van universiteiten en hoogleraren. Hoe het ook zij, de organisatiegraad binnen de sector werd hoger. Zo werd in februari 2016 SAMPL opgericht, het Specialisten Archeologisch Materiaal Platform. Dit verband verenigt specialisten in anorganische materialen en stelt zich kwaliteitsverhoging, kennisoverdracht en belangenbehartiging ten doel.<sup>36</sup> Enkele jaren eerder

Haagse stadsarcheoloog en middeleeuwen-specialist Monique van Veen in de gezamenlijke stand van BAP en SAMPL op de Reuvensdagen in Leiden (2017) (foto: Wil Klarenaar).





### Vergelijkbare congressen

Hoe zit het met de sectoren en landen om ons heen? Kennen die met de Reuvensdagen vergelijkbare congressen?

Het Museumcongres wordt sinds 2007 jaarlijks georganiseerd door de Nederlandse Museumvereniging. Opzet en doelgroep hebben sinds die eerste keer wel wat wijzigingen ondergaan. Gebleven zijn het centrale thema en de verschillende steden die worden aangedaan. De editie van 2019 trok circa vijfhonderd belangstellenden.

In de organisatie van het Nationaal Monumentencongres werkt een aantal erfgoedorganisaties samen. Voor het eerst georganiseerd in 2012, heeft het zich ontwikkeld van een conferentie die vooral op gebouwde monumentenzorg gericht was naar een bredere erfgoedblik. Rond de vijfhonderd deelnemers komen elk jaar in een andere stad bijeen voor een eendaags congres rond een centraal thema.

De Nederlandse historici hebben inmiddels twee edities van de Historicidagen achter de rug. Een tweejaarlijks fenomeen, dat in Utrecht (2017) en Groningen (2019) georganiseerd is. Het programma beslaat drie dagen in augustus en is gevarieerd, met zowel plenaire als sessie-onderdelen én een zeer uitgebreid cultureel programma. Er komen ongeveer driehonderd deelnemers naartoe.

Het Deutscher Archäologen Verband bestaat sinds 1970 en organiseert sinds dat jaar een jaarlijkse *Tagung*. Onze oosterburen waren ons dus net voor. Ook dit congres heeft steeds een centraal thema; in 2019 was dat bijvoorbeeld diversiteit, in 2018 archeologie in het digitale tijdperk. Ook deze conferentie vindt elk jaar in een andere stad plaats. Het programma beperkte zich tot en met 2012 tot de vrijdag en zaterdag, maar beslaat sinds 2013 een heel weekend, van vrijdag tot en met zondag. Op zondagmiddag wordt het in de regel met een stadswandeling afgesloten.

Het lidmaatschap van de European Association of Archaeologists (EAA), opgericht in 1994, staat open voor professionele archeologen en geïnteresseerden uit Europa en (ver) daarbuiten. In 1999 werd de vereniging erkend door de Raad van Europa. Willem Willems bekleedde het voorzitterschap van 1998 tot 2003. De *Annual Meetings* van de EAA, altijd in september, vormen het hoogtepunt van het verenigingsjaar. De conferentie reist langs Europese steden, duurt een kleine week en trekt met meer dan honderdvijftig sessies ruim tweeduizend deelnemers. Er is altijd een uitgebreid excursieprogramma. In 2010 deed de *Annual Meeting* Den Haag aan, in 2017 was Maastricht de gaststad.

hadden de specialisten in organische materialen zich al verenigd in BAP, het Biologisch-Archeologisch Platform, dat zich richt op onderzoek, onderwijs, communicatie en integratie van biologisch-archeologisch onderzoek binnen het vakgebied.<sup>37</sup> Het was onder andere de verdienste van BAP en SAMPL dat er een protocol Specialistisch Onderzoek, met daaraan gekoppelde actoren, aan de KNA werd toegevoegd. Beide organisaties organiseren, naast sessies op de Reuvensdagen, regelmatig symposia en zogenaamde buitendagen voor kennisuitwisseling en interactie.

De in 2013 opgerichte Stichting Metaaltijdenonderzoek Nederland heeft het organiseren van de jaarlijkse Metaaltijdendag zelfs als wezenlijk doel, naast het uitgeven van de bijbehorende bundel.<sup>38</sup> Een groep individuen die zichzelf wel als een ‘zwerm’ omschrijft en vooral online meningen en ideeën uitwisselt, is Archeologie 3.0. Ontstaan als Facebookgroep in 2013 op initiatief van Daan Raemaekers manifesteert de groep zich tegenwoordig, met inmiddels ruim 1500 leden, ook wel als meepratende partij.<sup>39</sup> Zelfs bij dit digitale platform blijkt er behoefte te zijn aan fysieke ontmoeting,

getuige de enkele edities van Archeologie 3.0-live die de zwerm heeft georganiseerd.<sup>40</sup> Sinds 2015 faciliteert de Stichting Reuvens het Groot Reuvensoverleg, bedoeld als platform voor de verschillende archeologische gremia, van ARCHON tot SIKB en van Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed tot NVAO. In de regelmatige bijeenkomsten worden relevante ontwikkelingen besproken en gezamenlijke acties richting politiek of maatschappij voorbereid.

Leidde deze toename van organisaties en verbanden nu tot versnippering, of juist tot versterking? Die vraag is lastig te beantwoorden. Wel lijkt over het geheel genomen, over alle gezindten heen, een verbindend principe waar te nemen. Als het erop aankomt, bijvoorbeeld in tijden van bezuinigingen of crisis, zijn archeologen aller sectoren regelmatig in staat en bereid geweest zich te verenigen en een eenduidig geluid naar buiten te laten horen.<sup>41</sup> Mogelijk werkt de organisatiegraad daarbij zelfs in het voordeel, omdat alle ‘bloedgroepen’ een aanspreekpunt hebben. Maar de alles overstijgende liefde voor het vakgebied speelt ook een niet mis te verstane verbindende rol.

### Specialistische verrijking

Niet alleen de platforms van specialisten hebben het spectrum verrijkt, ook met de specialistische onderzoeksmogelijkheden van archeologisch vondstmateriaal zijn nieuwe horizonten verkend. Zo brachten studies van *Ancient DNA* (aDNA), DNA verkregen uit skeletresten – meestal tanden – uit archeologische context, spectaculaire ontdekkingen aan het licht over verwantschappen en migratiestromen. Moderne mensen bleken Neanderthal-DNA in zich te dragen, wat aantoonde dat deze groepen ooit tegelijkertijd leefden en intensief contact hadden. Ze wisselden immers genetisch materiaal uit. In 2018 werd in *Nature* een ontdekking gepubliceerd waarin skeletten uit laat-neolithische grafheuvels in Oostwoud (NH) binnen een onderzochte populatie van vierhonderd individuen uit heel Europa een belangrijke rol speelden. Vergelijking van het aDNA maakte onweerlegbaar duidelijk dat de klokbekercultuur zich vanuit het oosten hierheen verspreid heeft door migratiestromen. Skeletresten uit het huidige Groot-Brittannië van kort na de klokbekertijd bleken een compleet afwijkend DNA-profiel te hebben dan dat van mensen van voor deze cultuurperiode. Die ‘nieuwe’ mensen waren langs een lange weg van het continent gekomen, via Noord-Holland. Eveline Altena en Harry Fokkens van de Universiteit Leiden waren twee van de 144 meewerkende onderzoekers.<sup>42</sup>

Andere intrigerende elementen met een groot onderzoekspotentieel waren isotopen. Met behulp van stabiele isotopen uit skeletmateriaal kan inzicht verkregen worden in het voedselpatroon van mensen en in hun mogelijke herkomst. Door analyse van koolstof- en stikstofisotopen is het mogelijk om de verhouding tussen de dierlijke en plantaardige componenten in het voedselpakket te bepalen en meer inzicht te krijgen in het mariene aandeel van het dieet. Aan de hand van strontium- en zuurstofisotopen uit tandglazuur kunnen mensen van niet-lokale komaf geïdentificeerd worden; soms lukt het zelfs om per individu een mogelijk herkomstgebied te definiëren.<sup>43</sup> Lisette Kootker van de Vrije Universiteit kreeg in 2018 de Van Es-prijs voor haar proefschrift op dit vakgebied.

De biomoleculaire analyse van organische residuen op aardewerk, ook wel aankoesels genoemd, waarmee vetten (lipiden) en eiwitten onderscheiden kunnen worden met inzet van massaspectrometrie of de Scanning-ElektronenMicroscop (SEM), is steeds gangbaarder



geworden.<sup>44</sup> Die methode is ook bruikbaar voor bijvoorbeeld lijm- en verfstoffen.

Slijpplatenonderzoek heeft al in 2007 zijn waarde bewezen bij het onomstotelijk identificeren van de akker van Swifterbant-S4 uit de opgraving van de Rijksuniversiteit Groningen, maar is bijvoorbeeld ook ingezet bij het onderzoek van raatakkers door dezelfde universiteit, waarover Stijn Arnoldussen op de Reuvensdagen in Ede en Heerlen vertelde.<sup>45</sup> De Universiteit van Amsterdam heeft het toegepast in het diachrone onderzoek van het agrarisch landschap van Veldhoven-Zilverackers.<sup>46</sup>

De Deense archeoloog – doch werkzaam in Zweden – Kristian Kristiansen verwees onder andere naar deze ontwikkelingen in zijn concept van de *Third Science Revolution*. Hij waardeerde bovendien de mogelijkheden van *Big Data* en de kwantitatieve methoden om die data te analyseren, gecombineerd met theorie. Kristiansen betoogde dat de archeologische wetenschap enorme stappen vooruit kon zetten met deze methoden, zoals eerder gebeurd was in het midden van de negentiende eeuw met de evolutie- en verwante theorieën en een eeuw later, toen de <sup>14</sup>C-dateringen voor een revolutie zorgden.<sup>47</sup> Hij vertelde erover in de Louwe Kooijmanslezing van het RMO in 2017 en op de *EAA-Annual Meeting* (zie het kader ‘Vergelijkbare congressen’ op p. 162) in Maastricht in hetzelfde jaar, maar bracht het niet tot de Reuvensdagen. Op het congres waren in 2018 (Vlaardingenv) en 2019 (Apeldoorn) wel laboratoriumsessies, waarin de congresgangers ‘live’ hun monsters konden laten onderzoeken.

### Operatie Odyssee

Op de Reuvensdagen in Haarlem (2011), die voor het overige een sterk beleidsmatige insteek kenden, kwam ander vorsend onderzoek aan de

Hans Huisman (RCE, links) en een congresganger tijdens een laboratoriumsessie in Vlaardingenv (2018) (foto: Wil Klarenaar).

orde in de vorm van het programma Odyssee. Dit programma was er gekomen naar aanleiding van het Vestigia-rapport uit 2003 (zie hoofdstuk 5).<sup>48</sup> Gefinancierd door NWO, de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek, werden binnen dit programma van 2010 tot 2014 maar liefst 31 oude opgravingen alsnog uitgewerkt. Sinds de KNA was een basisrapportage binnen twee jaar na afsluiting van het veldwerk gemeengoed geworden, maar voor de Malta-tijd was dit allesbehalve het geval. Archeologen waren vaak al blij als er geld was voor een graafmachine op een opgraving, waardoor de uitwerking neerkwam op eigen inzet in de avonduren en weekenden. Die hield geen gelijke tred met het aantal opgegraven vierkante meters, waardoor in depots en archieven vele dozen met vondsten, veldtekeningen en dagrapporten lagen te wachten op de volgende stap. Die kon nu gezet worden.

De Odyssee-projecten waren zeer divers en varieerden van de enigmatische mesolithische vindplaats Bergumermeer tot het urnenveld op de Boshoverheide bij Weert, de palts van Zutphen en het laat-middeleeuwse gasthuiscomplex De Beijerd in Breda. Ook maritiem archeologische opgravingen kregen hun verdiende uitwerking, met de nadere beschouwing van achttien in Flevoland opgegraven waterschepen en het 17<sup>e</sup>-eeuwse wrak van een vrachtaarder van 'Aanloop Molengat' bij Texel.<sup>49</sup>

Het 32<sup>e</sup> Odyssee-project behelsde digitalisering. Want lang niet alle vergeten opgravingen konden worden uitgewerkt, dus werd er een systeem opgezet, het e-depot, waarin de documentatie van ongeveer duizend resterende projecten digitaal kon worden opgeslagen en ontsloten. NWO stelde ook als voorwaarde dat er van elk Odyssee-project een publieksvertaling zou komen. Deze eis werd door de verschillende projecten verschillend ingevuld, en in 2014 was er een tentoonstelling in het RMO onder de titel 'Bij nader inzien, nieuw onderzoek naar oude opgravingen'.<sup>50</sup>

### Romeinse kust en de limes

Een aantal Odyssee-projecten viel op zijn beurt weer onder een ander onderzoeksprogramma: 'Romeinse kust'. Onder de bezielende leiding van medewerkers van Hazenberg Archeologie werden de oude opgravingen op Texel, die van de forten bij Velsen, van de vicus van Valkenburg-De Woerd, de haven van Voorburg-Arentsburg, het minicastellum van Den Haag-Ockenburgh, de havenplaats van Goedereede-Oude Oostdijk en het castellum en de vicus van Aardenburg opnieuw onder de loep genomen. Door de uitkomsten met elkaar in verband te brengen, openden zich nieuwe perspectieven op de Romeinse kustverdediging en de relaties met het achterland, de voedsel- en materiaalvoorziening en de verbindingen met Britannia. Een serie dikke en dunnere publicaties en een reeks

Lisette Kootker presenteert haar met de Van Es-prijs onderscheiden onderzoek, in Vlaardingen in 2018 (foto: Wil Klarenaar).







tentoonstellingen in Noord- en Zuid-Holland en Zeeland waren het gevolg.<sup>51</sup>

De Romeinse tijd had over aandacht sowieso niet te klagen. Dat had natuurlijk alles te maken met de voorgenomen aanwijzing van de *Niedergermanische limes* als UNESCO-werelderfgoed. Op de Reuvensdagen werd er verschillende malen over de voortgang van die nominatie gerapporteerd, voor het laatst in 2019. Sinds 2011 werken de drie Nederlandse limes-provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland, samen met Duitsland en de limes-gemeenten aan de voordracht, die in 2021 bekroond is met een plaatsing op de Werelderfgoedlijst. Daaromheen zijn er talrijke publieks- en visualisatieprojecten.<sup>52</sup>

### Oorlogsarcheologie

Een Odyssee-onderzoek dat zich anderszins onderscheidde en tegelijk een voorbode was van meer, was 'Oorlog op de plank', een samenwerkingsproject van de Vrije Universiteit en RAAP. Het ging hier niet om de uitwerking van een specifieke opgraving, maar van een categorie vondsten, namelijk die uit de Tweede Wereldoorlog. De collecties van archeologische depots en herinneringscentra werden onderzocht op de aanwezigheid en het potentieel van deze categorie. De onderzoekers concludeerden dat het onderzoekspotentieel beperkt is vanwege het vaak ontbreken van contextuele informatie en de slechte staat van het materiaal (veel ijzer/corrosie), maar dat er een belangrijke cultuur-historische potentie bestaat. De vondsten hebben immers een grote emotionele en symbolische waarde, en kunnen gezien worden als de stille getuigen van een beladen periode waarvan de

directe ooggetuigen steeds minder talrijk worden. Verder werden knelpunten vastgesteld wat betreft deponering en wet- en regelgeving.<sup>53</sup>

Al eerder was er archeologisch onderzoek geweest naar sporen uit WOII dat verder ging dan 'bijvangst' in opgravingen naar oudere perioden, in de zin dat het juist deze sporen als onderwerp van onderzoek had. In hoofdstuk 5 zagen we dat dat voorzichtig begon in de jaren nul. In 2002 onderzocht de gemeentelijke archeologische dienst van Deventer een V1-locatie; in 2008 voerde Ivar Schute van RAAP een onderzoek uit op de Grebbeberg en in datzelfde jaar haalde het ADC een pontonbootje van een Baileybrug boven uit de Maas bij Lottum. In 2010 werd in Wenum-Wiesel, gemeente Apeldoorn, voor het eerst meegekeken door archeologen bij de berging van een Duits jachtvliegtuig. Die operatie vormde mede de aanleiding voor een sessie op de Reuvensdagen van dat jaar.<sup>54</sup> Bij archeoloog Jesper de Raad, voor wie dit zijn eerste Reuvensdagen waren, is deze sessie goed bijgebleven: 'Wat ik me nog kan herinneren is een heel gaaf onderzoek van een vliegtuig uit de Tweede Wereldoorlog waarbij de archeologen mee mochten kijken met Defensie. Dat was een interessant inkijkje in zowel de archeologie als hoe Defensie omgaat met mogelijk gevoelige persoonlijke informatie van piloten.'<sup>55</sup>

Vanaf 2010 groef Schute ook in de beladen bodem van concentratiekampterreinen in Amersfoort en Westerbork en later werd hij gevraagd om mee te werken aan soortgelijk onderzoek in Sobibor en Treblinka. Ook bij andere partijen kwamen er steeds meer interesse en activiteiten op dit vlak, bijvoorbeeld de vondst van persoonlijke bezittingen van Duitse soldaten

Groepsfoto gemaakt bij de opening van de Odyssee-tentoonstelling in het Rijksmuseum van Oudheden (2014) (foto: Peter Jan Bomhof).

### Omgevingswet, ver van het bed?

De *Omgevingswet*, de wet die alles anders ging maken. Ook voor archeologen... In 2016 verving de *Erfgoedwet* de *Monumentenwet* 1988 voor wat betreft gebouwde en archeologische rijksmonumenten. De onderdelen van de *Monumentenwet* die te maken hebben met de fysieke leefomgeving, zoals de vergunningverlening op rijksmonumenten en het aanwijzen van provinciale en gemeentelijke monumenten, werden opgenomen in het wetsvoorstel voor de *Omgevingswet*.

Het nieuwe stelsel voor het omgevingsrecht bundelt maar liefst 26 wetten, 60 Algemene Maatregelen van Bestuur (AMvB) en 75 ministeriële regelingen tot 1 wet, 4 AMvB's en 1 regeling en is hiermee de grootse wetswijziging sinds de invoering van de grondwet.<sup>59</sup> De *Omgevingswet* is de juridische basis. De invoering van die wet was eerder voorzien voor 2018 en 2019, maar moest steeds worden uitgesteld en ook door de datum van 1 januari 2021 haalde de minister van Milieu en Wonen een streep. Ditmaal werd de coronacrisis als excuus aangegrepen, maar eerder waren er onder andere ook zorgen of de ICT-ontwikkelingen wel gelijke tred hielden met het wetgevingstraject. De geschetste complexiteit van het nieuwe omgevingsrecht is ongetwijfeld ook een factor. De toekomst zal leren of 1 januari 2022, de nieuwe invoeringsdatum, gehaald zal worden.

De *Erfgoedwet* en de *Omgevingswet* moeten elkaar gaan aanvullen op het gebied van de bescherming van het archeologisch erfgoed. In ambtelijke

termen heet het dat de regels op dit vlak beleidsneutraal worden omgezet. Daarmee wordt bedoeld dat het nieuwe beschermingsniveau gelijkwaardig is aan dat onder de oude wet- en regelgeving.

Toch gaat er veel veranderen. De *Omgevingswet* vraagt immers om een heel andere werk- en denkwijze van overheden, burgers en bedrijven. Dus ook van archeologen, die immers in alle drie de gremia opereren. Open, samenhangend, flexibel, uitnodigend en innovatief zijn de kernwoorden. Die instelling moet worden bereikt door minder en overzichtelijke regels, meer ruimte voor initiatieven en maatwerk, en het geven en vragen van vertrouwen. Daarbij moet het doel van een initiatief in de fysieke leefomgeving centraal staan, in plaats van de vraag 'mag het wel?' Het zal wennen zijn.

Ondanks die toch niet geringe implicaties is het thema 'Omgevingswet' nooit het hoofdonderwerp geweest van enige sessie of lezing op de Reuvensdagen. Dat geeft te denken: willen archeologen tijdens hun jaarcongres niet worden vermoeid met een wetgevingstraject? Zijn de consequenties niet doorgedrongen tot de programmacommissie? Misschien is de gedachte wel: als die wet eenmaal is ingevoerd, kunnen we het er altijd nog over hebben. Gezien het vele uitstel zit daar wel iets in. Overigens is het omgevingsrecht wel regelmatig voorbijgekomen op het jaarlijkse SIKB-congres, waar in de regel meer beleidsmatige onderwerpen op het programma staan.



In de in 2011 geopende permanente opstelling van het RMO zijn voor het eerst ook vondsten uit WOII te zien (foto: Ruurd Kok).

op Vliegbasis Eindhoven door Nico Arts die sinds 2011 te zien zijn in de permanente opstelling 'Archeologie van Nederland' in het RMO.

In 2012 was er weer een oorlogserelateerde Reuvensdagensessie, ditmaal met het ruimere thema archeologie van het militaire erfgoed, waarbij ook de Romeinse tijd en de Tachtigjarige Oorlog aan bod kwamen.<sup>56</sup> In 2014 verscheen een overzichtsrappport van het ADC, dat onder andere concludeerde dat de wetenschappelijke meerwaarde van WOII-archeologie beperkt is.<sup>57</sup> Het lijkt het publiek, dat een warme belangstelling voor dit thema aan de dag legt, niet te deren. Musea spelen daar graag op in. Zo organiseerde het Noordbrabants Museum in Den Bosch in 2017 de tentoonstelling 'Opgegraven Strijd' over oorlogsarcheologie, en wijdde het Archeologiehuis Zuid-Holland in 2018 een expositie aan de sporen van de Atlantikwall onder de titel 'Drakentanden in de duinen'. Sinds 2017 zijn er bovendien jaarlijks het congres en de bundel 'Strijdigheden' over conflictarcheologie, met bijdragen van amateurs en professionals van binnen en buiten de archeologie.<sup>58</sup>

## Noten

- 1 <https://www.spotgroningen.nl/programma/kane-come-together>, geraadpleegd op 16 juni 2020.
- 2 <https://nos.nl/artikel/2250245-wat-heeft-financiele-crisis-ongekost-en-gebracht.html>, geraadpleegd op 10 april 2020.
- 3 Van den Dries, Waugh & Bakker 2010.
- 4 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Directoraat-Generaal Cultuur en Media 2017.
- 5 Verbruggen 2016.
- 6 Persoonlijke mededeling Martijn van Gelderen, 8 april 2020.
- 7 Persoonlijke mededeling Evert van Ginkel, 18 maart 2020.
- 8 Persoonlijke mededeling Roel Lauwerier, 24 maart 2020.
- 9 Persoonlijke mededeling Maartje de Boer, 30 maart 2020.
- 10 Gepubliceerd in de *Erfgoedbalans 2017* (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Directoraat-Generaal Cultuur en Media 2017). Voor de periode september 2007-mei 2011 betrof de steekproefpopulatie 6098 onderzoeksmeldingen. Het uiteindelijke aantal behoudenswaardige vindplaatsen kwam in de analyse uit op 410. Van deze 410 vindplaatsen waren er 16 waarbij zowel behoud *in situ* als *ex situ* was gerealiseerd, voor het totaal aantal vormen van behoud is daardoor gerekend met een aantal van 426. Voor de periode mei 2011-december 2013 betrof de steekproefpopulatie in totaal 3798 onderzoeksmeldingen, het uiteindelijke aantal behoudenswaardige vindplaatsen was 338 en het aantal vormen van behoud 384.
- 11 Persoonlijke mededeling Johan Opdebeeck, 26 maart 2020.
- 12 Persoonlijke mededeling Tonnie van de Rijdt, 26 maart 2020.
- 13 RIGO Research en Advies 2011.
- 14 Persoonlijke mededeling Tonnie van de Rijdt, 26 maart 2020.
- 15 Persoonlijke mededeling Riemer Knoop, 26 maart 2020.
- 16 <https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro>, geraadpleegd op 4 oktober 2020.
- 17 Stichting Onderzoek Jonge Archeologen 2013.
- 18 Programmaboekje Reuvensdagen 2013.
- 19 Persoonlijke herinnering auteur.
- 20 Leeftang 2011.
- 21 <https://www.archeologiedagen.nl>, geraadpleegd op 11 april 2020.
- 22 <http://www.zonderboergeenvoer.nl>, geraadpleegd op 12 april 2020.
- 23 Al in 2007 hadden de SNA en TGV teksten & presentatie gezamenlijk een themadag over dit onderwerp georganiseerd in Felix Meritis in Amsterdam.
- 24 Boom & Van den Dries 2016.
- 25 <https://www.archeologie.nl/stichting-roelbrandt-project-2-dalflen-publieksopgraving> en <http://www.schatvandalfsen.nl>, geraadpleegd op 12 april 2020.
- 26 <https://www.universiteitleid.nl/nexus1492/news/an-interview-with-dr.-jay-haviser>, geraadpleegd op 8 mei 2020.
- 27 <https://www.awn-archeologie.nl/afdeling/avkp/3167-2>, geraadpleegd op 12 april 2020.
- 28 <https://www.wur.nl/nl/Dossiers/dossier/Citizen-science-burgerwetenschap.htm>, geraadpleegd op 6 mei 2020.
- 29 <https://www.zooniverse.org/projects/evakap/heritage-quest/about/research> en <https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/erfgoed-gezocht>, geraadpleegd op 6 mei 2020.
- 30 Bakker & Bron 2013.
- 31 Van de Bunt & Visser 2013.
- 32 <https://portable-antiquities.nl/pan/#/public>, geraadpleegd op 9 mei 2020.
- 33 <https://wetenschap.nu/nederlands-erfgoed-bodemvondsten-zijn-van-ons-allemaal>, geraadpleegd op 19 juni 2020.
- 34 <https://www.inspectie-oe.nl/onderwerpen/magneetvissen-naar-archeologische-schatten-is-verboden>, geraadpleegd op 4 oktober 2020.
- 35 SiRM, DSP-groep & Gordion advies 2020.
- 36 <http://www.sampl.nl>, geraadpleegd op 12 mei 2020.
- 37 <https://www.bioarch.nl>, geraadpleegd op 12 mei 2020.
- 38 <http://www.metaaltijden.nl>, geraadpleegd op 12 mei 2020.
- 39 Stand aantal leden van Archeologie 3.0, mei 2020.
- 40 <https://www.facebook.com/groups/441528699294825/about>, geraadpleegd op 12 mei 2020.
- 41 Bijvoorbeeld bij de oprichting van de Stichting Reuvs of het voornemen tot afschaffen van de opgravingsvergunning.
- 42 <https://www.lumc.nl/over-het-lumc/nieuws/2018/februari/historisch-dna-klokbekefenomeen>, geraadpleegd op 12 mei 2020.
- 43 Kootker 2012.
- 44 Oudemans 2019.
- 45 Raemaekers & Huisman 2016; Arnoldussen & Scheele 2014.
- 46 Theuws, Van der Heiden & Verspay 2011.
- 47 Kristiansen 2014.
- 48 Hessing & Mietes 2003.
- 49 Van Ginkel 2010.
- 50 Amkreutz & Van Ginkel 2014.
- 51 <https://romeinsekust.nl>, geraadpleegd op 14 mei 2020.
- 52 <https://www.limeswerelderfgoed.nl>, geraadpleegd op 14 mei 2020.
- 53 Kok & Wijnen 2012.
- 54 Van der Kamp *et al.* 2011.
- 55 Interview met Jesper de Raad, 1 maart 2019.
- 56 Kok *et al.* 2013.
- 57 Bosman *et al.* 2014.
- 58 <https://strijdigheden.com>, geraadpleegd op 15 mei 2020.
- 59 Persoonlijke mededeling Nathalie Vossen, 20 mei 2020.



*Hier woonde van 1821 tot 1835  
C.J.C. Reuvens  
's Werelds eerste hoogleraar in  
de archeologie en grondlegger  
van de moderne Ned. Archeologie*



Plaquette op Reuvens' woonhuis, Breestraat 27, Leiden. De deurklopper is door Reuvens zelf aangebracht, de plaquette is een initiatief van archeoloog Christos Thanos, die in dit pand een kamer bewoonde (foto: Evert van Ginkel).

# NA WOORD

## Terug- en vooruitblik

We zijn dit boek begonnen met een Ten geleide; we leiden het ook graag uit, vanuit een behoefte tot samenvatten en vooruitblikken. Ook wilden we als chroniqueurs nog ruimte hebben om actualiteiten toe te voegen, zeker in de merkwaardige, door een virus gedomineerde tijd waarin dit boek is afgerond. Een boek dat is ontstaan uit een spontaan idee in de wandelgangen van de zorgeloze Reuvsdagen van 2017.

Voortbordurend op de rode draad die in het Ten geleide is gesponnen, blikken we nog eenmaal terug op vijftig jaar Reuvsdagen, binnen het kader van twee eeuwen archeologiebeoefening. Wat valt ons op? Wat zijn de hoofdlijnen? Daarna kijken we naar voren en beschouwen vanaf dit voorlopig eindpunt het vervolg van de reis die we als archeologen samen maken, met de Reuvsdagen als jaarlijkse halteplaats.

## Van Reuvs naar Reuvsdagen

Terugblikkend kunnen we de ontwikkeling van de Nederlandse archeologie op hoofdlijnen benoemen, de contrasten vergroten en duidelijk maken welke personen, welke ontwikkelingen en welke gebeurtenissen van wezenlijke betekenis zijn geweest voor vak en veld.

De afgelopen tweehonderd jaar zijn op te knippen in vier delen, te beginnen met een periode van een eeuw (1818-1918) tussen Reuvs' aanstelling en het befaamde vertrek van Van Giffen van Leiden naar Groningen. In die honderd jaar kende het vak in Nederland geen grote ontwikkelingen; na Reuvs was er zelfs sprake van achteruitgang. Nederland bleef mijlenver achter bij het buitenland, waar de verfijning van het drieperiodesysteem, de ontdekking en toepassing van stratigrafische principes en de daaruit voortvloeiende

veldtechnieken, en uiteraard de erkenning van de oudere en oudste perioden van de menselijke aanwezigheid op aarde wél voor stormachtige ontwikkelingen zorgden. Zelfs de 'vernieuwer' Jan Hendrik Holwerda, tussen 1910 en 1930 de ongekroonde koning van de Nederlandse archeologie, stond meer in de traditie van de negentiende dan in die van de twintigste eeuw, nog geheel los van het feit dat hij weinig geloof hechtte aan het bestaan van een bronstijd of een paleolithicum.

Het is Van Giffen geweest die na 1918 het vak in ons land die nieuwe eeuw binnenleidde. De daaropvolgende (ruim) halve eeuw zien we als de tweede periode, eindigend met zijn overlijden in 1973. Die tweede, formatieve fase van 1918-1973 werd volkomen gedomineerd door deze uitzonderlijke persoon, de manier waarop hij (veld) archeologie bedreef en de door hem in het leven geroepen instellingen, waar na zijn pensionering zijn leerlingen en medewerkers de scepter zwaaiden – nog jarenlang nauwlettend gevolgd door de oude meester.

In dit verband mag niet de rol worden vergeten die de amateurarcheologen in dit tijdvak speelden. Vóór de Tweede Wereldoorlog waren zij vaak aanjagers van en deelnemers aan nieuw onderzoek, met name op het terrein van de oudere perioden. Na de oorlog vormden zij een georganiseerd, zeer serieus genomen netwerk van 'ogen en oren van de archeologie'. De groeiende kring van liefhebbers leidde in de jaren vijftig tot de sterke behoefte om samen te komen en om kennis te delen. De Correspondentendagen van de ROB en de sessies van het Nederlands Oudheidkundig Congres vormden de blauwdruk voor de Reuvsdagen, waarvan de eerste editie in 1971 het levenslicht zag.

Van Giffen maakte de eerste twee jaar van de vijf Reuvsdagendecennia nog mee. Het eerste

decennium, tot begin jaren tachtig, is nog te beschouwen als het staartje van het voorafgaande tijdvak, met veelal dezelfde hoofdrolspelers, instituten, opvattingen, verhoudingen en praktische werkwijzen. Hier en daar was wel degelijk sprake van nieuwe vormen en gedachten – de naweeën van de *New Archaeology* – terwijl de biologische en natuurkundige disciplines, welwillend ‘hulpwetenschappen’ genoemd, als een onmisbaar onderdeel van het onderzoek werden gezien. Toch vormden de paar academische instituten, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en het Rijksmuseum van Oudheden in 1980 nog dezelfde bescheiden fundamenten van een onderbezet bestel als 25 jaar daarvoor.

### **Van studeerkamer naar Malta**

Als we naar trefwoorden zoeken om de derde fase, die we tussen 1973 en 1992 plaatsen, te kenschetsen, schieten termen als ‘schaalvergroting’, ‘noodonderzoek’ en ‘maatschappelijk’ te binnen. In de jaren tachtig werd het werkveld geconfronteerd met de eisen die aan de hele maatschappij werden gesteld: economisch nut, efficiëntie en prestatie(druk), in combinatie met de noodzaak tot voortdurend en positief communiceren. De universitaire instituten moesten zich staande zien te houden in de continue hervormingen binnen het hoger onderwijs, terwijl ze – ondanks de zeer matige loopbaanperspectieven – steeds meer studenten trokken.

De Rijksdienst bereidde zich voor op een nieuwe omgang met het begraven erfgoed, dat op steeds grotere schaal werd bedreigd door de infrastructurele eisen van de moderne maatschappij en dat met de beschikbare capaciteit onmogelijk op adequate wijze kon worden beschermd of onderzocht. Er kwam een nieuwe categorie spelers in het veld, de gemeentelijke archeologen, die de archeologie dicht bij de burger brachten. Mede (maar niet uitsluitend) door hun toedoen kwam er meer oog voor de manier waarop de resultaten van het vele onderzoek op een aantrekkelijke en begrijpelijke manier aan een breder publiek konden worden overgebracht. De archeologie werd ‘maatschappelijker’.

Ten slotte liep die vermaatschappelijking uit op een stroom van vernieuwingen, maatregelen en regelgeving die vanaf het ondertekenen van de Conventie van Valletta (‘Verdrag van Malta’) in 1992 het leven van iedere Nederlandse archeoloog hebben bepaald. Dat jaar 1992 markeert het begin van de vierde fase, die bij het verschijnen van dit boek nog niet is afgerond. Het vak werd

steeds meer ingebed in regels en beleid. Was de Rijksdienst in de jaren tachtig en negentig nog dé grote uitvoerende instantie op opgravingsgebied, dat veranderde drastisch door de ‘geest van Malta’. Er werd een systeem van (gedwongen) marktwerking geïntroduceerd, met daaraan gekoppeld een nieuwe, commerciële sector die op allerlei gebieden dominant werd, in de eerste plaats qua volume. Ondanks de grondslagen van het Verdrag van Malta, waaronder het principe van ‘behoud in situ’, nam in de praktijk het aantal opgravingen en de daaropvolgende verplichte uitwerking alleen maar toe, alles op kosten van de ‘verstoorder’, later liever aangeduid als de ‘veroorzaker’ of ‘initiatiefnemer’.

Twee derde van alle Nederlandse archeologen werkt vandaag de dag bij een bedrijf of is (kleine) zelfstandige, een situatie die in 1980 nog volstrekt ondenkbaar was. Wat die kleine zelfstandigen betreft: de specialisten van de ‘science’-disciplines zijn anno 2021 bijna allen werkzaam als éénpitter of binnen een klein bedrijf. Zij waren tot de krediet- en bouwcrisis van 2008-2014 hoofdleveranciers van archeologisch relevante gegevens; daarna werden juist hun bijdragen als eerste sterk afgeslankt of geschrapt naarmate de budgetten werden verschaald.

Niet dat de rest van de commerciële archeologische sector niet met die verschraling te kampen heeft. De krappe marges en de (te) scherpe prijzen hebben er onder meer toe geleid dat de inhoudelijke kwaliteit van de resultaten van het archeologisch veldwerk onder druk staat. Veel vaste banen verdwenen en inhuur werd de norm. Een steeds groter deel van de archeologen gaat onder die druk gebukt; vooral de gedetacheerde werknemers of degenen in tijdelijke dienst hebben weinig zekerheid en carrièremogelijkheden. Toch hebben de opgravingsbedrijven tijdens de coronacrisis van 2020-2021 door kunnen werken en is de werkgelegenheid op peil gebleven.

Archeologen in dienst van lagere overheden vormen getalsmatig de tweede groep binnen het veld. Het aantal gemeenten en regio’s met een eigen archeologische dienst is sinds 1980 bijna vertienvoudigd, en iedere provincie heeft archeologen in dienst, functies die vroeger deels vanuit de ROB en deels vanuit het Groningse BAI werden vervuld. Deze vakgenoten werken zelden meer in het veld en zitten meestal achter een bureau of vergadertafel, beleid makend en uitvoerend binnen een steeds dichter geweven web van procedures en beleidskaders. Ook de veelheid aan nieuwe afkortingen van richtlijnen en instellingen kenschetst de sterke bureaucratisering die met dit alles samenhangt.



Menigeen, uit alle sectoren, vraagt zich weleens af of die regelgeving niet wat te ver is doorgeschoten en te veel de nadruk legt op het afvinken van technische details, zonder dat er sprake is van navenante kwaliteitsverbetering, zeker wat de inhoudelijke kant betreft.

Van de in 1980 nog min of meer gelijkwaardige academische instituten is de destijds piepkleine Leidse vertegenwoordiger nu verreweg de grootste, met pionier Groningen op een goede tweede plaats. Over toeloop van studenten hebben beide instituten niet te klagen. Van de opleidingen in Amsterdam echter, waar zowel de gemeentelijke als de Vrije Universiteit jarenlang de toon aangaven wat betreft inhoudelijke vernieuwing, is de toekomst ongewis. Een grote bijdrage aan het archeologieonderwijs wordt sinds 2006 ook geleverd door Saxion Hogeschool in Deventer met een hbo-opleiding archeologie.

De schaalvergroting binnen de archeologie, de vervlechting met andere maatschappelijke belangen en de borging van goed verzorgd onderzoek in het kader van ruimtelijke ingrepen hebben onmiskenbare voordelen gehad. De archeologie is inderdaad maatschappelijk een stuk volwassener geworden. Maar zoals met ieder groeiproces het geval is, gaat het gepaard met de nodige pijnen en krampen. Er is absoluut sprake van versnippering, en velen ervaren naast vooruitgang ook verschraling, vooral op het gebied van onderwijs en verdieping van onderzoek. Het lijkt of de sector ietwat buiten adem is en een helder beeld op de eigen toekomst mist, anders dan dat er altijd zal worden gegraven, beschreven en met de maatschappij zal worden gedeeld.

### **Van toen naar straks**

Het beschrijven van de afgelopen vijftig jaar was niet eenvoudig; het voorspellen van de ontwikkelingen in de volgende halve eeuw is nauwelijks mogelijk. Zelfs al zouden de archeologen het onderling eens zijn over welk pad ze gezamenlijk zouden willen bewandelen, ze zullen zich toch moeten voegen naar andere en sterkere maatschappelijke krachten. Toch werpen we een blik in de kristallen bol van de Nederlandse archeologie en wagen ons aan een paar voorspellingen voor de wat kortere termijn, waar we meer zicht én greep op hebben.

De eerste betreft technisch-methodologische vernieuwingen, waarvan archeologen profiteren bij hun interpretaties van hun onderzoeksobject. De *Third Science Revolution* die in het laatste hoofdstuk werd beschreven, is nog lang niet uitgewoed. De

perspectieven die geboden worden door de steeds verfijndere methoden op het gebied van exacte datering, de herkomst van mensen, hun onderlinge verwantschappen, migraties, diëten, ziekten en natuurlijk milieu, zijn evenzovele uitdagingen voor de wetenschap. Hooggespecialiseerde 'hulpwetenschappers' uit de biologische en natuurwetenschappelijke sector zullen een steeds krachtiger stempel drukken op de archeologische interpretaties. Ze zullen ook een navenant aandeel van de beschikbare budgetten incasseren. Het zal ze graag worden toegekend, omdat hun onderzoekresultaten sterk tot de verbeelding van het publiek spreken.

Een tweede voorspelling betreft de organisatie van de Nederlandse archeologie. Een op 2 juli 2019 aangenomen motie van kamerlid-archeoloog Sandra Beckerman (SP) om de Erfgoedwet van 2016 op het onderdeel archeologie met voorrang en samen met de sector te evalueren, kondigt mogelijk het begin van de vijfde fase aan in de Nederlandse archeologie: een fase van consolidering en het behalen van optimale kwaliteit op alle fronten. De voorwaarden daarvoor kunnen we wel schetsen: onderzoeksrapporten moeten beter bruikbaar worden voor wetenschappelijke syntheses; de totstandkoming van die syntheses moet worden bevorderd; en er moet ruimschoots gebruik worden gemaakt van innovatieve ideeën en technieken, ook vanuit andere vakgebieden. Dat alles moet leiden tot nieuwe kennis en tot daarvan afgeleide nieuwe betekenissen van het archeologisch erfgoed voor de samenleving. De tijd zal leren of de claim zal worden waargemaakt dat het informeren en laten participeren van bewoners over hun erfgoed leidt tot meer historisch bewustzijn en sociale verbondenheid. Dat hangt immers niet alleen af van een verbeterd aanbod vanuit de archeologie, maar ook van de vragen die de maatschappij aan de archeologen wenst te stellen.

En dan ten slotte de toekomst van de Reuvensdagen zelf. Vanaf zijn bescheiden maar enthousiaste start heeft het congres een halve eeuw met verve doorstaan, ondanks de kritische opmerkingen die na iedere editie worden gemaakt en gedeeld. Het is echter nog steeds bij uitstek het podium om over allerlei thema's van gedachten te wisselen, te discussiëren, kennis te maken met nieuwe collega's, de contacten met bekenden te onderhouden en nieuwe samenwerkingsverbanden aan te gaan. Het is een feit dat niet iedere archeoloog dat zo ziet. Veelgehoorde bezwaren zijn: te commercieel, te weinig inhoudelijk, te druk, te veel slechte verhalen, te veel nieuwe

gezichten, en zelfs: te duur, hoewel het een relatief voordelig congres is. Ondanks deze (subjectieve) kritiek worden de Reuvensdagen door een groot aantal vakgenoten trouw bezocht en in het algemeen gewaardeerd.

Over de samenstelling van het Reuvensdagen-publiek kan nog wel iets worden gezegd. Als de lezer terugbladert naar p. 45 en nog eenmaal de iconische foto van Ayolt Brongers' openingslezing van 1972 bekijkt, zal hij onmiddellijk kunnen constateren dat de huidige groep congresgangers veel groter en gemiddeld aanzienlijk jonger is geworden. Ze is ook minder hiërarchisch, al zullen invloedrijker personen nog steeds eerder voorin dan achterin de zaal zitten. De verhouding man-vrouw is ook aanzienlijk evenwichtiger, al is ze waarschijnlijk nog niet gelijk. Cijfers op dit vlak ontbreken. Ook zijn we niet op de hoogte van de sociale afkomst van de deelnemers; het is niet bekend of de archeologie naar verhouding meer of minder studenten trekt uit wat de 'lagere sociaal-economische strata' worden genoemd. Archeologen ervaren zichzelf, en niet zonder reden, als een egalitaire gemeenschap, waarbinnen men ook transgenerationeel gemakkelijk goede banden aanknoopt. Vormen de archeologen daarmee ook een inclusieve gemeenschap? Opvallend is het vrijwel volkomen ontbreken van gekleurde gezichten op het congres. Er zijn hiervoor verschillende redenen en oorzaken te bedenken, maar die zijn nooit getoetst. Mogelijk heeft het vak in

economisch opzicht te weinig meerwaarde voor groepen die zich nog een gelijkwaardige maatschappelijke positie moeten verwerven, mogelijk ook herkent men zich in cultureel opzicht niet in hetgeen de Nederlandse archeoloog fascineert.

Vieren toekomstige archeologen in 2071 de honderdste editie? Zo ja, dan zullen er lezers zijn (voornamelijk studenten, nemen we aan) die dat mee zullen maken en deze regels wellicht glimlachend zullen herlezen. Het congres zal zeker een andere vorm kennen. Door de ervaringen in 2020-2021 zijn we gewend geraakt aan virtuele bijeenkomsten, waarvan de techniek steeds wordt verbeterd en de acceptatie toeneemt. Wordt een hybride vorm, met sprekers vanuit allerlei geledingen, fysiek en op schermen, de norm? Is er nog behoefte aan echte wandelgangen? De andere organisatie- en communicatievormen van de afgelopen anderhalf jaar leiden onvermijdelijk tot deze vragen. Maar misschien blijkt al over een paar jaar dat alles grotendeels bij het oude is gebleven: de eerste convocaten, de inschrijving, de ontvangst, het weerzien, de sessies, de informele nabeschouwingen, de optredens, de borrels, de lange reis naar huis. Archeologen zijn niet wars van veranderingen, maar ze zijn vooral ook gehecht aan tradities.

Waar we als Nederlandse archeologen met zijn allen naartoe gaan, zal de tijd ons leren. We hopen in dit boek adequaat te hebben beschreven waar we de afgelopen halve eeuw vandaan zijn gekomen.



Ontvangst van de deelnemers aan de Reuvensdagen 2017 in Leiden (foto: Wil Klarenaar).

# WOORDEN VAN DANK

De Reuvensdagen zijn een bij uitstek collectief fenomeen, dat het collectief van auteurs zo goed mogelijk heeft willen beschrijven. Zij kregen daarbij hulp van een collectief van geïnterviewde collega's, meelezers, en leveranciers van achtergrondinformatie en vooral het vele en vaak bijzondere beeldmateriaal. We willen hen bij deze hartelijk danken voor hun tijd en bereidwilligheid en hopen ze nog vaak op de Reuvensdagen en elders te ontmoeten.

Interviews, persoonlijk of per telefoon, zijn gehouden met:

Pim Alders, Jan Albert Bakker, Tom Bloemers, Jan Breimer, Boudewijn Goudswaard, Willy Groenman-van Waateringe, Tom Hazenberg, Anthonie Heidinga, Leendert Louwe Kooijmans, Renée Magendans, Willy Metz, Dorothee Olthof, Masja Parlevliet, Jesper de Raad, Herbert Sarfatij, Herman ter Schegget, Ivar Schute, Frank Strolenberg, Marten Verbruggen, Dieke Wesselingh, Esther Wieringa en Herre Wynia.

De tekst is, afgezien van de vier leden van de begeleidingsgroep die in het Ten geleide zijn genoemd, meegelezen en van commentaar voorzien door: Menk Hendriksen, Robin Nieuwenkamp, Jesper de Raad, Wijnand van der Sanden, Leo Verhart en Remko Willemstein.

Diverse collega's hebben daarnaast aanvullende gegevens verstrekt en detailvragen beantwoord: Michiel Bartels, Maartje de Boer, Chrystel Brandenburgh, Peter van den Broeke, Mariëlle Bulsink, Martijn Eickhoff, Wim van Es, David Fontijn, Benedict Goes, Henny Groenendijk, Riemer Knoop, Hans Koot, Roel Lauwerier, Leendert Louwe Kooijmans, Renée Magendans, Johan Opdebeeck, Tim de Ridder, Tonnie van de Rijdt, Wijnand van der Sanden, Marie Louise Sørensen, Marten Verbruggen, Jeroen van der Vliet, Nathalie Vossen en Eugène Warmenbol.

Ten slotte verzamelden, scanden en beschreven velen de foto's en ander beeldmateriaal dat nodig was om een letterlijk tijdsbeeld van een halve eeuw Nederlandse archeologie te kunnen geven:

ACASA, Monica Alkemade, Archeologie Rotterdam, Archeologie West-Friesland, ARCHON bv, Marianne Alders, Pim Alders, Nico Arts, Nico Aten, Corrie Bakels, Corien Bakker, Jos Bazelmans, Janneke Berkelbach van der Sprenkel, BIAxconsult, Peter-Jan Bomhof, BOOR, Mariëlle Bulsink, Arnold Carmiggelt, Josette Custers, Linda de Boer, Mohssine Dahhan/gemeente Almere, Menno Dijkstra, Jeroen Drost, Harry van Enkevort, Faculteit der Archeologie/Universiteit Leiden, Martijn van Gelderen, GIA/Kirsten van der Ploeg, Stella van Ginkel, Boudewijn Goudswaard, Henny Groenendijk, Tom Hazenberg, Historische Vereniging Texel, Caroline Hom, Bert Huiskes, Henk 't Jong/tScapreel, Wil Klarenaar, Riemer Knoop, Joep Koorndijk, Fokko Kortlang, Jasper van Kouwen, Heleen van Londen, Robbert Jan Looman/RMO, Renée Magendans, Dorothee Olthof, Olav Odé, RAAP, RCE, RMO, TGV teksten & presentatie, Tim de Ridder, Wil Roebroeks, Wouter Roessingh, Bram Silkens, Hannie Steegstra, Petra Tensen, Marco van Trierum, Caroline Vermeeren, Bart Vermeulen, Martien Verdenius, Johan Verspay, Maarten Westmaas, Jobbe Wijnen, Herre Wynia en Marjolein Zeilstra.

Nogmaals danken we bij deze onze eindredacteur Nel van Beelen, onze kaartenmaker Olav Odé, onze uitgever Sidestone Press, met name Karsten Wentink en Corné van Woerdekom, de Stichting Reuven en met name Chrystel Brandenburgh, Carla Jansen en Henk van der Velde voor hun medewerking, steun en opdrachtgeverschap, de RCE voor de geboden gastvrijheid, onze mede-initiatiefnemers en begeleiders Jos Bazelmans, Arnold Carmiggelt, Renée Magendans en Nathalie Vossen, en al de gulle sponsors die deze uitgave mogelijk hebben gemaakt.





De auteurs in de Leidse Hortus, kort na afronding van het manuscript, zomer 2021. Van links naar rechts: Evert van Ginkel, Marie-France van Oorsouw, Liesbeth Theunissen, Ruurd Kok (foto: Stella van Ginkel).

## OVER DE AUTEURS

**Evert van Ginkel** (Washington, 1955) maakt al sinds 1983 tentoonstellingen, films en boeken over de Nederlandse archeologie en geschiedenis. Hij groeide op in Den Haag en Voorburg en studeerde vanaf 1973 klassieke talen en culturele prehistorie in Leiden. Zijn eerste Reuvensdagen beleefde hij in 1979, in Assen, waar hij op de tweede dag een ludieke film over het leven van Johan Picardt mocht presenteren. De opdracht tot het schrijven van het jeugdboek *De onderkant van Nederland. Het avontuur van de archeologie* vormde het startschot van zijn carrière. Hij was een van de eersten in Nederland die in de jaren tachtig als zelfstandig ondernemer op het gebied van de archeologie opereerden. In 1990 richtte hij met twee collega's het bureau TGV teksten & presentatie op.

De afgelopen 38 jaar heeft hij tal van archeologische en historische onderwerpen van jargon ontdaan en voor een algemeen publiek in begrijpelijke en toegankelijke taal ontsloten. Voor zijn inzet op het gebied van de verhouding archeologie en maatschappij werd hij op de Reuvensdagen in Den Haag in 2014 benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau.

Hij is een generalist met een zeer brede belangstelling. Daarbinnen heeft hij een voorliefde voor thema's als de Trechterbekercultuur, Romeins Nederland, de Tweede Wereldoorlog en de rijke geschiedenis van de Nederlandse archeologie.

**Liesbeth Theunissen** ('s-Hertogenbosch, 1966) groeide op tussen de grafheuvels in het Brabantse Knegsel. De liefde voor de archeologie vond ze in haar eigen achtertuin op de opgravingen in Dommelen en Hoogeloon.

Na haar studie culturele prehistorie en promotieonderzoek in Leiden ging Liesbeth voor de toenmalige ROB aan de slag. Sinds 2002 werkt

ze voor de rijksdienst als archeologisch specialist voor de late prehistorie, de periode van 3000 tot 12 voor Chr. Daar houdt ze zich onder andere bezig met waardestellend onderzoek van verschillende laat-prehistorische vindplaatstypen, waaronder de veelal rijksbeschermden grafheuvels en urnenvelden. Daarnaast adviseert zij allerlei convenantpartners van de rijksdienst en participeert zij in programma's die de omgang en zorg voor het ondergrondse erfgoed verbeteren.

Op 19 november 1999 hield Liesbeth haar Reuvensdagen-'maidenspeech' over grafituilen in de bronstijd, in het Rembrandt Theater te Arnhem. Zij was datzelfde jaar gepromoveerd op haar onderzoek naar het ontstaan van de Hilversumcultuur. Sindsdien is ze gefascineerd door de geschiedenis van de Nederlandse archeologiebeoefening. Zij is een van de drijvende krachten achter 'Het Genootschap', een illuster gezelschap dat zich over dit thema buigt. In haar publicaties vervaecht zij zowel de geschiedenisdraden als ook de verhalen over hoe de mens in de late prehistorie leefde.

**Marie-France van Oorsouw** (Oss, 1969) is een archeoloog met een brede belangstelling voor en ruime ervaring met de maatschappelijke aspecten van het vak. Ze groeide op in Oss, waar ze een gymnasiale opleiding volgde. Vandaar ging ze naar Leiden om pre- en protohistorische archeologie te studeren. Vanuit Leiden keerde ze vele malen terug naar Oss, om mee te werken aan de omvangrijke veldonderzoeken van het Maaskant-project. Nog tijdens haar studie bezocht ze haar eerste Reuvensdagen, de editie in Assen van 1991. Daarvan herinnert ze zich vooral het pianospel van Arie Peddemors in het Drents Museum en haar verwondering over het feit dat archeologen ook nog andere zaken dan wetenschap beoefenden.

Nadat ze in 1993 afstudeerde maakte ze kennis met de meest uiteenlopende aspecten van het vak. Ze werkte onder meer voor de archeologische dienst van Den Haag, bekleedde verschillende functies bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (nu RCE), was provinciaal archeoloog van Flevoland en conservator prehistorie bij het Rijksmuseum van Oudheden.

Sinds 2008 is ze zelfstandig werkzaam vanuit haar bureau Weleer en houdt ze zich vooral bezig met het verzorgen van (archeologische) tentoonstellingen en publicaties, educatieve projecten en het organiseren van evenementen. In die laatste hoedanigheid was ze jarenlang betrokken bij de organisatie van de Reuvensdagen. Als zangeres luisterde ze bovendien menig avondprogramma van het congres op.

**Ruurd Kok** (Amsterdam, 1969) is archeoloog, freelance-journalist en schrijver. Hij studeerde theoretische archeologie en prehistorie aan de Universiteit Leiden. Als student bezocht hij zijn eerste Reuvensdagen in 1990 in Maastricht, toen er nog sheets met een overheadprojector werden gepresenteerd. Daar zag hij met medestudenten

voor het eerst de bekende Nederlandse archeologen van wie ze artikelen hadden moeten lezen.

Als gemeentelijk archeoloog van Gouda gaf hij eind jaren negentig zijn eerste korte presentatie op de Reuvensdagen, de introductie van een poster over zijn opgraving van een middeleeuwse ontginningsboerderij. Hij werkte acht jaar als provinciaal archeoloog van Utrecht en maakte in 2010 de overstap naar RAAP. Bij dit onderzoeksbureau kon hij volop zijn aandacht richten op archeologisch onderzoek naar resten uit de Tweede Wereldoorlog. Hij wordt gezien als pionier op dit terrein en heeft hierover op de Reuvensdagen ook meerdere sessies georganiseerd en lezingen gegeven.

Sinds zijn aanstelling als docent bij Hogeschool Saxion in 2019 kwam hij steeds vaker zijn eigen studenten tegen in de congresgangen en op de dansvloer. Naast zijn docentschap is hij blijven schrijven als freelancer. In mei 2020 verscheen *Bang voor mooi weer*, de bundeling van zijn Leidsch Dagblad-artikelen over oorlogssporen in Leiden en omgeving, in mei 2021 gevolgd door *Denken over herdenken*, over de actuele betekenis van oorlogsmonumenten in Nederland. Sinds medio 2021 werkt Kok volledig als zelfstandige.



# GERAADPLEEGDE BRONNEN

- Amkreutz, L. & E. van Ginkel 2014: *Bij nader inzien. Nieuw onderzoek naar oude opgravingen*, Leiden.
- Amkreutz, L. & E. van Rossenberg 2003: Toekomstmuziek. Malta en het toekomstperspectief van studenten en jonge archeologen, *Archeobrief* 7-26, 19-20.
- Amkreutz, L. & H. Pauts 2016: Ontziet Onze Oudheden!, *RMO-magazine* 42, 21-25.
- Anoniem 2001: SNA-Nieuws, Interimbeleid en Malta: stand van zaken, *Archeobrief* 5-19, 20-21.
- Anoniem, 2002: SNA-Nieuws, *Archeobrief* 5-21, 22.
- Archeofun, 2006: *Barbie en het Bodemonderzoek, een kijk- en doeboek voor archeologen*, Leiden.
- Archeologisch Informatie Centrum, 1992: *Archeologische Almanak, Wie, wat en waar in de Nederlandse archeologie*, Abcoude/Leiden.
- Arentzen, W., 2007: *Janssiana III. L.J.F. Janssen en het Gooi*, Utrecht.
- Arentzen, W., 2009: L.J.F. Janssen en de oudheden uit Hilversum, in: L.J.F. Janssen, *Hilversumsche oudheden. Eene bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis der vroegste Europeesche volken* (facsimile uitgave Sidestone), Leiden, IX-XIII.
- Arnoldussen, S. & E.E. Scheele 2014: *De Celtic fields van Wekerom: kleinschalige opgravingen van wallen en velden van een laat-prehistorisch raat-akkersysteem* (Grondsporen 18), Groningen.
- Bakels, C.C., 1978: *Four Linearbandkeramik settlements and their environment, a paleo-ecological study of Sittard, Stein, Elsloo and Hienheim*, Leiden.
- Bakker, J.A., 2003: Forty-five years of cultural prehistory research at the IPP, in: W. Groenman-van Waateringe, B. van Beek & W. Metz (red.), *Het instituut. Vijftig jaar IPP/AAC*, Amsterdam, 13-21.
- Bakker, P. & J.W. Bron 2013: *Gered uit de grond*, Alphen aan den Rijn.
- Band, A.P. van den & E.H.P. Cordfunke 2001: *Archeologie in veelvoud. Vijftig jaar Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland*, Utrecht.
- Bartels, M.H. & B. Vermeulen 2002: Archeologische kroniek Gemeente Deventer, in: *Deventer Jaarboek 16*, Deventer, 78-79.
- Bartels, M.H., z.j.: 'Drijfhout, deining en dadendrang, vijftig jaar duikende archeologie op Texel (1970-2020)' (artikel in voorbereiding).
- Bazelmans, J. & J. Kolen 2015: *Werk van eeuwen, gesprekken met Tjalling Waterbolk*, Assen.
- Bazelmans, J.G.A., O. Brinkkemper, J.H.C. Deeben, J. van Doesburg, R.C.G.M. Lauwerier & P.A.M. Zoetbrood 2005: *Mag het ietsje meer zijn? Een onderzoek naar de door bedrijven opgestelde Programma's van Eisen voor archeologisch onderzoek uit de periode 2003-2004*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 120).
- Beek, R. van, 2010: *Reliëf in tijd en ruimte. Interdisciplinair onderzoek naar bewoning en landschap van Oost-Nederland tussen vroege prehistorie en middeleeuwen*, Leiden.
- Bloemers, J.H.F., 1978: *Rijswijk (Z.H.), 'De Bult'; eine Siedlung der Cananefaten*, Amersfoort.
- Bloemers, J.H.F. & T. van Dorp (red.) 1991: *Pre- en protohistorie van de Lage Landen*, Houten.
- Bloemers, J.H.F., L.P. Louwe Kooijmans & H. Sarfatij 1981: *Verleden land, archeologische opgravingen in Nederland*, Amsterdam.
- Bloemers, J.H.F., W. Groenman-van Waateringe & A. Heidinga 1993: *Voeten in de aarde. Een kennismaking met de moderne Nederlandse archeologie*, Amsterdam.
- Bogaers, J.E.A.T., 1955: *De Gallo-Romeinse tempels te Elst in de Over-Betuwe*, 's-Gravenhage.

- Boom, K.H.J. & M.H. van den Dries 2016: Buurtarcheologie in Oss – Horzak-bewoners op zoek naar hun prehistorische burenen, *In Brabant* 7-1, 66-69.
- Bosman, A., E. van Ginkel, J. Verweij & W. Waldus 2014: *De archeologie van modern oorlogserfgoed*, Amersfoort (ADC-rapport 3595).
- Bovenga, P., 2004: *De levensloop van een 75-jarige. Geschiedenis van Museum Kasteel Wijchen 1927-2002*, Zaltbommel.
- Brandt, R.W. & J. Slofstra (red.) 1983: *Roman and native in the low countries. Spheres of interaction*, Oxford (British Archaeological Reports international series 184).
- Brandt, R.W., W. Groenman-van Waateringe & S.E. van der Leeuw (red.) 1987: *Assendelver Polder Papers 1* (= Cingula 10).
- Brinkkemper, O., M.C. Eerden, K. van der Graaf, R.M. van Heeringen, A.A. Kerkhoven, M.C. Kosian, H.J.M. Meijers, J.H.M. Peeters, I.M. Roorda, H. Sarfatij & I.A. Schute 1998: Handboek van ROB-specificaties, Amersfoort (typoscript Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, eerste editie).
- Brongers, J.A., 1973: *1833: Reuvs in Drenthe. Een bijdrage tot de geschiedenis van de Nederlandse archeologie in de eerste helft van de negentiende eeuw*, Bussum.
- Brongers, J.A., 2002: *Een vroeg begin van de moderne archeologie. Leven en werken van Cas Reuvs (1793-1835)*, Amersfoort (Nederlandse Archeologische Rapporten 23).
- Brongers, J.A., 2007: Reuvs als opgraver, in: E.H.P. Cordfunke, M. Eickhoff, R.B. Halbertsma, P.H.D. Leupen & H. Sarfatij (red.), *'Loffelijke verdiensten van de archeologie'. C.J.C. Reuvs als grondlegger van de moderne Nederlandse archeologie*, Hilversum, 109-118.
- Buijtendorp, T., 2007: Reuvs en Arentsburg. Een proeve van wetenschappelijkheid, in: E.H.P. Cordfunke, M. Eickhoff, R.B. Halbertsma, P.H.D. Leupen & H. Sarfatij (red.), *'Loffelijke verdiensten van de archeologie'. C.J.C. Reuvs als grondlegger van de moderne Nederlandse archeologie*, Hilversum, 119-133.
- Bunt, A. van de & M. Visser 2013: Succesvolle sessie metaaldetectie en archeologie op de Reuvsdagen 2013 (ongepubliceerd verslag).
- Butler, J.J., 1969: *Nederland in de bronstijd*, Bussum.
- Carmiggelt, A., 2001: *Opgespoord verleden. Archeologie in de Betuweroute*, Abcoude.
- Carmiggelt, A., 2010: Vijftig jaar Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam (BOOR), *Westerheem* 59-3, 122-135.
- Carmiggelt, A., 2019: *'Geheimzinnigheid is zijn fort'. Assien Bohmers (archeoloog), 1912-1988*, Utrecht.
- Carmiggelt, A. & E. van Ginkel 1993: *De archeologie van Den Haag, deel 3: de Middeleeuwen*, Den Haag.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011: *Jaarboek onderwijs in cijfers*, Rijswijk.
- Centraal Bureau voor de Statistiek, 2011: Statistisch jaarboek 2011, <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2011/25/statistisch-jaarboek-2011>.
- Coles, J., 1975: *Experimentele archeologie*, Groningen.
- Cordfunke, E.H.P., M. Eickhoff, R.B. Halbertsma, P.H.D. Leupen & H. Sarfatij (red.) 2007: *'Loffelijke verdiensten van de archeologie'. C.J.C. Reuvs als grondlegger van de moderne Nederlandse archeologie*, Hilversum.
- Cruysheer, A., 2002: *Archeologisch Erfgoed en Publiekspresentatie. Onderzoek naar de mogelijkheden van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta* (scriptie Vrije Universiteit, Amsterdam).
- Deeben, J., B. Groenewoudt, D. Hallewas, C. van Rooijen & P. Zoetbrood 2005: Op zoek naar de archeologische voorraad, in: W. van den Dries & W. Willems (red.), *Innovatie in de Nederlandse archeologie*, Gouda, 37-54.
- Díaz-Andreu, M. & M. Price 2009: Christopher Hawkes. His archive and networks in British and European archaeology, *The Antiquaries Journal* 89, 1-22.
- Dijkstra, H. & F.C.J. Ketelaar 1965: *Brittenburg, raadsels rond een verdrongen ruïne*, Bussum.
- Dorst, M.C., 1980: Archeologische documentatie en automatisering, in: M. Chamalaun & H.T. Waterbolk (red.), *Voltooid Verleden tijd? Een hedendaagse kijk op de prehistorie*, Amsterdam.
- Dries, M.H. van den & W.J.H. Willems (red.) 2005: *Innovatie in de Nederlandse archeologie*, Gouda (Liber amicorum voor Roel W. Brandt).
- Dries, M.H. van den, K.E. Waugh & C. Bakker 2010: A crisis with many faces. The impact of the economic recession on Dutch archaeology, in: N. Schlanger & K. Aitchison (red.), *Archaeology and the global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*, Tervuren, 55-68.
- Dries, M.H. van den, S. van der Linde & A. Strecker 2015: *Fernweh. Crossing borders and connecting people in archaeological heritage management*.

- Essays in honour of prof. Willem J.H. Willems*, Leiden.
- Eerden M., B. Groenewoudt, H. van der Velde, M. Schabbink & H. Fokkens 2016: Malta-rapporten bouwstenen voor nieuwe kennis, *Archeobrief* 20-2, 28-32.
- Eickhoff, M., 2003: *De oorsprong van het 'eigene'. Nederlands vroegste verleden, archeologie en nationaal-socialisme*, Amsterdam.
- Eickhoff, M., 2005: *Van het land naar de markt. 20 jaar RAAP en de vermaatschappelijking van de Nederlandse archeologie (1985-2005)*, Amsterdam.
- Enckevort, H. van, 1991: Archeologie als wetenschap, in: J.H.F. Bloemers & T. van Dorp (red.), *Pre- en protohistorie van de Lage Landen*, Houten, 13-26.
- Enden, M. van der & D. Schmutzhart 2002: Bent u wel goed opgeleid?, *Archeobrief* 5-21, 6-7.
- Es, W.A. van, 1972a: Ontstaan en groei van de ROB, *Spiegel Historiael* 7, 240-248.
- Es, W.A. van, 1972b: The origins and development of the State Service for Archaeological Investigations in The Netherlands, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 22, 17-71.
- Es, W.A. van, 1976: De Nederlandse archeologie na 1945, *Westerheem* 25, 279-305.
- Es, W.A. van, 1981: *De Romeinen in Nederland*, Haarlem.
- Es, W.A. van, H. Sarfatij & P.J. Woltering 1988: *Archeologie in Nederland. De rijkdom van het bodemarchief*, Amersfoort.
- Es, W.A. van, M. Poldermans, H. Sarfatij & J. Sparreboom (red.) 1982: *Het bodemarchief bedreigd. Archeologie en planologie in de binnensteden van Nederland*, Amersfoort/s-Gravenhage.
- Feddes, F. (red.), 1999: *Nota Belvedere: beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*, Den Haag.
- Fontijn, D. (ed.), 2010: *Living Near the Dead. The barrow excavations of Rhenen-Elst: Two millennia of burial and habitation on the Utrechtse Heuvelrug*, Leiden.
- Gelder, H.E. van, P. Glazema, G.A. Bontekoe, H. Halbertsma & W. Glasbergen (red.) 1947: *Een kwart eeuw oudheidkundig bodemonderzoek in Nederland (Gedenkboek A.E. van Giffen 1922-1947)*, Meppel.
- Giffen, A.E. van, 1913: De Buinerbrug en het steenen voetpad aldaar, *Oudheidkundige Mededelingen Rijksmuseum van Oudheden* 7, 51-90.
- Giffen, A.E. van, 1928: Les Pays-Bas, considérés comme region intermédiaire entre les phénomènes culturels néolithiques et enéolithiques du nord-ouest et du centre de l'Europe, *Revue anthropologique* 38, 226-238.
- Ginkel, E. van, 1993: Een Leidse leerschool van de spade: Het IPL van 1962 tot 1982, in: E. van Ginkel & L. Theunissen, *Dertig jaar Instituut voor Prehistorie Leiden (1962-1992)*, Leiden, 5-37.
- Ginkel, E. van, 2010: *Programma Odyssee, 32 archeologische projecten behouden thuis. Wetenschappelijke en maatschappelijke meerwaarde van vergeten opgravingen*, Amsterdam.
- Ginkel, E. van, 2016: AWN AOW: terugblik op een oud interview, *Westerheem* 65-1, 48.
- Ginkel, E. van, 2017: De vrouw die de archeologie kleur gaf, *Archeologie in Nederland* 1-5, 53.
- Ginkel, E. van & L. Theunissen 1993: *Dertig jaar Instituut voor Prehistorie Leiden (1962-1992)*, Leiden.
- Ginkel, E. van & L. Theunissen 2009: *Onder heide en akkers. De archeologie van Noord-Brabant tot 1200*, Utrecht.
- Ginkel, E. van & L. Verhart 2009: *Onder onze voeten. De archeologie van Nederland*, Amsterdam.
- Ginkel, E. van & Y. van Koeveringe 2010: *Op de Rand van de Rug. Grafheuvels op de Elsterberg bij Rhenen*, Leiden (Quadrant 2).
- Glasbergen, W., 1961: De pre- en protohistorie van het I.P.P., in: W. Glasbergen, W. Groenman-van Waateringe (red.), *In het voetspoor van Van Giffen*, Amsterdam, 1-15.
- Glazema, P., 1954: Bij de zeventigste verjaardag van Prof. Dr. A.W. Byvanck, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 5, 6.
- Goubitz, O., G. van Haaff, J.C.A. Hulst, J.C. Koningsberger, M. Wassen & I.M.C.A. Wiener 1988: *Terugblik Mariënhof*, Amersfoort.
- Green, S., 1989: *Prehistorian. A biography of V. Gordon Childe*, Bath.
- Groenman-van Waateringe, W., 1961: Palynologisch onderzoek van drie laat-neolithische tumuli te St. Walrick bij Overasselt (GLD.), in: W. Glasbergen, W. Groenman-van Waateringe (red.), *In het voetspoor van Van Giffen*, Amsterdam, 72-80.
- Groenman-van Waateringe, W., 2003: Ecofacten vs. Artefacten. Bijna vijftig jaar oecologische archeologie, in: W. Groenman-van Waateringe, B. van Beek & W. Metz (red.), *Het Instituut. Vijftig jaar IPP/AAC*, Amsterdam, 33-36.



- Groot, H.L. de, 1995: *Cultuurhistorische Effectrapportage 'Leidsche Rijn'*, Utrecht.
- Habermehl, D. & H. Hiddink 2017: *De Romeinse villa van Voerendaal-Ten Hove. Plan van aanpak voor uitwerking en publicatie*, Amersfoort (Rapportage Archeologische Monumentenzorg 241).
- Halbertsma, H., 1988: De geschiedenis van de Mariënhof, in: O. Goubitz, G. van Haaff, J.C.A. Hulst, J.C. Koningsberger, M. Wassen & I.M.C.A. Wiener (red.), *Terugblik Mariënhof*, Amersfoort, 8-38.
- Halbertsma, H., 1992: *Van Sneek naar Amersfoort. Herinneringen van een oudheidkundige*, Utrecht.
- Halbertsma, R., 2003: *Scholars, travellers and trade. The pioneer years of the National Museum of Antiquities in Leiden, 1818-1840*, London/New York.
- Harsema, O.H., 1980: De reconstructie van een ijzer-tijldhuis bij Orvelte, gem. Westerbork, in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 97, 149-175.
- Hazenbergh, T. & P. van der Heijden 2016: *Varen op de Romeinse Rijn – De schepen van Zwammerdam en de limes*, Leiden.
- Heeren, S., 2019: Metaaldetectie in Nederland. Gedragscode en regels voor verantwoord gebruik van de metaaldetector in Nederland (brochure).
- Heide, G. van der, 1972: *Graven naar het verleden. Archeologie van de lage landen van IJstijd tot Middeleeuwen* (z.p.).
- Heidinga, H.A., 2003: The Middle Ages and beyond, in: W. Groenman-van Waateringe, B. van Beek & W. Metz (red.), *Het Instituut. Vijftig jaar IPP/AAC*, Amsterdam, 63-67.
- Heidinga, H.A., 2004: *Op de drempel. Rede uitgesproken door Hendrik Anthonie Heidinga bij zijn afscheid als hoogleraar Middeleeuwse archeologie aan de Universiteit van Amsterdam op woensdag 19 mei 2004*.
- Hessing, W.A.M. & E.K. Mietes 2003: *Project Odyssee: een zoektocht naar de achterstand in uitwerking van archeologisch onderzoek in Nederland* (Vestigia-rapport V75).
- Hessing, W.A.M., K.E. Waugh, R.M. van Heeringen & C.A. Visser 2013: *Evaluatie en optimalisatie waarderingssystematiek Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie Fase 1: Evaluatie*, Amersfoort.
- Hoekstra, T.J. & S.L. Wynia 1997: 'Dan zullen velen juichen'. Geschiedenis van twintig jaar conflicten over het archeologisch onderzoek op het Domplein te Utrecht (1929-1949), *Jaarboek Oud-Utrecht*, 125-168.
- Hogenbirk, E., 2017: *Metaaldetectie op WOII-terreinen. Een verkenning van de huidige situatie en adviezen voor verbetering van de relatie tussen archeologen en detectorzoekers* (RAAP-rapport 3272).
- Holleman, Th., 1996: *Een verleden op de schop: beheer en studie van het Nederlandse archeologische bodemarchief*, Amsterdam.
- Holwerda, J.H., 1906: Inleiding tot een archaeologie van Nederland, *Onze Eeuw* 6-2, 234-274.
- Horreüs de Haas, J. & R. Horreüs de Haas 1982: *Als in het stenen tijdperk. Verslag van het spel in de Flevopolder*, Den Haag.
- Hubrecht, A.V.M., 1974: In memoriam Maria H.P. den Boesterd, in: *Interaktie. Personeelskrant van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk*, 8, 2, 25 januari 1974.
- Ijzereef, G.F., 1981: *Bronze age animal bones from Bovenkarspel. The excavation at Het Valkje. Nederlandse Oudheden* 6, Amersfoort.
- Institut International d'Anthropologie, 1928: *IIIe session Amsterdam 20-29 Septembre*, Paris.
- Jager, S. & E. van Ginkel 2005: *Archeologie van de Stellingwerven. Rendierjagers, boeren en ontginners in het stroomgebied van Tjonger en Linde*, Assen.
- Jansen, G. & R. Hoogenboom 1992: *Archeologische Almanak. Wie, wat en waar in de Nederlandse archeologie*, Abcoude.
- Jansen, R. & H. Fokkens 2007: *Het vorstengraf van Oss re-reconsidered. Archeologisch onderzoek Oss-Vorstengrafdonk 1997-2005*, Leiden (Archol-rapport 49).
- Jansen, R. & L.P. Louwe Kooijmans (red.) 2007: *10 jaar Archol, van contract tot wetenschap*, Leiden.
- Janssen, L.J.F., 1856: *Hilversumsche oudheden. Eene bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis der vroegste Europese volken*, Arnhem (in 2009 uitgebracht facsimile door Sidestone).
- Jayasena, R., 2020: *Graaf- en modderwerk. Een archeologische stadsgeschiedenis van Amsterdam*, Utrecht.
- Jongste, P., 1994: Power and politics in Dutch Archaeology. A review of the second symposium on archaeology and theory in the Netherlands, *Archaeological Dialogues* 1-1, 77-82.
- Kamp, J. van der, R.S. Kok, S. Mortier, M. Parlevliet & E. Wieringa 2011: Stille getuigen van de luchtoorlog. Vliegtuigarcheologie in Nederland. *Archeobrief* 3, 22-30.
- Keurs, P. ter, 2018: Inleiding, in: P. ter Keurs & W. Wirtz (red.), *Rijksmuseum van Oudheden Leiden. Een geschiedenis van 200 jaar*, Zwolle/Leiden, 10-11.

- Keuzenkamp, K., 1977: *Kroniek, Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden. Deel 92*, 122-125.
- Klok, R.H.J., 1969: *Archeologie en monument*, Bussum.
- Kloosterman, R.J.P. & R.D. Hoegen 2015: *Domplein revisited*, Utrecht (Basisrapportage Archeologie 64).
- Knol, E., 2005: Dr. A.E. van Giffen: voortvarend aan het werk, in: E. Knol, A.C. Bardet & W. Prummel (red.), *Professor Van Giffen en het geheim van de wierden*, Veendam/Groningen, 79-92.
- Knoop, R., 1991: Het Archeologisch Informatie Centrum, *Madoc*, 207-211.
- Knoop, R. (red.), 1993: Archeologie, maatschappij en ethiek: teksten van het symposium 'Aanmodderen? Ideeën voor de verbetering van de maatschappelijke positie van de archeologie' (24 oktober 1992, Leiden) en het congres 'Archeologie en theorie 2' (14 en 15 januari 1993, Leiden), *Archeologisch Informatie Cahier 5*.
- Knoop, R. & C. Jansen (red.) 1994: De plaats van de gemeentelijke archeologie binnen het archeologische vakgebied. Studiedag Gemeente Den Haag, 23 maart 1994, *Archeologisch Informatie Cahier 7*.
- Kok, D., R. Kok & F. Vogelzang 2002: *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 2000-2001*, Utrecht.
- Kok, R.S. & J.A.T. Wijnen 2012: *Oorlog op de plank: inventarisatie en potentie van oude archeologische opgravingen met sporen en vondsten uit de Tweede Wereldoorlog*, Weesp (RAAP-rapport 2546).
- Kok, R.S., D.E.P.C.M. Beckers, J. van Doesburg, M. Parlevliet, M. Reinders, V. Visser & W.K. Vos 2013: Conflictarcheologie in Nederland. De potentie van een thematische, diachrone benadering van sporen van oorlog en geweld. *Archeobrief 2*, 2-8.
- Kootker, L.M., 2012: Paleomobiliteit van mens en dier: Isotopenonderzoek in de Nederlandse archeologie. *Archeobrief 2*, 29-35.
- Kristiansen, K., 2014: Towards a new paradigm? The third science revolution and its possible consequences in archaeology. *Current Swedish Archaeology 22*, 11-34.
- Kylstra, E., 2004: De (gemeente)archeoloog is een verhalenverteller, *Archeobrief 8-30*, 3-5.
- Lauwerier, R.C.G.M. & R.M. Lotte 2002: *Archeologiebalans 2002*, Amersfoort.
- Leefflang, C., 2011: Reuvensdagen nieuwe stijl vs 2 (interne notitie).
- Leeuw, S.E. van der & A. Voorrips 1980: Moderne ontwikkelingen in de archeologie, in: M. Chamalaun & H.T. Waterbolk (red.), *Voltooid Verleden tijd? Een hedendaagse kijk op de prehistorie*, Amsterdam.
- Louwe Kooijmans, L.P., 1974: *The Rhine-Meuse delta: four studies on its prehistoric occupation and Holocene geology*, Leiden.
- Louwe Kooijmans, L.P., 1976: *Archeologie in Nederland. Het hoe en waarom van opgraven* (z.p.).
- Louwe Kooijmans, L.P., 1979: *Opgraven in Nederland. Het werk van de archeoloog*, Den Haag.
- Louwe Kooijmans, L.P., 1985: *Sporen in het land, de Nederlandse delta in de prehistorie*, Amsterdam.
- Louwe Kooijmans, L.P., 1993: Een kleine vakgroep in de grote, boze wereld, in: E. van Ginkel & L. Theunissen 1993: *Dertig jaar Instituut voor Prehistorie Leiden, 1962-1992*, Leiden.
- Louwe Kooijmans, L.P., 1994: Another participant's view on Dutch archaeology in postwar times, *Archaeological Dialogues 1-1*, 38-45.
- Louwe Kooijmans, L.P., 2003: AMZ en Academia. *Archeobrief 7-25*, 24-25.
- Louwe Kooijmans, L.P., 2007: Pieter Jan Remees Modderman (1919-2005). Zijn loopbaan en belang voor de Nederlandse archeologie, in: R. Janssen & L.P. Louwe Kooijmans (red.), *Van contract tot wetenschap*, Leiden, 21-44.
- Luning, H.M., 2013: *Volgens Kapitein Bellen. Archeologie, folklore en wichelarij op de Veluwe en in Drenthe*, Leiden.
- Maarleveld, Th. & E. van Ginkel 1990: *Archeologie onder water, het verleden van een varende volk*, Amsterdam.
- Mandos, H., 1952: In Memoriam Frans Bloemen (1891-1952), *Brabants Heem 4*, 2.
- Meer, B. van der, 2001: In memoriam. Prof. dr. A.N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam 17 December 1904 – Amsterdam 30 May 2000, *Bulletin antieke beschaving 76*, S. VI-VIII.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Directoraat-Generaal Cultuur en Media, 2017: *Erfgoedbalans 2017*, Den Haag.
- Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, 1992: *Investeren in cultuur, Nota cultuurbeleid 1993-1996*, Den Haag.
- Modderman, P.J.R., 1955: *De belangstelling voor de vaderlandse archeologie. Openbare les gehouden aan de rijksuniversiteit te Utrecht op 28 oktober 1955*, Groningen/Djakarta.

- Modderman, P.J.R., 1988: Archeologie en de dragline, *Westerheem* 37-1, 36-38.
- Munsters, A., 1952: De correspondentendag te Amersfoort, *De Maasgouw* 66, 15-16.
- Niekus M.J.L.T, J. Jelsma & C. Luinge 2012: *Tussen schijn en werkelijkheid: de opgraving Bergumermeer S-64B als mijlpaal van het Steentijdonderzoek in Nederland*, Groningen.
- Nieuwhof, A., 2014: *En dan in hun geheel: De vondsten uit de opgravingen in de wierde Ezinge*, Groningen (Jaarverslagen van de Vereniging voor Terpenonderzoek 96).
- Oudemans, T., 2019: Chemische analyse van organische resten – hoe, wat, waarom? (presentatie).
- Pleyte, W., 1877-1903: *Nederlandsche Oudheden van de vroegste tijden tot Karel den Grote*, Leiden.
- Ploeg, R. van der, 1999: *Cultuur als confrontatie*, Den Haag.
- Pollmann, K., M. Vermeulen-Bekker & A. Berends (red.) 2017: *Saxion 10 jaar archeologie*, Deventer (ongepubliceerd typescript).
- Raad voor Cultuur, 2000: *Meer bodem om het nieuwe archeologiebestel. Advies over de invoering van het Verdrag van Valletta ('Malta')*, Den Haag.
- Raemaekers, D. & H. Huisman 2016: Swifterbant: nieuw onderzoek, in: L. Amkreutz, F. Brounen, J. Deeben, R. Machiels, M.F. van Oorsouw, B. Smit (red.), *Vuursteen verzameld*, Amersfoort (NAR 50), 394-396.
- Regteren Altena, H.H. van, 1990: On the growth of young medieval archaeology. A recollection, in: J.C. Besteman, J.M. Bos & H.A. Heidinga (red.), *Medieval Archaeology in the Netherlands. Studies presented to H.H. van Regteren Altena*, Assen, 1-7.
- Reuvs, C.J.C., 1823: Inleiding, *Antiquiteiten. Een oudheidkundig tijdschrift, bezorgd door Nicolaus Westendorp en C.J.C. Reuvs* 2-1, V-XVI.
- Reuvs, C.J.C., C. Leemans & L.J.F. Janssen 1845: *Alphabetische naamlijst behoorende bij de kaart van de in Nederland, België en een gedeelte der aangrenzende landen gevonden Romeinsche, Germaansche of Gallische oudheden; benevens de Romeinsche en andere oude wegen*, Leiden.
- Righart, H., 1995: *De eindeloze jaren zestig. geschiedenis van een generatieconflict*, Amsterdam.
- RIGO Research en Advies, 2011: *Ruimte voor archeologie, Themaveldrapportages evaluatie Wamz*, Amsterdam.
- Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, 1987: *Jaarverslag 1986*, Rijswijk.
- Rijksinspectie voor de Archeologie, 2004: *Jaarverslag 2003*, Den Haag.
- Roebroeks, W., 1988: From find scatters to early hominid behaviour. A study of middle Palaeolithic riverside settlements at Maastricht-Belvédère (the Netherlands), *Analecta* 21, Leiden.
- Roebroeks, W., 1990: *Oermensen in Nederland, de archeologie van de Oude Steentijd*, Amsterdam.
- Roevers, J.P. de, 2004: *Swifterbant-aardewerk. Een analyse van de neolithische nederzettingen bij Swifterbant*, Eelde.
- Roymans, N., 1999: Waar doen we het eigenlijk allemaal voor? Over het maatschappelijk product van de Malta-Archeologie, *Archeobrief* 3-11, 10-11.
- Roymans, N. & W. van der Sanden 1980: Celtic coins from the Netherlands and their archaeological context, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 173-254.
- Sanden, W. van der & A. Schuring 2018: *De zaak Vermaning, over een markant amateurarcheoloog in Drenthe*, Zwolle.
- Sarfati, H., 1972: Conversations about the pre- and protohistory of the State Service for Archaeological Investigations, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 22, 73-79.
- Sarfati, H., 1990: *Verborgen steden. Stadsarcheologie in Nederland*, Amsterdam.
- Scheerhout, D., 2002: Een gemiste kans voor de archeologie? *Archeobrief* 6-23, 3.
- Scheerhout, D., 2003a: De geest van Malta, *Archeobrief* 7-25, 3.
- Scheerhout, D., 2003b: Onuitgewerkte opgravingen, een gedeelte verantwoordelijkheid, *Archeobrief* 7-28, 23-25.
- Schnabel, P., 2010: *Wisseling van de wacht*, Den Haag (SCP-publicatie 32).
- Schneider, H.D., 2015: *Een knaap à deux mains. De geschiedenis van een ruim tachtigjarig leven, uit herinneringen samengesteld door Tiemen Hooiberg (1809-1897). Heruitgave van de editie uit 1893 bezorgd door Hans D. Schneider*, Oegstgeest.
- SiRM, DSP-groep & Gordion advies 2020: *Graven naar verbetering. Evaluatie van het nieuwe kwaliteitssysteem archeologie*, Utrecht.
- Slofstra, J., 1976: Regionale archeologie en Landsaafname, *Westerheem* 25, 324-335.
- Slofstra, J., 1994a: Recent developments in Dutch archaeology: A scientific-historical outline, *Archaeological Dialogues* 1-1, 9-33.
- Slofstra, J., 1994b: The disputed past, present and future of Dutch archaeology. A reply to comments on 'Recent developments in Dutch



- archaeology', *Archaeological Dialogues* 1-2, 165-169.
- Steegstra, H., 2018: *Jay. European connections of a Bronze Age scholar*, Eelde.
- Steehouwer, K., 1991: Archeologie in de krant, *Archeologisch Informatie Cahier 1*.
- Stichting Archeologie & Publiek, 2018: *Jaarboek Nederlandse archeologie 2017*, Vught.
- Stichting Onderzoek Jonge Archeologen, 2013: *10 jaar SOJA. Verhalen en Feiten*, Amsterdam.
- Stichting voor de Nederlandse Archeologie, 1986: *Vondsten uit het verleden. Oudheidkundig bodemonderzoek. Archeologisch jaarboek 1986*, Maastricht/Brussel.
- Stichting voor de Nederlandse Archeologie, 1994: *De gaten gedicht: naar een optimale infrastructuur van de archeologische monumentenzorg in Nederland, advies/rapportage aan het ministerie van OC&W*, Leiden.
- Swinkels, L.J.F., 1997: *Een prachtvol exemplaar. Vijf- en zeventig jaar Museum G.M. Kam 1922-1997*, Nijmegen (Vereniging van Vrienden van het Museum Kam).
- Theunissen, L., 1999: *Midden-bronstijdsamenlevingen in het zuiden van de Lage Landen. Een evaluatie van het begrip 'Hilversum-cultuur'*, Leiden.
- Theunissen, L., 2018: Appendix A. The prehistoric society summer conference in the Netherlands, 3<sup>rd</sup> to 10<sup>th</sup> September 1960, in: H. Steegstra, *Jay. European connections of a Bronze Age scholar*, Eelde, 290-311.
- Theuws, F., M. van der Heiden & J. Verspay 2011: *De archeologie van de Brabantse akkers. Toegelicht aan de hand van het onderzoek van de Universiteit van Amsterdam in Veldhoven*, Amsterdam (Themata 4).
- Toebosch, T., 2003: *Grondwerk, 200 jaar archeologie in Nederland*, Amsterdam.
- Velde, P. van der, 1994: *A short history of Dutch archaeology*, Leiden.
- Verbruggen, M., 2016: Everything you always wanted to know about commercial archaeology in the Netherlands, in: P. Florjanowicz (red.), *When Valletta meets Faro. The reality of European archaeology in the 21st century. Proceedings of the International Conference. Lisbon, Portugal, 19-21 March 2015*, Namen (EAC Occasional Paper No. 11), 77-81.
- Verhart, L., 2005: Botsende noorderlingen. De Leidse jaren van A.E. van Giffen, in: E. Knol, A.C. Bardet & W. Prummel (red.), *Professor Van Giffen en het geheim van de wierden*, Veendam/Groningen, 65-77.
- Verhart, L., 2008: Jan Hendrik Holwerda and the adoption of the three-age system in the Netherlands, in: H. Fokkens, B. Coles, A. van Gijn, J. Kleijne, H. Ponje & C. Slappendel, *Between foraging and farming, an extended broad spectrum of papers presented to Leendert Louwe Kooijmans*, Leiden (Analecta Praehistorica Leidensia 40), 1-15.
- Verhart, L., 2010: *De geur van veen. Vlaarding en de ontdekking van de Vlaarding-cultuur*, Utrecht.
- Verhart, L., 2012: De archeologische rijksmusea van Nijmegen en Leiden in de oorlogsjaren: de correspondentie tussen de directeurs J.H. Holwerda en W.D. van Wijngaarden, *Numaga* 65, 80-103.
- Verhart, L., 2016: Een monument voor de archeologie. Een monument voor zichzelf. Het hunebeddenboek van A.E. van Giffen, *Nieuwe Drentse Volksalmanak 133e jaar*, 187-220.
- Verhart, L., 2018a: Vader en zoon openen nieuwe wegen. Antonie en Jan Hendrik Holwerda kozen meer en meer voor Nederland en het grote publiek, in: P. ter Keurs & W. Wirtz (red.), *Rijksmuseum van Oudheden Leiden. Een geschiedenis van 200 jaar*, Zwolle/Leiden, 284-293.
- Verhart, L., 2018b: Irritaties, ruzie en strijd. Conservatoren Jan Hendrik Holwerda en Albert Egges van Giffen konden niet samen door één deur, in: P. ter Keurs & W. Wirtz (red.), *Rijksmuseum van Oudheden Leiden. Een geschiedenis van 200 jaar*, Zwolle/Leiden, 303-311.
- Verhart, L., 2020: Apart en toch samen. Antropologische verenigingen in Nederland en de archeologie, in: V.T. van Vilsteren, J.R. Beuker, P.W. van den Broeke & E.M. Theunissen (red.), *Overpeinzingen op een vuilnisbelt*, Groningen, 14-25.
- Verkenningcommissie Archeologie, 2007: *De toren van Pisa rechtgezet. Over de toekomst van de Nederlandse Archeologie*, Amsterdam.
- Waals, J.D. van der, 1959: Recensie Dr. S.J. De Laet en Dr. W. Glasbergen, *De voorgeschiedenis der Lage Landen*. J.B. Wolters Groningen, *Westerheem* 8, 45-46.
- Waterbolk, H.T., 1954: *De praehistorische mens en zijn milieu. Een palynologisch onderzoek naar de menselijke invloed op de plantengroei van de diluviale gronden in Nederland*, Assen.
- Waterbolk, H.T., 1980: Het vak Prehistorie: karakter, doel en werkwijze, in: M. Chamalaun & H.T.

- Waterbolk (red.), *Voltooid Verleden tijd? Een hedendaagse kijk op de prehistorie*, Amsterdam.
- Waterbolk, H.T., 1983: *Thirty years of radiocarbon dating: the retrospective view of a Groningen archaeologist*, *Pact* 8 (14C and archaeology: symposium held at Groningen, August 1981), 17-27.
- Waterbolk, H.T., 2003: *Scherpe stenen op mijn pad. Deining rond het onderzoek van de steentijd in Nederland*, Groningen.
- Waterbolk, H.T., 2011: Over de methodiek van het grafheuvelonderzoek. Een persoonlijke terugblik, in: H.M. van der Velde, N.L. Jaspers, E. Drenth & H.B.G. Scholte Lubberink (red.), *Van graven in de prehistorie en dingen die voorbijgaan. Studies aangeboden aan Eric Lohof bij zijn pensionering in de archeologie*, Leiden, 131-152.
- Waterbolk, H.T., 2019: *Veranderend verleden. Mijn zoektocht naar structuur in onze voorgeschiedenis*, Groningen.
- Weerd, M.D. de, 1963: Archeologie en statistiek. *Westerheem*, XII,3, juni 1963, 65-71.
- Wijk, I., van, L. Amkreutz & P. van der Velde 2014: *'Vergeten' Bandkeramiek. Een Odyssee naar de oudste neolithische bewoning in Nederland*, Leiden.
- Wijngaarden, G.J. van, 1992: Nederlandse archeologie in het buitenland: cultuurbeleid en praktijk, *Archeologisch Informatie Cahier* 7.
- Willems, W.J.A., 1935: *Een bijdrage tot de kennis der Vóór-Romeinsche urnenvelden in Nederland*, Amsterdam.
- Willems, W.J.H., 2005: Contract archaeology and quality management in the Netherlands, in: M.H. van den Dries & W.J.H. Willems (red.), *Innovatie in de Nederlandse archeologie*, Gouda, 151-159 (Liber amicorum voor Roel W. Brandt).
- Willems, W.J.H., 2007: Met Malta meer mans? Een persoonlijke terugblik, in: R. Janssen & L.P. Louwe Kooijmans (red.), *Van contract tot wetenschap*, Leiden, 45-58.
- Willems, W.J.H., 2011: Van de ivoren toren naar de markt: en toen? *Archeobrief* 15, 28-35.
- Willems, W.J.H., 2012: Problems with preservation in situ, *Analecta Praehistorica Leidensia* 43/44, Leiden.
- Willems, W.J.H., H. Kars & D. Hallewas 1997: *Archaeological Heritage Management in the Netherlands. Fifty years State Service for Archaeological Investigations*, Assen/Amersfoort.
- Wynia, S.L., 1997: In memoriam: Hendrik Brunsting (1902-1997), *Archeobrief* 4, 28-28.

# AFKORTINGENLIJST

|            |                                                                                  |              |                                                                    |
|------------|----------------------------------------------------------------------------------|--------------|--------------------------------------------------------------------|
| AAC        | Amsterdams Archeologisch Centrum                                                 | GIA          | Groninger Instituut voor Archeologie                               |
| (AC)VU-HBS | (Archeologisch Centrum) Vrije Universiteit-Hendrik Brunsting Stichting           | IKAW         | Indicatieve kaart Archeologische Waarden                           |
| ADC        | Archeologisch Diensten Centrum                                                   | IOGA         | Instituut voor Oude Geschiedenis en Archeologie                    |
| AHN        | Actueel Hoogtebestand Nederland                                                  | IPL          | Instituut voor Prehistorie Leiden                                  |
| AIC        | Archeologisch Informatie Centrum                                                 | IPP          | Instituut voor Prae- en Protohistorie (Universiteit van Amsterdam) |
| AIVU       | Archeologisch Instituut Vrije Universiteit                                       | JWS          | Joan Willems Stichting                                             |
| AMZ        | Archeologische MonumentenZorg                                                    | KNA          | Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie                             |
| APAN       | Aktieve Praktijk Archeologie Nederland                                           | KNAW         | Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen                 |
| ARC        | Archaeological Research & Consultancy                                            | KUN          | Katholieke Universiteit Nijmegen                                   |
| ARCHIS     | Archeologisch Informatiesysteem                                                  | NCM          | Nationale Contactcommissie Monumentenbescherming                   |
| Archol     | Archeologisch Onderzoek Leiden                                                   | NISA         | Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwater Archeologie       |
| ARCHON     | (Interuniversitaire) Archeologische Onderzoeksschool Nederland                   | NJBG         | Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis          |
| AWN        | Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland                                    | NOaA         | Nationale Onderzoeksagenda Archeologie                             |
| AWWN       | Archaeologische Werkgemeenschap voor Westelijk Nederland                         | NVAO         | Nederlandse Vereniging van Archeologische Opgravingsbedrijven      |
| BAAC       | (bureau voor) Bouwhistorie, Archeologie, Architectuurhistorie en Cultuurhistorie | NVvA         | Nederlandse Vereniging van Archeologen                             |
| BAI        | Biologisch-Archaeologisch Instituut                                              | NWO          | Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek            |
| BAP        | Biologisch-Archeologisch Platform                                                | OC&W         | (Ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (1994-2003)   |
| BOOR       | Bureau Oudheidkundig Onderzoek van Gemeentewerken Rotterdam                      | OCW          | (Ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2003-)          |
| BVA        | Belangenvereniging van Academici in de Archeologie                               | PAN          | Portable Antiquities of the Netherlands                            |
| CAA        | Centraal Archeologisch Archief                                                   | PvE          | Programma van Eisen                                                |
| CBA        | Council for British Archaeology                                                  | R.A.A.P/RAAP | (Stichting) Regionaal Archeologisch Archiverings Projekt           |
| CCvD       | Centraal College van Deskundigen                                                 | RACM         | Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten       |
| CGA        | Convent van Gemeentelijke Archeologen                                            | RBOB         | Rijksbureau voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek                  |
| CI         | Certificerende Instelling                                                        | RBMZ         | Rijksbureau voor de Monumentenzorg                                 |
| CNA        | Congres Nederlandse Archeologie                                                  |              |                                                                    |
| CRM        | (Ministerie van) Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk                      |              |                                                                    |
| CvAK       | College voor de Archeologische Kwaliteit                                         |              |                                                                    |
| EAA        | European Association of Archaeologists                                           |              |                                                                    |
| FdA        | Faculteit der Archeologie (Universiteit Leiden)                                  |              |                                                                    |



|       |                                                        |       |                                                         |
|-------|--------------------------------------------------------|-------|---------------------------------------------------------|
| RCOB  | Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek   | SNA   | Stichting voor de Nederlandse Archeologie               |
| RCE   | Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed                 | SOB   | Stichting Oudheidkundig Bodemonderzoek (Hoeksche Waard) |
| RDMZ  | Rijksdienst voor de Monumentenzorg                     | SOJA  | Symposium voor Onderzoek door Jonge Archeologen         |
| RIA   | Rijksinspectie voor de Archeologie                     | (R)UL | (Rijks)Universiteit Leiden                              |
| RIJP  | Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders                  | (R)UU | (Rijks)Universiteit Utrecht                             |
| RMK   | Rijksmuseum G.M. Kam                                   | UvA   | Universiteit van Amsterdam                              |
| RMO   | Rijksmuseum van Oudheden                               | VAP   | Vereniging Archeologie en Publiek                       |
| ROB   | Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek      | VOiA  | Vereniging Ondernemers in Archeologie                   |
| RU    | Radboud Universiteit (Nijmegen)                        | VU    | Vrije Universiteit                                      |
| SAP   | Stichting Archeologie en Publiek                       | Wamz  | Wet op de archeologische monumentenzorg                 |
| SAMPL | Specialisten Archeologisch Materiaal PPlatform         | WEA   | Werkgroep Experimentele Archeologie                     |
| SIKB  | Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer | WVC   | (Ministerie van) Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur    |

# PERSONENREGISTER

- Alders, Pim 142, 143  
 Alkemade, Monica 79  
 Altena, Eveline 163  
 Arnoldussen, Stijn 163  
 Arts, Nico 83, 126, 166  
 Aten, Nico 129  
 Baart, Jan 48  
 Back, Jan de 114  
 Bakels, Corrie 37, 48, 58  
 Bakker, Corien 130  
 Bakker, Jan Albert 62, 106  
 Barbie 131  
 Bartels, Michiel 126  
 Bazelmans, Jos 14, 84, 132, 140  
 Beatrix, koningin 70, 96  
 Beckerman, Sandra 171  
 Beek, Ben van 85, 87  
 Beex, Gerrit 36, 40  
 Bellen, Hendrik Joseph (Kapitein) 24  
 Binford, Lewis 51  
 Bloemen, Frans 24, 27  
 Bloemers, Tom 40, 48, 84, 100, 101, 107  
 Boer, Dick de 97  
 Boer, Maartje de 150  
 Boesterd, Maria den 47  
 Bogaers, Jules 29, 48  
 Bohmers, Assien 31  
 Bonke, Hans 81  
 Boogert, Susanne 129  
 Bos, Annemarie 132  
 Boulonois, Marit 131  
 Bourgeois, Quentin 122  
 Braat, Kees 27  
 Brandse, Henk 68  
 Brandt, Roel 48, 85, 112, 128  
 Brinkman, Elco 89  
 Brongers, Ayolt 45, 46, 55  
 Brouwers, Will 126  
 Bruijn, Anton 30  
 Brunsting, Hendrik 30, 47, 48, 63  
 Bult, Epko 86  
 Bursch, Frans 27  
 Butler, Jay 33, 41, 46  
 Butter, Jan 24  
 Calkoen, Henk 33  
 Carmiggelt, Arnold 14, 154  
 Case, Humphrey 32  
 Casparie, Wil 78  
 Childe, Vere Gordon 31  
 Chorus, Julia 155  
 Clarke, David 54  
 Clason, Anneke 31  
 Cleere, Henry 105  
 Coles, John 105  
 Coockson, Ben Claasz  
 Copier, Wim 116  
 d'Ancona, Hedy 96, 98, 101  
 d'Aujourd'hui, Rolf 105  
 Deeben, Jos 83, 84, 109  
 Dijkstra, Henk 38  
 Doesburg, Jan van 126, 151  
 Dorst, Rien 55  
 Dries, Marjolein van den 154  
 Dries, Monique van den 129  
 Dusseldorp, Gerrit 160  
 Eickhoff, Martijn 124  
 Elzinga, Gerrit 52, 82  
 Emaus, Alco 126  
 Esser, Kinie 128  
 Es, Wim van 28, 40, 48, 71, 88, 152  
 Evison, Martin 125  
 Eynde, Guido van den 129  
 Fokkens, Harry 74, 75, 128, 163  
 Fontijn, David 105, 122  
 Geerlink, Johanna 93  
 Gelderen, Martijn van 149  
 Gentile, Valerio 153  
 Gielen, Nic 57  
 Giesbers, Auke 143  
 Giffen, Albert Egges van 23, 24, 31, 45, 46, 169  
 Gijbels, Fred 47  
 Gijtenbeek, Willem 131  
 Ginkel, Evert van 14, 125, 150, 155  
 Glasbergen, Willem 31, 32, 45, 46  
 Glazema, Pieter 19, 28, 29, 40  
 Goes, Benedict 14, 104, 124, 141  
 Goossens, Wilhelmus 24  
 Gorkum, Jos van 126  
 Goudswaard, Boudewijn 116, 117  
 Graafstal, Erik 137  
 Graaf, Willem-Simon van de 124  
 Groenendijk, Henny 156  
 Groenewoudt, Bert 109  
 Groenman-van Waateringe, Willy 32, 48, 76  
 Günther, Irma 104, 107  
 Haalebos, Jan Kees 48  
 Haan, Peter de 142  
 Haarhuis, Adam 119  
 Habib, Hubert 128  
 Halbertsma, Herre 30  
 Hallewas, Daan 93, 97, 117  
 Harding, Phil 137  
 Harsema, Otto 48, 56  
 Haviser, Jay 157  
 Hawkes, Christopher 31  
 Hazenberg, Tom 125, 126, 135, 136  
 Heide, Gerrit van der 30  
 Heidinga, Anthonie 48, 53, 103  
 Hermans, Richard 133, 145  
 Hessing, Wilfried 132, 139

- Hodder, Ian 53  
 Hoek, Rinus 37, 48  
 Hoekstra, Tarq 39, 48  
 Hogestijn, Willem-Jan 116  
 Holleman, Theo 119  
 Holwerda, Antonie 21  
 Holwerda, Jan Hendrik 21, 23, 47, 169  
 Horreüs de Haas, Roelof 57  
 Huisman, Hans 163  
 Hulst, Rudi 40  
 Hupperetz, Wim 155  
 IJzereef, Gerard 50, 58  
 Impe, Lucien van 105  
 Isings, Ina 47  
 Jacobs, Eric 109, 128  
 Jager, Dick de 129  
 Jansen, Carla 107  
 Jansen, Richard 156  
 Jansma, Esther 76  
 Jansma, Menno 58  
 Janssen, Hans 37, 93  
 Janssen, Leonardt 20  
 Jennings, David 157  
 Jongste, Peter 64  
 Jong, Theo de 155  
 Kaarsemaker, Jos 124  
 Kalis, Arie 51  
 Kamermans, Hans 85  
 Karelse, Chris 93  
 Kars, Henk 98, 101  
 Klasens, Adolf 46  
 Klok, Redmer 106, 107, 125  
 Knoop, Riemer 71, 91, 103, 104, 107, 152  
 Kok, Ruurd 14  
 Kok, Wim 97  
 Kooi, Piet 48, 83  
 Koot, Hans 141  
 Kootker, Lisette 163  
 Krauwier, Monique 50  
 Kristiansen, Kristian 163  
 Kuijpers, Maikel 131  
 Laan, Medy van der 130  
 Lammers, Yvonne 156  
 Lauwerier, Roel 149, 150  
 Leeflang, Caroline 139, 154  
 Leemans, Conrad 21  
 Leeuwen, Cees van 128, 129  
 Leeuwen, Josje van 156  
 Leeuw, Sander van der 51  
 Lehmann, Louis 61  
 Lewis, Carena 157  
 Linden, Henriëtte van der 108, 109, 122  
 Loeb, Grete 40  
 Lohof, Erik 53  
 Louwe Kooijmans, Leendert 46, 48, 54, 67, 75, 116, 132, 140  
 Lubbers, Ruud 97  
 Maarleveld, Thijs 72  
 Magendans, Renée 12, 14, 50, 51, 52, 53, 91, 109, 134  
 Manders, Martijn 73, 126  
 Margriet, prinses 88  
 Meffert, Martin 128  
 Modderman, Pieter 28, 30, 36, 54, 75  
 Morel, Jaap 73, 128  
 Muller, Dolf 126  
 Munsters, Antoon 19  
 Newell, Ray 53  
 Nuis, Aad 102, 134  
 Olthof, Dorothee 131  
 Oorsouw, Marie-France van 14  
 Opdebeeck, Johan 151, 152  
 O'Shea, John 53  
 Oudhof, Jan-Willem 153  
 Panhuijsen, Titus 91  
 Parlevliet, Masja 12  
 Peddemors, Arie 48  
 Peebles, Chris 83  
 Peeters, Hans 119  
 Plasterk, Ronald 133  
 Pleyte, Willem 21  
 Ploeg, Rick van der 73, 112, 127, 128, 133, 137  
 Poldermans, Maarten 53, 91  
 Pollen, Pim 127, 128  
 Popping, Hendrik Jan 24  
 Post, Willem van der 91  
 Pryor, Francis 105  
 Raad, Jesper de 165  
 Raemaekers, Daan 162  
 Randsborg, Klaus 53  
 Reeth, Bob van 134  
 Regteren Altena, Carlos van 32, 48  
 Regteren Altena, Jean-François van 48  
 Reinders, Reinder 48  
 Remouchamps, August Eduard 24  
 Renaud, Jaap 39  
 Renfrew, Colin 53  
 Reuvens, Caspar 12, 20, 63  
 Reuver, Mariëlle de 103  
 Reynolds, Peter 105  
 Ridder, Tim de 124  
 Rijdt, Tonnie van de 151, 155  
 Rijn, Pauline van 111  
 Rippon, Stephen 105  
 Ritzen, Jo 99  
 Roebroeks, Wil 79  
 Roymans, Jan 83, 84  
 Roymans, Nico 61, 83, 85, 100, 108, 140  
 Rozendaal, Roald 142  
 Sanden, Wijnand van der 53, 84  
 Sarfatij, Herbert 41, 46, 82  
 Scheerhout, Dorien 104, 128  
 Schegget, Herman ter 125, 139  
 Schiltmans, Dimitri 144  
 Schnurbein, Siegfried von 105  
 Schulten, Paul 111  
 Schute, Ivar 139, 165  
 Sinterklaas 153  
 Slofstra, Jan 48, 49, 71, 84, 108  
 Smit, Mieke 107, 128  
 Sophie, GerJan 118  
 Stapert, Dick 60  
 Steehouwer, Koos 91  
 Strolenberg, Frank 133, 137  
 Stuart, Piet 48  
 Sueur, Chris 124, 153  
 Tak, Glenn 126  
 Theunissen, Liesbeth 14  
 Theuws, Frans 83  
 Toebosch, Theo 129  
 Trierum, Marco van 90, 91  
 Unen, Elisabeth van 69, 92  
 Vanderheiden, Joop 126  
 Vanderhoeven, Alain 105  
 Veen, Monique van 107, 161  
 Velde, Piet van der 52  
 Verbruggen, Marten 138, 139  
 Verhagen, Henk 35  
 Verhart, Leo 96, 125  
 Verhulst, Adriaan 105



- Vermaning, Tjerk 60, 77  
 Verspay, Johan 125  
 Verwers, Jan 48, 96, 91, 93  
 Verwers, Pim 119  
 Vliet, Jeroen van der 104, 124  
 Voerman, George 51  
 Voorde, Jan van de 132  
 Voorde, Pieter van der 99  
 Voorrips, Bert 52, 55  
 Vorst, Yardeni 135  
 Vos, Arent 73  
 Vossen, Nathalie 14  
 Vos, Wouter 129
- Vriens, Esther 139  
 Vries, Karen de 153  
 Waals, Diderik van der 29, 48  
 Waasdorp, Ab 64  
 Walvis, Birre 103  
 Waterbolk, Tjalling 31, 45, 46, 52, 54, 60, 62  
 Weerd, Maarten de 55  
 Werff, Ym van der 104, 125  
 Wesselingh, Dieke 145, 155  
 Whallon, Robert 51  
 Wieringa, Esther 133  
 Wijngaarden, Willem van 27  
 Willem-Alexander, koning 155
- Willems, Willem 26, 89, 101, 108, 109, 128, 129, 162  
 Wouters, Ad 36  
 Wynia, Herre 129, 135, 137, 139  
 Wynia, Simon 48, 67, 71  
 Ypey, Jaap 61  
 Zadoks-Josephus Jitta, Annie 82  
 Zeist, Wim van 31  
 Zijlstra, Halbe 150, 154  
 Zimmermann, Haio 62  
 Zwaal, Peter van der 78

# PLAATSNAMENREGISTER

- Aardenburg 164  
 Aartswoud 62  
 Alblasserwaard 61  
 Alkmaar  
     Reuensdagen 2004 125, 126  
 Almere 113  
     Reuensdagen 2001 73  
     Reuensdagen 2020 11  
 Alphen aan den Rijn 59, 159  
     Reuensdagen 1994 114  
 Amersfoort 165  
     Reuensdagen 1997 95, 103  
 Amsterdam 33, 110  
     Reuensdagen 1972 45  
     Reuensdagen 1981 67, 72  
 Apeldoorn 165  
     Reuensdagen 2019 11, 163  
 Arnhem  
     Reuensdagen 1999 103, 109  
 Assen 83  
     Reuensdagen 1979 56  
 Assendelft 54, 82  
 Assendelver Polder 53  
 Bergschenhoek 62  
 Bergumermeer 164  
 Bladel 84  
 Brabantse Kempen 31  
 Breda 164  
 Buinen 23  
 Cuijk 116  
 Dalfsen 156, 157  
 Den Bosch  
     Reuensdagen 1982 74, 91  
 Den Haag 164  
     Reuensdagen 1998 116  
     Reuensdagen 2014 154  
 Deventer 122, 165  
     Reuensdagen 2007 126, 141  
 Drenthe 60  
 Ede  
     Reuensdagen 2012 154  
 Eindhoven 125, 126, 166  
     Reuensdagen 2006 124, 131  
 Elp 37  
 Elsloo 31  
 Elst (U) 122  
 Ezinge 25  
 Goedereede 164  
 Grebbeberg 122, 165  
 Groningen  
     Reuensdagen 1985 76  
     Reuensdagen 2013 104, 149  
 Haarlem  
     Reuensdagen 2011 154  
 Hardinxveld 117  
 Hazendonk 61, 68, 75  
 Heerlen 115, 156  
     Reuensdagen 2016 12, 160  
 Hekelingen 31, 62  
 Helmond 155  
 Het Groene Woud 157  
 Heumen 35  
 Hoge Vaart/A27 116  
 Hoogeloon 67  
 Hoogkarspel 37, 61  
 Ketelhaven 59  
 Kootwijk 61  
 Leeuwarden  
     Reuensdagen 1988 85  
 Leiden 13  
     Reuensdagen 1993 95  
     Reuensdagen 2017 161  
 Leidsche Rijn 134, 137  
 Lettele 122  
 Leusden 156  
 Lottum 165  
 Maasdal 82  
 Maastricht 79, 80, 124  
     Reuensdagen 1990 79, 105  
 Middelburg  
     Reuensdagen 2009 144, 145  
 Midden-Delfland 82

- Nijmegen  
     Reuvensdagen 1996 103  
     Reuvensdagen 2005 132, 136  
 Nistelrode 126  
 Noord-Brabant 156  
 Oost-Engeland 157  
 Oostergo 82  
 Oostwoud 37, 163  
 Orvelte 56, 70  
 Oss 58, 74, 82, 157  
 Peelo 61, 83  
 Rijswijk 61  
     Reuvensdagen 2008 121, 125, 131, 134, 136, 141, 145  
 Rockanje 90  
 Rotterdam 37, 81  
     Reuvensdagen 2010 122, 125, 140, 145  
 Sittard 31  
 Someren 74, 100  
 St. Walrick 35  
 Swifterbant 61, 62, 163  
 Texel 61, 72, 164  
 Tiel 156  
 Toterfout 31  
 Utrecht 26, 133, 134  
     Reuvensdagen 1992 109  
 Utrechtse Heuvelrug 159  
 Valkenburg (ZH) 27, 63, 85, 86, 90, 164  
 Vechten 137  
 Veldhoven 163  
 Velsen 164  
 Veluwe 159  
 Vlaardingen 33, 62  
     Reuvensdagen 2003 124, 130  
     Reuvensdagen 2018 163  
 Voorburg 20, 22, 23, 164  
 Voorne-Putten 82  
 Weert 84, 85, 164  
 Wenum-Wiesel 165  
 Westerbork 165  
 Westergo 82  
 West-Friesland 58, 82  
 Wijk bij Duurstede 20, 37, 108  
 Woerden 135, 136  
 Zutphen 164  
 Zwammerdam 58  
 Zwolle  
     Reuvensdagen 2015 73, 153



# ZAKENREGISTER

- <sup>14</sup>C-methode 31, 58, 163
- AAC/Projectenbureau 113
- Actorregister 161
- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) 122, 159
- ACVU-HBS 141
- ADC ArcheoProjecten 142, 157, 165, 166
- Aktieve Praktijk Archeologie Nederland (APAN) 77
- Allard Pierson Museum 155
- amateurarcheologen 99, 151, 169
- Amsterdams Archeologisch centrum (AAC) 101
- Analytical Archaeology 54
- APAN Intern 79
- Archaeological Dialogues 101, 105, 106
- Archaeological Research & Consultancy (ARC) 113
- Archeologische Berichten 79
- Archeologische Werkgemeenschap voor Westelijk Nederland (AWWN) 29
- Archeloos 74
- Archeobone 111
- archeo-educatoren 90
- Archeofun 131
- ArcheoHotspots 155
- Archeologie 3.0 162
- Archeologie en Theoriesymposium 107
- Archeologie in Nederland (tijdschrift) 152
- Archeologie in veelvoud 99
- Archeologie Magazine 69
- Archeologie Rotterdam 155
- Archeologisch Dienstencentrum (ADC) 113
- archeologische monumentenzorg (AMZ) 86, 103, 107, 125
- Archeologische Werkgemeenschap voor (West-)Nederland (AWN) 14, 99, 151, 154
- Archeologisch Informatie Cahier 106
- Archeologisch Informatiecentrum (AIC) 91, 95, 103
- Archeologisch Instituut van de Vrije Universiteit (AIVU) 48
- Archeologisch Museum Haarlem 91
- Archeomedia 141
- Archeon 60, 114
- Archeoplan 88
- ArcheoRock 126, 144
- Archis 40, 54, 55, 56, 85
- Archol 113, 117, 154
- ARCHON 76, 154
- Assendelver Polder Project 53, 87
- AWN-magazine 152
- BAAC 142
- Barbie 131
- bedrijfsleven 110, 111, 137, 170
- Belangenvereniging voor Academici in de Archeologie (BVA) 74
- Beleidsregels voor de Opgravingsbevoegdheid 128
- Belvedere-beleid 133
- Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 139
- Betuweroute 98, 116, 117
- BIAXconsult 111
- Big Data 163
- Biologisch-Archeologisch Instituut (BAI) 24, 46
- Biologisch-Archeologisch Platform (BAP) 162
- Bonnefantenmuseum 79
- BPD Ontwikkeling 150
- Bureau Oudheidkundig Onderzoek Rotterdam (BOOR) 125, 155
- burgerwetenschap 158
- Centraal Archeologisch Archief (CAA) 40
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) 149
- Centraal College van Deskundigen Archeologie (CCvD) 132, 161
- Centrum voor Scheepsarcheologie 59, 72
- Certificerende Instelling (CI) 161
- certificering 160
- Citizen Science 158
- College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK) 128, 132
- Community Archaeology 157
- Community Archaeology in Rural Environments (CARE) 157
- Congres Nederlandse Archeologie 41
- congressen 107, 162
- Convent van Gemeentelijke Archeologen (CGA) 81, 109, 154
- Correspondentendagen 19, 30

- culturele planologie 137  
 Cultuur als confrontatie (nota) 137  
 Daddies with Attitude 126, 151  
 dendrochronologie 58, 76  
 Deutscher Archäologen Verband 162  
 Diachron UvA  
 digitalisering 164  
 DNA 122, 125, 163  
 Drentsch-Praehistorische Vereeniging (DPV) 24  
 Echo information design 156  
 Erfgoed Gelderland 159  
 Erfgoed Gezocht 159  
 Erfgoed Gezocht Junior 159  
 Erfgoed Leiden en omstreken 155  
 Erfgoed Nederland 124, 154  
 Erfgoedwet 159, 160  
 European Association of Archaeologists (EAA) 162  
 European Public Finds Recording Network 160  
 excursies 153  
 experimentele archeologie 56, 115  
 Faculteit der Pre- en Protohistorie Rijks Universiteit Leiden 95  
 Firemen of Death 144  
 Frisia-project 101  
 gemeentelijke archeologen 109, 170  
 Glavimans-Symposium 107  
 Groot Reuvensoverleg 162  
 Grote Archeologie Prijs 156  
 Grote Prijs der Nederlandse Veldarcheologie (GPNV) 125  
 Hazenberg Archeologie 125, 164  
 Hendrik Brunsting Stichting 113  
 Heritage Quest 159  
 Historicidagen 162  
 Hogeschool Larenstein 142  
 Hogeschool Utrecht 141  
 Hogeschool van Amsterdam 141  
 hoogtekaarten 122  
 Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) 109  
 informatiemarkt 141  
 infrastructurele projecten 116  
 Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) 29, 46, 83, 101  
 Instituut voor Prehistorie Leiden (IPL) 14, 37, 48, 51, 58  
 Interfaculteit voor Aardrijkskunde en Prehistorie aan de Rijksuniversiteit Utrecht 48  
 interimbeleid 123, 127, 128, 139  
 isotopen 163  
 Joan Willems Stichting (JWS) 111, 139  
 kabinet-Biesheuvel II 49  
 kabinet-De Jong 49  
 kabinet-Den Uyl 49, 50  
 kabinet-Lubbers III 97  
 kabinet-Van Agt 71  
 Katholieke Universiteit Nijmegen 48  
 Kempenbende 53  
 Kempenproject 83  
 Kenniskaarten 150  
 Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW) 45, 76, 143  
 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) 117, 127, 161  
 Kwaliteitssysteem Archeologie 161  
 laboratoriumsessies 163  
 Landesaufnahme 40, 86  
 LiDAR-techniek 158  
 limes 63, 135, 136, 164  
 Limes-Codex 136  
 maatschappij 90  
 magneetvissen 160  
 Malta. Zie Verdrag van Malta  
 Malta Magazine 129  
 marktwerking 97, 137, 170  
 massaspectometrie 163  
 Metaaldetectie 159  
 Metaaltijdendag 162  
 ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) 72  
 ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij 133  
 ministerie van Milieu en Wonen 166  
 ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen 128  
 ministerie van Verkeer en Waterstaat 133  
 ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer 133

- Monumentenwet 40, 86, 127  
 Museumcongres 162  
 Nationaal Monumentencongres 162  
 Nationale Archeologiedagen 156  
 Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) 132  
 Nederlands Architectuur Instituut 135  
 Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis (NJBG) 38  
 Nederlandse Museumvereniging 162  
 Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) 76, 132, 164  
 Nederlandse Oudheidkundige Congres 35  
 Nederlandse Vereniging van Archeologen (NVvA) 107, 141, 154, 161  
 Nederlandse Vereniging van Archeologische Opgravingsbedrijven (NVAO) 112, 141  
 Nederlands Instituut voor Scheeps- en onderwaterarcheologie (NISA) 73  
 New Archaeology 51, 52, 54  
 Odyssee-programma 130, 163  
 oer-Vlaardinger 122  
 Omgevingswet 166  
 ondernemers. Zie bedrijfsleven  
 Ondernemers in Archeologie 112  
 Oogst van Malta 140  
 oorlogsarcheologie 165  
 Open Monumentendagen 156  
 opgravingsvergunning 151, 160  
 opleidingen 141  
 Pionierproject Macht en elite 101  
 Pionierproject Paleolithicum 101  
 Portable Antiquities of the Netherlands (PAN) 160  
 Posterprijs 109, 125  
 Prijs der Nederlandse Publieksarcheologie 155  
 prijsuitreikingen 125  
 privatisering 88  
 Programma's van Eisen (PvE's) 130  
 Projectbureau Belvedere 136  
 Projectbureau Betuweroute 117, 139  
 Projectbureau De Limes 136  
 Projectorganisatie Betuweroute 117  
 Provinciaal Museum van Oudheden in Drenthe 24  
 publieksarcheologie 57, 70, 91, 150  
 Raad van Europa 152, 162  
 Raad voor Cultuur 127, 154  
 Regionaal Archeologisch Archiverings Project (RAAP) 85, 87, 110, 124, 151, 165  
 Reuvenslezing 73, 105  
 Reuvensnacht 126, 151  
 RIGO Research en Advies 151  
 Rijksbureau voor de Monumentenzorg (RBMZ) 27  
 Rijksbureau voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (RBOB) 27  
 Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (RCOB) 27  
 Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM) 133  
 Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP) 30  
 Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) 133  
 Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) 133, 149, 150, 152, 154  
 Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) 14, 19, 85, 88, 107, 109  
 Rijksinspectie voor de Archeologie (RIA) 128  
 Rijksmuseum G.M. Kam (RMK) 27  
 Rijksmuseum Twenthe 51  
 Rijksmuseum van Oudheden (RMO) 20, 23, 154, 164, 166  
 Rijksmuseum voor Scheepsarcheologie 59  
 Rijksuniversiteit Groningen 163  
 RING 111  
 Romeinensymposium 107  
 Romeinse kust 164  
 Romeinse Limes Alliantie 136  
 Saxion Next 142  
 SCARAB 111  
 Scarabee 69  
 Schat van Dalfsen 157  
 Scherpe stenen op mijn pad 82  
 SIKB-congres 166  
 SiRM 161  
 SOB 141  
 Sociaal-Cultureel Planbureau (SCP) 150  
 SOJA-lezing 153  
 Specialisten Archeologisch Materiaal Platform (SAMPL) 161  
 stadsarcheologen 81  
 stadskernonderzoek 63, 80  
 Steentijdtag 107  
 Stichting Archeologie & Publiek (SAP) 134, 154, 155  
 Stichting Archeologisch Diensten Centrum/Joan Willems Stichting 139  
 Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB) 132, 161  
 Stichting Metaaltijdenonderzoek Nederland 162



- Stichting Reuvens 12, 154, 162  
 Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA) 13, 69, 103, 124  
 Stichting voor Experimentele Archeologie en Educatieve Vorming  
 Studentenvereniging Unitas 151  
 Symposium voor Onderzoek door Jonge Archeologen (SOJA) 141, 153, 154  
 technisch-methodologische vernieuwingen 171  
 TGV teksten & presentatie 88, 150  
 Tijdlab 151  
 Tijdtrap 155  
 Topvondsten 126  
 Tweede Wereldoorlog 122, 165  
 Uitgeverij Matrijs 152  
 Universiteit Leiden 122, 157, 159  
 Universiteit van Amsterdam (UvA) 141, 157, 163  
 University of Lincoln 157  
 University of Sheffield 125  
 veldarcheologie 125  
 Verdrag van Faro 152  
 Verdrag van Malta 88, 99, 101, 103, 122, 170  
 Verdrag van Valletta. Zie Verdrag van Malta  
 Vereniging voor Terpenonderzoek 24  
 Vereniging Archeologie en Publiek (VAP) 91  
 Vereniging Ondernemers in Archeologie (VOiA) 112, 141, 154  
 Verleden-Landfonds 70  
 Vermaning-affaire 60, 77  
 verstoringskaarten 157  
 Vestigia 130, 164  
 Voorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie 127  
 Vriens-Archeo 141  
 Vrije Universiteit (VU) 140, 160, 165  
 vrijwilligers 151, 159  
 VUhbs bv  
 Wageningen University & Research 158  
 W.A. van Es-prijs 125, 153, 163  
 Westerheem 14  
 wetland-onderzoek 62  
 Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz) 133, 151  
 Wet op de Universitaire Bestuurshervorming (WUB) 49  
 Ym van der Werff-prijs 104, 125  
 York Archaeological Trust 157  
 Zeepkistsessie 155

# REUVENS DAGENREGISTER

Alkmaar  
2004: 125, 126

Almere  
2001: 73  
2020: 11

Alphen aan den Rijn  
1994: 114

Amersfoort  
1997: 95, 103

Amsterdam  
1972: 45  
1981: 67, 72

Apeldoorn  
2019: 11, 163

Arnhem  
1999: 103, 109

Assen  
1979: 56

Den Bosch  
1982: 74, 91

Den Haag  
1998: 116  
2014: 154

Deventer  
2007: 126, 141

Ede  
2012: 154

Eindhoven  
2006: 124, 131

Groningen  
1985: 76  
2013: 104, 149

Haarlem  
2011: 154

Heerlen  
2016: 12, 160

Leeuwarden  
1988: 85

Leiden  
1993: 95  
2017: 161

Maastricht  
1990: 79, 105

Middelburg  
2009: 144, 145

Nijmegen  
1996: 103  
2005: 132, 136

Rijswijk  
2008: 121, 125, 131, 134, 136, 141, 145

Rotterdam  
2010: 122, 125, 140, 145

Utrecht  
1992: 109

Vlaardingen  
2003: 124, 130  
2018: 163

Zwolle  
2015: 73, 153

# SPONSORS

Dit boek kon alleen tot stand komen dankzij genereuze donaties van 27 instellingen, universiteiten, verenigingen, stichtingen en bedrijven uit het archeologische veld. Initiatiefnemers en auteurs danken hen allen voor hun gulheid en betrokkenheid bij dit project.



Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed  
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en  
Wetenschap



**NVvA**  
Nederlandse Vereniging van Archeologen



**alef**  
groep

**SAXION**  
HOGESCHOOL

**RIJKSMUSEUM**  
VAN OUDHEDEN



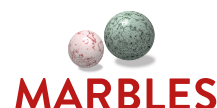
**Universiteit**  
**Leiden**

**UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM**



**BAAC**  
ARCHEOLOGIE EN  
BOUWHISTORIE





Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed | Convent van Gemeentelijke Archeologen | ADC  
 ArcheoProjecten | Nederlandse Vereniging van Archeologen | RAAP Archeologisch Adviesbureau |  
 Rijksmuseum van Oudheden | Universiteit Leiden/Faculteit der Archeologie | Hogeschool Saxion |  
 Universiteit van Amsterdam | Alef Groep b.v. | Gemeente Den Haag/Afdeling Archeologie | BAAC  
 b.v. | Stichting voor de Middeleeuwse Archeologie | Stichting Archeologie West-Friesland | IDDS |  
 AWN | Econsultancy | Archol | Stichting Archeologie in het Maasmondgebied | Antea Group | Buro  
 de Brug | The Missing Link b.v. | Universiteit Groningen/Groninger Instituut voor Archeologie |  
 Nederlandse Vereniging van Archeologische Opgravingsbedrijven | Tijdlab | Stichting Infrastructuur  
 Kwaliteitsborging Bodembeheer | Marbles | VU-HBS b.v.





## TUSSEN WETENSCHAP & WANDELGANGEN

*Tussen wetenschap en wandelgangen* beschrijft de ontwikkelingen in de Nederlandse archeologie in de afgelopen vijftig jaar (1971-2020) tegen de achtergrond van het sinds 1971 jaarlijks gehouden congres: de Reuvsdagen.

Het is een halve eeuw met ingrijpende veranderingen in het bestel in Nederland, de bescherming en het onderzoek van archeologische vindplaatsen, de omvang van de beroepsgroep en de aard van de instellingen die het archeologische werk uitvoeren. Zijn de jaren zeventig nog te beschouwen als verlengstuk van het naoorlogse bestel, gedomineerd door de universitaire instituten en de Rijksdienst, de archeologische praktijk in de 21ste eeuw wordt bepaald door 'Malta' en een bestel waarin commerciële uitvoerders de hoofdrol spelen.

Er zijn meer mensen werkzaam in de Nederlandse archeologie, er gaat meer geld in om, er wordt meer opgegraven dan ooit. De archeologische gemeenschap is gegroeid maar ook versnipperd geraakt; het werk staat dicht bij de maatschappij maar is ook gebureaucratiseerd. Toch is het doel van het onderzoek hetzelfde als in 1971: het vertellen van betekenisvolle verhalen over het verleden op basis van vondsten en sporen.



**sidestone**press

ISBN: 978-94-6426-067-0



9 789464 260670 >